MAPA 6.4
ELS MERCATS DE TREBALL 1.986

0 10 20Km.

Arees de mercat de treball

Centres de més de 5.000 hab.

Font: J.Clusa, A.Jané "Tractament i explotació de les dades de mobilitat obligada dels municipis de Catalunya" 1988, 3 vol.

A les comarques meridionals les àrees de mercat de treball són també febles, i només a l'entorn de Flix i Móra d'Ebre s'originen fluxes intermunicipals significatius. Resulta ben il.lustratiu el fet que les comarques de la Terra Alta i les Garrigues són, juntament amb el Pallars Sobirà, les úniques de Catalunya on no es constitueix alguna àrea intermunicipal de treball significativa.

La formació de mercats intermunicipals de treball pot estar subjecta, en tot cas, a algunes eventualitats i es poden passar per alt altres relacions que assenyalen l'existència d'una integració urbana. Es dóna, per exemple, el fet que alguns pagesos que tenen la seva explotació agrària en pobles dels encontorns han establert la seva residència en els centres comarcals, i aquest és un fet mal recollit per les estadístiques oficials perquè molts continuen censant-se en el poble d'origen[30]. Altrament, els desplaçaments quotidians per a procurar-se determinats béns o serveis adquireixen de vegades una intensitat que presuposa un grau d'integració urbana important. Malhauradament, els estudis existent sobre aquestes relacions se centren més en les àrees comercials que es generen que no pas en la intensitat dels vincles.

b) El manteniment de les funcions centrals comarcals. Les àrees de mercat.

Els serveis de tipus comercial o administratiu fan que es constitueixen entorn als centres urbans de les comarques pirinenques i meridionals autèntiques àrees de dimensions comarcals o quasi comarcals. A les comarques desafavorides, els centres no satisfan, però, molts dels serveis especialitzats requerits per la població.

Els desplaçaments motivats pels mercats setmanals continuen vigents i són possiblement aquells que avui dia reprodueixen de manera més fidel els àmbits d'influència comarcals, els quals han variat molt

---

30. Els errors dels censos i empadronaments oficials són importants a les àrees rurals pel que fa al lloc de residència habitual de la població. Així, és freqüent trobar a les enquestes de mobilitat de les comarques pirinenques que una persona es desplaça a treballar quotidianament a Barcelona, fet completament inversemblant, que no denota altra cosa que un defecte de recensament.

poc[31]. Els mercats setmanals remarquen el paper central que representen les petites capitals de les àrees desafavorides, amb algunes particularitats[32]. Les distàncies (i l'aïllament) han contribuït a preservar les àrees d'influència dels mercats setmanals pirinencs, que apareixen relativament fragmentades entre centres de mercat de diversa categoria. Mentre, a les comarques meridionals resulta decisiva la influència de dos centres exteriors, Tortosa i, encara més, Reus.

La satisfacció de moltes necessitats i la mateixa compra i venda quotidianes han esdevingut avui dia un motiu prou més important de desplaçaments que no els generats entorn dels mercats setmanals, tot i la importància que aquests continuen tenint a les comarques desafavorides. Sigui com sigui, per a l'adquisició de cada bé o servei es constitueixen unes àrees d'atracció que mostren força coincidències espacials i que permeten descobrir les "virtualitats centrals" de cada ciutat gran. Les conclusions que es desprenen dels

---

31. Vegi's el mapa en annex dels estudis de la Ponència, "Divisió territorial. Estudis i projectes. Nomenclàtor de municipis", Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1933. Una enquesta més actual sobre el tema, efectuada per l'Institut Universitari d'Estudis Territorials entre 1973-1979 d'ona uns resultats semblants (I.U.E.T., "Estudi de delimitació de les àrees funcionals a Catalunya. Avenç del treball", a "Col.loqui sobre la divisió territorial de Catalunya", Fundació Jaume Bofill, 1979, Barcelona).

32. En èpoques passades i fins fa uns 30 anys les relacions intermunicipals han tingut un punt d'encontre privilegiat a les àrees rurals, els mercats setmanals. Aquests mercats se celebraven en algunes comarques de poblament disseminat en descampats allunyats dels centres urbans. En general, però, els mercats setmanals han primat els centres de població més grans, i no es pot perdre de vista que, a part les operacions habituals de compra i venda, l'anada al mercat era i és una oportunitat per solucionar qüestions administratives.

estudis existents no varien gaire de les conclusions que permet l'estudi de les àrees de mercat[33].

1. Existeixen uns centres que acumulen repetidament unes funcions que els caracteritzen com a centres de tipus comarcal. A les comarques de l'alt Pirineu aquest centres han estat definits de manera bastant clara; la Seu d'Urgell, Puigcerdà, Tremp i la Pobla de Segur són, per aquest mateix ordre, les ciutats que acumulen un major nombre de funcions (o serveis públics i privats); darrera seu es troben Vielha, Sort i el Pont de Suert, a més d'Isona i Oliana[34]. A les comarques meridionals interiors destaca la centralitat de Móra d'Ebre, mentre Falset i Gandesa es troben en una posició secundària, de manera força semblant a les Borges Blanques. Borges ocupa, de fet, una situació de cua dins els centres comarcals característics de la regió de Lleida (Balaguer, Tàrrega, Mollerussa i Cervera) a poca distància de centres secundaris com Almacelles, Bellpuig d'Urgell, Agramunt, Artesa de Segre i Ponts[35].

---

33. Els estudis generals sobre àrees funcionals consultats s'han quedat una mica endarrerits, però, a manca de nous estudis, s'hi a de fer referència, i els resultats que se'n desprenen tampoc han variat gaire. A partir de l'Atlas Comercial de España aparegut el 1963 un equip de la Fundació Bosch i Cardellach elaborà un primer mapa de "nuclis d'atracció comercial i àrees d'influència" ("Hipòtesi d'ordenació territorial de la regió catalana", multicòpia, 1975, Sabadell). Molt més ambiciós i ampli és l'estudi esmentat de l"Institut Universitari d'Estudis Territorials de la Universitat Autònoma de Barcelona fonamentat en una enquesta als municipis existents l'any 1960 realitzada entre 1973-1979; els resultats han estat exposats de manera fragmentària en diverses ponències dels membres de l'Institut i han servit de base a la tesi recent de la professora Pilar Riera. Pere Lleonart en el seu estudi sobre "Els serveis municipals a Catalunya" (Departament de Governació, Generalitat de Catalunya, 1982, Barcelona) recull la "mobilitat rural per compres no quotidianes" des de municipis de menys de 2.000 habitants a partir d'una enquesta municipal. Per la seva banda, el Departament de Comerç, Consum i Turisme ha finançat diversos estudis sobre sectors comercials locals, d'una qualitat i interés aleatoris en relació a les àrees de mercat.

34. Sobre les 125 funcions centrals estudiades els 4 centres més importants n'acumulen més de 100 i els altres 5 en tenen entre 75 i 100 (J.Ganyet i altres, "Comarques del Pirineu. Síntesi d'un estudi territorial", D.G.P.T., Generalitat de Catalunya, 1983, Barcelona, p.69).

35. Una anàlisi permenoritzada s'efectuà en l'estudi "El Pla d'Urgell com a unitat territorial. Una identitat comarcal" (I.Aldomà, R.Pujadas, edi Virgili & Pagès, 1987, Lleida).

2. A les comarques pirinenques les àrees d'influència dels diversos centres apareixen relativament fragmentades per la multiplicació de llocs centrals, amb una jerarquia diferent. Als dos Pallars i Ribagorça la presència de centres relativament pròxims en competència, Tremp, la Pobla de Segur, Sort, el Pont de Suert i, inclús, els més petits com Esterri d'Aneu i Isona, fa que les àrees d'influència es fragmentin i s'encavalquin en funció dels diversos serveis o activitats. Aquesta multiplicació d'àrees i límits de mercat és inferior a la Val d'Aran, pel seu caràcter tancat, i l'Alt Urgell i la Cerdanya[36], pel pes de les seves capitals.

3. Les necessitats més quotidianes originen l'aparició de serveis a nivell local, que limiten les funcions dels centres comarcals i, sobretot, els subcomarcals. Això es dóna particularment a les comarques meridionals on les poblacions són més grans i no queda lloc per a centres de tipus subcomarcal. A les comarques de muntanya la petitesa dels nuclis obliga a desplaçar-se habitualment per a satisfer necessitats quotidianes; apareixen centres subcomarcals que compleixen algunes de les funcions característiques dels pobles grans meridionals i alhora els centres comarcals esdevenen relativament més importants que al sud; però la satisfacció de serveis o les compres més especialitzades tampoc se satisfan plenament en aquests centres.

4. Hi ha una gran competència per a la captació de funcions entre els centres comarcals i subcomarcals i els centres regionals veïns, que no es limita solament a serveis especialitzats. La millora de les comunicacions fa que les poblacions dels encontorns dels centres comarcals prefereixen sovint acudir a les capitals regionals per a procurar-se serveis o béns que es troben als primers. Aquest és un fet generalitzat a les comarques meridionals, on Tortosa (sobretot per a la Terra Alta), Reus (per al Priorat) i Lleida (per a les Garrigues) tenen una gran influència[37]. Al Pirineu, els habitants de

---

36. Cal esmentar el fet conegut que la part meridional de l'Alt Urgell, amb un centre relativament important com Oliana, es desmarca de la influència de la Seu d'Urgell. En canvi la influència de la Seu es més important a les poblacions veïnes de la Cerdanya.
37. J.J.Grau i J. Sorribes en les seves "Diagnosi comarcal de la Terra Alta" i "Diagnosi comarcal de la Ribera d'Ebre" (D.G.P.A.T., Generalitat de Catalunya, mecanografiat, 1986) arriben en base a una enquesta municipal a la mateixa conclusió dels estudis funcionals generals esmentats anteriorment.

la Cerdanya, l'Alt Urgell i la Val d'Aran satisfan els serveis que no requereixen una alta especialització al centre comarcal,i als dos Pallars i la Ribagorça hom es desplaça sovint a centres de comarques veïnes (especialment la Pobla de Segur per al Pallars Sobirà i la Ribagorça) o inclús als centres regionals com Lleida o Balaguer.

5. Es constata, en general, un descentrament de les comarques més desafavorides en benefici de centres exteriors; Tortosa i Móra d'Ebre per a la Terra Alta, Reus per al Priorat i la Pobla de Segur i, en menor grau, Lleida i Balaguer, per al Pallars Sobirà (i la nova comarca de l'Alta Ribagorça es podria afegir). Aquesta situació, que defineix un desviament de fluxes econòmics en benefici de centres exteriors, es presenta encara molt més accentuada en els centres merdionals que en els centres muntanyencs. A les comarques del Priorat i la Terra Alta les necessitats quotidianes se satisfan als pobles de residència i per a serveis i compres especialitzades es prefereixen els centres regionals, Tortosa i Reus, amb una oferta més àmplia que la de les petites capitals comarcals.

c) La prepotència de Barcelona i els centres regionals en les relacions sòcio-econòmiques. Les trucades telefòniques.

La direcció de les trucades telefòniques assenyala també uns fluxes econòmics que confirmen les relacions anteriors[38]. A través de les trucades telefòniques queda encara més patent la relació estreta que s'estableix entre les àrees més allunyades i els centres regionals. No solament adquireixen un pes destacat Lleida i Reus, sinó que, com ja s'ha assenyalat en el 2on capítol, Barcelona adquireix un paper rellevant que les altres anàlisis d'àrees de mercat passaven per alt (els estudis obvien en general l'anàlisi dels serveis especialitzats que satisfà Barcelona).

Fent abstracció de la influència de Barcelona en el territori, les trucades telefòniques dibuixen unes àrees que confirmen el pes dels

---

38 .El volum de trucades telefòniques respon a diversos motius, i naturalment les trucades de tipus familiar en àrees que han experimentat una emigració intensa tendiran a primar els lligams amb els llocs de destí de l'emigració; però les relacions per motius professionals tenen un pes més important i manifesten el sentit dels intercanvis econòmics.

MAPA 6.5
LES AREES TELEFÒNIQUES, 1.972.
(Exclòs Barcelona com centre d'influència).

0 10 20Km.

Arees telefòniques

Centres receptors-emissors.

Font: I.U.E.T."Les divisions territorials:comarques i divisiòns administratives" a Butlletí del CEUMT num.11-12,març 1979, pag.7-23.

diversos centres comarcals en relació al seu entorn. A la Catalunya occidental la gran regió constituïda entorn de Lleida separa les comarques pirinenques de les meridionals tarragonines. Al Pirineu la relació amb la mateixa ciutat de Lleida pren un relleu especial, però no deixen de dibuixar-se unes àrees d'influència per als centres comarcals i subcomarcals. A les comarques meridionals les àrees d'influència de Reus i Tortosa penetren ben a l'interior; deixen, però, un espai per a Móra d'Ebre i uns altres de més petits per a Falset i Gandesa (mapa 6.5)[39].

---

39. La informació sobre les trucades telefòniques que facilita la Compañia Telefónica ha estat utilitzada per a delimitar àrees territorials per l'I.U.E.T. de l'Universitat Autònoma de Barcelona (R.Ascon, H.Estalella, P.Riera, "Les divisions territorials: comarques i divisions administratives", a Butlletí del Centre d'Estudis Urbanístics, Municipals i Territorials, num 11-12, febrer-març 1979, pps 7-23) i L.Casassas i J.Clusa ("L'organització territorial de Catalunya", Fundació Jaume Bofill, 1981, Barcelona). La informació de base utilitzada presenta algunes llacunes territorials.

CAPITOL 7

FRACASSOS I ESPERANCES DE LA PROMOCIO INDUSTRIAL O TURISTICA A LES COMARQUES DESAFAVORIDES.

7.1. EL DESENVOLUPAMENT AGRARI. ENTRE LA RENOVACIO DE LES ESTRUCTURES I L'AGROINDUSTRIA.

L'anàlisi dels indicadors sòcio-econòmics de les comarques catalanes realitzada en els capítols 3 i 4 precedents posava de relleu l'existència d'un fet urbano-industrial com a component principal del desenvolupament, en el qual es dibuixaven unes comarques especialment desafavorides. La manca d'industrialització d'aquestes comarques, les de l'Alt Pirineu i les meridionals interiors, es correspon amb una situació d'allunyament en relació al centre impulsor, Barcelona. Aquesta situació perifèrica no significa, però, l'absència d'intents industrialitzadors, ni l'absència de canvis en consonància amb la industrialització general del país.

Per altra part, algunes comarques desafavorides des del punt de vista industrial han assolit un nivell de rendes prou satisfactori a través del sector serveis, desenvolupat a partir del turisme. La Vall d'Aran i la Cerdanya representen, com s'ha vist, aquest tipus de comarques, entre les quals no queda cap loc per a les comarques desafavorides meridionals.

El sector agrari constitueix una part fonamental de les activitats econòmiques de les comarques desafavorides, fet al qual es vincula precisament el seu endarreriment. El pes del sector apareix, però, com marginal en l'explicació del desenvolupament en el sentit que només indica la mancança d'industrialització. En tot cas, a l'hora de comparar o aprofundir en la situació sòcio-econòmica de les comarques desafavorides, no es poden passar per alt les vicissituds pròpies de l'agricultura; el seu grau de "modernització", difícil de definir estadísticament i teòricament, pot explicar algunes diferències en el nivell de desenvolupament comarcal.

Durant els anys 1960 s'inicien un seguit de transformacions radicals en el sector agrari, que han donat una dimensió ben diferent a les seves activitats. La maquinària ha substituït la major part de la mà d'obra i les produccions s'han reorientat cap a la ramaderia i

l'hortofructicultura, en funció de nous hàbits de consum de la població. Al mateix temps es produeix una tecnificació accelerada de totes les operacions culturals, amb un augment espectacular de la productivitat[1].

Es pot trobar un acord teòric per definir el grau de desenvolupament assolit per l'agricultura en funció de l'adopció d'estructures capitalistes per part de les unitats de producció. Les diferències entre explotacions agràries familiars i altres tipus d'explotació, entre règims de tinença i entre altres components de tipus històric que marquen les agricultures comarcals, a part les diferències entre les orientacions productives, compliquen extraordinàriament la definició d'uns termes de comparació entre unitats. Aquestos cal buscar-los, més aviat, en els resultats econòmics de les explotacions agràries, sobre els quals es disposa, però, de xifres limitades.

D'acord amb les estadístiques analitzades en el capítol precedent, les comarques pirinenques i meridionals desafavorides no presenten una recessió agrària més greu que la d'altres comarques catalanes i les perspectives d'abandó al sector no es poden jutjar pas comparativament gaire pitjors. Sigui com sigui, tot i que la continuitat de les explotacions agràries resulta un indicador clau de l'avenir del sector, n'hi ha d'altres a tenir en compte relacionats amb la seva consolidació a nivell d'estructures, o la riquesa que aporta a nivell comarcal. Des d'aquests darrers punts de vista, es dibuixa amb més netetat una agricultura especialment desafavorida de comarques desafavorides.

---

1. Aquests canvis han estat descrits en els països desenvolupats a través de múltiples estudis, entre els quals es pot destacar els clàssics de J.Manuel Naredo, "La agricultura en el desarrollo capitalista español" (edi.Laia, 3a edició, 1977, Barcelona) o el més sociològic d'Henri Mendras, "La fin des paysans" (SEDEIS, 1967, París). A nivell de Catalunya no es pot parlar d'estudis paradigmàtics, per bé que hi ha algun estudi amb força dades estadístiques, com ara el de Lleó Benelbas, "Economia agrària de Catalunya" (edi.Ketres, [illegible], Barcelona). Per a les comarques desafavorides, i més en concret les de muntanya, es disposa de diversos treballs publicats sobre les transformacions capitalistes de l'agricultura realitzats per A.Francesc Tulla a partir de la seva tesi doctoral.

7.1.1. COMARQUES INTERIORS. UNA AGRICULTURA MEDITERRANIA SENSE ALTERNATIVES.

Vinya i olivera arribaren a cobrir durant el segle XIX la major part de la superfície cultivada de Catalunya i els seus derivats eren objecte tradicional d'exportació. La progressió i l'extensió de la vinya fou particularment important; però l'arribada de la fil.loxera l'any 1879 marcava el punt d'un retrocés radical. Durant la primera meitat del segle XX la superfície dedicada a la vinya s'arribaria a estabilitzar, per caure decididament en els darrers decennis davant les males conjuntures dels mercats. L'olivera, que havia mantingut una tendència lleugerament creixent, també cau decisivament amb les transformacions dels anys 1960, a les quals s'afegeix l'efecte de fortes gelades[2].

Els molins d'oli de les poblacions i els cups d'oli o els cellers de moltes cases constitueixen arreu de Catalunya el testimoni de l'esplendor passada de la vinya i l'olivera. En moltes d'aquestes poblacions ja no es troben ni oliveres, ni vinyes; aquestes han quedat relegades a les comarques meridionals de Catalunya. Eren les comarques més aptes per aquest tipus de conreus, i, per una altra part, eren i són les que han tingut menor fortuna a l'hora de desenvolupar altres alternatives.

Actualment el padró de cultius de les comarques meridionals continua dominat per la vinya i l'olivera, que sumen entre la meitat i les dues tercers parts de la superfície que s'hi conrea. L'ametller i, en menor grau, l'avellaner han representat l'alternativa modernitzadora i s'han fet a poc a poc una plaça important en les orientacions productives. Però aquests dos fruits secs, i en particular l'ametller, no es poden equiparar amb la fructicultura moderna; el seu conreu en plantació és ja molt tradicional i la seva rendabilitat econòmica és limitada i molt fluctuant. L'ametller ha tingut els seus millors moments en els anys anteriors a l'entrada d'Espanya a la

---

2. Roser Majoral, en l'apartat dedicat al sector agrari, del volum XIX de la Gran Geografia Comarcal de Catalunya (Fundació Enciclopèdia Catalana, 1983, Barcelona, pp.132-225) exposa l'evolució general dels diferents conreus i els fets que la marquen.

C.E.E., moment en el qual experimenta un gran salt la superfície plantada a la Terra Alta i les Garrigues[3] (quadre 7.1).

Al Priorat i a la Terra Alta la vinya és l'única producció, agrícola o ramadera, que representa més d'un 2% del valor de la producció total catalana, sense arribar a un 10%. Les Garrigues destaquen per la seva producció d'oli, prop de la tercera part de la de Catalunya, i la comarca té alguna altra producció significativa, però concentrada als municipis de la plana d'Urgell que comprén. A la Ribera d'Ebre no hi ha cap producció que representi més d'un 5% del conjunt de Catalunya[4].

Els canvis en el model de consum de la població dels anys 1960 van de la mà del desenvolupament de les produccions càrnies i l'hortofructicultura. En el regadiu, les condicions agronòmiques permetien d'adoptar qualsevol de les noves opcions que oferia majors rendiments i guanys. En el secà, les opcions eren molt més limitades; farratges a les zones més humides i a les altres cereals destinats a pinso. Diverses condicions pesaren perquè les comarques meridionals més desafavorides no adoptessin alguna de les dues opcions que prometien major rendibilitat econòmica.

a) Secada i pendents. Condicionants de l'agricultura mediterrània.

Les condicions agronòmiques, per començar la secada, presenten un seguit de coincidències a les comarques meridionals interiors que expliquen les particularitats de la seva agricultura encallada en els

---

3. Segona l'estadística elaborada anualment per les Cambres Agràries, el salt més espectacular es dóna a les Garrigues, que passa de 9.705 ha d'ametller l'any 1973 a 15.050 ha l'any 1988. En aquesta mateixa comarca es troba una penyora de l'estadística agrària del país; el Cens Agari de 1982 dóna 8.959 ha d'olivera, l'enquesta de les Cambres en dóna 19.622 i una font més recent i fidedigna 28.611 ("Estadística i informació agrària", num.especial 1988, p.102).
4. Antoni F.Tulla presenta en el seu article sobre "Estructura agraria" al número monogràfic de la revista "El Campo" dedicada a Catalunya (juliol-setembre 1985, num.95) un quadre sinòptic força orientatiu de la significació de les produccions agràries comarcals en el conjunt de Catalunya. Les xifres procedeixen de l'estudi de la Fundació Centre d'Estudis de Planificació sobre "L'agricultura catalana" (Banca Catalana, 1980, Barcelona), que utilitza dades de 1976 i planteja alguns interrogants metodològics o de fiabilitat; però és l'unic estudi global sobre el valor de la producció agrària actualment existent.

Quadre 7.1. SUPERFICIES CONREADES A LA TERRA ALTA, RIBERA D'EBRE, PRIORAT I GARRIGUES*.

	Superfície conreada	Vinya	Olivera	Ametller	Avellaner	Superfície regada
Terra Alta	31.491	13.173	4.876	6.780	1.171	393
Ribera d'Ebre	33.433	5.897	15.917	5.489	536	4.003
Priorat	18.392	7.119	2.964	2.084	5.324	970
Garrigues	57.659	2.099	19.622	14.191	1.171	14.489

* Les xifres de les enquestes de "superfícies ocupadas" elaborades per les Cambres sobrestimen la superfície d'avellaner i subestimen la d'olivera.

Font: " L'agricultura a les comarques de Catalunya. Superfícies i produccions. 1984.", D.A.R.P., Generalitat de Catalunya. 1986, Barcelona.

conreus arbustius mediterranis tradicionals. Només a l'estreta terrassa al.luvial que en indrets molt puntuals voreja el riu Ebre (a la Ribera d'Ebre) s'hi ha pogut establir regadius amb conreus intensius, fruiters i hortalisses; aquests regadius representen superfícies molt fragmentades repartides entre la pagesia dels pobles veïns. A la resta del territori la secada i la manca d'aqüífers o punts d'aigua en general que possibilitin captacions fàcils i abundants, limiten la implantació de conreus d'estiu i inclús de granges de bestiar[5].

La comarca de la Terra Alta i les Garrigues tenen unes disponibilitats d'aigua particularment baixes degudes a la migradesa dels aqüífers i al poc cabal i les dificultats de captació dels rius locals. Només la tramesa d'aigües a partir de distàncies llargues i desnivells pronunciats a partir del riu Segre a les Garrigues i de l'Algars i el Canaleta a la Terra Alta promet acabar amb les restriccions d'aigua que pateixen les poblacions d'aquestes comarques. Pel que fa a la variació de la secada, el seu rigor s'accentua en direcció a l'interior de la vall de l'Ebre i incideix particularment en els rendiments vegetals de la part baixa de les Garrigues[6].

La prolongació del període de gelades en relació a les comarques costaneres constitueix un altre inconvenient agronòmic de les comarques interiors. En aquestes comarques, de clima continental, són freqüents les gelades tardanes de la segona quinzena d'abril que afecten força la producció de molts arbres fruiters i limiten la producció d'hortalisses. L'avellaner, que ha estat la base de la intensificació agrícola de les comarques del Camp tarragonés, s'ha

---

5. El Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca ha confeccionat uns quadrens dedicats al "Pla Nacional Agrari de Catalunya. 1986-1990" en els quals han aparegut monografies dedicades a la Terra Alta, el Priorat, la Ribera d'Ebre i les Garrigues ("Pla Nacional Agrari de Catalunya. 1986-1990", xerocòpia, nums. 7, 8, 11 i 12, 1987-1988, Barcelona). Aquestes monografies no aporten informació singular; però sintetitzen les característiques agràries de cada comarca.

6. Un balanç detallat a nivell municipal de les necessitats urbanes, industrials i agrícoles d'aigua es recull en l'estudi de Geotècnia, "Recursos hídrics subterranis de la vessant catalana de l'Ebre. Primera fase: Baix Ebre", Departament de Política Territorial i Obres Públiques, 1986, Barcelona, sobretot pps.31-42.

vist molt limitat en la seva expansió més enllà de la serra de Prades per aquest factor[7].

L'avellaner és també un arbre que aprecia els sòls francs, profunds i permeables, i, en aquest sentit, les comarques interiors tampoc aporten un medi idoni. Tret d'una part del Priorat, on es presenta una altre inconvenient de sòls laterítics, les comarques meridionals interiors pertanyen físicament a la depressió de l'Ebre i presenten un sòls d'horitzons molt poc evolucionats amb una proporció elevada de calç activa. Aquests sòls no resulten tampoc gaire favorables per al presseguer i si s'hi adapta millor l'ametller[8].

A través de les labors culturals l'agricultor transforma, però, els sòls agraris i s'imposa al relleu accidentat, que no constitueix un inconvenient particular per a l'arboricultura. En els països mediterranis els arbres troben precisament el seu emplaçament tradicional en bancals que retenen el sòl i remunten els vessants, de clima també més benigne, de les muntanyes. Les comarques meridionals interiors, de pendents generalment superiors al 20%, constitueixen l'indret per excel.lència d'aquest tipus d'agricultura de bancals a Catalunya.

L'accidentament del relleu i l'abancalament representen, en tot cas, una limitació de primer ordre a l'hora d'optar pels conreus herbacis extensius que s'han desenvolupat per a satisfer les necessitats del bestiar. Les replanacions de terrenys tenen un cost molt elevat i en

---

7. Josep Iglesies en la seva "Estadística de les superfícies cultivades del Camp de Tarragona en el present segle" (Cuadernos de Historia Económica de Cataluña, Ajuntament de Barcelona, 1970, Barcelona) descobreix l'expansió en taca de l'avellaner a partir de l'àrea central de Reus. En el decurs d'aquest segle el conreu guanya el massís de Prades i salta cap a les àrees immediates del Priorat i les Garrigues, on resta limitat a alguns camps de cultiu. a la Terra Alta la producció es concentra al terme més septentrional, la Fatarella. La implantació territorial de l'avellaner es troba, per la seva banda, descrita en detall en l'estudi de J.Tasias, "El avellano en la provincia de Tarragona" (Diputació Provincial de Tarragona, 1975, Tarragona).

8. Els estudis sobre les característiques dels sòls i les condicions agronòmiques en general de les comarques meridionals desafavorides resulten força genèrics. En constitueix excepció l'estudi de J.Porta, R.Julià i col.laboradors, "Els sòls de Catalunya. L'àrea meridional de Lleida" (D.A.R.P., Generalitat de Catalunya, 1983, Barcelona) referit a la comarca natural de les Garrigues.

molts casos tampoc són factibles perquè els camps resultants no deixen de ser petits i de difícil mecanització. A més a més, l'accidentament representa uns costos suplementaris per a l'arboricultura que s'ha de fer en aquestes condicions, i esdevé un impediment per a la mecanització de les labors.

L'aplicació d'herbicides i altres tractaments requereix maquinària especialitzada, que difícilment es pot introduir en feixes petites i costerudes. Encara més, la recol.lecció mecanitzada dels fruits, que s'obre pas dia a dia, comporta l'existència de parcel.les mínimament planes i grans[9]. En aquestes circumstàncies, o s'han de suportar uns costos productius comparativament superiors, o s'han d'abandonar els bancals, abandonament que durant aquest segle ja ha estat prou important.

Aquest dilema es planteja de manera radical al "Priorat històric", de relleu completament accidentat i els sòls pràcticament laterítics de l'anomenat "llicorell". Els rendiments de la vinya hi són d'uns 450 litres de vi per ha, mentre a la vora de Falset s'assoleix una mitjana de prop de 2.000 litres, rendiment encara baix en relació als 3.000 litres de mitjana que es donen a Catalunya. Això pot explicar que la comarca del Priorat hagi perdut des de principi de segle la meitat de la seva superfície conreada, pèrdua que al "Priorat geològic" supera la meitat[10].

---

9. La recol.lecció del raïm i l'oliva o de l'ametlla i l'avellana, que exigeix moltes jornades de dedicació durant l'hivern i la tardor, presenta notables dificultats tècniques de mecanització, i no s'ha emprés seriosament fins aquest decenni dels 1980. La recol.lecció mecanitzada de l'avellana amb l'ajut de sacsejadors-vanos es troba ja molt difosa, menys avançada és la de l'oliva i l'ametlla, i la del raïm es troba en un estadi incipient. Aquest procés de mecanització apareix com a irreversible davant les limitacions creixents de mà d'obra i les circumstàncies climatològiques que sovint obliguen a realitzar la collita en un temps breu.
10. Aquesta problemàtica és recollida, amb força dades originals en l'estudi de Joaquim Margalef, "El Priorat. Anàlisis econòmica i possibilitats de desenvolupament" (Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Generalitat de Catalunya, 1981, Barcelona, pps 44-47). Una versió més recent, signada pel mateix autor i Joan Tasias apareix el 1985, "El Priorat. Anàlisi d'una crisi productiva" (Caixa d'Estalvis de Catalunya, 1985, Barcelona).

b) Persistència del tradicionalisme pagès i retard agrari.

Les estructures socials del camp, com ara la distribució de la propietat, incideixen en les opcions productives i la trajectòria general del sector agrari, per bé que no sigui fàcil posar-ho de relleu. L'accidentament del relleu, la disponibilitat d'aigua o, molt menys, la naturalesa dels sòls condicionen certament les labors de conreu, l'adopció d'una determinada producció o, inclús, la instal.lació d'una granja. Però no justifiquen completament que en molts indrets de les comarques interiors no s'hagin adoptat determinades novetats i canvis; la societat agrària hi apareix també com un obstacle per a la dinàmica econòmica.

Terra Alta, Ribera d'Ebre, Priorat i Garrigues presenten en relació al conjunt de Catalunya una agricultura sense contrastos socials significatius i amb un règim de propietat absolutament predominant. Al Priorat la gran explotació no existeix i les explotacions mitjanes-grans, de més de 20 ha, hi són més escasses que a les altres comarques. Les petites explotacions dominants a la comarca compensen els seus ingressos amb activitats extra-agràries, molt més importants aquí que a la Terra Alta i les Garrigues, comarques on abunden més les explotacions grans (quadre 7.2).

Aquestes característiques no són gaire diferents de les de la regió de Lleida o del Camp tarragoní i contrasten més amb el Baix Ebre i Montsià, on romanen grans explotacions i quantitat important de jornalers. L'estructura agrària del delta de l'Ebre, afavorida pels conreus intensius de la zona, no seria gaire diferent, però, de les estructures originals de les comarques interiors, on a través dels dos darrers segles han anat desapareixent les grans propietats i ha emigrat la població jornalera (aquesta seria la component essencial de l'emigració).

La sociòloga M.Subirats posa precisament de relleu la deserció de la Terra Alta per part de les grans famílies dirigents, les quals no han trobat substitut a nivell local, i una constatació semblant fa J.Margalef per al Priorat. En aquest grup es compten també els comerciants-majoristes, que a Gandesa sumaven una setantena de persones, les quals acomplien a més a més funcions prestamistes. La

Quadre 7.2. CARACTERISTIQUES ESTRUCTURALS DE LES EXPLOTACIONS AGRARIES A LES COMARQUES MERIDIONALS INTERIORS. 1982.

	Actius agraris (1986)	Explotacions amb SAU	% Explotacions amb >50 ha SAU	% Explotacions amb >20 ha SAU	% SAU portada en propietat	Cap d'explotació a temps parcial	% actius jornalers (1986)
Terra Alta	2.535	3.280	0,9	10,4	92,5	23,1	2,4
Ribera d'Ebre	1.490	4.147	0,7	5,3	92	34,8	6,5
Priorat	1.315	2.820	0,2	2,5	92,3	30,8	1,9
Garrigues	3.732	4.226	1,8	14,9	86,6	15,8	1,2
Catalunya	97.921	11.291	2,1	10,6	71,7	24,8	18,5

Font: I.N.E. "Cens Agrari", 1982. C.I.D.C. Explotació de les dades del Padró d'habitants de 1986.

desaparició progressiva de l'èlit comarcal, que no es troba gaire documentada tant per a la Terra Alta com per a les altres comarques, ha d'haver incidit en la dinàmica del sector agrari i del conjunt de l'activitat econòmica[11].

Sigui com sigui, en el moment d'abordar les transformacions agràries dels anys 1960 les comarques meridionals interiors presenten característiques molt acusades de les societats pageses tradicionals; estrats socials econòmicament poc diferenciats, esforç adaptat a les necessitats familiars, autoconsum important, estratègies interfamiliars i relacions centrades en l'àmbit local. Les relacions econòmiques amb l'exterior es troben, per altra part, mediatitzades en bona part per les cooperatives, que aquí més que en cap altre indret de Catalunya canalitzen la producció local. I això contribueix a crear un quadre social poc obert i al qual arriben poques incitacions al canvi.

Les transformacions tècniques dels anys 1960 incidiren escassament en l'arboricultura mediterrània i aquesta continua fonamentant-se en una mà d'obra abundant que cobreixi les necessitats de la poda i recol.lecció. Això representa un altre alicient per a mantenir la cohesió de la família i limitar la sortida dels elements més joves. Amb tot, la descomposició familiar també hi ha fet acte de presència i el recurs a mà d'obra exterior ha estat també cada cop més inevitable en els moments de la recol.lecció.

Les estructures productives evolucionen amb un cert retard a les comarques meridionals. Un fet resulta ben exemplar; aquestes comarques són les que han conservat en els darrers decennis un major nombre d'èquids, bàsicament mules, i no es tracta pas de comarques que es dediquin a la cria d'aquest tipus de bestiar. La mecanització ha arribat amb retard, especialment a les dues comarques més

---

11. J.L.Crespan, M.Subirats, "La Terra Alta", dins el "Reconeixement territorial de Catalunya", vol.19, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, 1982, Barcelona, pps.49 i 74. Els autors apunten que la desaparició i emigració de cacics i comerciants "ha implicat el manteniment d'una societat relativament igualitària formada bàsicament per pagesos, en la qual sembla haver mancat els nivells d'acumulació econòmica i la iniciativa de grups socials capaços de la transformació interna de la societat" (p.91).

desafavorides, el Priorat i la Terra Alta, on moltes explotacions s'han continuat servint de tracció animal (quadre 7.3).

El retard es tradueix en els diversos àmbits de l'explotació agrària i afecta tota l'estructura de la família pagesa. Aquest endarreriment es veu acompanyat pel retard de la penetració dels models de consum urbans, fet que es pot considerar causa i efecte de la situació agrària. I, encara, la penetració dels models urbans (i la capitalització) s'atribueix a elements extra-agraris, en particular la construcció de la central nuclear d'Ascó pel que fa a la Ribera d'Ebre i les dues comarques veïnes[12].

Es produeix com una mena de paràlisi de la pagesia tradicional, que reacciona tard, o no reacciona, davant els problemes productius que se li plantegen. Un cas flagrant és el del vi produït a la zona, en la qualitat del qual continuen depositades les esperances locals com a vehicle d'èxit econòmic. Mentrestant, els vins embotellats del Penedès i d'altres zones de fora de Catalunya han desplaçat els vins de taula meridionals, que queden arraconats a mesura desapareixen els bebedors tradicionals de vi.

c) Les transformacions agroindustrials enfront del reducte pagès.

Les estructures socials no han propiciat l'aparició d'iniciatives locals i en aquestes circumstàncies les comarques meridionals interiors s'han confirmat en unes relacions industrials i comercials vicioses. L'allunyament i alhora la dependència dels centres agroindustrials més importants, en particular Reus i Lleida, actua de fre de les activitats de transformació i comercialització locals. Al mateix temps, els esforços per estar al dia en els sistemes de conreu i les varietats conreades s'han vist molt poc incentivats.

Pràcticament tots els pobles de la Terra Alta, la Ribera d'Ebre, el Priorat i les Garrigues tenen el seu molí d'olí o el seu celler elaborador de vi, o ambdós segons la producció local. La major part d'aquests molins i cellers són cooperatius i comercialitzen i elaboren la major part del vi i l'oli produït en aquestes comarques.

---

12. Vegi's J.L.Crespan i M.Subirats, "La Terra Alta", 1982, op.cit., pps.93-94.

Quadre 7.3. RIQUESA I EQUIPAMENTS DE LES EXPLOTACIONS AGRARIES A LES COMARQUES MERIDIONALS INTERIORS.

	Explotacions amb equí (%)	Explotacions amb tractor (%)	Explotacions amb motocultor (%)	Lloguer treball eventual (%)	Més d'un milió de ptes de M.B.T.*(%)
Terra Alta	16	44,6	13,8	34,1	6,2
Ribera d'Ebre	11,5	31	24,2	30,3	8,1
Priorat	12,2	23,1	30,8	30,5	9,6
Conca de Barberà	2,2	42,3	13	27,8	17,4
Garrigues	2,0	59,2	9,7	31,2	16,3

* M.B.T.: Marge Brut Total (estimació realitzada pal D.A.R.P., Generalitat de Catalunya).

Font: I.N.E., "Cens Agrari 1982".

El cas més extrem és el Priorat; entre un 90-95% del vi i un 100% de l'oli passa per les cooperatives al Priorat, on només la Morera de Montsant i l'Arbolí no disposen de cooperativa[13]. A la Terra Alta només la població més petita, Prat del Comte, no disposa de cooperativa i a la Ribera d'Ebre i les Garrigues totes les poblacions tenien almenys una cooperativa, per bé que amb un nivell de funcionament molt desigual (quadre 7.4).

A començament de segle apareix la primera cooperativa a les quatre comarques analitzades, la Cooperativa Agrícola i Caixa Rural d'Estalvis del Priorat, l'any 1904 a Cornudella[14]. Els cellers i molins cooperatius neixen sobretot en l'etapa de la Mancomunitat i durant la República, quan es destapen els moviments associatius locals i es fomenten les instal.lacions cooperatives des de les instàncies oficials. Els anys 1950 constitueixen un altre moment d'impuls cooperativista, a recer del sindicalisme falangista que arriba a l'agricultura[15].

Els cellers i molins cooperatius suposaran en el seu moment l'adveniment d'una tecnologia i maquinària modernes per a elaborar l'oli i el vi. Passats els anys, les instal.lacions i la maquinària s'han renovat escassament i apareixen en general obsoletes. Per altra part, les cooperatives no disposen dels recursos econòmics per a fer front a la seva renovació.

El funcionament a nivell de poble facilita el manteniment de les cooperatives, per la major proximitat i solidaritat dels socis, i pel

---

13. J.Margalef, J.Tasias, "El Priorat..", 1985, op.cit., p.189. L'estudi recull algunes xifres contradictòries en relació a la producció de vi i oli de la comarca i la producció de vi i oli de les cooperatives, que es poden atribuir al fet que s'ha avaluat més aviat la capacitat productiva d'aquestes, que és molt superior a la producció; vegi's pps.192 i 217-218.
14. La Cooperativa Agrícola de Cornudella neix pròpiament com a Caixa de solidaritat i s'inscriu dins el moviment mutualista del moment, tot i que actualment les seves activitats s'estenen als serveis, la comercialització dels fruits secs i activitats de cooperativa de consum. El Celler Cooperatiu de Cornudella, que es dedica a elaborar oli i vi, neix més tard, com a cooperativa diferenciada de l'anterior.
15. Vegi's el "Directori de Cooperatives Agràries de Catalunya" (Caixa d'Estalvis de Catalunya, 1981, Barcelona) o l'article d'A.Casanovas i Brugal, "Cién años de cooperativismo agrario" ("El Campo", juliol-setembre 1984, num.95, pps.54-56).

Quadre 7.4. DIFUSIO DEL COOPERATIVISME A LES COMARQUES MERIDIONALS INTERIORS.

	Cooperatives	Socis *	Població activa agrària 1986	Producció comarcal (1983) recollida (%)		
				oli	vi	ametlla
Terra Alta	11	2.355	2.535	s.d.	s.d.	s.d.
Ribera d'Ebre	16	3.009	1.490	75	71	55
Priorat	24	5.634	1.315	100	91	50
Garrigues	27	5.794	3.732	85	s.d.	s.d.

* Hi ha socis que pertanyen a més d'una cooperativa i això infla l'associacionisme cooperatiu, en especial al Priorat.

Font: "Directori de Cooperatives de Catalunya", Caixa d'Estalvis de Catalunya, 1981.

major control de la gestió cooperativa. Però esdevé, per una altra banda, uns obtacle important per a la seva modernització perquè el volum de la producció és limitat i sense espectatives de créixer[16]. La disgregació social que es viu a nivell de pobles també dificulta el funcionament de les cooperatives locals, que arriben molt rarament a dur una gestió professional.

En el moment de comercialitzar i treure, doncs, el major profit dels conreus, les cooperatives s'han mostrat molt poc àgils i han quedat relegades a un paper secundari i subsidiari en relació a les indústries i comerciants més grans. El millor canal de venda que tenen les cooperatives és el dels passavolants que hi acudeixen per a comprar (a un preu igual o molt semblant al de la botiga); però això permet escolar com a molt la quinta part de la producció. Una altra part semblant de la producció ha trobat sortida a través de cooperatives d'altres comarques que venen oli i vi a granel als seus socis; econòmicament resulta un canal molt menys interessant que l'anterior i per una producció de qualitat limitada. La resta de l'oli i vi, treta una part dedicada a l'autoconsum, queda a mans dels majoristes de torn, que encara poden ser els intermediaris d'una casa de marca[17].

La creació de cooperatives de segon grau durant els anys 1970 constitueix, no sense dificultats, una alternativa a la comercialització dels productes per part de les cooperatives locals. Així, en el cas de les Garrigues, Agroles concentra i obté un milor preu de l'oli que les cooperatives venien abans als comerciants i/o exportaven a Itàlia per a barrejar amb oli refinat i obtenir oli pur;

---

16. Aquesta circumstància es veu agreujada pel fet que les instal.lacions existents tenen una capacitat molt més gran que la requereix la producció existent. Al Priorat es calcula s'utilitza només un 29% de la capacitat productiva en el cas del vi i un 7% en el cas de l'oli (J.Margalef i J.Tasias, "El Priorat..", 1985, op.cit., p.189). Això s'ha d'atribuir més a un mal càlcul de les capacitats necessàries, accentuada per la dispersió de les instal.lacions, que no pas a la davallada de la producció dels conreus respectius, important en el cas del Priorat.
17. Aquestes conclusions sobre la comercialització es troben valorades per J.Margalef i J.Tasias en l'estudi repetidament citat ("El Priorat..", 1985, op.cit., p.189-191) i per R.Pujadas i col.laboradors en la "Diagnosi Comarcal de les Garrigues" (Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Generalitat de Catalunya, 1984, Barcelona, pps.63-65).

però Agroles no deixa d'embotellar una part molt limitada de la producció, que ven majoritàriament a una empresa de Tarrega que elabora el conegut "oli de Borges"[18]. La Unió Agrària de Reus exerceix un paper semblant a les comarques del Priorat i, en menor grau, la Ribera d'Ebre, tant per a l'oli, com per al vi i els fruits secs; però absorveix una quota baixa de la producció. Per la seva banda, a la Terra Alta no reeixirà del tot el projecte de constituïr una cooperativa de segon grau per a transformar i comercialitzar el vi; a la planta embotelladora creada l'any 1973 a Batea només s'hi afegiran les cooperatives veïnes de Maella, Nonasp i Favara (Mestrat).

En el cas del vi les comarques meridionals desafavorides disposen teòricament d'una eina interessant per a treure un bon preu de la seva producció; les "denominacions d'origen". Aquesta eina ha estat, però, ben poc aprofitada, com ho demostra tot el temps passat des de la creació de la Denominació d'Origen Priorat durant la República. Els vins del Priorat s'han venut tradicionalment a millor preu que els de les comarques veïnes, però això no es pot atribuïr a la denominació d'origen; aquesta ha servit per establir alguns controls, però la imatge de marca no ha estat prou aprofitada i no s'han superat mancances seculars en l'organització de la producció. A la manca de canals comercials adequats s'afegeixen, per altra part, les deficiències tècniques dels processos d'elaboració i un desajust amb els gustos actuals dels consumidors[19].

Els vins de la comarca del Priorat, tant els de la zona pròpia de la denominació d'origen Priorat com els de la denominació d'origen Tarragona, i els vins de la Terra Alta, incorporats després de 1970 a la denominació d'origen del mateix nom, pateixen uns problemes

---

18. A diferència del vi, l'elaboració i distribució del qual es reparteix en una gran quantitat de marques, la indústria de l'oli es troba molt concentrada i resulta molt difícil de fer-s'hi un lloc. En definitiva, l'elaboració és només una part del sector més gran i complexe de les grasses vegetals, el qual ha anat molt unit a nivell de política de mercats des dels anys 1960. S'han escrit moltes pàgines sobre el sector oleícola, entre les quals es pot esmentar l'estudi de Carlos Tió, "La política de aceites comerstibles en la España del siglo XX" (Ministeri d'Agricultura, 1982, Madrid).
19. J.Tasias en l'estudi sobre el Priorat esmentat (1985, op.cit., pps.193-196 i 237-240) fa una anàlisi detallada de la problemàtica dels vins de la "Denominació d'Origen Priorat".

semblants d'inadaptació estructural que afecten tot el procés productiu i comencen en l'essència mateixa del producte final. Es tracta en general de vins de les varietats tradicionals garnatxa i carinyena que han estat apreciats fins fa uns anys com a vins de taula pel fet que eren vins amb cos i amb una graduació alcohòlica elevada (els vins de la Terra Alta serveixen encara per a pujar el grau d'altres vins). En el moment que ha baixat el consum de vi de taula i ha pujat el vi de selecció i embotellat, els vins meridionals, que endemés no són gaire aromàtics i envelleixen malament, s'han trobat desfasats.

En el sector vinícola s'ha produït, per altra part, una clara especialització que ha relegat les cooperatives o els cellers particulars locals al paper d'elaboradores i amagatzemadores de vi, mentre la comercialització i l'embotellament és acaparada per empreses exteriors, que treuen profit de la seva grandària i la disponibilitat de canals de distribució. Així, si d'una banda la capacitat de transformació vinícola de les comarques meridionals es troba en consonància amb el raïm que produeixen, per una altra banda la baixa xifra d'ocupats a la indústria vinícola denota l'escassa presència d'aquestes comarques en les diverses activitats de transformació i comercialització. Mentre el Penedès, el Tarragonès i altres àrees vitícoles més reduïdes s'orienten cap als vins de criança, caves i altres derivats vínics, les comarques meridionals romanen ancorades en la producció de vi de taula, que dóna un valor afegit escàs. Es crea, d'aquesta manera, un cercle de dependències en el qual es difícil apareguin iniciatives amb possibilitats d'èxit[20] (quadre 7.5).

Al Priorat es descobreix alguna iniciativa empresarial remarcable en la criança de vins, com és el cas dels Cellers de Scala Dei al poble del mateix nom, els quals tenen una de les sis plantes embotelladores privades que hi ha dins l'àrea de la denominació d'origen. A la Terra Alta, a part les plantes embotelladores cooperatives de Gandesa i

---

20. Les xifres comarcals aportades per R.Pujadas en un estudi recent sobre "La indústria agroalimentària catalana", (Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca, mecanografiat, 1989) posen de relleu aquesta estructura productiva. Les diferències existents entre les diverses fonts estadístiques utilitzades no contradiuen les conclusions generals.

Batea, hi ha un celler de l'empresa Pere Rovira. Aquesta empresa té els seus cellers principals a Móra la Nova (Ribera d'Ebre), on es concentra gairebé la totalitat de l'ocupació permanent que genera el sector vinícola a les coamrques meridionals (la vinya de la Ribera d'Ebre es concentra a la cubeta de Móra).

Un altre exemple de les dificultats d'adaptació de les cooperatives és la plaça marginal que ocupen en la transformació i comercialització de fruits secs, l'orientació productiva relativament més nova. Al Priorat, per exemple, les cooperatives abasten la meitat de la producció d'ametlla (1983) i, encara, només un 20% d'aquesta és trencada a la comarca, a les dues cooperatives que disposaven de trencadora. Les dues trencadores d'ametlles més importants d'aquestes comarques són privades i es troben a Móra d'Ebre.

L'ametlla i l'avellana han representat des dels anys 1960 l'alternativa d'ingressos immediats o directes i potencialment elevats (conreus especulatius) enfront de l'olivera i la vinya, de rendabilitat tendencialment a la baixa i copades pel sector cooperatiu que n'efectua la transformació. No és estrany, doncs, que la seva comercialització en forma associativa hagi estat font de conflictes i hagi minat alguna cooperativa, perquè els sous s'han guardat una part dels fruits o han portat a la cooperativa els pitjors.

En definitiva, les cooperatives locals tenen moltes dificultats a competir amb la iniciativa privada i s'adapten amb retard a les innovacions. L'anàlisi del sector agrari de les comarques meridionals desafavorides assenyala el cooperativisme com una de les causes del seu endarreriment. Aquesta imputació s'ha de fer, però, amb algunes reserves, perquè les empreses privades locals d'oli i vi tampoc ha donat mostres de gaire dinàmica i no hi ha hagut tampoc indústries importants interessades a instal.lar-se a la zona. A més a més, tant al Priorat com a les comarques desafavorides veïnes, la producció d'ametlla, o d'avellana, no ha donat peu a cap indústria o activitat artesana de productes derivats.

Quadre 7.5. EL SECTOR VINICOLA A LES COMARQUES MERIDIONALS INTERIORS.

	Capacitat transformadora (1982) (Ministeri d'Agricultura)		Empreses vinícoles (1983) (cambres de comerç)	
	total	% vi de taula	empreses	assalariats
Terra Alta	583.681	99,8	27	3
Ribera d'Ebre	268.253	100	4	27
Priorat	380.297	95,7	11	2
Garrigues	16	-	3	1
Catalunya	5.473.202	77,6	462	4.753

Font: R. Pujadas, "La indústria agroalimentària catalana", D.A.R.P., 1989, Barcelona.

Quadre 7.6. EXPLOTACIONS I CABAL RAMADER A LES COMARQUES MERIDIONALS INTERIORS.

	Explotacions grans * especialitzades en ramaderia intensiva (1982)		unitats ramaderes. 1982			caps de porci 1988
	nombre	% total	total	porci %	aus %	
Terra Alta	67	20,2	23.723	22,5	70,3	18.557
Ribera d'Ebre	70	19,6	18.957	36,5	54,9	35.949
Priorat	38	21,5	5.524	20,7	65,5	7.761
Garrigues	214	30,4	82.104	45,2	50,2	163.084

* Explotacions amb més d'un milió de pessetes de marge brut total.

Font: I.N.E., Cens Agrari, 1982.

d) La manca d'un desenvolupament agroindustrial. Porcs i pollastres.

L'escassa difusió de la ramaderia intensiva es relaciona a la manca d'agroindústria local i apareix a la fi com un factor decisiu de l'endarreriment del sector agrari a les comarques meridionals de l'interior. La indústria ha estat el motor de les innovacions tècniques en el camp; el seu impuls arriba esmorteït a les comarques desafavorides. I això contribueix a consolidar el cercle viciós actual; el d'un sector agrari desfasat en relació a altres indrets de produccions semblants i alhora sense capitals per recuperar posicions.

D'entrada, és curiós de constatar l'escàs desenvolupament ramader de les comarques meridionals interiors, que es troben precisament entre els dos centres que han capitalitzat el desenvolupament de la ramaderia moderna en el conjunt de l'estat espanyol, Lleida i Reus. La Terra Alta i el Priorat tenen un pes ínfim en qualsevol de les produccions ramaderes que es donen a Catalunya, que no hi representen ni un 2%. La comarca de les Garrigues presenta un sector porcí destacat; però aquest es concentra als cinc municipis regats pel Canal d'Urgell, de característiques completament diferents amb la resta. A la Ribera d'Ebre la producció d'ous i l'engreix de pollastre hi és, en canvi, relativament important i també hi ha un nombre elevat de caps porcins; però les xifres no deixen de quedar-se enrera de les comarques més especialitzades[21] (mapa 7.1).

L'allunyament de Reus i de Lleida podria justificar la manca de desenvolupament ramader de la Terra Alta, però no el del Priorat, situat a les portes de Reus o el de les Garrigues, relativament pròximes a Lleida. I, encara, l'allunyament de la Terra Alta no impedeix que els camions de farina s'hi acostin periòdicament per a cobrir les necessitats de les granges disperses que hi han sorgit.

---

21. Vegi's el quadre sinòptic d'A.F.Tulla anteriorment esmentat, ja relativament vell ("El Campo", juliol-setembre 1984, p 24). El Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca revisa freqüentment les estadístiques ramaderes comarcals i dóna unes xifres força aproximades a la realitat que es publiquen en el seu butlletí "Estadística i Informació Agrària". En aquest butlletí no apareix, però, l'avicultura; les estadístiques realitzades fins avui dia sobre aquesta es consideren absolutament deficients.

La manca d'aigua s'ha de considerar també com un altre factor que limita la implantació de granges a la Terra Alta i a les Garrigues on hi ha un bon nombre de pobles que han hagut de recórrer al transport d'aigua en "cubes" per a cobrir el consum humà. Però, tot i la limitació teòrica, també han aparegut algunes granges en els pobles garriguencs i de la Terra Alta, que s'abasteixen de la xarxa de subministrament de la població. Per altra part, les importants millores en l'abastament d'aigua a les poblacions realitzades durant els anys 1980 eliminen aquest obstacle, ni que sigui amb el perill de convertir els cascs urbans en pobles-granja[22].

Les explotacions ramaderes són poques; però es troben entre les explotacions agràries que tenen uns ingressos superiors i representen la majoria d'explotacions en els estrats de més ingressos. Pressumiblement es tracta de les unitats econòmicament més viables d'aquestes comarques i s'han constituït a partir dels anys 1970. A part la comarca de les Garrigues, on el pes del bestiar és superior per la inclusió de municipis de regadiu, l'orientació ramadera té un pes semblant a les altres tres comarques. Hi destaca també l'avicultura, en consonància amb la proximitat al centre avícola per excel.lència, Reus (quadre 7.6).

En definitiva, iniciatives per a la constitució de granges de pollastres, gallines i porcs, i alguna de conills no han mancat a les comarques meridionals interiors. Aquestes iniciatives han arribat, però, amb un cert retard i no han pres encara una difusió gaire important. De l'engreix d'animals al corral per al propi consum, habitual fa trenta anys, algunes famílies passaren a un engreix més industrial aprofitant dependències de la pròpia casa; però molt poques feren el pas següent de produïr en granges especialitzades[23].

---

22. Alguna població pròxima al regadiu o sense problems de subministrament, com ara Arbeca, Castelldans o la Floresta a les Garrigues, presenta ja l'aspecte d'un poble-granja, per l'acumulació de granges en el casc urbà, donats els condicionaments del subministre d'aigua o llum en els indrets allunyats.
23. A principis dels anys 1980 moltes cases del Priorat encara conservaven una part arranjada de manera menys o menys precària per a l'engreix d'animals, en particular aviram. Aquest sistema havia desaparegut ja dels pobles de la regió de Lleida substituït per granges modernes que encabeixen milers de caps.

MAPA 7.1. UNITATS RAMADERES COMARCALS, I PES DE LA RAMADERIA INTENSIVA, 1982.

Proporció d'U.R. de porcí i aus.

Font: Elaboració propia sobre INE, "Cens Agrari 1982".

Aquest endarreriment de les estructures de producció condiciona fortament l'evolució recent i futura del bestiar d'engreix intensiu a les comarques meridionals interiors. Amb l'excepció en alguns casos de la producció d'ous, l'avicultura i la porcicultura s'efectuen en règim d'integració i el ramader té uns costos directes mínims i ha de córrer també uns riscos mínims. Però, ha de satisfer una condició inicial; disposar de naus d'engreix . La construcció d'una granja d'engreix moderna suposa inversions milionàries, especialment en el cas de l'avicultura, i l'amortització no està gens garantida amb els marges estrets en els quals es mouen els integrats[24].

L'endarreriment dels sistemes de cria animal a les comarques meridionals interiors, es pot relacionar també amb la seva manca de tradició cerealista. La utilització de gra o de pinso elaborat a partir del propi gra ha estat habitual en els inicis de la producció ramadera a gran escala. Però, aquesta deuria ser una limitació relativa a les comarques especialitzades en l'arboricultura mediterrània, perquè sempre s'hi ha produït una part de cereal. La limitació havia de venir més aviat en el sentit de la manca d'uns punts importants de transformació en farina i pinso a proximitat.

La indústria farinera ha jugat el paper de promotora de la ramaderia intensiva, a través dels contractes d'integració amb els ramaders[25]. Els escassos excedents cerealícoles de les comarques meridionals interiors poc podia incitar els molins fariners locals a ampliar i diversificar-se cap a la producció de farina per al bestiar. La feble base econòmica d'aquests molins, orientats fonamentalment a

---

24. Aquest fet es va posar de relleu en un estudi precedent i ja per als anys 1977-1978. I.Aldomà, "La vaga dels tractors. Conflictes pagesos a l'Urgell, 1977-1978", edi.Virgili & Pagès, 1986, Lleida, pps 53 i 76-77. Si en un principi, l'autoconstrucció permetia solucionar la construcció d'instal.lacions per al bestiar intensiu, en el darrer decenni s'ha de passar per les empreses constructores i afrontar costos molt elevats.

25. Ha estat una evolució lògica perquè les despeses corrents són molt elevades a la ramaderia intensiva i quasibé totes provenen del pinso. Un 83% dels integradors disposaven ja de fàbrica de pinso quan començaren a exercir com aitals. Els que en disposaven eren, manifestament, els integradors més petits i la majoria s'ha dotat també d'una fàbrica de pinso (J.Aldomà, J.Villarreal i L.Viñas, "La integració en la ramaderia a Catalunya", Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca, 1983, p.38).

l'autoconsum, tampoc era un bon punt de partida per a iniciatives empresarials.

Al Priorat i les Garrigues la tradició molinera és molt marginal; s'han conservat dos molins de farina quasi artesanals fins fa poc, a les Borges Blanques i l'Albages. A la Ribera d'Ebre, on el riu Ebre fornia l'energia, que mancava a les comarques veïnes, per a moure els molins fariners, aquests tampoc han donat pas a cap fàbrica de pinso. A la Terra Alta, en canvi, es constituia l'any 1985 una fàbrica de pinso per atendre la demanda generada a la comarca; de consolidar-se aquesta vindria a ser una senyal de recuperació del temps perdut.

7.1.2. UNA ALTERNATIVA QUE NO HO ERA PER AL PIRINEU; LA LLET.

Si a les comarques meridionals interiors es descobreix el cul-de-sac d'una agricultura que ha quedat atrapada en uns conreus i formes de producció tradicionals, a les comarques del Pirineu, que acararen de bon antuvi una orientació productiva prometedora, la contradicció es planteja per la impossiblitat física de consolidar-la. Les indústries lleteres, que s'han constituït molt sovint com a cooperatives de ramaders aportadors de llet, tenen, però, una major complexitat tècnica i econòmica que els cellers i molins d'oli i incitaven a canvis prou més importants en el sector agrari local. Després de molts anys d'intents i fallides, tot sembla indicar que l'opció lletera no era pas la més ajustada als recursos de la major part de la muntanya pirinenca.

a) Les centrals lleteres. Molts naufragis i gairebé un únic supervivent.

L'any 1915 es fundava a a la Seu d'Urgell la Cooperativa Lletera del Cadí, que fou el primer centre transformador de llet de les comarques pirinenques. La cooperativa es constituí aviat en estendard de la modernització de l'agricultura local, que a imatge de Suïssa es girava cap a la producció lletera després que la vinya hagués estat delmada per la fil.loxera. La visió de futur d'un polític diputat i

publicista agrari, Josep Zulueta, fou decisiva en aquesta nova orientació[26].

La Cooperativa Lletera del Cadí representava, d'una banda, la primera iniciativa local industrialitzadora d'una certa envergadura nascuda a les comarques pirinenques. Per una altra banda, la Cooperativa es convertia en l'impulsora d'una producció, la llet, que havia d'orientar els afanys modernitzadors dels pagesos i ramaders del Pirineu. Des del moment de la creació de la Cooperativa han proliferat les iniciatives de constitució de lleteries als centres pirinencs. La major part han plegat al cap de pocs anys de constituïr-se, i de les que queden avui dia la Cooperativa Lletera del Cadí és l'única sense problemes econòmics.

En iniciar-se, la Cooperativa Lletera del Cadí elaborava només 250 litres diaris de llet i l'any 1923 s'assolia gairebé el milió de litres anuals. El 1943 superava la xifra de 5 milions de litres, 10 milions el 1954 i 20 milions el 1969. L'any 1983 la Cooperativa depassava els 40 milions de litres de llet i el 1986 eren 48 milions, que es transformen fonamentalment en formatges i mantega (quadre 7.7).

El creixement de la Cooperativa Lletera del Cadí no s'ha fet sense dificultats, particularment en els primers anys. L'any 1923, quan ja tenia 250 associats se'n separaren 7 dels aportadors principals, que constituïren l'Industria Lechera Sociedad Anónima. Aquesta indústria passà després de la Guerra Civil a l'òrbita de RILSA, empresa lletera comercialitzadora de la marca MG (Massanés & Grau), que seria adquirida al seu torn per la multinacional Hursina i seguidament Nestlé. L'any 1972, davant el tancament de la planta de la Seu,

---

26. Ultra els treballs que se citen i les pròpies observacions ha estat de gran interès per a la redacció de l'apartat l'estudi de Dolors Majoral, "El sector lleter a les comarques de muntanya i l'entrada a la C.E.E.", mecanografiat, D.G.P.A.T., Departament de Política Territorial i Obres Públiques, 1987, Barcelona.

Quadre 7.7. PRODUCCIO DE LLET I CENTRALS RECOL·LECTORES. 1986. (Milers de litres anuals).

	Cooperativa lletera del Cadí	Lleteries de la Seu	Copirineu	Altres	Total comercialitzat anual	Total comercialitzat diari
Cerdanya	14.749,8	3.279,4	--	12.591,2	30.620,4	83.892
Alt Urgell	33.194,3	4.550,8	--	5.640,4	43.385,5	118.865
Pallars Jussà	--	--	2.284	--	2.284	8.548
Alta Ribagorça	--	--	836	--	836	
Pallars Sobirà	--	6.343,7	3.051	719,6	10.114,3	27.710
Val d'Aran	--	--	180,4	--	180,4	494
TOTAL	47.944,2	14.173,9	6.351,4	18.951,2	82.420,6	

Font: Dolors Majoral, "El sector lleter a les comarques de muntanya", 1987, mecanografiat, D.G.P.A.T., Barcelona, pps.78-79.

Quadre 7.8. ESTRUCTURA DE LES EXPLOTACIONS BOVINES. 1986.

	% vaques que es munyen	Explotacions amb vacú	Explotacions (en %) amb < 10 vaques	11-20 vaques	> 20 vaques
Val d'Aran	5	160	81	16	3
Pallars Sobirà	60	354	27	38	11
Alta Ribagorça	25,5	109	43	26	31
Pallars Jussà		129	33	26	41
Cerdanya	78	437	12	26	62
Alt Urgell	94	690*	34	40	26

* Només amb vaques d'aptitud lletera.

Font: Dolors Majoral, "El sector lleter a les comarques de muntanya", 1987, mecanografiat, D.G.P.A.T., Barcelona, pps.78-79.

esdevindria Lleteries de la Seu, en ésser recuperada pels 400 aportadors de llet[27].

Lleteries de la Seu, que enmig d'alts i baixos no ha deixat de ser l'altra indústria lletera de la Seu d'Urgell, ha mantingut en els darrers anys una progressió en la llet elaborada semblant a la de la Cooperativa Lletera del Cadí. La inversió milionària efectuada en la construcció d'una nova factòria i instal.lacions ha situat, però, l'empresa (i els socis avaladors) en una situació pràctica de fallida. La nova planta, amb capacitat per a transformar 250.000 litres diaris de llet en formatge o mantega, fou inaugurada el 1986, just quan s'efectuava l'entrada en un mercat europeu excedentari. Aleshores les dificultats econòmiques de l'empresa ja eren públiques i havia baixat l'aportació de llet dels socis dels 80.000 litres diaris de l'any anterior a uns 40.000[28].

La crisi de Lleteries de la Seu s'inscriu, particularment, en un sobredimensionament de la inversió en relació a l'oferta i la demanda i en relació a la capacitat econòmica de la mateixa empresa. No s'han d'oblidar, però, altres problemes que han provocat la caiguda d'altres indústries lleteres i amenacen les que queden a les comarques veïnes de l'Alt Urgell.

Abans que a la Seu d'Urgell neixessin indústries lleteres, la Cerdanya comptava ja amb experiència en l'elaboració i comercialització de formatges i mantegues. Cap al 1924 es censaven cinc establiments que transformaven uns 6.000 litres diaris de llet. A la Cerdanya espanyola hi ha via quatre establiments, a Puigcerdà,

---

27. La confrontació entre la Cooperativa Lletera del Cadí i Lleteries de la Seu es tradueix en dues històries diferents dels fets. La que aquí s'exposa vindria a correspondre amb la versió de la Cooperativa Lletera del Cadí, mentre E.Canut i F.Navarro en el seu llibre "Els formatges a Catalunya" (edi. Altafulla, 1980, Barcelona, pps 78-85) donen la versió de Lleteries. Segons aquesta versió la "Cooperativa del Cadí" comença a dedicar-se a la producció formatgera poc abans de la Guerra Civil, quan abandona la comercialització de carn a la qual s'havia dedicat fins aleshores.

28. Quan el 1987 es visità la nova planta es trobava en funcionament la meitat de les instal.lacions i en un grau d'explotació relativament baix. Prop de la meitat de la llet transformada era portada en camions cisterna de França.

All, Llívia i Bellver, que enviaven els formatges i la mantega a Barcelona[29].

Però, els petits establiments de la Cerdanya, dos d'ells cooperatius i els altres dos privats, entrarien aviat en una crisi que recorda la que anys després pervé als petits establiments de les comarques més occidentals. Subsistiria només la manteguera de Llívia, de caràcter cooperatiu. En els anys de la República la major part de la producció local de llet fou captada per l'empresa SALI, la qual mantingué un centre transformador a Puigcerdà fins a la seva desaparició sobtada com a empresa l'any 1974-1975[30].

A la Cerdanya roman, a part una petita formatgeria de Llívia, únicament la Cooperativa Agropecuària de la Cerdanya instal.lada a Puigcerdà, que recull la quinta part de la producció comarcal. La Cooperativa, que entre 1962 i 1983 es limità simplement a recollir la llet dels socis per a portar-la a la casa RAM, emprengué recentment pel seu compte l'envasat i comercialització de la llet. La cooperativa no ha arribat a fer-se un mercat per a la seva producció, que s'escola bàsicament a través de la casa Rabadà, i es troba actualment amb dificultats sèries de finançament.

Al Pallars Sobirà la història de la transformació lletera va unida a la Cooperativa Lletera del Pallars, que fou fundada el 1932 i recollia la major part de la llet de la comarca als anys 1960[31]. L'any 1967 la cooperativa deixava l'elaboració de formatge per dedicar-se només a comercialitzar la llet, i al cap de poc es trobava amb greus problemes econòmics per la fallida d'un client fabricant de

---

29. Les dades les dóna Pau Vila a la seva coneguda monografia sobre la Cerdanya editada l'any 1926 (reedició de 1984, editorial Empúries, Barcelona, pps 131-132). El mateix autor testimonia el cas de Bartomeu Carbonell de Gorguja, que el 1890 fabricava uns 6.000 quilos anuals de mantega i també formatge Gruyère, que venia a Barcelona.
30. Les referències es poden seguir a grans trets a l'estudi coordinat per X.Mateu i Llevadot, "La Cerdanya. Recursos econòmics i activitat productiva", Caixa d'Estalvis de Catalunya, 1981, Barcelona, p 141.
31. P.Birot esmenta també la constitució d'un societat anònima a Sort l'any 1935, que transformava uns 1.500 litres diaris de llet front als 1.200 litres que transformava la cooperativa (P. Birot, "Etude comparée de la vie rurale pyrénéenne dans les pays de Pallars (Espagne) et Couserans (France)", Baillière et Fils, 1937, París, p 36).

llet condensada. El conveni establert amb RAM per comercialitzar la llet no salvà la cooperativa, que es dissolia com a secció lletera el 1976[32].

La major part dels socis de la secció lletera de la Cooperativa Lletera del Pallars passaren a Lleteries de la Seu. Aquesta comprà la planta transformadora de Sort i la reduí a centre de recollida, per on passaren prop de 9 milions de litres de llet l'any 1981, les dues terceres parts de la producció comarcal. El 1984 Lleteries de la Seu tenia 415 socis del Pallars Sobirà, els quals han hagut de patir, doncs, una altra crisi lletera i veure els seus ingressos d'un o més anys retallats o completament esbanits.

L'onada industrialitzadora arribà en els anys 1950 fins i tot a una comarca escassament muntanyenca com el Solsonés, on es constituïren centres d'elaboració de formatges i altres derivats a Sant Llorenç de Morunys i a Solsona. En aquest cas, la iniciativa partia dels propietaris d'una cadena de granges a Barcelona, fet que marca una diferència substancial amb les comarques pirinenques occidentals. Lecherías de Solsona S.A., l'única empresa remarcable de la comarca, recollia el 1952 3.000 litres diaris en una àrea que arribava a Ponts i Organyà; als anys 1960 desaparegué així com les altres iniciatives comarcals[33].

A la Vall d'Aran, aïllada la major part de l'any fins que l'any 1948 s'inaugura el túnel de Vielha, la història de la transformació-comercialització lletera industrial comença també amb un cert retard, els anys 1950. Aleshores es constitueixen les cooperatives lleteres de Vielha i Bossòst dedicades a la producció de formatges, mantega i inclús iogurts. En els anys 1960 arriben a sumar 3.000 litres diaris

---

32. L'evolució i una anàlisi detallada del sector lleter pallarés a l'any 1981 es pot seguir a l'estudi coordinat per X.Mateu i Llevadot, "El Pallars Sobirà. Estructura sòcio-econòmica i territorial", Caixa d'Estalvis de Catalunya, 1983, Barcelona, pps 104-150.
33. Durant un temps funcionà també una altra empresa a Solsona, IATSA, que elaborava llet pasteuritzada comercialitzada fonamentalment a través de la Granja Castelló de Mollerussa. Vegi's les referències a R.Pujadas, I.Aldomà, "L'economia del Solsonès. Aprofitament integrat dels recursos comarcals", Caixa d'Estalvis de Catalunya, 1987, Barcelona, pps 171-172.

de llet recollits a la comarca, que suposen entorn al mig milió de litres anuals.

A part la producció relativament reduïda de les cooperatives araneses, aquesta era (i és) subjecta a una gran estacionalitat, degut a que la majoria de les vaques productores eren d'orientació mixta i els vaquers preferien vendre directament la llet als turistes durant l'estiu. Arribades a una situació econòmica difícil, la Cooperativa Lechera del Bajo Aran de Bossòst i la Cooperativa Ganadera Aranesa de Vielha es fusionaren l'any 1973-1974 amb Copirineu de la Pobla de Segur. Aquesta cooperativa es compremeté a servir els 41 socis de la cooperativa de Bossòst i els 203 de la de Vielha, però desmantellà els centres de transformació d'aquestes dues a la vall.

Al Pallars Jussà, on la indústria lletera arriba amb retard, es troba actualment l'únic centre de transformació de les comarques més occidentals. Es tracta de la Societat Cooperativa Agrícola i Ramadera del Pirineu, més coneguda com Copirineu, les activitats de la qual s'inicien el 1962 per engrandir-se posteriorment amb la fusió amb les cooperatives esmentades de la Vall d'Aran i una altra cooperativa de Barbastre. Actualment Copirineu és l'única empresa que recull la llet a la Vall d'Aran, l'Alta Ribagorça i el Pallars Jussà i en recull una part de la produïda al Pallars Sobirà.

Copirineu té la secció lletera dedicada a la producció de formatges i mantega a la Pobla de Segur, on s'arranjaren noves instal.lacions l'any 1986-1987. La cooperativa passa des de fa temps per dificultats econòmiques, que s'han anat alleugerint amb la concessió d'ajudes per part de l'Administració. L'any 1986 ja s'hagué de vendre la Caixa Rural del Pirineu, que tenia concentrat el seu risc en Copirineu, a la Caixa d'Estalvis de Barcelona; però això no solucionà tampoc la crisi de la cooperativa[34].

Resulta difícil preveure l'acabament de la crisi de Copirineu, com ho és el de la Cooperativa Lletera de la Cerdanya o el de Lleteries de la Seu. Inclús la venda d'aquestes empreses a altres companyies més

---

34. La Caixa Rural del Pirineu fou creada l'any 1969 per la transformació de la secció de crèdit de Copirineu.

grans, del país o estrangeres, no assegura tampoc el manteniment de les plantes de producció en els indrets actuals. El desenllaç de les crisis sobrevingudes a les indústries lleteres a principis dels anys 1970 i inclús als anys 1930 apunta més aviat el contrari.

b) La impossibilitat d'una producció lletera competitiva a muntanya.

La situació crítica de les empreses lleteres actuals es defineix a primera vista com una crisi financera motivada per la impossibilitat d'amortitzar les inversions efectuades en modernització. Sense menystenir els costos que suposen unes instal.lacions en condicions de competir dins la CEE amb països amb una gran tradició lletera i industrial, es descobreixen unes estructures productives que limiten decisivament la capacitat de les empreses per a remborsar els crèdits contrets. L'enclavament de les comarques pirinenques occidentals apareix al fons com un condicionant poderós.

L'allunyament dels centres de consum pogué pesar en la crisi de les indústries lleteres pirinenques als anys 1930, i dificultar també que aquestes assolissin un volum de producció important. Les facilitats actuals de transport i els mitjans de frigoconservació han fet d'aquest un obstacle irrellevant[35]. En canvi, sí és un obstacle decisiu l'allunyament dels centres productors de llet, perquè la producció recol.lectada a nivell local ha esdevingut manifestament insuficient.

Tret de la Cooperativa Lletera del Cadí, les empreses lleteres de les comarques pirinenques s'han trobat, com les petites empreses de principis dels anys 1970 o anteriors, que la seva dimensió productiva era inadequada per mantenir la seva penetració comercial i/o modernitzar el seu procés productiu. L'oferta local de llet, estancada o a la baixa, fa, per altra part, inviable una ampliació. S'ha intentat anar a buscar llet fora; però les quotes en el mercat lleter es troben molt marcades per les grans productores de llet que

---

35. De l'explicació del gerent es desprén que les dificultats de la Cooperativa Lletera de la Cerdanya en l'aspecte comercialitzador es deuen pròpiament a la manca d'un circuït distribuïdor propi prou desenvolupat. La cooperativa no comptava amb aquest tipus d'experiència decisiva per a la comercialització de llet, en especial la pasteuritzada.

assumeixen inclús els costos de captació de petits contingents de llet a les comarques pirinenques[36].

Si la producció local de llet resulta cada dia més limitada, la seva dispersió en la multitud de nuclis i petites vaqueries del Pirineu fa que les empreses es vegin obligades a efectuar llargs desplaçaments que augmenten sensiblement els seus costos d'explotació. Lleteries de la Seu, que s'ha vist desplaçada del mercat immediat per la Cooperativa Lletera del Cadí, i Copirineu, que va a buscar la llet fins a la Vall d'Aran es troben, en aquest sentit, en una situació particularment desfavorable. Segons aquesta cooperativa, el cost de recol.lecció de la llet a la Vall d'Aran fou l'any 1985 de 1.821.952 pessetes, que significaren 10,09 pessetes per litre recollit.

L'allunyament i dispersió dels productors de llet resulta gravós per a les centrals lleteres; però més contraproduent ha estat encara per als mateixos productors. D'una banda, els camions de la llet han restringit cada cop més el seu servei als punts accessibles del fons de les valls, de manera que els vaquers dels poblets més aïllats es veuen obligats a traslladar la seva producció a aquests punts. Per una altra banda, també s'ha reduït la freqüència del servei de recol.lecció, fet que obliga a que els ramaders guardin la llet en tancs refrigeradors[37].

Aquests problemes es presentin a tots els petits nuclis allunyats de les valls principals, on la solució per algunes explotacions resulta

---

36. Com ja s'ha esmentat, Lleteries de la Seu es veié obligada a importar llet francesa, i també es trobà en la mateixa necessitat la Cooperativa Lletera de la Cerdanya; però els preus d'aquesta han esdevingut massa elevats l'any 1989, en consonància amb una minva dels excedents lleters comunitaris. Per la seva banda, Copirineu ha intentat captar de manera insistent la producció dels vaquers de la Cooperativa del Camp de Vallfogona de Balaguer, que representa 15.000 litres diaris (1988), una quantitat superior a la que transforma Copirineu.

37. La implantació dels tancs refrigeradors ha estat subvencionada pels organismes oficials a través de les entitats cooperatives; però la seva introducció s'ha fet amb força retard i no arriba a tot arreu. Molts pocs pobles de muntanya tenen, per exemple, la grandària i la capacitat d'avinença de Gósol (Berguedà), on la llet es porta a una cisterna general després de la munyida. Els tancs mai poden arribar, en definitiva, als petits productors, que es veuran obligats a continuar usant els càntirs i a deixar-los en refresc a la pica, mentre la central recol.lectora ho accepti.

impossible. Són els qui no tenen mitjans de locomoció propis per a traslladar la llet o els qui no poden instal.lar el tanc refrigerador perquè l'electricitat és insuficient o simplement no existeix. Altrament, a la Vall d'Aran, l'Alta Ribagorça i bona part dels dos Pallars, el problema ja no distingeix entre els nuclis de les valls principals i la resta; tots ells en resulten afectats.

Les dificultats tècnico-econòmiques derivades de l'aïllament no són, però, més que un inconvenient suplementari per a les explotacions lleteres de muntanya. Aquestes dificultats arriben i s'agreugen en un context de petites explotacions i de producció estagnant i decadent. Els problemes de l'allunyament es plantegen entre els anys 1970 i 1980, quan els càntirs de llet són substituïts pels camions-cisterna[38]; aleshores la sort de les vaqueries estava ja cantada.

c) Modernització a mig fer i recessió de la producció lletera.

A hores d'ara, ja ha passat el moment de buscar els motius de l'estagnació o recessió de la producció lletera a muntanya cara a posar-hi remei; però tampoc és fàcil assenyalar-ne els culpables. La recessió lletera té greus implicacions perquè significa la desintegració de l'alternativa modernitzadora del sector agrari local, i situa tot el sector agrari en un cul de sac. Potser és per això que les mateixes dades del problema són sistemàticament amagades[39].

A la Vall d'Aran Copirineu recollia l'any 1985 uns 2.000 litres diaris de llet (el transport s'efectuava d'un dia per l'altre), una quantitat semblant a la produïda per una sola explotació de llet a Holanda. La producció havia baixat en relació als mateixos anys 1950, quan les dues cooperatives locals recollien 3.000 litres diaris.

---

38. Evidentment no es tracta únicament d'aquest canvi. Aquesta transformació resulta il.lustrativa de tot un procés d'adaptació impulsat per les centrals lleteres, que han d'ajustar els seus comptes d'explotació. Per altra part, els càntirs de llet encara es poden veure avui dia als pobles de muntanya.
39. El Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca negà, per exemple, la difusió de l'estudi de Dolors Majoral aquí repetidament esmentat. També existeix un silenci absolut sobre la quantitat d'explotacions que s'acolliren a les ajudes per abandonar la producció lletera entre 1987 i 1988.

L'evolució de la Vall d'Aran ha representat el prolegomen, avançat aquí pel desenvolupament turístic, d'allò que s'esdevindria a les comarques veïnes.

Al Pallars Sobirà l'any 1981 es recolliren 13.257.354 litres de llet de 511 explotacions (les tres quartes parts de les existents a la comarca)[40]. Als municipis ribagorçans l'any 1978 la producció es calculava en 1.650.000 litres anuals. A Pallars Jussà, que concentra la seva producció a la part nord de la comarca, el 1978 es recollien uns 3,2 milions de litres anuals.

Les dades referents a la disminució del nombre d'explotacions lleteres expliciten, per la seva banda, les dimensions humanes del problema. Entre 1987 i 1989 han plegat als dos Pallars, la Vall d'Aran, l'Alta Ribagorça, l'Alt Urgell i la Cerdanya un mínim de 140 vaqueries, que són les que s'acolliren a l'ajuda per abandó de l'activitat lletera provinent de la Comunitat. Aquesta ajuda precipità certament la desaparició de moltes explotacions que es trobaven en situació precària; però moltes vaqueries ja havien estat tancades abans[41].

La disminució del nombre d'explotacions lleteres té els seus origens en les dificultats pròpies del sector productor lleter. I aquí es podrien afegir a les dificultats comercials abans esmentades, la mala conjuntura de preus que precedeix l'entrada d'Espanya a la CEE, les pressions o els perjudicis derivats de la implantació del sanejament ramader, les dificultats i costos per introduïr bestiar selecte i augmentar la cabanya, i, en general, les derivades de modernitzar les instal.lacions i la gestió del bestiar. L'abandó de la producció lletera suposa, amb rares excepcions, el cesament de l'activitat agrària i s'inscriu, en últim terme, dins la descomposició general del sector agrari que va lligada a les condicions de vida i al

---

40. Xifres resultants d'una anàlisi detallada efectuada pel Servei d'Estensió Agrària de Sort reproduïdes a l'estudi esmentat de X.Mateu (coordinador), 1983, op.cit., p 147.

41 .Les particularitats dels diversos censos oficials d'explotacions lleteres i, en especial l'escassa fiabilitat dels efectuats abans de 1985 fa impossible de quantificar amb una certa garantia l'evolució del nombre d'explotacions per comarques.

conjunt de fenòmens que han portat a l'emigració massiva de la població.

L'amplària assolida per les explotacions lleteres es troba en relació directa amb el seu grau de modernització i determina també la seva viabilitat. En conjunt no arriben a un terç les explotacions que superen la vintena de vaques, una cabanya que avui es considera mínima per a una unitat econòmicament viable i alhora equipada amb mitjans moderns. Si, a més a més, es té en compte que fora de la Cerdanya i l'Alt Urgell hi ha molt poques explotacions amb vaques d'aptitud lletera (en el cas de boví de carn es consideren 30 vaques una xifra mínima), la situació de marginalitat de la majoria de vaqueries és evident (quadre 7.8).

Tot i la recessió general del sector, un fet crida l'atenció, i és la sensible diferència entre el grau de desenvolupament assolit per les explotacions lleteres de l'Alt Urgell i, en menor grau de la Cerdanya, i les de les comarques veïnes. Les dues comarques són també les que tenen una especialització lletera més destacada i són també les úniques que mantenen o augmenten la producció lletera global. Es pot buscar les raons d'aquesta diferència en les condicions físiques i humanes locals; la sort desigual de la indústria lletera local apareix com un argument tant o més decisiu.

A muntanya el volum de farratge disponible condiciona el volum de la cabanya estabulada o semiestabulada que es pot mantenir. I en aquest sentit, les aptituds productores d'herba de comarques com l'Alt Urgell i la Cerdanya, amb unes planes relativament extenses, contrasten radicalment amb la resta de comarques, de camps pendents, més pobres i difícils de mecanitzar. En aquestes darreres comarques

s'ha mantingut una vaca d'aptitud mixta, llet i carn, adaptada als recursos locals de tipus pastoral; però poc productora de llet[42].

A les comarques pirinenques més occidentals s'ha donat el contrasentit de voler fer avançar una alternativa lletera, industrial i ramadera, en un medi adequat per a una producció càrnica. I això dóna raó del fet que ni les quadres s'han arribat a modernitzar, ni les centrals lleteres han arribat a prosperar. Amb tot, la possibilitat d'una ramaderia bovina mixta econòmicament viable, amb un sector transformador lleter a la seva mida ha existit, almenys teòricament, i no s'ha sabut aprofitar[43].

d) Vaquers que paguen els plats trencats de la indústria del ram.

Si el desenvolupament de la producció lletera de les explotacions pirinenques va aparellada al del sector transformador, és indubtable que els fracasos d'aquest sector han significat també un cop dur per a la producció. Ho evidèncien els pagesos entrampats econòmicament

---

42. Les diferències es reprodueixen a l'interior mateix d'una comarca lletera com l'Alt Urgell entre les explotacions de les poblacions de la vall i les de la muntanya. La rendabilitat i grau de modernització de les explotacions de muntanya hi és molt més baixa que les de la vall (P.Mill i Ribot i N.Valls i Teixidó, "L'agricultura: rendes agràries" i "La ramaderia", Mab6-Alt Pirineu, nums.11 i 12, 1988, La Seu d'Urgell). Els autors fan un estat de la qüestió força detallat del sector agrari a partir d'unes 300 enquestes a unitats d'explotació d'un total de 700 explotacions existents a l'àrea estudiada.

43. Les alternatives que han predicat els tècnics per a les comarques pirinenques de muntanya passaven abans dels anys 1980 per una ramaderia basada en la vaca d'aptitud lletera. En els anys 1980 i davant l'entrada en un mercat lleter excedentari i d'explotacions modernes com el comunitari, les mirades s'han girat cap a la ramaderia extensiva, bovina i ovina, que teòricament ha gaudir de millors sortides comercials.
Entre la literatura especialitzada consultada només s'ha trobat un article que es pronunciés per un desenvolupament de la bovicultura mixta, llet i carn, a partir dela millora dels exemplars autòctons de la vaca bruna del Pirineu i d'una millora dels equips i les instal.lacions adaptada a les condicions d'aquesta. Es deu a Mateu Torrent ("Producción ganadera en zonas de montaña", dins "1 curso de ordenación del territorio", Escola Tècnica Superior d'Enginyers Agrònoms de Lleida, Lleida, 1981, pps. 300-315), que presenta també una comparació dels rendiments mitjans del Pallars Sobirà i l'Alt Urgell. Aquesta opció mixta, que ningú ha tingut en compte, era l'única que harmonitzava les dues necessitats bàsiques dels ramaders locals: l'ús dels recursos farratgers propis del país, els pastorals, i els ingressos continuats de la venda de llet.

amb les suspensions de pagament o els preus baixos de la llet amb els quals s'han hagut d'aconformar. Molt més decisiu apareix el fet que els ramaders locals quedessin desvinculats de les exigències d'estar al dia i de les responsabilitats derivades de la seva presència en la indústria transformadora.

La vinculació de les empreses lleteres amb els ramaders, per la iniciativa associativa o per la iniciativa d'un ramader potent, ha tingut un balanç més aviat negatiu. Els socis cooperativistes o el ramader empresari lleter aporten amb la seva explotació un fons de maniobra important per afrontar les males conjuntures que es puguin presentar. Però molts cooperativistes tampoc dubten a abandonar el barco quan corren males notícies, i la cooperativa es pot trobar en quatre dies sense matèria primera a transformar[44].

La manca d'una gestió professionalitzada ha constituït i constitueix el punt feble fonamental de moltes cooperatives; però no resulta gens fàcil de determinar si ha existit mala gestió en moltes de les empreses lleteres pirinenques. Hi ha casos flagrants com ara el de Copirineu, que ha comercialitzat formatges amb el nom de la Vall d'Aran que no tenien res a veure amb el formatge d'aquest indret, ni amb la llet que s'hi produïa, i que han acabat per fracassar[45]. Hi ha casos gens clars com el de la Cooperativa Lletera del Cadí, l'única

---

44. Els estatuts de les cooperatives i societats associatives similars vinculen econòmicament els socis amb la cooperativa de manera que els hi és pràcticament impossible defugir la seva responsabilitat quan l'empresa té pèrdues o quan s'han de fer front als abals dels crèdits. En general el soci està obligat també a aportar tota la seva producció a la cooperativa, però això ja resulta més difícil de controlar, i , en cas de veure el remborsament de les seves aportacions de llet en perill, molts no dubten a desviar la seva producció cap a empreses més segures.

45. Copirineu ha comercialitzat dos tipus de formatge, el "Hormatge dera Val d'Aran" i el "Hormatge nere dera Val d'Aran" amb el nom de les dues cooperatives araneses que s'hi fusionaren. L'any 1985 se'n produïren 33.000 quilos, dels quals 8.000 es comercialitzaren directament a la mateixa Val d'Aran. Els quilos de formatge que es podia esperar obtenir amb els 100.000 litres i escaig recollits per Copirineu a la Val d'Aran eren poc més de 8.000.
Copirineu produïa encara, a més del formatge anterior, un formatge brosat amb la denominació de la Vall d'Aran, tot aprofitant el potencial comercial del nom Vall d'Aran. I a més a més encara produïa altres set tipus diferents de formatge, que poc tenen a veure amb els tradicionals de la seva àrea d'influència.

fàbrica econòmicament sana del Pirineu, que s'entesta en produïr el formatge de tipus holandés tradicional, de futur comercial incert.

La indústria lletera pirinenca ha gaudit durant molt temps d'un marge de maniobra comercial important en base a la sseva especialització en l'elaboració de formatges, mantega i algun altre derivat no gaire peridor. Com constatava F.Cortada Reus l'any 1950, "les anomenades pròpiament indústries làcties se situen a les comarques més allunyades dels centres urbans, en concret al Pirineu, on la producció de llet respon més a l'ambient fisiogràfic que a la pressió de la demanda i resulta, doncs, més barata i de millor qualitat; això compensa d'alguna manera les despeses de fabricació"[46]. Aquests avantatges locatius cada cop són menys importants davant les comarques immediates a Barcelona especialitzades en la producció de llet per al consum directe urbà, i desapareixen completament davant les àrees europees productores de llet i derivats (mapa 7.2).

Les indústries lleteres pirinenques, que han estat les peoneres de la fabricació industrial de formatge (i mantega) a Catalunya i durant molt temps també les principals productores, han girat l'esquena al saber formatger casolà local. Això s'ha justificat en el seu moment pels gustos dels consumidors urbans, formats en un determinat tipus de formatge d'origen exterior. Avui dia els gustos formatgers s'han diversificat, els mercats s'han obert i han arribat els formatges "exteriors" originals, i les indústries pirinenques es troben que no poden oferir uns formatges prou diferenciats i de qualitat, com els que miraculosament encara continua elaborant alguna família pirinenca[47].

L'anàlisi del desenvolupament a escala comarcal ha posat de relleu com la manca d'indústria és la característica de les comarques més desafavorides. En realitat no hi ha cap comarca on no es trobi cap empresa transformadora; però aquestes comporten una ocupació i un volum d'activitat molt poc rellevant en relació a la resta

---

46. F.Cortada Reus, "Geografia Económica de Cataluña", M.Arimany, 1950, Barcelona, p.205.
47. Les característiques dels formatges tradicionals de Catalunya són explicades per E.Canut i F.Navarro a l'obra esmentada, "Els formatges a Catalunya", edi. Altafulla, 1980, Barcelona.

MAPA 7.2
INDÙSTRIA I PRODUCCIÓ LLETERA
A CATALUNYA 1.980.

Producció (milers de litres/any).

▲ Centres transformadors.

● Centres de recollida.

Font: E.Canut i F.Navarro, "Els formatgers a Catalunya",Altafulla, 1980, Barcelona i J.Elias,J.Vergés, "El sector de producció de llet a Catalunya...", Caixa de Pensions,1982,Barcelona.

d'activitats. Per altra part, tampoc es pot dir que en aquestes comarques no hagin existit intents industrialitzadors, ni s'hagin realitzat, fins i tot, grans projectes considerats industrials. La sort del sector transformador a les comarques desafavorides requereix una reflexió particular.

7.2. LES DIFICULTATS D'UN DESENVOLUPAMENT INDUSTRIAL A LES COMARQUES DESAFAVORIDES.

Tal com quedava de relleu en el capítols tercer i quart, allò que més defineix la indústria de les cotmarques desafavorides és la seva inexistència. La manca d'industrialització s'ha d'entendre, però, en un sentit de proporcionalitat en relació a les comarques industrials. No deixa d'haver-hi, certament, a les comarques desafavorides activitats o empreses que cauen plenament dins el sector secundari o industrial; més poques són aquelles que es poden qualificar d'indústries en el sentit més estricte, el de manufactures.

Amb un pes marginal dins la indústria catalana, les indústries de les comarques desfavorides se centren sovint en sectors tradicionals i de transformació dels recursos locals, amb un escàs valor afegit, o prenen la imatge de tallers de característiques artesanals que serveixen a la població local. En alguns indrets s'han desenvolupat, però, empreses manufactureres relativament grans que tenen un gran pes en l'economia local. Es el cas de l'Alt Urgell i la Ribera d'Ebre, que resulten paradigmàtiques d'allò que pot ser un desenvolupament industrial a les comarques desafavorides, les pirinenques i les meridionals respectivament.

Les comarques desafavorides no han deixat de tenir en el decurs de la història activitats de tipus industrial. Moltes foren escombrades per la difusió de la revolució industrial i les noves implantacions aportades per aquesta han estat limitades. Per altra part, sigui per l'escassa retribució de la mà d'obra, sigui per l'escàs valor afegit generat, a les comarques desafavorides els hi ha tocat una indústria que es podria qualificar de "pobra". A més a més, algunes activitats desenvolupades a partir de l'explotació dels recursos locals

representen uns beneficis ben limitats per la població local a canvi d'uns impactes força negatius.

7.2.1. MES AVIAT TALLERS DE SERVEIS QUE NO EMPRESES INDUSTRIALS.

a) Excepcions en un medi no industrialitzat.

Contra l'evolució general que segueix el sector industrial a Catalunya i als països industrialitzats, les estadístiques de les comarques desafavorides assenyalen un augment de l'ocupació industrial de 1975 a 1986. En general es tracta de xifres d'augment irrellevants; però en el cas de la Ribera d'Ebre i del Pallars Jussà les quantitats són prou importants, d'uns 500 i uns 200 treballadors respectivament. Aquesta evolució es pot atribuir en bona part als efectes de la construcció i posada en funcionament de les centrals nuclears d'Ascó a la Ribera d'Ebre i de les hidroelèctriques reversibles de Sallente-Estangento i Moralets-Baserca al Pallars Jussà (la darrera central a la nova comarca de l'Alta Ribagorça) (quadre 7.9).

A les comarques pirinenques es troba un nivell d'ocupació industrial particularment baix, tant en relació al conjunt de la població activa com en xifres absolutes. La Cerdanya, el Pallars Sobirà i la Vall d'Aran, que són les comarques de naturalesa més alpina, presenten els nivells d'ocupació més baixos. A l'Alt Urgell i el Pallars Jussà l'ocupació hi és prou superior; però tant en aquesta darrera comarca com al Pallars Sobirà i la Vall d'Aran una part substancial de l'ocupació correspon al personal de manteniment de les centrals hidroelèctriques.

Al costat dels treballadors de les centrals hidroelèctriques, els altres treballadors industrials també fan més aviat figura de pertànyer al sector serveis que altra cosa. Els fusters, ferrers, mecànics, sastres, forners i altres oficis que completen l'ocupació industrial de les comarques més desafavorides, empren mà d'obra familiar i tenen un mercat bàsicament local. Les tècniques productives són, per altra part, artesanes, i ben difícil seria diferenciar-hi la part que hi ocupa la fabricació de peces, de la que

hi ocupen les reparacions o la venda directa al consumidor de productes d'elaboració pròpia o aliena.

Així, per exemple, al Pallars Sobirà quasi la meitat de l'ocupació industrial se l'emporten els prop de 130 empleats de les centrals elèctriques. La resta es repartia fins fa poc entre dotze fusteries, uns catorze forns de pa, onxe ferrers, set tallers mecànics, deu sastres-modistes i tres sabaters escampats per la comarca, i un matalasser i distribuïdor-elaborador de begudes carbòniques a Sort, un moliner a Rialp i un altre a Sort i l'últim saliner de Gerri de la Sal. Fora de l'àmbit estrictament familiar i de serveis, es trobaven a la comarca dues plantes d'extracció d'àrids i tres serradores, de les quals només una de destacable a Ribera de Cardós amb una desena d'assalariats[48].

A la Vall d'Aran i la Cerdanya la situació és pràcticament idèntica a la del Pallars Sobirà; només l'empenta del sector constructiu en aquestes comarques marca una diferència substancial. A la Cerdanya, on a diferència de les comarques pirinenques occidentals només hi ha una petita central hidroelèctrica, es singularitzen tot just algunes artesanies alimentàries i l'explotació de carboneres a Bellver i Prats i Sampsor, que serveixen per a adobs de jardineria[49].

El Pallars Jussà aporta més exemples d'empreses industrials que les comarques anteriors, per bé que la seva importància ocupacional i econòmica resta limitada. A semblança de la Seu d'Urgell, les viles de Tremp i la Pobla de Segur han vist desenvolupar-se algunes empreses agroindustrials, com bé s'ha constatat per al sector lleter. I s'hi troben també algunes empreses que superen l'àmbit familiar i venen fora de la comarca relacionades amb la fabricació d'objectes metàl.lics i la confecció, rams presents també a l'Alt Urgell i a les comarques meridionals.

---

48. La informació correspon a 1980 i és recollida en detall per X.Mateu i col.laboradors, a el Pallars Sobirà..", 1983, op.cit., pps.282-284. Recentment s'ha construït una planta embotelladora d'aigua a Rialp.

49. A la Vall d'Aran existeix també una activitat extractiva puixant orientada a l'exportació; es tracta de la pedrera de pegmatites existent entre Bossost i Les. En aquesta part de la comarca havient estat important durant aquest segle l'explotació de galena i blenda.

Quadre 7.9. CARACTERISTIQUES DE L'OCUPACIO INDUSTRIAL A LES COMARQUES DESAFAVORIDES.*

	Total ocupats indústria		% sobre l'ocupació comarcal		Empreses de >5 treballadors (1978)	
	1975	1986	1975	1986	total	% d'ocupació
Priorat	678	696	17,2	21,7	51	72,6
Ribera d'Ebre	2.267	2.757	27,1	39,8	66	81,1
Terra Alta	814	852	16,1	18,9	47	59,7
Les Garrigues	1.164	1.229	14	16,4	76	65,5
Cerdanya	464	483	9,8	11,6	25	55,3
Alt Urgell	1.769	1.702	24,6	24,5	40	82,7
Pallars Jussà	1.296	1.483	22,4	24,2	46	70,3
Pallars Sobirà	225	286	10,3	14,3	10	39,5
Val d'Aran	300	306	14,5	13,4	10	59
Catalunya	926.009	712.495	40,3	38,7	17.991	94

* Sense la construcció.

Font: J. Capellades a "Nota d'Economia", núm.34, març 1989, i I.N.E., "Censo Industrial de España. 1978"

Quadre 7.10. SECTORS INDUSTRIALS I EMPRESES DE LA RIBERA D'EBRE I L'ALT URGELL. 1987.

	Atl Urgell			Ribera d'Ebre		
	Empreses	Treballadors	T/E	Empreses	Treballadors	T/E
Alimentació i begudes	26	283	11	13	48	4
Energia i aigua	3	28	9	1	10	10
Extracció minerals no metàl·lics	7	29	6	3	16	5
Química	-	-	-	2	793	396
Productes i equips metàl·lics	31	824	27	17	79	5
Material elèctric	7	186	27	4	164	41
Cuiro	1	1	1	3	223	74
Confecció	-	-	-	9	33	4
Fusta	20	99	5	15	138	9
Paper, arts gràfiques	2	8	4	3	6	2
Matèries plàstiques	-	-	-	2	48	24
Total	97	1.468	15	72	1.558	23

Font: "Boletin de Estadística y conyuntura", C.O.C.I.N., nº 145, desembre 1988. Dades facilitades per l'I.N.S.S. que recullen els cotitzants a la Seguretat Social.

A les comarques meridionals interiors menys industrialitzades l'estat de la indústria mostra coincidències amb el Pirineu en el sentit del gran pes dels oficis de dimensions artesanals. A les estadístiques oficials d'ocupació hi també un pes remarcable el ram de l'aigua i l'energia, fet que es pot atribuir als desplaçaments de treballadors cap a les centrals d'Ascó. Les comarques meridionals més desafavorides mostren tanmateix majors iniciatives industrials que les pirinenques que es troben en una situació semblant, i són iniciatives no relacionades estrictament amb els recursos locals. El sector més destacat, tant al Priorat, com a les Garrigues, com sobretot a la Terra Alta, és el de la confecció.

A Falset, Cornudella i algun altre poble del Priorat es troben, a més a més, petites empreses que fabriquen plàstics i derivats i també objectes de metall i mobles en funció de demanda exterior a la comarca; aquestes empreses sumen poc més de la vintena de treballadors i treballen generalment per subcontractació. A Falset, com a Gandesa, es troben petites empreses d'arts gràfiques que s'arrelen en la tradició local i treballen avui dia bàsicament per encàrrecs exteriors. Les bòviles havien estat un dia presents a la Terra Alta i el Priorat: dins el ram dels derivats de la construcció avui només es digne d'esment una fàbrica de biguetes a Batea i l'extracció de material refractari al Pinell de Brai[50].

Pel que fa a la comarca de les Garrigues, la part substancial de l'activitat industrial es localitza als municipis regats o situats a cavall del canal d'urgell, com és el cas de la mateixa capital comarcal. Situada prop de l'eix Lleida-Tàrrega aquesta part de la comarca té un escàs valor com a mostra d'indústria de comarques desafavorides, tot i que el sector industrial de les Borges Blanques té unes característiques i vicissituds que recorden les d'aquestes comarques. Al secà garriguenc l'única empresa singular és la Tam-kobo

---

50. El sector industrial d'aquestes comarques s'analitza als estudis de J.Margalef i J.Tasias, "El Priorat..", op.cit., pps.241-283, i de J.J.Grau i J.Sorribes, "Diagnosi comarcal de la Terra Alta", xerocòpia, D.G.P.A.T., 1988, Tarragona, pps.213-223.

de Vinaixa, que ocupa una setantena de persones i fabrica cadenes de precisió[51].

b) Petites i de casa, o grans i de fora. Ribera d'Ebre i Alt Urgell.

L'Alt Urgell i la Ribera d'Ebre són les comarques amb un major nombre d'ocupats a la indústria, que hi té també un pes destacat en relació als altres sectors. La instal.lació de grans empreses industrials ha estat decisiva en la puixança d'aquestes dues comarques; però no deixen d'haver-hi algunes empreses mitjanes i petites que constitueixen un teixit industrial relativament complexe. Es per això que tenen un valor com a punt de referència de les comarques veïnes, que no han passat d'un estadi d'industrialització incipient (quadre 7.10).

D'entrada, bona part de les activitats classificades com industrials a l'Alt Urgell i la Ribera d'Ebre no deixen de presentar els trets artesanals i d'activitats de serveis de les comarques veïnes menys industrials. Així, a l'Alt Urgell les empreses que no arriben als cinc empleats representen un 86% del total d'empreses i acullen 29% dels empleats. A la Ribera d'Ebre les empreses petites representen una proporció encara superior, 89%, però apleguen només 20% dels treballadors; és un signe de la presència d'empreses més grans en aquesta comarca.

Dins el conjunt d'empreses petites la majoria pertanyen al sector agroalimentari, tant a la Ribera d'Ebre com a l'Alt Urgell, i s'hi ha d'incloure des dels molins d'oli i farina, fins als petits escorxadors d'animals, cansaladers i forners. El sector de la fusta es troba també marcada per petits tallers de fabricació de mobles, o fusters, i serradores, i és l'altra gran activitat pel nombre d'empreses. Seguidament arriben les empreses de construccions

---

51. La mateixa empresa, que es troba participada amb capital alemany, explica la seva instal.lació a Vinaixa l'any 1977, en funció de la seva proximitat a l'autopista; la mateixa població es troba també a la carretera Lleida-Tarragona. La població de les Borges Blanques, que ha patit una forta crisi industrial al anys 1980, té en la confecció el seu principal sector industrial, amb uns cinc tallers que depenen de centres exteriors a la comarca, per un seguit Barcelona (R.Pujadas, "Diagnosi comarcal de les Garrigues", 1984, op.cit., pps.69-77).

metàl.liques, maquinària i material elèctric, que es troben representades per un gran nombre de petits tallers; però inclouen també les indústries més grans a l'Alt Urgell.

A l'Alt Urgell el sector industrial ve marcat per dues empreses que representen pràcticament la meitat de l'ocupació industrial de la comarca. Es tracta de Transa, empresa d'anoditzats d'alumini situada a la Palanca de Noves, i sobretot de Taurus, l'empresa del petit electrodomèstic d'Oliana, que sustenta l'economia de tota la part baixa de la comarca. Segueixen immediatament en importància pel volum d'ocupació les dues centrals lleteres ja referenciades, més per davall, una serradora, dos escorxadors i altres activitats del sector alimentari[52].

A la Ribera d'Ebre destaca sobretot l'Electroquímica de Flix, empresa fundada a finals del segle passat que ocupa prop dels 800 treballadors, gairebé tots de la població de Flix. Segueix en importància l'ocupació permanent generada per les centrals nuclears d'Ascó, unes 460 persones, i baixen a 150 una adoberia i una de material elèctric. Per davall del centenar d'empleats apareixen diverses empreses del ram de la fusta (marcs i motllures, palets, taüts), la confecció, el tèxtil (tints) i construccions metàl.liques. No arriben a la trentena d'empleats les d'alimentació (vins i fruita), una de plàstics i diverses de derivats de la fusta[53].

El gruix industrial de la Ribera d'Ebre és notablement superior al de l'Alt Urgell; però presenta també una major dependència externa, que resulta poc estimulant per a les activitats locals i pot resultar més desfavorable en moments de crisi. Les sis principals empreses de la Ribera d'Ebre són d'origen forà i depenen de centres exteriors. A l'Alt Urgell, en canvi, només les dues principals empreses es poden considerar vingudes de fora, i encara això es deu al fet que els propietaris eren de la comarca.

---

52. Vegi's Roser Majoral, "Diagnosi comarcal de l'Alt Urgell", mecanografiat, D.G.P.A.T., 1986, Barcelona.
53. Area, "Realitat sòcio-econòmica de la Ribera d'Ebre i propostes de futur", 1987, Barcelona, p.38.

El cas de l'Alt Urgell suggereix una de les condicions més comuns de les empreses industrials de les comarques desafavorides; la importància de la vinculació local dels empresaris. La dinàmica i l'estructura empresarial presenten els trets més diversos d'uns indrets a un altres; només un factor es repeteix amb insistència, els propietaris de les empreses són de casa. Això és el que diferencia més clarament els centres de les comarques desafavorides de la resta de poblacions mitjanes de Catalunya. De no existir aquestes empreses locals a la Terra Alta, el Priorat, els dos Pallars, la Cerdanya i l'Alt Urgell no hi hauria pràcticament indústria, com no s'entengui per aital l'ocupació generada per les centrals elèctriques[54].

Sigui com sigui, els avantatges locacionals són sempre difícils de valorar i comparar. La Ribera d'Ebre disposa, per exemple, d'una condició, el del riu més cabalós de la península, que resulta decisiva per a la fixació de les activitats industrials més importants de la comarca i en pot atreure de futures. Això no vol dir que aquesta sigui una via de desenvolupament satisfactòria; les químiques, nuclears, adoberia i tints són efectivament indústries que ningú s'afanya a demanar.

A l'Alt Urgell l'aigua és també un factor important de localització en el cas de les dues empreses més grans. D'una banda, la fabricació d'anoditzats d'alumini requereix gran quantitat d'aigua. Per una altra banda, a l'empresa Taurus, l'aigua li permet disposar d'electricitat a un cost baixíssim gràcies a una petita central, i aquest és un factor que han tingut en compte algunes empreses que s'han instal.lat al Pirineu[55].

A l'Alt Urgell, tret de les dues empreses més grans, la resta de les indústries es relacionen amb la transformació de matèries primeres

---

54. Aquesta és la conclusió més evident que s'extreu de l'anàlisi de les dades al respecte aportades per l'estudi de Pere Lleonart, "Les potencialitats dels centres industrials de tercer nivell", Departament d'Indústria i Energia, 1989, Barcelona, particularment la p.90.

55. Per exemple, al Clot del Moro, vora la Pobla de Lillet (Berguedà), s'ha instal.lat una fàbrica de teixits amb la darrera tecnologia del moment, que ocupa un mínim de mà d'obra i es beneficia de l'energia gratuïta del salt anteriorment existent, degudament modernitzat i automatitzat.

locals, sigui de l'agricultura i ramaderia, sigui d'altres recursos naturals, com la fusta i subproductes forestals, les pedreres o les truites del riu. Tret del cas de les indústries extractives, no es pot dir, però, que l'emplaçament de la matèria primera condicioni la localització industrial; aquesta més aviat ha derivat de les iniciatives sorgides a partir dels productors o persones pròximes a les matèries primeres.

Les comunicacions tenen poc a veure amb la localització industrial a les comarques esmentades perquè a totes elles són deficients, i l'allunyament dels grans centres urbano-industrials es pot reduïr amb millores d'infrastructura, però no eliminar. Amb tot, a la Ribera d'Ebre l'existència de ferrocarril ha estat decisiva per algunes implantacions[56].

c) La indústria redueix els efectes de la recessió demogràfica.

La virtualitat de la indústria ha estat fonamentalment la de contenir la recessió demogràfica i això és el que fa els exemples de l'Alt Urgell i la Ribera d'Ebre particularment importants per a les comarques veïnes. Les oportunitats d'ocupació a la indústria han evitat l'emigració de la població jove o han comportat una certa immigració que contrarestava part de l'emigració que no s'ha deixat de produir en aquestes comarques. L'evolució de la població de les comarques de l'Alt Urgell i la Ribera d'Ebre no deixa de mostrar una tendència recessiva en el decurs de la darrera centúria; però aquesta evolució resulta exemplar si es compara amb la de les comarques veïnes.

L'evolució de la població de la Ribera d'Ebre contrasta particularment amb la de la Terra Alta i el Priorat, perquè les tres comarques tenen en certs moments un contingent de població semblant. Però, mentre la població global de la Ribera d'Ebre es manté per

---

56. L'aigua de l'Ebre ha estat decisiva per a la instal.lació de les centrals nuclears i ho fou també per a l'Electroquímica de Flix, que tingué també especialment en compte l'existència de tren (i la proximitat a les mines de carbó de Mequinensa). El pas del tren suposà, per altra part, la constitució del dipòsit de Renfe de Móra la Nova, que arribà a ocupar més de 400 persones i constituí la base de l'expansió demogràfica d'aquesta població; avui dia dia tot just s'hi ocupen vuitanta persones.

damunta els 20.000 habitants la de les altres dues comarques cau estrepitosament fins a fregar els 10.000 habitants en els darrers anys (gràfica 7.1).

La davallada demogràfica del Priorat és la més espectacular, i es desencadena abans de les altres dues comarques. Comunament s'atribueix a la fil.loxera, que es generalitzà a les vinyes del Priorat l'any 1894, el punt d'inflexió de la demografia comarcal[57]. Aquesta havia d'anar acompanyada de deficiències particulars de les estructures agràries per a que el seu efecte demogràfic fos tant ràpid i radical, i tan diferent de les comarques vinícoles veïnes, on la població s'estancà o continuà creixent. De fet, com s'ha constatat en el capítol precedent, l'emigració s'inicia ja abans de l'arribada de la fil.loxera i es pot considerar generalitzada a les comarques meridionals donades les taxes elevades de creixement vegetatiu de la població.

L'evolució de la població de la Terra Alta i la Ribera d'Ebre segueix una trajectòria molt semblant fins a la postguerra. Les dues comarques deurien beneficiar-se de les instal.lacions industrials realitzades a la Ribera d'Ebre, i, sobretot, es sobreposaren ràpidament als estralls de la fil.loxera i tregueren profit de l'auge de la vinya i altres productes provocat per la Primera Guerra Mundial. La demografia d'amdues comarques assolia el 1920 el moment culminant.

Els efectes de la Guerra Civil seran particularment greus a la Terra Alta, escenari de forts enfrontaments armats. A la postguerra la recuperació de la demografia de la Ribera d'Ebre serà més important, mentre la Terra Alta queia en un procès de recessió continuat després de l'estancament provocat pels anys d'autarquia econòmica. L'evolució de la població de la Ribera d'Ebre en els darrers decennis viu al ritme dels salts demogràfics que imposen les obres de construcció de les grans infrastructures energètiques; però segueix una tendència de

---

57. Com a referències clàssiques sobre la matèria es pot consignar el llibre de R.Perpiñà Grau, "La crisi del Priorat" editat l'any 1932 i reeditat pel Centre de Lectura de Reus l'any 1982, i el de J.Iglésies, "La crisi agrària de 1879-1900. La fil.loxera a Catalunya", edicions 62, 1968, Barcelona.

GRÀFICA 7.1 CREIXEMENT DEMOGRÀFIC I FETS ECONÒMICS A LA RIBERA D'EBRE, PRIORAT I TERRA ALTA.

Font: J.Iglésies, "El movimiento demogràfico en Catalunya...", R.A.C.A., 1961,i INE Censos i Padrons de Població.

fons decreixent, encara que molt menys forta que la de la Terra Alta i el Priorat.

A les comarques pirinenques, tal com s'ha apuntat en el capítol precedent dedicat a la pobalció la davallada demogràfica es produeix a partir de mitjan segle XIX. En els tres primers decennis de la present centúria es produeix una recuperació demogràfica força general; però de significat molt diferent segons les comarques. Al Pallars Sobirà es produeix de fet un estancament de la població, mentre al Pallars Jussà la recuperació arriba després de 1910 i s'ha d'atribuir fonamentalment a les primeres obres de construcció de les centrals hidroelèctriques. L'Alt Urgell és l'única comarca que manté un creixement decidit, basat en una diversitat d'activitats que es desenvolupen a nivell local[58] (gràfica 7.2).

A la postguerra l'Alt Urgell viurà també una recuperació demogràfica important, deguda a la instal.lació d'un regiment a la Seu i a la represa de diversos projectes i activitats anteriors. Els anys 1950, quan es construeixen la majoria de centrals hidroelèctriques, representaran el torn dels dos Pallars. Tanmateix, la represa demogràfica d'aquestes dues comarques serà ben limitada, i, per altra part, en els anys 1960 i 1970 la davallada de la població hi serà espectacular.

L'Alt Urgell ha resistit millor la recessió demogràfica dels tres darrers decennis, i això es deu fonamentalment a la gran indústria implantada al sud de la comarca i pes econòmic assolit per la Seu d'Urgell; la capital comarcal ha passat a ocupar més de la meitat de la població comarcal. En definitiva, tant l'Alt Urgell com la Ribera d'Ebre reuneixen una de les millors condicions per a l'aparició i la consolidació d'iniciatives industrials; la d'uns centres urbans amb la millor oferta de serveis per a les empreses i la població en general. Les dues Móres no tenen el pes demogràfic de la Seu d'Urgell; però sumen 7.200 habitants i concentren la major part de les empreses de la comarca.

---

58. L'obertura a la circulació rodada de l'eix viari del Segre, C-1313, a part de generar ocupació directa, actuà com a estimulant de les activitats locals.

GRÀFICA 7.2 CREIXEMENT DEMOGRÀFIC I FETS ECONÒMICS A L'ALT URGELL I ELS DOS PALLARS.

Font: J.Iglésies, "El movimiento demogràfico en Cataluña...", R.A.C.A.,1961,i ine, Censos i Padrons de Població.

En l'evolució de la població comarcal de l'Alt Urgell i la Ribera d'Ebre destaca, tanmateix, la recessió que es produeix a partir de 1981. Aquesta recessió es correspon amb el procès d'envelliment de la població; però no és gens casual tampoc que coincideixi amb la crisi de l'ocupació industrial que enregistren les dues comarques.

A mena de parèntesi, no es pot deixar d'assenyalar que el sector serveis té una importància particular a l'Alt Urgell i, sobretot, que el desenvolupament econòmic i demogràfic d'aquesta comarca no es pot comprendre sense tenir en compte el veïnatge d'Andorra. L'expansió econòmica d'Andorra serveix de sosteniment a l'economia comarcal, que orienta part de la seva indústria i serveis al subministrament d'Andorra. I els més de 700 habitants de l'Alt Urgell que treballen a Andorra tampoc esgoten els canals de la incidència econòmica andorrana.

7.2.2. LES INDUSTRIES I ARTESANIES TRADICIONALS ENGOLIDES PELS CANVIS INDUSTRIALS.

Les comarques desafavorides no constituïen un erm absolut en el moment de produïr-se les transformacions industrials dels segles XVIII i XIX. A les comarques meridionals i a les pirinenques existien els oficis artesanals característics de les societats rurals i els mateixos pagesos realitzaven labors artesanals. Però, rarament aquestes activitats adquiriren un volum notable; només algunes poblacions, com ara Miravet pels terrissaires, hi trobaren la fama.

Els terrissaires de Miravet, a la Ribera d'Ebre, són encara avui dia la pervivència més destacada d'una activitat tradicional a les comarques meridionals. De la vintena de terrissaires existents a la població quan Pau Vila els hi dedicà un article als anys 1930, en queden vuit famílies. Aquestes famílies, que han diversificat la seva producció i incorporat algunes noves tècniques, s'han beneficiat en els darrers anys d'una demanda important i realitzen una exportació intensa cap a països europeus[59].

---

59. Pau Vila, "Els gerrers de Miravet", publicat originalment al diari La Publicitat el 3-9-1930 i recollit a "Visions geogràfiques de Catalunya", edi.Barcino, 1962, vol.I, pps.219-223. Per l'actualitat vegi's l'estudi d'Area S.A., "Realitat sòcio-econòmica de la Ribera d'Ebre...", 1987, op.cit., pps.36-37.

A les comarques pirinenques occidentals, com per altra part a la resta del Pirineu central, només una activitat industrial assolí un relleu notori en segles passats; la producció de ferro a les fargues[60]. La farga catalana, desenvolupada a l'època medieval, constitueix un procediment enginyòs per a obtenir ferro en un estat de semifusió a partir de menes relativament riques del mineral, i es difongué per tot el Pirineu. La disponibilitat d'aigua com a força motriu, la presència de meners de ferro i, sobretot, la proximitat a boscos de fusta abundant afavorí la localització al Pirineu d'aquestes indústries que proporcionaven metall a tot el país.

La farga constitueix, altrament, l'única activitat de característiques industrials de la societat preindustrial pirinenca. El funcionament d'una farga arribava a ocupar més d'un centenar de persones, amb unes tasques a realitzar molt concretes. El nucli productor més important de les comarques de l'alt Pirineu es trobava a la Vallferrera; l'altre nucli important, Ripoll, es troba ja pròpiament al Pirineu oriental (mapa 7.3).

Tant les fargues com les altres activitats derivades d'elles, fabricació d'armes, claus, ganivets i estris diversos, foren estimulades inicialment per les transformacions industrials i el creixement urbà i demogràfic del segle XVIII. Els canvis tècnics que anava introduint la revolució industrial suposarien, però, entrats a mitjan segle XIX, la desaparició progressiva d'aquestes indústries tradicionals i artesanies que no podien competir amb la producció en sèrie[61].

---

60. En un estudi referit a tot el Pirineu, J.F.Soulet constata, per exemple, com "mises à part les forges, qui, toutefois, esquissèrent à partir du Moyen Age une nette descente vers les vallées, les activités industrielles pyrénéennes les plus notables ne se situaient pas dans la zone montagneuse proprement dite, mais à son débouché, sur le piémont" (dins l'obra col.lectiva "Les Pyrénées, de la montagne à l'homme", Privat, 1974, Toulouse, p.281).
61. Entre els diversos estudis dedicats a la farga es pot esmentar el de P.Molera, "La farga", edi.Dopesa, 1980, Barcelona, i el d'E.Graells, "La indústria dels claus a Ripoll. Contribució a l'estudi de la farga catalana", Fundació Vives Casajoana, 1972, Barcelona.

MAPA 7.3

FARGUES TRADICIONALS I INDÚSTRIES DE FILATURA DE LLANA (1932) A CATALUNYA.

0 10 20Km.

● Fargues

▲ Filatures

Font: R.Sorribes "Les indústries tradicionals a les comarques de muntanya",D.G.P.A.T. 1.989, Barcelona, P. Molera,"la Farga", Dopesa, 1.988 i J.Termes a "Historia de Catalunya", ed. 62, 1987,vol IV.

A les comarques desafavorides tampoc faltaren algunes iniciatives per adaptar-se a les novetats industrials i això es feu notar especialment en les produccions agràries tradicionals. Els molins de farina i d'oli i les serradores moguts per rodes hidràuliques s'estengueren ràpidament per tots els racons del país.

Més significatiu encara és el cas de les indústries no vinculades directament a les produccions agràries locals. A les comarques pirinenques occidentals destaquen les indústries tèxtils sorgides a final del segle XIX. Aquestes petites indústries no deixaven d'aprofitar un recurs agrari ben tradicional com la llana, i s'abastien d'un altre recurs abundant i clau a l'àrea, com l'energia hidràulica. Però, per l'especialització tècnica i la complexitat de la maquinària utilitzada poc tenen a veure amb una indústria agrària.

Avui encara es troben dempeus els edificis de les nou factories tèxtils reconegudes, que es reparteixen per la Vall d'Aran, els dos Pallars, l'Alt Urgell i la Cerdanya. La major part d'aquests establiments conserven maquinària original de l'època i, allò que és més important, quatre d'aquests tallers funcionen encara actualment. Constitueixen un testimoni excepcional d'allò que ha estat la indústria tradicional pirinenca[62] (mapa 7.3).

Els petits tallers tèxtils familiars pirinencs eren pràcticament autosuficients, en abastar tot el cicle productiu, des del rentat i cardat fins al tintat i la confecció. Era en certa manera una imposició de l'aïllament físic, que feia costosos els transports. Els tallers actuals porten a fer algunes de les operacions fora, a Sabadell, per bé que conserven la maquinària.

La dimensió familiar i l'autosuficiència dels establiments tèxtils s'ha de buscar, però, més aviat en el caràcter reduït i tancat del mercat dels seus productes. Encara avui es pot veure algun d'aquests industrials-artesans tèxtils recórrer les botigues de la comarca per deixar-hi les seves mantes pirinenques, els mitjons dobles i altres

---

62. No existeix cap estudi publicat sobre aquestes indústries tèxtils, que s'ha tingut l'oportunitat de visitar. Han estat inventariades i descrites per R.Sorribes, "Les indústries tradicionals a les comarques de muntanya", mecanografiat, D.G.P.A.T., 1989, Barcelona.

articles més moderns. En definitiva, l'aïllament de les comarques pirinenques occidentals fins a èpoques relativament recents explica, més que no pas la singularitat de la producció, l'aparició i el manteniment d'aquestes indústries familiars avui amenaçades de mort.

Es pot repetir aquí la constatació de Lluís Solé i Sabarís en la seva obra general sobre el Pirineu; "precisamente el aislamiento ha estimulado en el pasado una serie de pequeñas industrias rurales, casi familiares, para subvenir las necesidades vestuarias, alimenticias e instrumentales mas elementales de la población"[63]. Ben pocs són els testimonis vius avui dia a les comarques pirinenques occidentals; les més singulars: una fàbrica de licors, un fideuaire, dues lloseres, a més de les fàbriques tèxtils esmentades. Altres activitats, com adoberia de pells, fabricació de galetes, elaboració d'embotits o conserva de bolets, tenen el seu origen en feines tradicionals; però han superat l'escala de la producció tradicional.

Tant la distribució territorial de les fargues com la de la indústria tèxtil mostren, en tot cas, una concentració a l'àmbit de la Catalunya Vella i la seva exclusió de les comarques meridionals. Tèxtil i metal.lúrgia, els dos puntals de la primera industrialització catalana, s'implanten a la Catalunya Vella i arriben en forma de petites factories al cor del Pirineu. A les comarques meridionals la indústria restarà, en canvi, completament vinculada a les activitats agràries. La fabricació de lleixius o sabó de sansa, els únics productes d'aquestes comarques amb un caire més industrial, es vincula estretament amb l'elaboració de l'oli.

7.2.3. UN ATRACTIU LOCAL INFALIBLE; LA MA D'OBRA BARATA, ON ENCARA QUEDA MA D'OBRA.

En repasar els possibles motius de la localització d'indústries sense connexió amb els recursos locals a la Ribera d'Ebre i l'Alt Urgell s'han descobert unes condicions naturals, l'aigua bàsicament, a les quals es podria afegir la tradició industrial i els majors serveis de tipus urbà que aporten les dues comarques en relació a les veïnes. El perquè aquestes indústries arriben també a les altres comarques, més

---

63. Lluís Solé i Sabarís,"Los Pirineos. El medio y el hombre", Alberto Martín, 1951, Barcelona, p 310.

aïllades i desafavorides, planteja alguns interrogants suplementaris. Però, en aquest cas, la qüestió no planteja tantes dificultats, perquè d'indústries n'hi ha ben poques i la majoria del mateix ram, els tallers de confecció.

a) Industrialitzar-se sense sortir de casa. La confecció.

La creació d'un taller de confecció requereix ben poques condicions tècniques i físiques; cal una nau industrial, però una sala gran de qualsevol edifici pot servir i serveix, així com unes màquines de cosir poc més complexes que les casolanes. Això no costa gaire de trobar-ho o portar-ho a qualsevol indret, com tampoc costa gaire de trobar la noia que calqui patrons i les noies que sapiguin cosir. Aquestes representen, de fet, la despesa principal que haurà d'afrontar el taller de confecció, de manera que allí on la mà d'obra sigui més barata és on tindrà més interés a instal.lar-se una empresa de confecció.

Les àrees rurals possibilitaven els sous baixos que interessaven a la confecció i això ho descobriren ja als anys 1960 les empreses del ram. Per a les famílies pageses el treball de la dona representa com un ingrés complementari sobre el qual no es plantegen exigències especials perquè no hi ha tampoc cap altra oportunitat d'obtenir-lo. Altrament, constitueix una manera d'ocupar el temps de les noies, que un cop casades hauran d'assumir majors responsabilitats familiars i abandonaran en general el taller[64].

En la seva forma més estàndard i legal els tallers de confecció ofereixen a les seves empleades femenines uns sous molt pròxims al salari mínim interprofessional. Però les empreses del ram disposen encara d'altres mitjans per a obtenir majors marges econòmics; no pagar la seguretat social i altres impostos i/o donar el treball a fer a casa. Aquesta darrera fòrmula, que suposa el pagament a tant la

---

64. Les dones del ram guanyaven a les comarques rurals una mitjana de 1.000 pessetes setmanals l'any 1972; però en alguns casos no passaven de 800. Els sous eren també més baixos al Priorat en relació a les comarques de la regió de Lleida. (Estudi de "Possibilitats de localització industrial a zones rurals de Catalunya", realitzat per Serveis d'Economia i Sociologia S.A., 1973, Barcelona).

peça, ha convingut i convé també a les noies i mestresses rurals, que així no es veuen obligades a sortir de casa i seguir un horari.

Les àrees rurals han oferit uns avantatges a les empreses de confecció i això explica que sigui l'activitat industrial (o considerada almenys estadísticament com aital) més difosa en el conjunt de Catalunya i en concret a les àrees rurals. La confecció no deixa de tenir la seva major concentració a Barcelona i l'entorn metropolità; però és remarcable la seva implantació a gairebé totes les viles del país i els municipis més rurals de la regió de Lleida i les comarques meridionals de l'Ebre[65] (mapa 7.4).

Pel que fa a les àrees desafavorides, contrasta el buit que es produeix al Pirineu amb la difusió de la confecció per les comarques meridionals. Això té una explicació ben lògica; els nuclis de població meridionals (i en definitiva els de tota la Catalunya Nova) són bastant més grans que els del Pirineu (i la Catalunya Vella) i tenen una mà d'obra femenina disponible abundant. Al Pirineu els tallers de confecció s'han hagut d'instal.lar a les viles principals, que és l'únic indret on es troba una mà d'obra femenina suficient.

Les anteriors circumstàncies expliquen la presència de tallers de confecció al Pont de Suert (Alta Ribagorça) i a la Pobla de Segur, Tremp i Isona (Pallars Jussà). Només hi ha un taller a cada població i els tallers de la Pobla de Segur i Tremp corresponen a una mateixa empresa, una cooperativa de treball associat creada l'any 1970, que és la que genera una major ocupació a la comarca, unes 115 persones.

Dins les comarques desafavorides meridionals la dimensió dels nuclis afavoreix més la instal.lació de tallers de confecció. En aquesta comarca la confecció és l'única branca industrial amb una ocupació

---

65. El mapa 7.4. tret de les dades del padró d'habitants de 1986 pateix algunes imprecissions de l'elaboració del padró; però almenys té un major interés per a reflectir la realitat del ram de la confecció que no pas les estadístiques industrials en les quals, donat el seu caràcter freqüent d'activitat submergida, passa desapercebut o infraavaluat. Les dades recollides es refereixen endemés de la confecció al calçat, que té poca importància industrial a Catalunya, i al vestit, fet que constribueix a remarcar el pes dels actius a les viles i ciutats on hi ha més sabaters, modistes, sastres i similars.

MAPA 7.4
DISTRIBUCIÓ MUNICIPAL DELS ACTIUS
DE LA CONFECCIÓ 1.986

0 10 20Km.

- Menys de 5
- 5 a 20
- 20 a 100
- 100 a 500
- 500 a 9.000

Font: D.G.P.A.T.,"Arxiu de dades municipals".

rellevant; se li atribueixen les dues terceres parts de treballadors industrials i encara caldria sumar-hi les dones que fan feina a casa i formen part d'una economia submergida difícil d'avaluar. La confecció es concentra a Falset on es troben les empreses més grans, una amb uns 290 treballadors. Hi ha també tallers de més de 10 empleats a Cornudella, Marçà i Ulldemolins, i hi ha activitat també al Masroig, la Bisbal i Cabassers.

A la Terra Alta la confecció no hi té l'exclusivitat del Priorat; però és també el sector destacat, de lluny, per l'ocupació que genera. L'empresa que dóna major ocupació de la comarca, prop d'un centenar de treballadors, és del ram i es troba a Gandesa. Una altra empresa de confecció ocupava una cinquantena de persones a la Fatarella i la resta es reparteix per gairebé tots els municipis de la comarca. L'ocupació del sector resulta molt difícil de comptabilitzar perquè genera molt treball a domicili, amb dedicacions tan diverses com la de cosir pilotes de fútbol.

El destí de les peces que produeixen els tallers de confecció és sempre els grans centres de consum i és també des d'aquests centres que es dirigeix i comercialitza la producció. En determinats casos la mateixa casa que dissenya, distribueix i dóna marca a la roba ha estat la qui ha creat el seu taller de confecció en el medi rural. Més sovint es tracta d'empreses de confecció que elaboren qualsevol tipus de peça en funció dels encàrrecs que els hi passen les cases distribuïdores.

Els tallers de confecció ocupen una part del procés de producció, que no és pas la més ben situada per a recollir valor afegit, i, a més a més, la feina per encàrrec fa difícil racionalitzar-ne les feines. L'activitat es troba també immersa en la forta competitivitat que lliuren les empreses del tèxtil i s'ha vist sotmesa a la profunda crisi de les empreses tèxtils, que no es pot donar per acabada. Com a contrapartida, el risc que incorren els tallers de confecció és limitat perquè la inversió en capital constant és més petita, fet que pot explicar la seva major permanència.

En les condicions que opera el sector difícilment es pot donar una retribució de la mà d'obra satisfactòria. Amb tot, els tallers de

confecció estan aquí i representen uns ingressos prou interessants per a les famílies rurals. Es així que alguns pobles s'han afanyat a tenir o mantenir el seu taller de confecció, com és el cas de les empreses cooperatives del ram.

Una de les iniciatives més singulars i reexides es troba a l'Espluga Calva (les Garrigues), on a partir de la iniciativa del capellà s'ha constituït el taller més gran de la comarca, que ocupa població dels petits pobles dels encontorns; a les Garrigues hi ha unes altres dues empreses cooperatives. A aquest tipus d'iniciatives se'ls hi atribueix la virtut de retenir la població en el medi rural. Això ho aconsegueixen, però, amb dificultats i a mitges, perquè de poc serveixen en indrets on manquen les oportunitats d'ocupació masculina[66].

b) La confecció aplicada als electrodomèstics. El poble-empresa de Taurus.

A les comarques pirinenques, si s'exceptua el Pallars Jussà, la confecció no adquireix dimensions industrials[67]. I això es podria atribuir a l'esmentada dimensió dels nuclis, a les ocupacions alternatives en el sector turístic, o a la major tendència de la població jove a estudiar. No es pot deixar de banda, però, el fet que hi ha empreses d'altres sectors que es basen en la mà d'obra poc qualificada i/o en el treball a casa i que presenten una gran coincidència estructural amb el ram de la confecció.

Hom podria esmentar dins aquestes empreses diverses iniciatives de dimensions més aviat reduïdes, des de les persones que munten aixeteria a Gerri de la Sal per una casa de Barcelona, fins a l'empresa de Pobla de Segur que elabora objectes d'acer inoxidable per a cuina. A les comarques meridionals també es descobreixen algunes iniciatives d'aquest tipus, de major embergadura, com ara la fàbrica de cadenes de precisió de Vinaixa o, en menor grau, la

---

66. Així, J.Margalef i J.Tasias ("El Priorat..", 1985, op.cit., p.252) constaten per al Priorat "cotm que no hi ha gaires opcions de treball industrial per als homes, aquests es veuen més abocats a l'emigració i moltes vegades arrosseguen les dones".
67. Els ocupats que apareixen a la Seu d'Urgell, Puigcerdà o Sort s'han d'atribuir a serveis com modistes, sastres i similars.

mateixa fàbrica d'embalatges de cartró de Gandesa, que donava feina a domicili.

Una característica bastant comuna d'aquestes empreses és que representen inversions fixes molt reduïdes i tenen en la mà d'obra el seu marge principal de maniobra. La majoria han efectuat reduccions laborals i moltes d'elles han desaparegut de la mateixa manera que apareixien, com és el cas de la fàbrica de plats de disc d'Arbeca (Garrigues), de la de tubs de plàstic de Cogul (Garrigues) o de la de magnetòfons de Puigcerdà (Cerdanya).

L'exemple més destacat d'aquest tipus d'empreses el dóna, però, se'ns dubte l'empresa Taurus d'Oliana, que centra tota l'activitat de la part baixa de l'Alt Urgell. L'empresa es va fundar el 1962 a Barcelona i el 1964 s'implantà a Oliana, on va començar amb 5 treballadors i depassà els 300 a finals dels anys 1960. El 1972 l'empresa va traslladar una de les seccions a Organyà, des d'on acudien diàriament un nombre elevat de treballadors, i incrementà la seva capacitat productiva. L'any 1976 s'inaugurava una planta a Solsona i l'any següent s'inauguraven plantes a Puebla (Mèxic) i Maracay (Veneçuela) i l'empresa sobrepassà el miler d'empleats[68].

En conjunt, les 600 persones empleades per Taurus a Oliana més les 300 d'Organyà sumaven prop del 50% de la població activa industrial comarcal. Una vintena de persones anaven a treballar a Oliana des de Coll de Nargó, una quantitat semblant des de Peramola i una dotzena des de Bassella. Pel que fa a la planta de Solsona s'hi ocupaven 177 persones l'any 1985, tres quartes parts de les quals eren dones, i constituïa l'empresa més gran, quant a ocupació, del Solsonès.

---

68. Tal com assenyala Roser Majoral a la "Diagnosi comarcal de l'Alt Urgell" (1986, op.cit.), que ha servit de referència, la major part dels processos de producció de la Taurus han estat dissenyats pels propis tècnics de l'empresa i conseqüència directa d'aquesta capacitat de creació foren les plantes americanes inaugurades l'any 1977, a les quals es va exportar tecnologia. Taurus es procura bona part de la tecnologia que empra en la fabricació i fabrica motors elèctrics i els altres components que intervenen en el producte final, el petit aparell electrodomèstic. Taurus S.A. és a la capçalera de la producció de fregidores, ventiladors, batidores de got, torradores i molinets de cafè, que es venen al mercar estatal.

Roser Majoral, a partir del buidat del cens de població de 1981 posava de relleu la dependència local en relació a l'empresa Taurus[69]. 447 de les 594 famílies que vivien a Oliana tenien algun dels seus membres treballant a la fàbrica, això sense tenir present el treball fet a casa, en aquells moments important. Seixanta famílies tenien més de dues persones que treballaven a l'empresa i vint-i-cinc d'elles hi tenien tres o més components. A més a més, hi ha petits tallers en règim cooperatiu que tenen com a abastador i únic comprador la pròpia Taurus, i l'empresa ha provocat el creixement del comerç, els serveis en general i la construcció.

A principi dels anys 1980 feren suspensió de pagaments les plantes americanes i l'empresa passà una situació de crisi, que va significar una reducció de la "plantilla". A partir del Pla de Viabilitat s'anticiparen jubilacions i es restringí el treball repartit a casa. Aleshores es feu patent la fragilitat de l'economia local, que depèn absolutament de la marxa de la companyia[70].

L'empresa Taurus ha permés als seus operaris de compaginar la feina a la fàbrica amb les necessitats del camp; però aquest no suposa pas una possible ocupació de reserva a nivell local. Els treballadors en són conscients i fan costat a la companyia en un sector on la competència internacional és molt forta. De fet, Taurus s'ha hagut d'adaptar a les condicions internacionals i els seus operaris fabriquen també avui dia aparells per encàrrec d'empreses multinacionals del mateix sector, a la manera dels treballadors asiàtics del pacífic.

Mentre la implantació de Taurus provocà el creixement de la població d'Oliana en els anys 1960 i 1970, en els anys 1980 la població ha retrocedit. Això és un efecte tant de l'estancament de l'ocupació generada per l'empresa com pel poc dinamisme de la població local. La implantació de Taurus no motivà una immigració notable, sinó més

---

69. R.Majoral, "Procés d'aplicació de la Llei d'Alta Muntanya. Resultats de l'enquesta pública", Consell Comarcal de l'Alt Urgell, 1985, vol 1., p.82-83.

70. A Oliana mateix l'empresa es dividí en cinc societats, que representen un repartiment de les tasques i dels riscos. P.Lleonart fa una breu ressenya d'Oliana a "Les potencialitats de les ciutats..", 1989, op.cit., pps.368-370.

aviat la consolidació de la població local; i aquesta ha anat entrant en un procès d'envelliment.

7.2.4. LES INICIATIVES INDUSTRIALS AUTOCTONES. INDISPENSABLES PER AL DESENVOLUPAMENT LOCAL O EXCEPCIONS A LA REGLA.

L'univers industrial de les comarques desafavorides ofereix en conjunt un panorama més aviat escàs, de profits limitats per a la població local i de perspectives prou negres. No es poden deixar d'assenyalar, però, algunes iniciatives que apareixen amb bones perspectives de futur. La seva incidència ocupacional i econòmica resulta escassa a nivell de Catalunya o regional; però no ho és gens a nivell local. Per altra part, en alguns indrets provablement no hi hauria indústria de no haver-hi aquestes iniciatives.

Tal com ha estat assenyalat anteriorment, el caràcter local de les empreses o les vinculacions familiars locals dels propietaris constitueixen el tret més comú de les indústries de les comarques desafavorides. En la majoria de poblacions no hi hauria actualment indústria de no haver-hi incidit aquest factor. Tanmateix, no és el mateix propietat que iniciativa; les empreses de propietat local responen a iniciatives de tipus molt diferent.

Una bona part de les empreses autòctones s'originen per una iniciativa o incitació més o menys directa exterior, com és el cas, sobretot, de les empreses de confecció i de les del metall i electrodomèstics. Poques són les empreses desenvolupades a partir d'una activitat local anterior, consolidades en el mercat dels productes respectius i amb un valor afegit elevat. Les fronteres entre unes empreses i unes altres no són clares; però es pot fer un inventari de les iniciatives locals amb una dimensió més innovadora i alhora arrelada a nivell local[71].

---

71. En el cas de l'Alt Urgell existeix un estudi monogràfic realitzat per Inmark S.A. sobre la realitat i les possibilitats d'industrialització de la comarca, que dóna una bona idea de la situació industrial comarcal ("Estudis sobre detecció i selecció de projectes de desenvolupament industrial. L'Alt Urgell", mecanografiat, Departament d'Indústria i Energia, gener 1984, Barcelona).

Sense ànim de confegir un llistat exhaustiu, es pot destacar d'entrada el sector agroalimentari. Aquest es troba estretament vinculat als recursos locals i predisposa, doncs, a l'aparició i consolidació d'iniciatives. La comarca de l'Alt Urgell, en l'àmbit de les dues grans àrees desafavorides de Catalunya, dóna el millor exemple de la densitat que poden assolir les iniciatives de tipus agroindustrial[72]. Però les mateixes iniciatives que hom troba més o menys concentrades a l'Alt Urgell no deixen d'existir en altres comarques.

Iniciatives més singular en el sector agroalimentari són algunes indústries d'elaboració de galetes; n'hi ha una de relativament gran a Tremp i una altra de familiar al Pla de Sant Tirs. La indústria conservera ha tingut incidència al Pirineu en el camp dels bolets; n'hi havia dues a Sant Llorenç de Morunys (Solsonès) i n'hi ha una de més petita a Organyà. Entre les piscifactories que es troben a cada comarca de muntanya, la majoria per a repoblació,
destaca la de Truites del Segre, prop de Peramola (Alt Urgell), amb un gran volum de vendes, però amb un nombre reduït de llocs de treball.

Els boscos, particularment extensos als pirineus, han estat la base d'un desenvolupament particular del ram de la fusta a les comarques desafavorides. L'activitat tradicional més rellevant ha estat el serratge, que ha experimentat una gran reconversió entre els anys 1970-1980 des de les serradores mecàniques familiars cap a empreses més grans i tecnificades. Destaquen algunes empreses de les comarques pirinenques, concretament Efausa de Montferrer (Alt Urgell), que compta amb una vintena de treballadors, i Pané de Ribera de Cardós (Pallars Jussà) i Safont de Bossost (Vall d'Aran) amb ocupació i producció inferiors. Però també es troba una serradora important a Cornudella (Priorat).

---

72. En l'àmbit de la ramaderia, a l'Alt Urgell hi ha dues fàbriques de pinsos; la de la Cooperativa del Camp de la Seu d'Urgell i la d'una SAT d'Organyà. Hi ha també dos grans escorxadors frigorífics a la Seu d'Urgell i dos petits de porcs a Noves de Segre i Organyà, a part d'uns dinou escorxadors municipals. A nivell d'empreses quasi familiars funcionen també alguns escorxadors d'aus i conills. Alguns dels escorxadors esmentats pertanyen a fàbriques d'embotits; a Organyà, Noves del Segre, una tercera a la vora de Castellciutat, i una de petita al Pla de Sant Tirs.

En el cas de les serradores s'ha experimentat un procés semblant al de les indústries lleteres; la producció forestal local resulta insuficient (i en aquest cas també de poca qualitat), de manera que ha calgut recórrer a fusta millor de fora, sovint importada. La crisi de la construcció incidí també fortament en el sector que s'ha anat reorientant cap al subministre de la indústria del moble i la fusta de major qualitat. Curiosament, les serradores han continuat localitzades vora els boscos locals, quan aquest emplaçament resulta força desavinent per al circuit que segueix avui dia la fusta[73].

En la indústria dels transformats de la fusta, que genera una major ocupació, destaquen les comarques meridionals, en particular Brull de Tivissa, de marcs i motllures, i la cooperativa de palets de fusta de Móra d'Ebre, les dues a la Ribera d'Ebre. Tant en aquestes comarques com a les del Pirineu, existeixen nombroses empreses d'elaboració de mobles, que en general no passen de l'àmbit familiar. Al Pirineu, la demanda de moble tradicional per part de la segona residència dóna peu a una fusteria molt ben remunerada, però encara poc estesa.

A les comarques meridionals i dins el ram de la fusta ha sorgit una activitat industrial ben singular, la fabricació de taüts, en la qual ocupen una part destacada les clasques d'ametlla. Les empreses es concentren a Móra d'Ebre, on n'hi ha cinc, que ocupen entre 5 i 45 treballadors; una altra empresa es troba a Capçanes (Priorat). La indústria dels taüts es desenvolupa a partir dels anys 1940 i l'any 1985 se'n produïren més de 30.000 que representen la dècima part del mercat espanyol. Els costos del transport representen un dels

---

73. La restructuració de les empreses de serratge es produeix a cavall de la crisi industrial, i suposa no solament la desaparició de moltes empreses familiars, sinó la reducció de l'ocupació d'algunes més grans que s'acabaven de constituir. Així, Efausa de Montferrer (Alt Urgell) realitzà un expedient de crisi l'any 1981 i passà de 60 a 25 treballadors, i la serradora de Bellver de Cerdanya passava de 20 a 6 empleats en poc temps. La situació de les serradores pirinenques no es pot considerar, amb tot, consolidada; inclús les més grans són de dimensions relativament reduïdes i amb un equipament tècnic limitat si es comparen amb serradores més modernes d'altres indrets. En constitueix una bona referència, per bé que una mica endarrerida, l'estudi sobre "Les serradores pirinenques" de M.Català i S.Guisan (Diputació de Barcelona, 1983, Barcelona)

principals inconvenients per a l'expansió del sector, que es troba en procés de modernització[74].

Ben singular és també l'activitat de manipulació del paper i cartró sorgida a Gandesa, amb unes tres empreses que ocupen poc més d'un centenar de treballadors. Aquesta activitat s'ha desenvolupat a partir d'una impremta que es dedicà a preparar paper per embolicar magdalenes i situà Gandesa en el primer pla de la producció d'aquest tipus de complement. L'especialització local, que inclou tallers de reparació de fabricació i reparació de la maquinària utilitzada, i les condicions laborals són la millor garantia per aquest tipus d'activitat, que ha d'afrontar una forta competència[75].

A l'Alt Urgell, i relacionades d'aprop o de lluny amb els transformats de la fusta, s'han desenvolupat diverses iniciatives ben particulars de fabricació d'articles esportius. A Organyà s'ocupen una dotzena de persones en la fabricació de canyes de pescar i a Adrall un nombre inferior que confecciona raquetes de tennis, raquetes de neu i pals de hoquei. A més a més es dóna el cas singular d'un taller familiar d'Arfa que fabrica petites avionetes esportives i un taller artesanal de canoes per a piragüisme a Montferrer.

La fàbrica d'Adrall sorgí de la indústria d'esquís "Samid", que fou una activitat peonera a la comarca i que quan va tancar tenia una seixantena de treballadors. El 1975 Samid havia arribat a fabricar 100.000 parells d'esquís. L'empresa s'abastia de fusta de la comarca i de reïnes i fibres de la resta de Catalunya, i havia d'importar caires metàl.lics de l'estranger. Els estocs i els costos de transport gravaven força l'estructura financera de l'empresa; la seva fallida s'atribueix, però, a una mala gestió[76].

---

74. Les xifres provenen de l'estudi d'Area S.A., "Realitat sòcio-econòmica de la Ribera d'Ebre..", 1987, op.cit., p.34.
75. Vegi's les notes dedicades per P.Lleonart a Gandesa ("Les potencialitats dels centres industrials..", 1989, op.cit., pps.299-302).
76. La informació es pot seguir en els estudi del Grup d'Estudis de l'Alt Urgell, "La Seu d'Urgell. 1976", Banca Catalana, 1977, Barcelona, p.145, i R.Majoral, "Procés d'aplicació de la Llei d'Alta Muntanya..", 1985, op.cit., pps.83-84.

La gestió és fonamental en la marxa de les empreses i constitueix sempre un aspecte difícil de valorar des de l'exterior de l'empresa. Resultar, doncs, absolutament gratuït generalitzar sobre la qualitat de la gestió empresarial a una determinada comarca. Amb tot, no es pot deixar d'assenyalar el fet que les comarques desafavorides no reuneixen unes condicions gaire favorables per atreure i pagar bons gestors, i aquesta pot ser hipotèticament una de les principals deficiències de les empreses locals[77]. Perquè apareguin iniciatives n'hi ha prou sovint amb imaginació i alguns coneixements tècnics; el manteniment de les activitats creades suposa una gestió encertada.

---

77. Aquí es pot retreure, per exemple, el fet que el cap de l'empresa d'anoditzats d'alumini de la Palanca de Noves (Alt Urgell) s'hagué de fer càrrec darrerament de la direcció de la Cooperativa Lletera del Cadí.

7.3. L'EXPLOTACIO DELS RECURSOS LOCALS A GRAN ESCALA; UNA FALSA INDUSTRIALITZACIO. L'EXEMPLE DE L'ENERGIA ELECTRICA.

No fa massa temps, als anys 1950, la producció d'energia elèctrica era contemplada encara com la font de remissió econòmica del Pirineu[78]. L'anomenada, enfàticament, hulla blanca havia d'aportar, per la seva abundància, allò que la migradesa dels recursos carbonífers no havia permés, la industrialització de la muntanya i, per extensió, el seu desenvolupament econòmic. Amb el pas del temps, aquestes expectatives s'han vist retallades considerablement, sinó del tot. L'espectacularitat de les obres de construcció d'embassaments i centrals a les comarques pirinenques ha deixat pas a les simples i escasses activitats de manteniment, que pocs recursos suposen per als territoris on es van implantar.

Quan als anys 1960 s'estaven cobrint les possibilitats d'explotació hidroelèctrica del Pirineu, apareix una altra font de producció d'electricitat molt poc condicionada per la localització de les matèries primeres, l'energia nuclear. Les centrals nuclears comporten uns riscos potencials superiors a les tèrmiques i s'allunyaran dels centres urbans consumidors. En aquest cas, l'emplaçament escollit coincidirà amb l'altra banya poc desenvolupada de Catalunya, les comarques meridionals[79]. A la Ribera d'Ebre s'hi instal.len les dues centrals d'Ascó, situades a l'Ebre més avall de dues centrals hidroelèctriques anteriors, la de Flix i la de Riba-roja.

Els condicionaments de localització i l'embergadura de les centrals nuclears no són els mateixos de les elèctriques; però s'estableixen notables coincidències socials i econòmiques pel que fa a les àrees afectades. Les centrals d'Ascó i Vandellós constitueixen emplaçaments puntuals, sense la disseminació i abast de les centrals hidroelèctriques pirinenques; però la seva incidència s'estén sobre

---

78. L.Solé i Sabarís, a "Los Pirineos. El medio y el hombre" (edi. Alberto Martín, 1951, Barcelona), es mou dins aquests pressuposits.
79. Les dues centrals de Vandellós se situen pròpiament a la costa, en una zona actualment de desenvolupament turístic; però que en el seu dia presentava un nivell de depressió semblant al de les comarques interiors. Molt provablement no s'ubicarien on es troben d'haver-se de prendre la decissió avui dia.

un radi prou més gran que el de les centrals hidroelèctriques. Per altra part, la necessitat de compensar l'energia produïda per les centrals nuclears amb el consum originà la construcció dels complexos hidroelèctrics més grans i més recents del Pirineu, Sallente-Estangento i Moralets-Baserca (mapa 7.5).

Pel que s'ha constatat en capítols anteriors, les centrals elèctriques no han comportat el desenvolupament de les comarques afectades; però transformacions socials i econòmiques no se les hi poden negar. La incidència local de totes aquestes centrals productores d'electricitat resulta difícil d'abordar en conjunt i presenta una gran quantitat d'aspectes i connotacions. S'ha intentat descobrir-ne les més significatives a través, sobretot, d'un cas recent i territorialment circumscrit, l'actuació de l'empresa Enher a la comarca de l'Alta Ribagorça.

7.3.1. LES COMPANYIES ELECTRIQUES. DE LA INFEUDACIO A LA IGNORANCIA DELS TERRITORIS PRODUCTORS.

A finals del segle XIX es desenvolupa la producció i distribució d'energia elèctrica, que arribarà també a les comarques de muntanya, que disposen de recursos abundants per fer moure les turbines. En el primer decenni del segle actual comença la construcció de centrals hidroelèctriques al Ter, Freser i Llobregat. Quan als anys 1910 arriben al Pirineu occidental les grans companyies elèctriques que pretenen cobrir el subministrament de Barcelona, una bona part dels pobles dispaven ja de llum, que s'autoproduien amb petites turbines. Les grans companyies aportaven, però, una producció elèctrica a una escala ben diferent i aportaven, sobretot, projectes de grans inversions, que prometien canviar el país[80].

---

80. Les circumstàncies i cronologia de les activitats de les empreses hidroelèctriques al Pirineu es poden seguir en la tesi de llicenciatura de M.Arqué, A.Garcia i X.Mateu, "El desenvolupament del capitalisme i les comarques rurals a Catalunya. El cas de l'Alt Pirineu", Universitat Autònoma de Barcelona, octubre 1979. Una altra tesi de llicenciatura, més precisa a nivell històric, és la de F.X.Tarraubella, "La Canadenca al Pallars: repercussions sòcio-econòmiques de la construcció de l'embassament de Sant Antoni a la Conca de Tremp (1910-1920)".

MAPA 7.5
RECURSOS CARBONÍFERS I PRINCIPALS
CENTRALS PRODUCTORES D'ELECTRICITAT.

0 10 20Km.

Centrals elèctriques. (Potencia milers KW.)

B. ● Hidràuliques, Bombeig.

T. ▨ Nuclears i Tèrmiques.

Jaciments de carbó.

Font: Reconeixement Territorial de Catalunya, D.P.T.O.P., 1982, vol.11.

Durant els anys 1910 i 1920 es construeixen la major part de les grans centrals del Pallars Jussà. A la postguerra i en especial als anys 1950, es construeixen i s'acaben les grans centrals del Pallars Sobirà, l'Alta Ribagorça i la Vall d'Aran. Al Pallars Sobirà la construcció es perllonga fins a mitjan dels 1970, moment en el qual s'inicien les grans centrals reversibles d'Estangento-Sallente i Moralets-Baserca.

L'Alt Urgell restarà relativament al marge de la febre hidroelèctrica que recorre l'Alt Pirineu. L'única central important és la d'Oliana, vinculada a l'embassament, que serveix fonamentalment per a regular aigua per al regadiu. La inferioritat de les reserves lacustres, la major humanització del fons de la vall o la servitud dels cabals per als regadius dels Canals d'Urgell són fets que poden explicar l'absència d'aprofitaments a la conca alta del Segre.

La part del lleó de la producció pirinenca se l'enduu actualment la companyia Forces Elèctriques de Catalunya, Fecsa, directament o a través de filials. Fecsa és l'hereva del grup d'empreses conegut com la Canadenca, empresa que capitalitzà les centrals anteriors a la guerra civil. Les dificultats de la Canadenca a la postguerra i els litigis que seguiren la presa de control per part del grup March i la constitució de Fecsa facilitaren la introducció d'altres empreses en l'explotació de l'energia hidràulica pirinenca. Es el cas d'Hidroelèctrica de Catalunya S.A., Hecsa, fundada el 1946, que explotarà els recursos hidràulics de les valls d'Aneu, al Pallars Sobirà. I és el cas també de l'Empresa Nacional Hidroelèctrica del Ribagorçana, Enher, que explotarà la conca del riu del mateix nom i esdevindrà la segona gran empresa del país.

La companyia elèctrica Enher ofereix un exemple més recent de la història i particularitats del sector elèctric. L'empresa sorgeix l'any 1946, en plena penúria energètica, per a explotar els recursos

hidràulics de la Noguera Ribagorçana[81]. Un decenni més tard, la companyia s'estendrà cap a altres indrets i arribarà, curiosament també, a les comarques meridionals desafavorides.

L'any 1947 s'inicien les obres de les centrals de Senet, Vilaller, Bono i Escales (pantà d'Escales) a l'Alta Ribagorça. Després de la conca de la Noguera Ribagorçana, l'any 1955 s'encomanava a Enher l'aprofitament del tram del riu Ebre situat entre Escatrón i Flix, on es construiren els embassaments de Mequinensa i Riba-roja, que s'inauguraren el 1964 i 1967 respectivament. Posteriorment, l'INI transferí a la Companyia els aprofitaments elèctrics dels embassaments del Grado i Mediano al riu Cinca, que entraven en servei el 1969 i 1973 respectivament. Al mateix temps la Companyia adquirí també un seguit de petites companyies que operen a la Catalunya nord-oriental, especialment al voltant del riu Ter; la producció d'aquestes companyies és petita, però la seva adquisició ha permès de millorar la quota de mercat.

Amb el desenvolupament general de fonts d'energia altres que la producció hidroelèctrica, Enher entrà també en els àmbits de la producció tèrmica a base de fuel-oil i de les centrals nuclears. En el primer cas, Enher participà a la Tèrmica del Besós, que començà a produir el 1968, i en el segon a la central de Vandellós I, a través d'Hifrensa, i posteriorment en Vandellós II i Ascó II. La Companyia participa també en dues empreses de transport, a part de les línies pròpies de transport i distribució.

---

81. Tal com diu un folletó de la mateixa Companyia Enher, "La dècada dels anys 1940 a 1950 es caracteritzà per les restriccions elèctriques que calgué implantar, que limitaren l'incipient resorgir econòmico-industrial que ja s'havia iniciat a Espanya. Davant d'aquestes circumstàncies l'Instituto Nacional de Industria (I.N.I.), d'acord amb les seves bases fundacionals i conseqüent amb la seva política previsora, va sol.licitar al Govern la reserva de l'aprofitament hidroelèctric integral de la Conca de la Noguera Ribagorçana i els seus afluents. Pel Decret del 5 d'abril de 1946 el Ministeri d'Obres Públiques atorgà l'esmentada reserva, d'acord amb l'estudi i el projecte presentats per l'I.N.I.".
Per Decret de 12 de juliol del mateix any, de la Subsecretaria de la Presidència, s'autoritzà l'I.N.I. perquè creés una Empresa mixta amb la missió de desenvolupar el Pla proposat. En conseqüència i per escriptura pública de data 7 de desembre del mateix any, l'I.N.I. constituí la Societat Anònima "Empresa Nacional Hidroeléctrica del Ribagorzana", domiciliada a Barcelona.

En els darrers anys 80 es donen canvis força importants en la companyia, que es configura sobretot com a distribuïdora d'electricitat, mentre com a productora se centra en el sector hidroelèctric. L'any 1983 les accions que l'INI té a Enher, 91,5%, passen a l'Empresa Nacional de Electricidad (Endesa) que concentra els interessos elèctrics de l'INI; d'aquesta companyia prové la major part de l'energia que Enher posa actualment a la xarxa. Per altra part, en la reordenació del sector elèctric de 1985, Enher ven la participació a les centrals nuclears de Vandellós II (54%) i Ascó II (40%) a Endesa i compra a FECSA un mercat de 2.000 Gwh, que inclou les inversions en les estacions de distribució de la subestació fins els abonats.

A part l'estratègia de centralització i major control que segueixen les empreses públiques de l'INI, els canvis d'Enher en els darrers anys responen també al sanejament econòmic de la companyia. L'evolució del consum elèctric no segueix les espectatives de creixement creades (l'energia consumida pels clients d'Enher s'entanca o fins i tot retrocedeix entre 1979 i 1983), de manera que les grans inversions en centrals reversibles i, sobretot, nuclears no tindran correspondència amb els ingressos (també s'apunten limitacions degudes a l'escàs augment de les tarifes). L'endeutament d'Enher assoleix una proporció greu l'any 1982, que només se supera financerament l'any 1985, en passar la companyia el "capital exigible a llargs termini", provinent de la construcció de Moralets-Baserca i de Vandellós II i Ascó II, a l'empresa mare Endesa[82].

Durant els deu primers anys de funcionament la producció d'Enher prové de l'Alta Ribagorça. Entre els anys 1958 i 1959, amb l'entrada en funcionament de les centrals del Pont de Montanyana i Canelles, el centre de gravetat es va desplaçant cap al sud de la conca de la Noguera Ribagorçana. Però és amb l'entrada en funcionament de les grans centrals de l'Ebre, Mequinensa el 1964 i Riba-roja el 1967, que la producció provinent de l'Alta Ribagorça esdevé minoritària dins el conjunt de la producció d'Enher. Amb l'entrada en funcionament de les centrals tèrmiques i les nuclears, el pes de l'energia produïda a la

---

82. La història de la companyia Enher ha estat possible de reconstruïr a partir de les memòries anuals dels deu darrers anys i de folletons divulgatius de la mateixa empresa pública.

comarca perd encara més pes i avui representa només un 7,6% de l'energia elèctrica que Enher posa a la xarxa (quadre 7.11).

Quadre 7.11. ENERGIA DISTRIBUIDA PER ENHER (GWH).

	1978	1986
Centrals de l'Alta Ribagorça *	461,5	705,8
Altres centrals hidràuliques pròpies	3.404,3	2.198,6
Tèrmica convencional (participació)	497,8	744,5
Tèrmica nuclear	731,4	681,8
Adquirida fora	2.649,9	5.673,5
TOTAL	7.283,4	9.298,4

Font: Enher, Memòries anuals. * Inclosa Escales.

7.3.2. LA CONSTRUCCIO DE LES CENTRALS HIDROELECTRIQUES A L'ALTA RIBAGORÇA I EL SEU IMPACTE SOCIO-ECONOMIC.

Tot i allò que s'acaba d'apuntar, la presència d'Enher ha tingut, i té fins a cert punt encara, un caràcter dominant a l'Alta Ribagorça. D'una banda, el gran volum de població atreta i les transformacions sòcio-econòmiques induïdes pels grans treballs de construcció de les centrals han estat un fet quasi ininterromput. Per una altra banda, els orígens ribagorçans han pesat en la companyia, que ha desenvolupat una actuació benevolent a la comarca i manté un centre operatiu al Pont de Suert.

a) Els dos grans períodes constructius i l'esgotament de les possibilitats hidroelèctriques.

La construcció de la major part de les centrals hidroelèctriques de la comarca es realitza en els anys 1950 i s'inscriu dins la primera fase d'actuació de l'empresa Enher. Des de l'inici de les obres de les centrals del Pont de Suert, Vilaller, Bono i Escales l'any 1947 fins a l'acabament de la central de Baliera l'any 1962 passen 15 anys d'intensa activitat constructiva a la comarca, en els quals es posen

en funcionament 10 centrals (incloses les del Pont de Montanyana i Escales). L'obra constructiva no es reprèn fins a l'any 1976, quan s'inicien les obres de les centrals de Baserca i Moralets, que ja no es mouen dins les coordenades de necessitat imperiosa d'energia elèctrica de les primeres centrals (quadre 7.12).

En conjunt, avui dia es pot parlar, doncs, d'onze centrals hidroelèctriques, si s'inclou també la del Pont de Montanyana, situada pròpiament a la Baixa Ribagorça, que té la captació d'aigua a la presa de Sopeira. Abans de l'entrada en servei de Moralets, les centrals situades més al sud, el Pont de Montanyana i Escales, ja fora de l'Alta Ribagorça estudiada, són les que recullen un major cabal d'aigua i les que tenen també un major potencial i una major producció mitjana. En importància segueix a aquestes centrals la de Caldes de Boí, que es beneficia sobretot del desnivell del salt, proper als 500 metres. Les centrals del Pont de Montanyana, Escales i Caldes de Boí, amb els seus embassaments i conduccions, constitueixen també les obres de major envergadura realitzades a la comarca durant els anys 1950, amb uns costos de construcció molt semblants[83].

La construcció de Moralets-Baserca a la capçalera de la Noguera Ribagorçana, uns quants anys després d'estar en funcionament les anteriors centrals, respon a uns requeriments molts diferents. El complex de Moralets-Baserca neix per a compensar els desequilibris de la demanda de consum elèctric entre la nit i el dia i les necessitats de mantenir en funcionament constant les centrals nuclears, que en els Plans Energètics governamentals eren destinades a esdevenir les fonts principals d'energia elèctrica. La central de Moralets, que bombeja l'aigua cap al dipòsit superior (presa de Llauset) en les

---

83. Les altres centrals realitzades durant els anys 1950 representen ja una producció força inferior a les anteriors i la seva construcció tampoc requerí unes obres tant importants. D'aquestes centrals la més potent i productiva és la del Pont de Suert, que pren l'aigua al pantà de Llesp i a la sortida de la central de Vilaller, i té una canonada forçada que travessa en sifó la vall de la Noguera. A les altres centrals de l'època, que completen el circuit d'aprofitament de la Noguera Ribagorçana i de la Noguera de Tor, la producció mitjana anyal se situa entre els 20 i els 60 GWh. Les particularitats productives de cada central es troben recollides en l'estudi coordinat per X.Mateu i A.Castillo, "El Pallars Jussà. Estructura econòmica del Pallars Jussà i l'Alta Ribagorça", Caixa d'Estalvis de Catalunya, 1981, Barcelona, pps 223-237.

Quadre 7.12. CARACTERISTIQUES DE LA CONSTRUCCIO DE LES CENTRALS HIDROELECTRIQUES A L'ALTA RIBAGORÇA.

Nom de la central	Concessió	Inici obres	Acabament	Treballadors ocupats	Potència instal·lada en KW	Reserva d'aigua en Hm3
Senet	1953	1947	1951	300	8.640	--
Vilaller	1951	1947	1952	300	4.200	--
Bono	1959	1947	1953	200	3.760	--
Escales (pantà d'Escales)	1952	1947	1955	700	36.000	120,3
El Pont de Suert (pantà de Llesp)	1954	1951	1955	500	15.400	--
Llesp (pantà de Cardet)	1952	1950	1953	200	12.840	0,2
Boí	1956	1953	1956	s.d.	16.000	--
Caldes de Boí (pantà de Cavallers)	1958	1954	1958	700	32.640	15,6
El Pont de Montayana	1963	1953	1956	500	44.800	0,4
Baliera	1962	1958	1962	200	5.330	--
Baserca (pantà de Baserca)	--	--	--		6.000	20,8
Moralets (pantans de Llauset i Baserca)	--	1976	1984		221.400	15 (Llauset)

Font: X. Mateu, A. Castillo "El Pallars Jussà", 1981. Caixa d'Estalvis de Catalunya.

hores nocturnes amb excedent de producció, i la turbina produint energia durant el dia, no té punt de comparació per la seva potència i característiques amb les centrals realitzades anteriorment a la conca[84].

Dins les previsions optimistes d'augment del consum elèctric realitzades a finals dels 1960 i principis dels 1970, Enher concebí també un altre projecte, la central reversible de Travessany, a la capçalera de la Noguera de Tor. L'estancament del consum d'electricitat i l'aturada del programa nuclear han frenat, però, la creació de grans centrals elèctriques reversibles[85]. Els projectes de grans centrals han estat substituïts per projectes d'una escala completament diferent que pretenen aprofitar els petits cabals d'aigua que encara queden per explotar a la comarca.

Les millores tècniques que augmenten el rendiment energètic dels salts i la completa automatització del funcionament, són les raons per les quals s'ha renovat l'interès per les minicentrals, alhora que l'encariment experimentat per altres fonts d'energia i el foment

---

84. La central de Moralets aprofita un desnivell mitjà espectacular de 762,5 m, entre la presa de Llauset i la central, i té una potència instal.lada d'uns 200 MW, quasi cinc vegades més que la central del Pont de Montanyana. Els tres grups binaris turbina-bomba, alternador-motor que disposa la central soterrada tenen una producció mitjana de 304 GWh anuals, però presenten un balanç negatiu de 53 GWh pel consum a causa del bombeig. Altrament, la regulació aconseguida amb els pantans de Llauset i Baserca fa possible que les centrals situades més avall augmentin la seva producció mitjana en 44 GWh.

85 .La realització del complex de Travessany a hores d'ara s'ha desestimat. Per aquesta central, de potència inferior a la de Moralets, es preveia una producció mitjana anual de 146 GWh. L'estany de Travessany recrescut hauria de servir de dipòsit supe-rior d'aquesta central i l'estany de Cavallers, ja recrescut actualment, de dipòsit inferior. El salt (màxim) vindria a ser de 517 metres i el punt de captació, a la cota 2.250, seria el més elevat de la comarca. I també es troba desestimada l'ampliació de la central de Moralets, que havia de duplicar la seva potència instal.lada actual; així ha quedat ajornada "sine die" la captació d'aigües del Salenques per a aquesta central.

governamental dels petits aprofitaments hidroelèctrics[86]. La construcció d'aquestes minicentrals obre la perspectiva d'una petita revifalla del sector de la construcció a la comarca; la possible ocupació permanent generada per aquestes minicentrals serà, però, nul.la.

La gran època constructora de centrals hidroelèctriques, que comença l'any 1947 i acaba el 1962, marca profundament l'evolució de la demografia ribagorçana, sobretot als municipis orientals d'administració catalana i, de manera destacada, al municipi del Pont de Suert que es converteix en centre d'operacions de la companyia Enher. La construcció de les centrals corregeix la tendència a la baixa de la població d'aquesta part de la comarca, i els seus efectes, tot i la baixa ràpida que segueix el moment de màxima febre constructiva de mitjans dels anys 1950, es poden considerar que s'estenen fins els darrers anys. Ha estat un cop acabada la construcció del complex Baserca-Moralets, el 1984, que la població comarcal torna a les xifres poblacionals anteriors a l'inici de les primeres centrals i es manifesta una tendència a la baixa, d'acabament incert[87].

Com en bona part de les comarques de muntanya i de moltes comarques rurals interiors, el moment culminant del poblament a l'Alta

---

86. Els decrets sobre la matèria apareguts entre 1985 i 1986, que estableixen una subvenció per part de Govern i obliguen a les companyies distribuïdores a comprar l'energia produïda per les petites centrals, disparen l'interès d'alguns particulars, que hi veuen una oportunitat de beneficis. Així es creen algunes societats amb la intenció de fer-se amb les concessions d'aprofitament, bé per dur-les endavant, bé per revendre-les a les grans companyies. En la carrera de sol.licituds per obtenir concessions n'apareixen cinc de la "Compañía Pirenaica de Energías S.A." referides a l'Alta Ribagorça (quadre 7.5), però Enher té també els propis plans i vol fer valer l'antiga concessió de l'aprofitament de tota la conca de la Noguera Ribagorçana.

87. Al costat d'aquestes grans tendències i fets que marquen l'evolució demogràfica de la Ribagorça n'apareixen altres de més conjunturals o limitats que és interessant de recordar. Entre els principals es troba l'impacte demogràfic de les explotacions mineres de carbó a Malpàs i de plom i zenc al terme de Vilaller. Les èpoques de major i menor explotació es reflecteixen en la variació conjuntural del contingent demogràfic: pujades del començament de segle, dels anys de la República i dels primers anys 1940. Darrerament, el tancament de les explotacions mineres de finals dels anys 1970 i principis del 1980 s'afegeix als efectes recessius de l'acabament de les obres de les centrals hidroelèctriques.

Ribagorça es produeix a mitjan segle XIX. A partir d'aleshores els censos reflecteixen una davallada gairebé continuada de la població, que tindrà només una excepció destacada en els anys 1950 assenyalats. L'any 1860, el conjunt de la població d'allò que es considera comarca natural sumava 10.264 habitants, als quals s'haurien d'afegir uns 300 habitants corresponents a l'antic municipi de Betesa, sobre els quals no hi ha una informació precisa. Aquest volum demogràfic seria superat només en el padró de l'any 1955; tot i que no es disposa de dades sobre els municipis aragonesos, el contingut poblacional deuria sumar prop d'11.500 habitants. En el darrer padró de 1986 la població havia caigut ja per davall els 5.000 habitants, menys de la meitat de la població de 1860 (gràfica 7.3).

La recessió demogràfica dels darrers anys deixa al descobert les tendències profundes d'una societat en la qual la producció d'energia elèctrica representa alguns llocs de treball estables al costat de les activitats tradicionals que continuen essent majoritàries. En definitiva, les obres de construcció han representat un respir ben passatger en els nuclis rurals de la comarca, que han vist com la població davallava de manera inexorable d'un decenni a un altre. I això és una realitat en els municipis de la banda occidental d'administració aragonesa i també en el municipi de Barruera, que ha vist com la població passava de 1.567 habitants el 1860 a 474 el 1986, una pèrdua de més de les dues terceres parts dels efectius de la millor època.

b) L'impacte sòcio-econòmic de la construcció de les centrals hidroelèctriques en la vida local.

A part la variació del contingent demogràfic global, la construcció de les centrals suposarà uns canvis socials i econòmics importants en la vida comarcal. Tot i que les millores tècniques fan que les exigències de mà d'obra no siguin tan grans com a les construïdes al Pallars abans de la Guerra Civil, la construcció de les centrals ribagorçanes mourà un gran volum de mà d'obra.

A les darreries dels anys quaranta la construcció de les centrals ocupa uns 1.500 treballadors, xifra que iguala o supera la de la població activa (a l'agricultura i algunes activitats de serveis) que

GRÀFICA 7.3 CREIXEMENT DEMOGRÀFIC I FETS ECONÒMICS DE L'ALTA RIBAGORÇA.

Font:Jordi Boix "L'Alta Ribagorça G.G.C.de C.1984 vol.XII, i elaboració propia.

existia precedentment a la comarca. L'ocupació màxima es dóna al primer quinquenni dels anys 1950, quan s'arriba prop dels dos milers d'empleats, xifra que es depassa en algun moment. El nombre de treballadors ocupats decau durant el segon quinquenni i passant el 1958 es redueix a les 200 persones que treballen en la construcció de Baliera (quadre 7.12).

La major part de la població ocupada prové d'Andalusia, Galícia i també de Múrcia, i serà allotjada en barracons més o menys pròxims a les obres. Tant pels assentaments, en general allunyats de les poblacions, com per la migradesa dels sous pagats, la repercussió de l'allau de mà d'obra exterior a la comarca resta limitat a llarg termini.

La construcció de Baserca-Moralets comporta un allau d'operaris inferior a l'anterior etapa constructora; amb tot, s'hi ocuparen entre 700 i 800 persones. Les dimensions de l'obra del complexe Baserca-Moralets superen abastament les de les anteriors centrals de la comarca; però les tècniques constructives han millorat sensiblement des dels anys 1950, de manera que es requereix molta menys mà d'obra. L'any 1976 que es comença Moralets, les condicions sòcio-econòmiques de la contractació i la mà d'obra han millorat també notablement en relació als anys 1950; els treballadors disposen de molt més diner i la seva integració social resulta també més fàcil. Per altra part, la comarca es troba en millors condicions per assumir els diversos requeriments de la construcció.

1. Erosió de les activitats agràries. Del balanç entre impactes positius i negatius de les centrals, les activitats agràries en surten sens dubte perjudicades. Dues incidències negatives apareixen com a fonamentals; l'ocupació de terrenys aptes per a l'agricultura i l'absorció de mà d'obra agrària.

L'embassament de Baserca ha privat als pagesos de Senet de la part fonamental dels seus prats d'estiu. De la mateixa manera, anys abans l'embassament d'Escales anegà bona part de les terres del Pont de Suert, i el mateix es podria dir d'altres indrets on s'han construït embassaments. A part la superfície anegada, les obres de construcció suposen també l'ocupació de terres que ja no seran recuperades.

Els treballs de construcció ofereixen uns ingressos atractius a molts pagesos d'explotacions marginals, especialment els més joves. A Senet, vora Baserca-Moralets sis explotacions agràries tancaren entre 1975-1988, sis més són pagesos força vells i només una pot tenir continuitat. Resulta difícil dir, però, en quina mesura aquesta recessió es deu a les oportunitats ofertes per les centrals o als problemes propis del sector agrari. No gaire lluny de Senet, a Vilaller, queda encara un nombre d'explotacions significatiu[88].

L'ocupació a les centrals hidroelèctriques ha resultat decisiva en l'abandó de les explotacions agràries dels encontorns en la mesura que s'han ofert possibilitats d'ocupació permanents, sia amb la companyia elèctrica, sia amb les empreses constructores. La primera fase constructora a l'Alta Ribagorça fou molt més decisiva en aquest aspecte; la companyia Enher es trobava en plena fase expansiva i molts habitants de la comarca tingueren l'oportunitat d'ocupar-s'hi. Al Pallars Sobirà es constata també com part de la població local ocupada a les darreres obres, que s'acaben l'any 1974, continuaren treballant per la mateixa empresa en altres indrets, com ara la central nuclear d'Ascó[89].

La construcció de centrals hidroelèctriques ha incidit també de manera remarcable en les infrastructures agràries, sobretot en el regadiu. Les captacions per a les centrals han minvat o alterat els regs tradicionals, de manera que les empreses hidroelèctriques han passat a administrar els regs o han construït nous regadius com a compensació. Enher construí, per exemple el canal del marge dret de Vilaller, que ateny una superfície regada important.

2. <u>Desenvolupament dels serveis locals, privats i públics.</u> L'inici de les obres de construcció de les centrals suposarà l'arribada d'un contingent molt elevat de mà d'obra, amb unes necessitats de consum particularment importants. Les necessitats de la mà d'obra i les que

---

88. Per als ramaders joves de Senet ha existit, de fet, una oportunitat més decisiva, que ha estat la d'un lloc de treball fixe a la central en funcionament.
89. X.Mateu, "El Pallars Sobirà", 1983, obra citada, p 278.

deriven de la mateixa construcció fan que es desenvolupin els serveis en un àmbit on inicialment eren pràcticament inexistents.

En la primera fase constructora les mateixes empreses hauran d'assegurar els serveis personals que no es disposen a nivell local o que la seva mà d'obra no es pot pagar. Sigui com sigui, s'incentiva l'aparició o ampliació dels comerços, hosteleria, fusteria, serveis de reparacions, administratius i altres, així com els serveis públics de comunicacions. Altrament, el personal de major qualificació professional empleat a les obres anima el mercat immobiliari i el comerç i els serveis dels petits nuclis ribagorçans.

La construcció de Moralets-Baserca en èpoques més recents consolidarà l'oferta de serveis existent. El problema es planteja un cop acabades les obres, quan cau estrepitosament la demanda. Molts establiments es troben en una situació precària i algun ha hagut de tancar. Es posen, així, en dubte els efectes positius que les centrals han suposat per a la iniciativa econòmica local, en particular la del sector serveis.

Actualment a l'Alta Ribagorça es dóna, per exemple, una proporció de comerços per mil habitants, 22, molt semblant a la de Catalunya. Però es tracta de comerços característics de l'àmbit rural, la meitat són d'alimentació i la majoria satisfan necessitats quotidianes i són polivalents pel tipus de productes que s'hi ofereixen. Els únics comerços especialitzats es troben al Pont de Suert[90].

Un cas ben singular és el de les cases de menjar o d'allotjament familiar nascudes per la demanda immediata de les obres, que han derivat en establiments hotelers més o menys consolidats. Així, per exemple, a Senet, vora Baserca, hi ha tres famílies pageses que continuen oferint allotjament i menjar després d'acabar-se les obres. En aquest cas, els clients ja no són els treballadors de la central, sinó els pescadors atrets, reconversió ben inesperada, per les truites de l'embassament de Baserca que anegà les seves terres. Un cas de naturalesa molt semblant és per exemple el dels establiments

---

90. Vegi's l'estudi d'EADE, "Estudi sobre el comerç i els serveis a l'Alta Ribagorça", Ajuntament del Pont de Suert i Departament de Comerç, Consum i Turisme, desembre 1986.

hotelers de la Guingueta, al Pallars Sobirà, desenvolupats a la vora de l'embassament de la Toralla.

3. El desenvolupament del mercat de la vivenda; del barraquisme als apartaments. La primera gran onada constructora es troba amb un mercat de vivenda pràcticament inexistent. Les empreses solucionaran les necessitats d'allotjament dels treballadors amb barracons, força provisionals i precaris, pròxims a les obres. L'onada emigratòria estendrà, però, la demanda d'habitatge als nuclis urbans i en especial al Pont de Suert; aquí els edificis antics es transformaran en habitatges de condicions deficients i es desenvolupa també un barraquisme a la part alta de la població.

Ben avançades les obres de les centrals, Enher construí al Pont de Suert habitatges per als seus treballadors, així com les infrastructures i equipaments urbanístics complementaris, inclosos església, cinema, una acadèmia d'ensenyament secundari i piscines i altres instal.lacions esportives. Pont de Suert esdevé gairebé com un poble-empresa, a l'estil de les colònies industrials característiques de la Catalunya oriental. Però el barraquisme manté la seva presència a la població fins entrats els anys 1970.

Les empreses constructores de Baserca-Moralets habiliten barracons vora Senet i Aneto per als seus empleats. Però la demanda d'allotjament s'estén també cap a les poblacions veïnes, i el Pont de Suert i Vilaller veuen la construcció de blocs d'habitatges, que augmenten encara l'activitat constructora, i l'econòmica en general, de la comarca.Els lloguers, a principi dels anys 1980, assoleixen preus extraordinariament alts per a la comarca; però un cop acabats Moralets-Baserca restaran completament buits.

A llarg termini, les repercussions de la construcció de les centrals en l'habitatge presenten dos aspectes ben oposats. D'una banda, s'estenen barracons i altres construccions pel territori que després seran abandonats i junt al runam de les obres causaran un impacte paisatgístic ben negatiu. Les companyies elèctriques no han fet cap esforç per evitar aquests impactes paisatgístics negatius, que són particularment importants en els anys 1950 i 1960; hom els descobreix per tots els racons del Pirineu.

Per una altra banda, algunes edificacions serviran de base per a altres usos, en particular els turístics. Aquest és el cas d'algunes edificacions d'altitud que al llarg del Pirineu han estat reconvertides en refugis d'alta muntanya. Els barracons construïts vora la presa de Baserca serveixen actualment per allotjar activitats de colònies d'estiu. Un edifici d'Enher a Barruera serveix durant l'estiu com a casa de colònies dels fills dels treballadors de l'empresa i la resta de l'any allotja l'Escola de Natura de la Vall de Boí i els edificis de la mateixa companyia al Pont de Suert serveixen per als usos més diversos.

La mateixa companyia Enher ha aprofitat alguns dels seus edificis com a residències turístiques per als seus empleats o n'ha construït per aquesta finalitat. Així, al peu de la presa de Cavallers funciona una residència de 100 places, a Malpàs els edificis de MIPSA han estat reconvertits en uns 14 apartaments de 7 places i a Barruera hi ha dos apartaments més de dues places. Un cas apart és el de la Farga, instal.lació situada vora Caldes de Boí que en el seu moment acollí el general Franco i avui rep directius de la companyia.

4. Creació d'infrastructures de comunicació locals i amb l'exterior.
L'obertura cultural i econòmica de la comarca provocada per la construcció de les centrals, té una expressió literal en la construcció de les primeres carreteres d'accés, impulsada per les obres. Aquestes carreteres suposaran, per altra part, una ocupació complementària de mà d'obra. Entre les carreteres impulsades o executades per les companyies elèctriques, que incideixen en les comunicacions de l'Alta Ribagorça, es compten[91]:

1929 . Carretera de la Pobla de Segur a Senterada (FECSA)
1933 . Carretera de Senterada al Pont de Suert
1947 . Carretera N-230, de Sopeira al Pont de Suert
1953 . Carretera del Pont de Suert a Boí
1954 . Carretera de Boí a Cavallers
1954 . Pista de la Farga (Boí) a Espot pel Portarró
1960 . Carretera de Noals a Fontjanina (vall de Castanesa)
1979 . Carretera Senet-Salenques (substitució del tram de la N-230)
1979 . Pista Aneto-Llauset

91. X.Mateu, A.Castillo, "El Pallars Jussà", 1981, op.cit., p 234.

Per tal de poder explotar els recursos hidràulics de l'Alt Pirineu les companyies elèctriques es veuen obligades a construir carreteres, que en el cas de l'Alta Ribagorça i les valls veïnes de Manyanet i Capdella representen vies d'accés fonamentals. En canvi, a la Vall d'Aran i el Pallars Sobirà les vies construïdes per les companyies elèctriques uneixen en algun cas algun nucli aïllat, però són sobretot pistes forestals, de vegades amb un notable interés turístic. Certament aquestes comunicacions han facilitat l'emigració, però avui dia constitueixen, en tot cas, un capital imprescindible.

Sigui com sigui, les carreteres o pistes construïdes en el seu moment per les companyies elèctriques han passat a mans dels ajuntaments i altres organismes públics que en són responsables del manteniment. Per altra part, la construcció de centrals hidroelèctriques no ha deixat de provocar problemes importants d'incomunicació, deguts en especial als grans embassaments. Aquests grans embassaments afegeixen un obstacle suplementari a les comunicacions transversals deficients en el conjunt del Pirineu.

5. Compensacions aportades en matèria d'equipaments. La política paternalista desenvolupada inicialment per Enher a l'Alta Ribagorça, i més en concret al Pont de Suert, no té gaires casos paral.lels en altres comarques. Tal com s'ha apuntat anteriorment, el Pont de Suert prenia el caire d'una colònia industrial amb les vivendes i equipaments construïts i/o cedits per la companyia.

La intervenció totpoderosa de les empreses elèctriques, que donaven mostres de la seva generositat amb els seus empleats o el conjunt de la població local a base de millores en les infrastructures i equipaments locals, tingué la seva fi amb la crisi econòmica i el canvi de valors. En el seu lloc es desenvolupen o, millor, mantenen petites compensacions a partir d'un estira i arronsa amb les institucions locals.

A part els impostos industrials que satisfan als municipis les companyies elèctriques, l'any 1981 s'arbitrà un "cànon energètic" que havia d'aportar fons per a la realització d'obres d'infrastructura i equipaments empresos pels ajuntaments dels municipis afectats per centrals elèctriques. Era una manera indirecta de refer-se de

l'impacte generat per aquestes. Però la gestió per part de les Diputacions feu es desviessin bona part dels fons cap a comarques no productores i, a més a més, el cànon s'acabà amb l'aplicació de l'IVA comunitari[92]. Durant el periode de vigència, a l'Alta Ribagorça el Cànon permeté solucionar el subministrament d'aigua potable a alguns petits nuclis i urbanitzar alguns carrers.

6. La difusió de l'energia elèctrica. Abans d'entrar Enher a la comarca existien ja aprofitaments hidroelèctrics equivalents a minicentrals que subministraven les diverses poblacions. Aquestes minicentrals aprofitaven petits salts dels rius i barrancs; sovint substituïen antics molins i el subministrament que oferien era força deficient. L'entrada d'Enher a la comarca escombrà gairebé totes les petites centrals que funcionaven fins aleshores i feu arribar energia elèctrica amb una potència suficient als petits nuclis de la comarca.

L'arribada d'Enher, com a les comarques veïnes la presència d'altres grans companyies, no suposà, però l'eliminació completa dels dèficits d'electrificació. Els darrers anys s'han hagut d'electrificar alguns nuclis amb subvencions de l'Administració (a través del Planer) i encara queden dos nuclis, Erta i Erill-castell, per electrificar. Aquests dos nuclis no tenen avui dia població permanent, però sí la tenien fa uns anys.

A part les mancances d'electricitat, el servei presenta deficiències importants en bastants nuclis a començar per la capital. Les petites empreses que efectuaven el subministrament abans l'arribada d'Enher han perviscut com a simples distribuïdores als consumidors. La capacitat econòmica d'aquestes companyies, entre les quals destaca "El Progreso del Pirineo" amb 640 abonats al Pont de Suert i rodalies, és molt limitada i no efectuen la renovació de línies que caldria[93].

---

92. El "cànon energètic" es regulava per la Llei 7/1981 del 25 de març. Pel que afecta l'Alt Pirineu, el repartiment que efectuà la Diputació de Lleida originà una àmplia oposició dels ajuntaments de l'àrea, que, donada la seva inferioritat numèrica en aquesta institució, no pogueren fer res per canviar-lo.
93. La distribuïdora més gran i alguna altra són de propietaris particulars i s'assenyala un escàs interès econòmic, o social, de part seva.

La situació de l'Alta Ribagorça es repeteix en altres indrets del Pirineu; però en general es troben situacions molt diverses. Com a més afortunats es poden considerar els habitants de la Vall Fosca, que disfruten de l'energia gratuïta de Fecsa. En altres indrets s'han conservat les petites empreses productores i minicentrals en funcionament; algunes renovades ofereixen un bon subministrament, altres no han efectuat millores i ofereixen un subministrament completament deficient[94]. Només una companyia elèctrica local ha assolit un volum important de producció i distribució d'electricitat al Pirineu; es tracta de Peusa (Productora d'Electricitat Urgellenca S.A.) que cobreix tot l'Urgellet[95].

7. Immigració i transformació dels valors de la societat local. La invasió de treballadors forans comporta per ella sola, un xoc ben fort per una societat agrària que, fins aleshores, havia viscut molt reclosa en els hàbits tradicionals. Una incitació tant o més important al canvi vindria de les possibilitats d'ocupació generades per a la població local. La construcció de les centrals treu mà d'obra a l'agricultura i desestructura el sistema agrari, mentre els treballadors locals introdueixen nous hàbits en l'univers familiar.

El balanç entre l'emigració i la immigració dels darrers decennis ha deixat un contingent poblacional local força marcat per la

---

94. Un cas semblant al de les petites empreses distribuïdores de l'Alta Ribagorça és el de l'"Electro-Harinera", de nom ben explícit, que subministra la Vall d'Unarre (Pallars Sobirà). Les petites centrals que s'han renovat, com és el cas de les dels Ajuntaments de Sort, Rialp i Llavorsí (Pallars Sobirà) venen en general la seva energia a les grans companyies i en reben uns bons ingressos.

95. L'any 1982, PEUSA tenia un total de 1.500 accionistes i 7.600 abonats, als quals distribuïa 26 milions de kWh. El servei que dóna PEUSA contrasta, per altra part, amb el que dóna Forces Hidroelèctriques del Segre S.A. a la resta de la comarca de l'Alt Urgell, des d'Adrall a Bassella. El subministrament a la comarca per part de FHSSA es va anar fent de manera paulatina i fins el 1980 no arribà a alguns pobles com Alinyà i Canelles, i el 1985 a Altés. A la part baixa de la comarca, dins l'àrea abastada per la companyia, queden pobles que encara no s'han connectat a la xarxa (Bassella, Saranyana, part d'Ogern, Gavarra, Montanissell, Sallent, Valldarques) i funcionaven amb petites centrals força deficients. Algunes masies d'aquesta part de la comarca i algun nucli quasi deshabitat dels municipis de Valls d'Aguilar i Fígols i Alinyà no disposava encara de cap tipus de subministre.

immigració[96]. Així, la població nascuda fora de la comarca representava el 1986 prop de la tercera part del contingent poblacional. Entre aquests immigrats, destaquen per la seva especificitat cultural els provinents d'Andalusia, Extremadura i Múrcia, que sumen 1/3 d'aquesta població exterior. Una altra tercera part prové d'altres terres de fora de Catalunya.

Si a la població d'origen forà s'afegeixen els joves d'aquestes famílies nascuts a la comarca, hom es fa una idea de la diversitat cultural existent a nivell local, especialment al nucli del Pont de Suert. Una part important de la població vinguda de fora de la comarca porta, en tot cas, molts anys resident en el mateix municipi; gairebé la meitat d'aquesta població forana arribà abans de 1962.

A part els nascuts fora de la comarca natural, es donen desplaçaments importants a l'interior de la mateixa comarca, que tenen un significat cultural menys rellevant. D'una banda hi ha els desplaçaments tradicionals dels nascuts dins la mateixa comarca natural que es desplacen al municipi de residència per motius de casori (l'àrea endogàmica). Per una altra banda, hi ha les famílies nascudes dins la mateixa comarca natural que traslladen la residència al Pont de Suert o a Vilaller, els indrets més urbans[97].

---

96. Es donen, però, només tres quinquennis de saldo migratori positiu, els dos primers, els més espectaculars, entre 1945-1955, i el darrer entre 1976 i 1980. La resta de quinquennis entre 1940-1986 mostren un saldo migratori negatiu, que evidencia l'emigració que succeeix als períodes estrictes d'expansió constructora. En el conjunt del període 1940-1986, el saldo migratori es presenta negatiu en 157 habitants, tot i que la població del Pont de Suert passava de 571 a 2.162 habitants.

97. El pes d'aquests immigrants varia força d'uns indrets a uns altres. La Vall de Boí constitueix una àrea tancada en ella mateixa, on es pot parlar fins i tot d'una endogàmia dominant. A l'extrem oposat, el nucli del Pont de Suert presenta una proporció de població de fora de la comarca comparable a la d'origen local, mentre que la d'origen comarcal es manté en una proporció més baixa (per bé que molt destacada en termes absoluts). La proporció de població originària de la resta de la comarca es manté força semblant en els nuclis rurals del mateix municipi del Pont de Suert i en el de Vilaller; en el cas de Vilaller també hi ha una presència important de població de fora de la comarca, mentre que en els nuclis rurals del Pont de Suert aquesta és petita i es correspon sovint amb cònjuges procedents dels nuclis veïns del Pallars Jussà.

Es interessant recordar que en parlar de la comarca natural s'inclouen els termes veïns d'administració aragonesa; la població que en prové supera la que s'ha desplaçat dins de la mateixa comarca d'administració catalana. De les 656 persones que es desplaçaren del seu municipi ribagorçà de naixement als municipis actuals de Barruera, Vilaller o el Pont de Suert, 376, 57%, eren de la part d'administració aragonesa. Aquesta proporció és normal si es té en compte que aquesta part ha experimentat una gran emigració i no disposa de nuclis habitats amb un mínim poder d'atracció (quadre 7.13).

Quadre 7.13. LLOC DE NEIXEMENT DE LA POBLACIO. ALTA RIBAGORÇA. 1986.

Lloc de naixement	Mateix munic.		Comarca nat.		Resta		Total
	nombre	%	nombre	%	nombre	%	nombre
el Pont de Suert (nucli)	943	42	442	20	836	38	2.221
el Pont de Suert (àrea rural)	130	63	42	20	35	17	207
Vilaller	316	50	141	22	174	28	631
Barruera	470	85	31	6	52	9	553
Total comarca	1.859	51	656	18	1.097	30	3.612

Font: Elaboració pròpia a partir del Padró d'habitants.

El predomini de la població arribada de fora de la comarca en relació a la població que es desplaça dins la mateixa comarca es fa patent, sobretot, en els períodes d'activitat constructiva, entre 1947-1956 i entre 1977-1986. En el darrer decenni, tot i l'arribada d'un contingent important de població de fora de la comarca, es produeix un fet particular i és que la majoria dels immigrats no provenen del sud o centre de l'Estat, com en els anys 1960 i anteriors.

8. L'activitat hidroelèctrica origina el desenvolupament del fet urbà en una comarca sense centres. En relació amb les alteracions que es produeixen en la vida rural té una especial rellevància la

consolidació del Pont de Suert com a centre urbà. Aquest fet és molt particular de l'Alta Ribagorça, si es compara amb altres comarques veïnes, perquè la comarca no disposava d'un centre urbà abans de l'arribada d'Enher[98].

El desenvolupament del Pont de Suert com a centre demogràfic i econòmic de l'Alta Ribagorça, tant dels municipis de l'administració catalana, com dels aragonesos, es presenta com un fet força singular perquè el punt de partida és un poblet petit i de característiques rurals. A mitjan segle XIX, el Pont de Suert té uns 400 habitants dedicats a les activitats agràries i tancats en el petit reducte de la vila medieval, que té només un petit raval, el de les Cases d'Aragó. Aquestes característiques es mantindran fins els anys 1950 i durant tot aquest període el nombre d'habitants és molt semblant al de la població de Vilaller, l'altre petit centre comarcal.

La vila del Pont de Suert ha recollit demogràficament la major part del creixement provocat pels establiments hidroelèctrics, fet derivat sobretot de la decisió de la companyia Enher d'establir-hi el centre de les seves activitats. La població, que representava només un 4% de la població de la comarca natural el 1860, es mantenia en un 6% el 1940; en canvi, el 1986 la vila havia passat a encabir gairebé un 50% del contingent poblacional comarcal. La vila de Pont de Suert constitueix no solament el lloc preferit de residència dels empleats d'Enher, sinó que ha desenvolupat un seguit de serveis cara a les poblacions veïnes.

9. L' atur, seqüela de l'acabament de les obres de les centrals. Tot i trobar-se en un moment econòmicament recessiu com el que segueix l'acabament de les obres de la central de Moralets, l'atur no arriba a l'Alta Ribagorça a les xifres que s'assolien en aquesta data en el conjunt de Catalunya, un 21% de la població activa. L'atur representa a l'Alta Ribagorça un total de 166 persones, que suposen un 14% de la població activa, segons el padró d'habitants de 1986. A les comarques

---

98. Max Daumas apunta que la pobresa i sobretot el relleu fan que a la Ribagorça i el Sobrarb no hi hagi centres de més de 4.000 habitants i proliferin els petits centres. Això es relaciona més modernament amb la marginació de l'àrea de l'àmbit d'influència turística de Barcelona i Saragossa ("La vie rurale dans le Haut Aragon Oriental", C.S.I.C., 1976, Madrid, pps.86 i 91).

de muntanya veïnes, les xifres d'atur són, però, força més baixes; al Pallars Sobirà representa un 8,1% i a la Val d'Aran un 6,3%.

L'atur es descompon entre la població jove que busca una primera feina, sobretot, població que ja ha realitzat algun treball remunerat, un 68%. El primer grup es troba integrat per homes i dones en una proporció força semblant, fet que assenyala almenys que moltes dones joves no s'han definit encara per les feines de la llar. El segon grup es troba integrat bàsicament per homes, la major part provinents del sector de la construcció[99].

Entre la població que ja ha realitzat una primera feina es presenta una problemàtica social més greu, si es té en compte que es tracta de població de més edat que sovint juga un paper econòmic fonamental en el sí d'una família. Els parats reconeguts en aquest grup són bàsicament homes, dels quals una bona part són casats. Altrament, s'hi donen situacions urbanes força particulars, com les dels homes i dones divorciats que es troben sense feina.

7.3.3. LES CENTRALS HIDROELECTRIQUES NO EVITEN LA DESCOMPOSICIO SOCIO-ECONOMICA DE LES AREES MUNTANYENQUES.

a) Un sector d'ocupació local permanent molt limitada i en crisi.

Els efectes immediats de la construcció de les centrals hidroelèctriques tenen una evolució desigual en el temps. Els impactes presenten en general uns aspectes positius i uns altres negatius difícils de contrapesar. Per altra part, més enllà del moment punta de la construcció, s'instaura una presència permanent de les empreses hidroelèctriques, amb uns efectes difícils de diferenciar, sovint dels deguts a la construcció de les centrals.

En establir una delegació territorial al Pont de Suert, que fa el control i seguiment dels aprofitaments de tota la conca de la Noguera Ribagorçana, la repercussió ocupacional de les centrals

---

99. La major part dels aturats es reconeixen com a "inactius", però aquells que es reconeixen com a pertanyents a algun sector d'activitat provenen de la construcció, prop d'un 60%, i la resta bàsicament de l'hoteleria i els serveis.

hidroelèctriques ha estat molt més important a l'Alta Ribagorça que a les comarques de muntanya veïnes, on només es mantenen contingents de manteniment de cada central. La manca d'altres fonts d'ingressos prou importants a part de l'agricultura, dóna també un major relleu a l'ocupació que avui en dia genera Enher a l'Alta Ribagorça.

L'anàlisi dels sectors d'activitat descobreix com el grup més compacte i elevat és el dels que treballen en el sector de l'energia, que corresponen amb els ocupats a la companyia Enher. La major part d'aquests actius resideixen al nucli del Pont de Suert, on representen un 30% de la població activa (quadre 7.14).

Si l'ocupació al sector de l'energia té un pes destacat a l'Alta Ribagorça això es deu, però, al fet que no hi ha altres activitats alternatives; l'agricultura representa l'altra ocupació important pel nombre d'actius. Els actius agraris constitueixen el grup principal fora del nucli del Pont de Suert, on representen també 30% dels actius[100]. Dins del sector primari es troben al costat de l'agricultura les activitats extractives en les quals es recensen encara alguns miners, romanalla de les explotacions tancades.

Un pes singular té també la construcció i, això s'ha de relacionar encara amb els efectes ocupacionals de la construcció de les centrals de Moralets-Baserca (ja acabada, com s'ha vist, el 1984) i, en menor grau, les repercussions del desenvolupament turístic de la Vall de Boí. Es constata, amb tot, un fet singular que no reflexen prou bé les estadístiques, i és el desplaçament quotidià o periòdic de treballadors de l'Alta Ribagorça a la Vall d'Aran, fet que explica també el pes dels serveis i la construcció en la població empadronada.

Sigui com sigui, l'ocupació a les centrals elèctriques es troba en una situació de crisi d'ençà de finals dels anys 1970. Al procés de

---

100. No es pot deixar de banda tampoc, el fet que les activitats principals amaguen, en bastants casos, una doble o una triple activitat. Així, a la comarca esdevé relativament freqüent la combinació del treball a la companyia hidroelèctrica, que es fa constar com a principal, amb l'activitat agrària o algun negoci o activitat en el sector serveis orientat, més o menys, al turisme. Igualment, es dóna una complementaritat entre el treball a l'agricultura i el sector serveis.

Quadre 7.14. POBLACIO ACTIVA PER SECTORS A L'ALTA RIBAGORÇA. 1986.

	Total comarca		El Pont de Suert		Resta comarca	
	total	%	total	%	total	%
Mineria	10	1,0	8	1,4	2	0,5
Agricultura	173	17,0	42	7,1	131	30,5
Indústria	13	1,3	5	0,8	8	1,9
Energia	223	21,9	177	30,0	46	10,7
Transport i comunicacions	36	3,5	28	4,8	8	1,9
Comerç	111	10,9	72	12,2	39	9,1
Hosteleria	77	7,6	39	6,6	38	8,8
Construcció	154	15,1	77	13,0	77	17,9
Serveis diversos	134	13,1	89	15,1	45	10,5
Administració pública	88	8,6	53	9,0	35	8,2
Total	1.019	100,0	590	100,0	429	100,0

Font: Elaboració pròpia a partir del Padró d'habitants, 1986.

sanejament financer de la companyia, que ha portat a la reducció dels efectius laborals, s'hi ha afegit l'automatització de les centrals hidroelèctriques en funcionament i la centralització del control, de manera que les necessitats de personal contractat permanent a la comarca s'ha reduït molt. Així, de no produir-se la posada en funcionament de Moralets, el nombre de treballadors a les centrals s'hauria reduït en 7 anys en una tercera part, i molts dels llocs de treball que queden no són avui dia tècnicament necessaris (quadre 7.15). De moment es manté la delegació de la companyia al Pont de Suert encarregada de la supervisió de la conca; però les possibilitats tècniques actuals fan, fins i tot, innecessària la seva existència, de manera que el seu futur és incert[101].

A més a més, la població actualment ocupada al sector energètic es troba sensiblement envellida, fet que facilita la disminució de l'ocupació i significa, en tot cas, una limitació de les perspectives generals d'ocupació. Aquest envelliment, paral.lel al del sector agrari, es correspon amb canvis en l'estructura ocupacional, que situen els actius més joves en el sector dels serveis. Tot i aquests canvis, l'evolució del total de la població activa presenta una tendència negativa, de no produïr-se un rejoveniment dels sectors agrari i hidroelèctric.

La reconversió provocada per la crisi econòmica té, per altra part, uns efectes superiors a l'Alta Ribagorça perquè Enher havia assumit o impulsat de manera directa altres activitats econòmiques a la comarca. Enher les desenvolupà per satisfer necessitats originades per les obres hidroelèctriques, i les mantení quan ja no complien aquesta finalitat. Es el cas de la construcció i manteniment d'una

---

101. Les dades sobre els empleats actuals d'Enher a la comarca són contradictòries; segons fonts de la companyia els seus llocs de treball sumaven 114 persones, entre administració central, línies, auscultació, piscifactoria i obra civil, més els 63 empleats a les centrals. El padró d'habitants de 1986 donava 223 persones ocupades al sector a l'Alta Ribagorça (xifra que no té en compte alguns treballadors residents a Montanui i Bonansa o més al sud de la comarca); en dos anys no és comprensible una davallada tan manifesta. D'aplicar-se la reducció anticipada a 60 anys l'ocupació de la companyia pot passar de 223 a 157 persones. De fet els empleats a la companyia presenten un grau de maduresa important, amb un grup de treballadors entre 45 i 55 anys especialment nombrós, un 36,7% dels ocupats.

piscifactoria (en certa manera obligada pels perjudicis ecològics derivats de la construcció de les centrals), la serradora del Pont de Suert, l'empresa MIPSA, que explotava les mines de carbó de Malpàs i les de zenc i plom de Cierco, i la cimentera Pirineo, situada en un lloc vei del Pallars Jussà, Xerallo[102].

Aquestes accions socials i econòmiques d'Enher entren, però, en crisi en els darrers anys. Dins d'una estratègia de reajustament econòmic i de recerca de rendibilitat, la companyia ha deixat de tenir iniciatives econòmiques fora del sector elèctric, i ha posat fi a les activitats que mantenia, la majoria amb una rendabilitat molt baixa. La cimentera "Pirineo" es tanca ja el 1972, i l'any següent es tanquen les mines de Malpàs que fornien el carbó de la cimentera. Les mines de Cierco, on s'ocupaven darrerament 109 treballadors, pleguen el 1982, quan l'explotació es veu inviable[103]. I l'any 1989 tancaven de manera quasi simultània la piscifactoria i la serradora que la companyia mantenia al Pont de Suert, després d'una espera infructuosa per a traspassar-les.

Amb tots aquests tancaments el panorama industrial de la comarca no podia ser més desolador. L'única activitat industrial digna d'esment que quedava a finals de 1989 era la petita planta embotelladora d'aigües de Caldes de Boí. El mateix any havien plegat el petit taller de confecció i una petita planta de prefabricats de formigó existents al Pont de Suert. En aquesta població només romania l'antiga fàbrica familiar de mantes.

---

102. MIPSA, Minera Industrial Pirenaïca S.A., fou creada l'any 1931. L'any 1952 entrà a formar part de la societat Enher, que tot seguit es faria amb totes les accions. A través de les mines de carbó de Malpàs MIPSA suministrava la fàbrica de ciment de Xerallo construïda l'any 1950 per a satisfer la demanda creada localment.
103. M.Fluvià, S.Maluquer, A.Plans en la seva ponència sobre "Problemàtica laboral a muntanya", al II Curs d'Estiu d'Estudis Pirinencs (La Seu d'Urgell, juliol 1983) exposen breument la història de MIPSA i els problemes laborals derivats del tancament de les mines.

Quadre 7.15. EVOLUCIO DE L'OCUPACIO A LES CENTRALS HIDROELECTRIQUES DE L'ALTA RIBAGORÇA. 1981-1988.

	1981	1988
Senet	8	6
Vilaller	8	6
Bono	4	0
Escales	12	7
El Pont de Suert	10	11
Llesp	7	5
Boí	7	3
Caldes	9	4
El Pont de Montanyana	11	8
Baserca	-	0
Moralets	-	13
Total	76	63

Font: Companyia Enher i X. Mateu, A. Castilló, op. cit., 1981.

Quadre 7.16. EVOLUCIO DELS NUCLIS SEGONS CONTINGENT DEMOGRAFIC A L'ALTA RIBAGORÇA.

Habitants	1888	1950	1986
0	0	1	11
1- 25	6	9	16
25- 50	9	10	2
50-100	12	6	4
100-500	10	9	3
>500	0	2	1
Total	37	37	37

Font: Elaboració pròpia a partir dels Censos i Padrons de població.

b) La descomposició social característica de les comarques de muntanya.

En el capítol dedicat a la població ja no s'ha constatat, de fet, cap símptoma particular de vitalitat i recuperació demogràfica a l'àrea de l'Alta Ribagorça. Resulta, però, interessant concretar la problemàtica social que assimila l'Alta Ribagorça a la resta de comarques pirinenques. Al mateix temps es podran descobrir algunes de les particularitats que afegeix la presència d'un sector hidroelèctric important.

1. La desertització de l'àrea rural. El salt demogràfic experimentat pel Pont de Suert ha tingut com a contrapartida el despoblament de la resta de nuclis de la comarca. Es fa difícil jutjar fins a quin punt el despoblament rural de l'Alta Ribagorça té alguna cosa de particular. L'abandonament de l'activitat agrària a la comarca té força similituds amb la resta del Pirineu.

Els municipis rurals de la banda aragonesa, que no tenen ocupacions alternatives a les agràries, són els qui més han sofert la recessió; Areny, Bonansa, Montanui i Sopeira passaven de sumar uns 5.840 habitants l'any 1860 a sumar-ne 1.121 l'any 1986, una davallada que correspon a una taxa anual de minva de l'1,3%. Als nuclis rurals de la banda administrativa-ment catalana el balanç final, tot i el creixement positiu d'alguns periodes intermedis és molt semblant; cosa que es comprova seguint l'evolució dels nuclis segons el seu contingent demogràfic (quadre 7.16).

2. El domini de la masculinitat i la solteria masculina. El contingent femení de població és sensiblement inferior al masculí en el conjunt de la població comarcal, que presenta una relació de masculinitat d'1,09. Aquesta relació és força comuna a les comarques de muntanya i s'interpreta com el resultat d'un procés migratori que ha afectat especialment la població femenina. A la mateixa comarca, Vilaller i Barruera, que registren un balanç migratori més negatiu, presenten, per exemple, una relació de masculinitat força superior a la del Pont de Suert, 1,12 i 1,24 respectivament.

L'altra cara de la baixa relació de masculinitat és la relativa abundància de la solteria masculina entre la població adulta. D'alguna manera això és el resultat d'una emigració femenina important, que no ha estat compensada per la immigració de cònjuges d'altres indrets. Com en altres comarques de muntanya força ruralitzades, els homes tenen moltes dificultats per a trobar dona, arribada l'edat de casar-se.

La presència de la solteria masculina destaca actualment en tots els grups d'edat a partir dels 20 anys. Resulta especialment significativa, però, la proporció de solters o concos entre la població de 35 a 65; en el conjunt de la comarca representa un 23%. En el cas de Vilaller la proporció puja a 26,7% i el municipi de Barruera, que és el municipi més rural, la proporció de solters arriba a una xifra extrema de 42%.

Les piràmides d'edats analitzades representen, en la seva estructura, un element important de la dinàmica demogràfica actual i previsible, que queda exemplificada tant en els ritmes generacionals com en les tendències de fons que assenyala la grandària de cada grup. En el cas de l'Alta Ribagorça la tendència de fons que apunta la piràmide d'edats ve marcada, com en altres comarques de muntanya, per l'envelliment.

<u>3. L'envelliment general sense perspectives de redreçament generacional.</u> D'entrada, l'estructura per edats de la població ribagorçana ve força marcada pels fets econòmics que han trasbalsat els darrers decennis i, en especial, per la primera fase constructiva de les centrals hidroelèctriques. La immigració i la retenció d'emigració que comporta la construcció de les centrals i l'ocupació permanent generada per aquestes, es tradueixen en un contingent important de població jove a l'època, els nascuts entre 1922 i 1931, que actualment tenen entre 55 i 65 anys. Els fills d'aquesta generació determinen la següent punta generacional, els nascuts entre 1957-1971, que actualment tenen entre 15 i 30 anys.

Però les puntes poblacionals es sobreposen, sense modificar-lo significativament, a un perfil d'edats força semblant a les comarques de muntanya, el d'una població madura. Els grups generacionals

reflexen els trets comuns de la història econòmico-social: guerra civil, postguerra i boom demogràfic dels anys 1960 entre altres. Aquests fets puntuals no alteren altres relacions més fonamentals com ara el pes de població adulta, entre 35 i 45 anys, només lleugerament inferior a la població més jove, de menys de 15 anys[104].

En relació al conjunt de la població empadronada de l'Alta Ribagorça, la població de més de 64 anys representa un 15,1%, percentatge molt semblant al de al població que no arriba als 15 anys, 16,6%. Aquestes proporcions no són tan desfavorables com les que es donen al Pallars Sobirà, però el grau d'envelliment de l'Alta Ribagorça supera el de la resta de comarques de muntanya i no cal dir que resulta força superior al que es registra en el conjunt de Catalunya (quadre 7.17).

La situació demogràfica de l'Alta Ribagorça resulta encara més negativa si s'analitza l'estructura d'edats en funció del recanvi generacional. Els índexs que relacionen la població de menys de 15 anys amb l'estrat de 15 a 30 anys i el de 50 a 65 anys que ha d'accedir a la jubilació mostren les connotacions recessives de l'estructura d'edats actual. Aquests índexs són pràcticament equiparables als que es donen a la comarca de muntanya més regressiva demogràficament, el Pallars Sobirà[105].

---

104. Els perfils de la piràmide comarcal reprodueixen en bona part els del nucli del Pont de Suert, fet força lògic pel pes que té la població d'aquest. Però la resta de municipis presenta també unes incidències molt semblants, sobretot en el cas de Vilaller. Barruera manifesta també les dues puntes generacionals, però temporalment més concentrades, alhora que un perfil poblacional més madur.

105. Dins de l'Alta Ribagorça les relacions entre els grups d'edats varien també força d'un indret a un altre, en funció de les condicions sòcio-econòmiques dels diversos nuclis. Així, el nucli del Pont de Suert, en consonància amb les seves característiques més urbanes, és el que presenta un major rejoveniment. Amb tot, la proporció de població jove hi és bastant inferior a la que s'enregistra en el conjunt de Catalunya, i la relació d'aquest contingent jove amb els altres grans grups d'edat resulta clarament negativa.
La població del municipi de Vilaller, que apareix com a més envellida que la del Pont de Suert, presenta uns trets demogràfics molt semblants als del conjunt de la comarca. Aquests trets demogràfics contrasten encara amb els de la població del municipi de Barruera i la dels nuclis rurals del Pont de Suert, que presenten un envelliment extrem. En aquestes dues àrees, que es corresponen amb zones de creixement negatiu, petits nuclis i densitat feble, la població de més de 65 anys dobla la població de menys de 15 anys i representa més de la quinta part del contingent demogràfic.

Quadre 7.17. CARACTERISTIQUES BASIQUES DE L'ESTRUCTURA D'EDATS A L'ALTA RIBAGORÇA. 1986.

		el Pont de Suert					
	Barruera	nucli	nuclis rurals	Vilaller	Alta Ribagorça	Pallars Sobirà	Catalunya
15 anys	10,8	18,1	12,7	17,9	16,6	13,9	21,7
15-65 anys	68,6	69,2	64,4	66,4	68,3	65,2	66,0
65 anys	20,6	12,7	23,3	15,7	15,1	20,9	12,3
total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Index de creixement	0,46	0,67	0,74	0,68	0,64	0,64	0,93
Index de Substitució	0,49	0,87	0,44	0,84	0,78	0,69	1,18
Index de creix. potencial	0,23	0,58	0,33	0,57	0,50	0,44	1,09

Font: Elaboració pròpia a partir del Padró d'Habitants.

El grau d'envelliment es pot explicar en part per una tendència generalitzada de la població en els països occidentals, fruit d'un seguit de canvis socials; però una bona part de l'explicació cal buscar-la en les condicions locals. El mateix nucli del Pont de Suert experimenta un augment espectacular de la població més adulta i vella entre 1960 i 1986; però la situació de partida era una estructura d'edats particularment jove, provocada per la gran immigració del decenni precedent (compareu, per exemple, l'estructura d'edats dels anys 1936 i 1960). Altrament, l'estructura d'edats de 1960 era encara menys jove que l'existent en èpoques passades en un medi tradicional i agrari com el de l'any 1910[106].

4. Aïllament físic i marginació social. Les llars unipersonals representen una proporció respectable de llars, que té una significació social especial quan al viure sol s'afegeix l'aïllament físic o bé una edat avançada. Setanta-dues persones de més de 64 anys viuen soles a la comarca (les 3/4 parts de la població que viu sola té més de 45 anys). Una part important d'aquestes persones viu fora de Vilaller i del Pont de Suert.

La proporció de població més gran de 64 anys és també molt important entre les famílies de 2 membres, en les quals representen un 42% de la població total. Aquesta proporció es reparteix entre matrimonis jubilats i grups formats pel pare o la mare i un fill. En les famílies de 3 mem-bres la proporció de vells és ja molt poc important i baixa a un 13,5%; de fet una mica més de la meitat dels vells (50,6%) viuen en famílies d'1 o 2 membres. La manca de successió, i més sovint, l'emigració dels fills, la independització d'aquests o la solteria són les causes fonamentals de l'aïllament de la població que ha arribat a la jubilació.

5. La pèrdua dels elements més joves i formats. L'emigració enregistrada en els darrers anys resulta tan difícil de quantificar com de tipificar; caldria un estudi diacrònic molt detallat dels padrons. Les característiques de la població empadronada al municipi

---

106. Les dades es poden seguir a l'estudi d'A.Pascual, "Evolució de la població i l'hàbitat al municipi del Pont de Suert, s.IX-XX", 1987, abans esmentat.

que viu fora d'aquest, l'anomenada "població absent" donen una idea aproximada d'aquesta emigració. En el conjunt de l'Alta Ribagorça són 258 habitants, que representen el 7,7% del total de la població que hi resideix de fet, 3.354 habitants[107].

Un 78% de la població absent correspon a solters i només el 18,6% a casats, i prop d'un 90% són persones nascudes en el mateix municipi. Un 75,5% dels absents té entre 15 i 35 anys i un 50,5% es concentra entre els 20 i 30 anys. En consonància amb aquesta joventut, una part important de la població absent està realitzant estudis, 40%; però tampoc és menyspreable la població ocupada, un 38%, que puja a 42% si es compten els aturats. Resulta ben significatiu del tipus d'emigració el fet que la meitat d'aquests actius treballa en el sector dels serveis i en l'administració[108].

Les dades anteriors reflecteixen d'alguna manera la importància d'un fet conegut, el de la joventut que per continuar els estudis es trasllada fora de la comarca i, un cop acabats aquests, ja no torna. Després d'un temps de treballar fora, aquesta població deixa d'empadronar-se en el municipi d'origen. El nivell elevat de formació de la població absent en relació a la població resident, un 50% té,

---

107. Les característiques de la població absent constitueixen un reflex de la població que emigra fora de la comarca. En alguns casos es pot donar un retorn de la població que actualment hi resideix (un 4% figura com realitzant el servei militar); però en general representa una sortida sense retorn de la qual l'empadronament només acostuma a reflectir el manteniment d'uns lligams afectius.
108. En importància i per ordre de volum de població ocupada, segueix la població ocupada en l'hoteleria, l'agricultura i la construcció, que correspon versemblantment a la que té un nivell d'estudis més baix i ha seguit una via migratòria diferent, que no passa pels estudis. Resulta força singular el fet de la població absent ocupada al sector agrari, que es correspon bàsicament amb alguns pastors del municipi de Barruera, que passen la major part de l'any a les planes de ponent, lloc habitual de transhumància.

com a mínim, una formació professional de segon grau o el batxillerat superior, reflecteix també aquesta situació[109].

Els estudis representen en general una forma de promoció social i econòmica. Com a la resta de comarques rurals catalanes, moltes famílies ribagorçanes ocupades en l'agricultura o en algunes activitats comercials i de serveis, han procurat donar als seus fills una formació que ells no havien tingut. Això ha comportat el desplaçament fora de la comarca per estudiar i, tot seguit també, la instal.lació definitiva fora d'ella davant la inexistència d'unes ocupacions qualificades, a nivell local, en consonància amb la formació adquirida[110].

A l'Alta Ribagorça, com als dos Pallars veïns, l'ensenyament no s'adapta a les característiques de l'ocupació existent a nivell local. La majoria dels joves segueixen el batxillerat, que abocarà, en la major part dels casos, als estudis universitaris i a l'emigració fora de la comarca, perquè les ocupacions qualificades que s'ofereixen a nivell local són molt poques. Els únics estudis de Formació Professional de la comarca només cobreixen el 1er grau i són de secretariat, i acullen majorment una població femenina que després tampoc troba sortida professional satisfactòria a la mateixa comarca.

6. Població local amb un nivell de formació baix. La població que roman a l'Alta Ribagorça presenta, en conseqüència, un nivell de

---

109. Aquests trets representen, d'alguna manera, una nova tipologia emigratòria dins ñ'esquema proposat per D.Comas i J.Pujadas, que estableixen per als anys 1960 i successius una emigració de famílies o familiars amb més o menys formació i diners cap a Barcelona o Saragossa (els autors es refereixen a l'Alt Aragó). Anteriorment s'haurien donat dos altres períodes migratoris destacats; el que va fins 1915, corresponent sobretot a cabalers i "tions" que es desplacen temporalment a França i a cops s'hi estableixen, i el de l'emigració definitiva de famílies a Amèrica o Barcelona entre 1915-1936. Això a part l'exili europeu de 1939.

110. Una bona part de la "població absent" prové del nucli del Pont de Suert, 40% del total comarcal. Tanmateix resulta relativament més important la població absent provinent dels altres nuclis de la comarca, si es té en compte el pes demogràfic del Pont de Suert sobre el conjunt de la comarca, 63%. Això suggereix la major importància de l'emigració de tipus agrari. En tot cas, queda el dubte sobre la la distorsió de les estadístiques demogràfiques oficials en relació a la població absent, provocada per l'interès dels ajuntaments petits a conservar un padró demogràfic elevat.

formació força baix, que constrasta radicalment amb el de la població que ha marxat de la comarca. Un 69% de la població de més de 15 anys, per exemple, no té l'ensenyament general bàsic complet. Aquesta proporció és lleugerament inferior a la del Pallars Sobirà, però es troba significativament per damunt de la que es dóna en el conjunt de Catalunya (quadre 7.18).

La població que té una formació especialitzada o superior també és relativament poc important a la comarca. Així, la formació professional de 1r o 2n grau, que s'adapta al tipus d'ocupació que es dóna a la comarca, representa la meitat de la població amb batxillerat i es troba proporcionalment per sota de la que es troba en el conjunt de Catalunya. I encara més baixa és la proporció de la població que ha assolit un grau de formació mitjà o superior, que és inferior a la del mateix Pallars Sobirà (en aquest cas, però, hom es refereix a la "població de dret").

El nivell de formació s'ha de relativitzar en funció dels diversos estrats de població. Així, els analfabets o les persones que llegeixen i escriuen amb dificultat corresponen en general a la gent de més edat. Prop de la meitat dels analfabets són jubilats i una xifra molt semblant són mestresses de casa. Però encara queda un cert nombre d'analfabets entre la població activa, un 12% dels analfabets.

Les persones que tenen l'ensenyament primari incomplet presenten una situació semblant a la dels analfabets. Els grups més nombrosos es troben entre la població jubilada i la de feines de la llar; però hi ha una proporció de població activa respectable que té la primària incompleta, un 22% del conjunt d'actius. En conjunt aquesta situació afecta de manera especial les persones de més edat i les dones dedicades a les feines de la llar[111].

---

111. D'una banda, és singularment baix el nivell d'estudi de les dones dedicades a les feines de la llar. Però, per una altra banda, això és un fet lògic i allò que no resulta tan lògic és que una persona, amb un títol mitjà o batxillerat aparegui en el capítol de feines de la llar. Això dóna una situació d'estudis desaprofitats professionalment, que contrasta amb la situació més general d'una població treballadora amb un nivell d'estudis molt baix (un 60% dels treballadors tenen l'escola primària incompleta o només han fet la 1ª etapa d'EGB).

Quadre 7.18. NIVELL D'INSTRUCCIO DE LA POBLACIO DE MES DE 15 ANYS, 1986.

	Alta Ribagorça		El Pont de Suert		Pallars Sobirà*	Catalunya*
	Nombre	%	Nombre	%	%	%
Analfabet	229	8,3	177	10,3	3,1	5,8
Primària inc.	950	34,3	514	29,9	34,8	25,8
Primària-EGB 1	726	26,2	499	29,0	32,6	29,7
EGB 2	329	11,9	164	9,5	8,9	15,8
FP 1r. grau	104	3,8	50	2,9	3,4	4,6
FP 2n. grau	37	1,3	25	1,4	2,2	2,7
Batx. Superior	259	9,4	196	11,4	8,1	8,2
Grau mitjà	87	3,1	63	3,7	4,2	3,8
Titol Superior	47	1,7	33	1,9	2,7	3,6
Total	2.768	100,0	1.721	100,0	100,0	100,0

* Població de dret.

Font: Elaboració pròpia a partir del Padró d'Habitants de 1986.

Quadre 7.19. TAXA D'ACTIVITAT I ACTIVITAT FEMENINA.

	població activa		població activa femenina	
	Nombre	% sobre població total	Nombre	% sobre població total
Alta Ribagorça	1.153	34,4	221	19,1
Pallars Sobirà*	2.185	40,0	567	35,2
Catalunya*	2.314.915	38,7	774.331	32,2

* Població de dret.

Font: Padró d'habitants, 1986.

7. Més que enlloc, a l'Alta Ribagorça la dona es queda a casa. El pes de les feines de la llar a l'Alta Ribagorça presenta l'altra cara de la feblesa de la població femenina ocupada. La proporció de la població femenina en el conjunt de la població activa resulta irrisori si es compara amb el conjunt de Catalunya o amb una comarca de muntanya relativament semblant com el Pallars Sobirà (quadre 7.19). Això es pot explicar per una manca d'oportunitats de treball per a les dones, o per les particularitats de l'ocupació al sector hidroelèctric. Es precisament al Pont de Suert, on es concentren els treballadors d'Enher, on té un pes més destacat el grup dedicat a feines de la llar. La proporció de població total ocupada hi és també inferior a la de la resta de la comarca, de característiques més agràries.

La feblesa de l'activitat femenina es tradueix en una taxa d'activitat força baixa; només la tercera part de la població comarcal figura com a activa. Aquesta baixa taxa d'activitat queda compensada, almenys, per la feblesa relativa de l'atur, si es compara amb el que es registra en el conjunt de Catalunya. Així, la població realment ocupada representa un percentatge força semblant al del conjunt de Catalunya, 30%, per bé que
força inferior al del Pallars Sobirà (quadre 7.19).

7.4. EL SALVAVIDES DE L'ECONOMIA PIRINENCA. TURISME I ESQUI.

Allò que la indústria no aconseguia a les comarques pirinenques, ho havia d'aconseguir un fenòmen nou, el turisme. Des de finals dels anys 1960 les comarques pirinenques començaren a rebre una afluència important i sovintejada de gent de ciutat, i amb aquests arribava també diner fresc i noves modes i costums. La Cerdanya i la Vall d'Aran han estat les més beneficiades d'aquesta presència; amb ella s'ha trencat el procés de despoblament secular i s'han assolit unes rendes comparables o superiors a les de la mateixa població urbana.

El turisme ha generat d'entrada la desconfiança, sinó una resposta negativa, de la població local, i encara és percebut així pels habitants ocupats en els sectors tradicionals. A mesura han passat

anys, la presència del turisme s'ha fet irreversible i aquest s'ha convertit en la millor oportunitat de guanys. La trajectòria dels indrets mès turístics, i d'entre ells la Vall d'Aran, s'ha convertit en el punt de mira dels muntanyencs, que aspiren a la seva part del pastís turístic. La trajectòria de la Val d'Aran serveix també aquí per il.lustrar d'allò que representa el desenvolupament turístic.

7.4.1. LA VIA DE LA TERCIARITZACIO A LES COMARQUES DESAFAVORIDES. EL TURISME.

La terciarització general que experimenta la societat catalana havia de tenir una manifestació particular a les comarques pirinenques; el desenvolupament dels serveis al turisme. Les facilitats de comunicació i el desenvolupament de l'oci han provocat una expansió general del turisme; les comarques de muntanya, a través sobretot, dels seus atractius naturals, han captat una part destacada d'aquests turistes. Les comarques desafavorides meridionals també disposen d'uns atractius naturals remarcables; però aquests no han estat, amb l'evidència dels fets, gaire apreciats per la població; el turisme en aquestes comarques és un fet marginal.

El turisme ha generat poc a poc una quantitat important d'activitats i s'ha constituït en una part substancial de l'economia de les comarques pirinenques. A la majoria d'elles constitueix l'única activitat en expansió. Per a les que encara no han arribat a un fenòmen de turisme més o menys massiu, l'arribada d'aquest constitueix l'esperança per sortir d'una situació econòmica i social d'estancament.

Tal com s'ha constatat en l'anàlisi del desenvolupament comarcal efectuada als capítols 3 i 4, la Vall d'Aran i la Cerdanya representen a l'Alt Pirineu les comarques que presenten un sector serveis més desenvolupat i alhora les que gaudien d'un millor nivell de vida. A la Vall d'Aran la població ocupada l'any 1986 en els serveis era inferior a la d'altres comarques pirinenques, però representava més de les dues terceres parts de la població activa, una proporció que és, de lluny, la més elevada de Catalunya (quadre 7.20).

Quadre 7.20. MAGNITUDS GENERALS DEL SECTOR TERCIARI A LES COMARQUES DESAFAVORIDES. 1975-1986.

	total 1986	% ocupació comarcal 1975	% ocupació comarcal 1986	Ocupació a la construcció % 1986	Habitatges acabats 1984-1988	Habitatges segona residència 1981 total	Habitatges segona residència 1981 % sobre principals	Places hoteleres 1987	Hosteleria i restauració 1987 Empreses	Hosteleria i restauració 1987 Assalariats
Cerdanya	2.057	40	49,3	19,7	1.040	3.692	105,5	2.930	79	361
Alt Urgell	3.120	35,9	44,9	7,6	455	1.093	20,2	1.298	69	274
Pallars Jussà	2.247	32,4	41,9	11,7	135	2.207	39,8	2.017	34	91
Pallars Sobirà	753	25,4	37,5	11,7	51	1.065	66,4	1.891	20	61
Val d'Aran	1.605	47,3	70,1	10,3	535	2.676	166,5	3.536	73	495
Priorat	915	19,1	28,6	8,1	115	2.183	65,8	87	7	15
Ribera d'Ebre	2.125	24,7	30,7	7,7	213				16	33
Terra Alta	785	14,4	17,4	6,4	41	979	25,4	88	3	14
Catalunya	925.170	41,1	50,2	5,6	152.131	332.160	18,9	172.942	9.841	45.153

Font: J. Capellades, a "Nota d'Economia", núm. 34, març 1989, i "Estadística de la construcció d'habitatges a Catalunya", núm. 25 juny 1989, C.I.D.C., "Anuari Estadístic de Catalunya. 1988" i "Boletín de Estadística y Conyuntura", núm. 145 desembre 1988.

MAPA 7.6
LES PLACES HOTELERES

0 10 20Km.

21.000-29.000 places

15.000-20.999 places

10.000-14999 places

5.000-9999 places

2.000-4999 places

1.000-1.999 places

500-999 places

250-499 places

100-249 places

Font: F. López i Palomeque "Les activitats terciàries", a Gran Geografia Comarcal de Catalunya."Vol.18, 1983, p.347."

El desenvolupament del sector serveis d'aquestes comarques té el seu origen en el turisme; però no és fàcil de demostrar a nivell estadístic perquè el turisme genera activitats molt diverses, que varien també segons els indrets. Així, l'ocupació en el sector serveis que es dóna a la Cerdanya, que no arriba a la mitjana catalana, pot semblar encara petita. En aquest cas caldria analitzar les xifres en el sector de la construcció; la demanda residencial existent a la comarca fa que la proporció dels actius ocupats a la construcció hi sigui, de lluny, la més elevada de Catalunya l'any 1986.

Les places hoteleres existents a cada comarca, així com les de càmping, són el fruit directe de la demanda turística i assenyalen, una vegada més, la posició destacada de la Cerdanya i la Vall d'Aran. La demanda turística d'allotjament se satisfà, tanmateix, a través d'altres vies, en particular la segona residència. En aquest cas, la Cerdanya seguida per la Vall d'Aran, tenen també el major nombre d'habitatges destinats a segona residència, en una xifra que a la Vall d'Aran representa prop del doble dels habitatges ocupats pels residents locals.

Les altres comarques pirinenques també tenen una activitat hostelera remarcable i el ram de la construcció hi juga també un paper important, igual que la segona residència. A l'Alt Urgell, que és la comarca amb una proporció d'actius terciaris més elevada, és on aquestes activitats relacionades amb el turisme es troben menys desenvolupades[112].

En el conjunt de comarques pirinenques les activitats relacionades amb el turisme destaquen radicalment de les existents a les comarques desafavorides meridionals, on el pes del sector és ridícul. En aquestes darreres comarques l'ocupació general en activitats terciàries resulta també particularment baixa, la més baixa de les comarques catalanes. Pot resultar contradictori el pes que tenen en aquestes comarques els habitatges destinats a segona residència; però

---

112. D'una banda, un bon nombre d'habitants de la comarca treballa en comerços i altres serveis andorrans i, per una altra banda, a la comarca es troben més desenvolupats que en altres comarques pirinenques els serveis urbano-industrials.

això s'ha d'atribuïr fonamentalment a la població emigrada d'aquestes comarques que conserva la casa paterna per anar-hi a passar vacances i caps de setmana.

No es pot perdre de vista a l'hora d'avaluar el pes dels diversos sectors productius que la pluriactivitat és molt freqüent a les comarques desafavorides, i sobre aquesta pluriactivitat no es disposa de referències estadístiques generals i gaire fiables. A les comarques meridionals s'ha descobert anteriorment una agricultura a temps parcial relativament important, que assenyala l'existència d'una pluriactivitat entre aquesta i altres sectors, en particular la indústria. A les comarques pirinenques es dóna una major diversificació dels sectors productius i la pluriactivitat presenta facetes més diverses.

El desenvolupament del turisme al Pirineu aporta moltes oportunitats de treball en sectors de treball altres que el de base, l'agrari. El nombre de persones que tenen l'agricultura o ramaderia com a activitat complementària s'apropa avui dia al nombre d'aquelles que la tenen com a activitat principal. L'agricultura apareix, per altra part, com l'activitat que figura més habitualment com a complementària[113] (quadre 7.21).

Més de la meitat de la població té una activitat complementària a les comarques de la Cerdanya i la Vall d'Aran i al mateix Pallars Sobirà. I és precisament en aquesta darrera comarca, que ha experimentat un desenvolupament turístic inferior, on es troba un major nombre de població que exerceix activitats complementàries. Això suggereix una conclusió força raonable; l'existència de bones oportunitats de treball, que provenen majoritàriament del turisme (entre la població

---

113. L'enquesta que serveix de base al quadre adjunt fou elaborada en la fase prèvia a la redacció dels Plans Comarcals de Muntanya de les comarques respectives i no segueix cap tècnica particular de mostreig. Amb tot, donat l'alt nombre de persones entrevistades, constitueix, si no es pren al peu de la lletra, una referència força fiable de la realitat comarcal. Els pagesos o ramaders, propietaris al mateix temps, poden haver estat els més motivats per a respondre l'enquesta (que s'envià a domicili), donada la seva major implicació en els afers comarcals-locals i això pot explicar alguns dels esbiaixaments que deixen entreveure els resultats. Els percentatges d'ocupació en el sector agrari resulten superiors als que dos anys després donarà el padró d'habitants.

Quadre 7.21. ACTIVITATS PRINCIPALS I COMPLEMENTARIES A LA CERDANYA, VAL D'ARAN I PALLARS SOBIRA. (% sobre el total d'enquestes), 1984.

	Activitat principal			Activitat complementària		
	Cerdanya	Val d'Aran	Pallars Sobirà	Cerdanya	Val d'Aran	Pallars Sobirà
Agricultura-ramaderia	25,8	11,4	36,7	13	8,3	19,3
Forestal i fusta	2,3	1,8	1,9	0,6	0,2	0,7
Indústria alimentària	0,7	0,8	0,1	0,2	0,1	0,1
Metall	2,1	0,9	0,5	0,3	0,1	0,2
Hidroelèctriques	1	4,2	3,4	0,5	0,3	0,6
Construcció	7,8	7,8	5	1	0,7	2
Transport	2	1,1	1,9	0,5	0,2	0,4
Comerç	9,3	11,5	5	2,6	1,6	2
Hosteleria i turisme	7,7	16,5	6,7	2,9	2,5	2,9
Banca i Serveis administratius	3,7	3,1	1,5	1	0,1	0,4
Altres	12,2	10,3	6,7	2,4	1,5	1,4
Atur	7,3	1,6	6,2	-	-	-
Sense activitat complementària	-	-	-	58	60,3	50,2
No contesta	17,8	29	24,5	15,6	24,1	19,7
Nombre d'enquestes	1.983	1.296	1.606	1.983	1.296	1.606

Font: E.A.D.A., "Enquesta Pública Comarcal", Val d'Aran, Pallars Sobirà i Cerdanya, Mecanografiat. D.G.P.A.T., Generalitat de Catalunya.

aranesa l'atur era io és pràcticament nul), tendeix a fixar la població en una determinada activitat. O, almenys, és la població local (la que s'empadrona i contesta les enquestes) la que s'ocupa en un determinat ram, mentre els nouvinguts o els immigrants eventuals realitzen preferentment les feines estacionals i/o complementàries.

7.4.2. EXCURSIONISME, TERMALISME I FET FRONTERER. UN TURISME D'IMPACTE INSUFICIENT.

La riquesa i la recuperació demogràfica de la Vall d'Aran s'atribueix al poder d'atracció de l'esquí, que ha fet possible el desenvolupament d'un turisme massiu. Això fa perdre de vista que la Vall reuneix molts altres atractius, que mouen una gran quantitat de visitants. Es tracta dels aspectes culturals, en sentit genèric, que mouen allò que es vé a anomenar com a "turisme rural", un turisme que és censat entre la població muntanyenca com a insuficient per a promoure el desenvolupament econòmic.

a) El termalisme, precedent romàntic del turisme.

El termalisme s'ha de comptar entre el primer factor d'atracció de grups nombrosos de visitants al Pirineu. La difusió del termalisme pirinenc a partir de mitjan del segle XIX succeí a la descoberta de la muntanya i els cims pirinencs per part d'aventurers i romàntics, que provocaren amb els seus escrits un moviment d'atracció pel Pirineu. La incidència social d'aquesta descoberta havia de ser molt més gran a la vessant septentrional, d'accessos molt més fàcils i també molt més estable polèticament i socialment en aquella època.

A les primeries del segle XIX les carreteres comunicaven ja pel costat francés els centres més significatius del Pirineu i al seu redós es desenvoluparen centres termals que adquiriren grans dimensions. La freqüentació dels establiments per part de la noblesa

refermà l'elegància de les construccions i contribuí a donar-los-hi un major atractiu[114].

Entre les troballes arqueològiques fetes a la Vall apareixen algunes simbologies romanes que fan pensar ja en el coneixement i freqüentació de les surgències d'aigües termals en aquella època. En el decurs de la història les fonts termals han atret els aranesos i els habitants de les contrades veïnes a la recerca de remei per a les seves dolències. A la Val d'Aran, és, per altra part l'únic indret del Pirineu català on s'ha construït establiments termals al costat de totes les sorgències existents; per bé que aquests establiments siguin en general força deficients i no hagin prosperat.

A Les, els Banhs de Les es compten, fins i tot, en els orígens de la població. L'edifici actual del balneari, que serveix com a establiment hoteler, fou construït l'any 1834 i reformat el 1852; tot i les seves dimensions modestes, era el més gran dels establiments termals de la Vall d'Aran. Inicialment, els banys eren propietat comunal; però amb la construcció del nou edifici es feu una concessió temporal a una societat. Ja havia decaigut l'activitat del balneari, quan les obres de construcció de la central de Toran als anys 1950 provocaren l'estroncament de la font termal.

El balneari de Tredòs, situat a la ribera de l'Aiguamòg i a una altitud considerable, 1.750 m, és el més allunyat dels tres balnearis existents i el que ha estat utilitzat de manera més passatgera. Pel que fa al balneari d'Arties, és l'únic que s'ha explotat en aquests darrers anys, després d'haver caigut en desús a principis dels anys 1970. L'edifici del balneari d'Arties és, com el balneari de Tredòs, una construcció antiga en un estat de conservació força deficient, tant en l'estructura com en les instal.lacions; aquest balneari ha estat comprat per una empresa que pretén renovar-lo completament i tornar-lo a obrir.

---

114. Marguerite Gascon en la seva contribució a l'obra col.lectiva "Les Pyrénées. De la montagne a l'homme' (Privat, 1974, Toulouse, pps 300-309) fa un seguiment de la implantació del termalisme. Front al desenvolupament del termalisme als Pirineus septentrionals, l'autora apunta la manca de comunicacions i les guerres com a causa de la manca de desenvolupament al sud.

Les primeries de segle constituïren una bona època per als balnearis aranesos, que foren freqüentats per francesos, que són els que hi tenien un accés més fàcil. L'estació balneària veïna de Luixon serví d'alguna manera de pol d'atracció, del qual es beneficiaren els petits i modestos establiments de la Val. Aquesta primera i petita onada turística correspon a una primera difusió de l'estiueig, que es relaciona també amb la descoberta del Pirineu per l'excursionisme.

A les comarques de l'alt Pirineu el termalisme té avui dia, pràcticament, un únic representant digne de menció; el balneari de Caldes de Boí. En aquest balneari té 450 places hoteleres, repartides dos establiments hotelers, que es reparteixen una clientela més aristocràtica i una de menors recursos econòmics. L'indret gaudeix de les millors surgències de l'àrea, que sumen 37 fonts amb cabal abundant i diversitat de propietats minero-medicinals, i a això es pot atribuïr la seva pervivència (quadre 7.22).

El balneari de Caldes, que ha contribuït a fer conéixer la Vall de Boí de molt antic i ha facilitat clients a d'altres establiments hotelers de la Vall, ha tingut amb tot una incidència econòmica limitada dins l'àrea. El balneari, en funció de la demanda existent, només obre entre el 24 de juny i el 30 setembre i la major part dels treballadors (eventuals) són de fora de la Vall, la major part portats d'Andalusia per l'ocasió. A això encara cal afegir que la propietat no té pràcticament cap connexió amb la zona i l'oficina permanent és a Barcelona[115].

Amb el temps, el públic que va a "prendre les aigües" s'ha anat reduïnt i la clientela, tant del balneari de Caldes com d'altres balnearis s'ha anat envellint. Només en els darrers anys s'experimenta una revifalla del termalisme amb una clientela més joves que busca repòs; l'abast i continuitat del fenomen resta a veure. En tot cas, el termalisme del Pirineu català s'ha quedat ben lluny del de l'estat francès, que ha perviscut gràcies a la

---

115. La mateixa propietat explota, però, les aigües dels manantials amb una planta embotelladora que ocupa onze persones i és a hores d'ara pràcticament l'única indústria de l'Alta Ribagorça. L'obertura de les pistes de Boí-Taüll obre, per altra part, expectatives d'una obertura més prolongada del balneari.

Quadre 7.22. SURGENCIES I ESTABLIMENTS TERMALS AL PIRINEU.

manifestacions termals	estat actual	places hoteleres		caudal m3/dia	temperatura (°C)	aprofitaments no termals
		propies	d'altres			
Banys de Les	regular	20	456	90	28	
Arties	regular	--	2.812	65	40	
Tredos	dolent	--	2.812	260	34	
Caldes de Boí	bo	432	954	590	6-50	embotellat
Font d'Espot	--	--	638	26	28	
Gerri de la Sal	--	--	499	1.200	16	salines
Sant Vicens	regular	50	1.015	140	34-40	
Arseguel	--	--	1.221	300	26-33	
Caldes de Mussa	dolent	--	1.549	35	22	
Senillers	regular	101	1.549	17	22-30	
Ribes	regular	172	927	840	19	embotellat

Font: Consultur, "Termalisme Pirinenc", D.G.P.A.T., 1989.

contribució de la seguretat social, la qual aporta certament una clientela de recursos limitats[116].

b) La frontera amb França; un estímul turístico-comercial.

L'allunyament de la Val dels centres urbans i l'aïllament físic en què es trobà la comarca fins ben entrat el segle, havien de condicionar i limitar força la presència de visitants. Fins els anys 1920, en què s'inaugura la carretera del port de la Bonaigua, els accessos de la comarca per l'Estat espanyol eren els camins de ferradura, que a més quedaven inutilitzables durant alguns períodes hivernals. L'accés hivernal motoritzat només es regularitzà amb l'entrada en servei del túnel de Vielha l'any 1948. Donades les condicions d'accessibilitat, era normal que el turisme penetrés a la Val pel costat francès.

El fet fronterer ha marcat en els seus inicis el turisme aranès i continua tenint un pes important actualment. Els accessos a la Val pel costat francès són i han estat de sempre millors, donada la sortida natural de la Val per la banda septentrional. En pocs quilòmetres hom passa de la Val d'Aran a la plana tolosenca i Tolosa del Llenguadoc mateix es troba a 140 quilòmetres de Pont de Rei. El contingent de població de les planes tolosenques no és el mateix de l'àrea metropolitana barcelonina, però representa ja un potencial turístic ben important per la grandària de la Val.

L'atracció de la Val d'Aran sobre les terres veïnes de l'Estat francès respon precisament al fet de pertànyer a un altre Estat, l'espanyol, però situar-se físicament dins els Pirineus francesos i tenir un accés fàcil des d'aquests. El fet cultural de pertànyer a un altre estat ha jugat escassament com a factor d'atracció en el decurs de la història, perquè la cultura aranesa no era altra, al cap i a la fi, que la cultura occitana o gascona. La particularitat fronterera ha anat prenent força en els darrers cinquanta anys, quan s'han

---

116. El fet és assenyalat per Max Daumas en la seva col.laboració a l'obra col.lectiva "Les Pyrénées" (1974, op.cit., p.403), "avec l'engouement pour le soleil et la mer, la clientèle des stations thermales est surtout faite de personnes qui se déplacent sur ordre du medecin".

imposat les cultures estatals i s'ha desoccitanitzat (sobretot en el costat francès) la cultura local.

Els estereotips espanyols tenen l'atracció d'allò que és desconegut i exòtic per als mòduls culturals francesos i això té una traducció particular en el comerç instal.lat a la Val d'Aran i orientat als visitants francesos. Com apunta l'escriptor Josep Vallverdú, "El pintoresquisme turístic de la Vall assoleix un ple rabiós a Bossòst i Les, ambdues poblacions pràcticament fronteres amb França. Tot el reguitzell d'articles de regal fabricats a tota la geografia espanyola hi tenen lloc, però sobretot els productes d'artesania i de tema taurí ("Turrones El Torero"). Els rètols de les botigues són en castellà i francès i a tot arreu anuncien "vins renommés: Málaga, Xerès, Vin de messe"... Els preus als basar són en francs (antics)"[117].

En aquest comerç hi ha certament un component important de preus més barats, però s'hi barregen unes connotacions culturals evidents. Al Baish Aran, que es on es concentra la major part de l'oferta comercial se censen uns 150 establiments, comptant hotels, restaurants, perruqueries i semblants. La quarta part d'aquests establiments es correponen amb botigues on predomina la venda de souvenirs i prop d'una altra quarta part hi domina la de fruites i verdures; però no existeix pròpiament una especialització i una gran majoria de comerços venen els productes més diversos que demana la clientela francesa.

La tradició comercial i d'hostatge del Baish Aran es remunta especialment a principis de segle, quan els estadants de Banheres s'apropaven a Bossòst, per bé que Les i Bossòst disposaven ja d'establiments orientats als visitants francesos almenys a les primaries del s. XIX. Això, a part altres economies derivades de la situació fronterera, explica que Bossost i Les hagin estat fins a època recent els dos centres principals de la Vall d'Aran.

Els prop de 300.000 vehicles que entren anualment per la frontera de Les i els prop de 60.000 que entren per la de Bossòst es calcula

---

117. Josep Vallverdú, "Catalunya Visió",ed Pòrtic, vol II, 1968, Barcelona.

representen uns 1.600.000 visitants anuals. Deles estrangers que entren per la frontera, 80% es queden al Baish Aran, un 10% arriben fins a Vielha i el 10% restant es troba només de pas cap a altres indrets. D'aquests estrangers, prop de les dues terceres parts provenen de les contrades franceses veïnes i es desplacen tot just unes hores al Baish Aran, sovint per a comprar articles de primera necessitat més barats[118].

Ni que el motiu de la vinguda de molts estrangers no sigui la voluntat de compra d'alguns productes, aquesta compra forma part habitual dels desplaçaments i constitueix un atractiu important per a la majoria de visitants. Tot plegat, aquestes compres han generat un tipus ben particular de comerç que es repeteix a tots els llocs fronterers de comunicació entre els estats espanyol i francès; Puigcerdà, Llívia, Camprodon, la Jonquera i Port-Bou són altres indrets pirinencs fronterers que han vist desenvolupar-se un mateix tipus de comerç. L'economia del Baish Aran reposa avui de manera fonamental en aquest tipus de comerç.

Es fa difícil preveure la sort d'aquest tipus de comerç interfronterer amb la igualació de preus que ha de comportar l'assimilació progressiva a un únic mercat comunitari de les dues bandes de la frontera. Mentre la frontera sigui realment o mentalment present és fàcil suposar que els desplaçaments interfronterers es continuin produint. Sigui com sigui, el comerç interfronterer no representa una base per a cap tipus d'expansió econòmica als punts actualment existents. De fet, un indret com el Baish Aran centrat en aquest tipus de comerç es troba pràcticament estancat de fa uns anys, mentre es desenvolupen altres indrets de la comarca abans pobres i endarrerits.

El sector comercial desenvolupat al Baish Aran apareix com el resultat d'unes relacions interfrontereres; però, alhora, opera com a catalitzador d'aquestes relacions i com un element d'atracció turística. Els motius de pas dels visitants, que són majoritàriament

---

118. Les particularitats del comerç del Baish Aran i la seva clientela són analitzats en l'estudi d'Eade, "El comerç de frontera al Baish Aran", Departament de Comerç, Consum i Turisme, 1986, Barcelona.

de les contrades franceses veïnes, no es limiten pas a les possibilitats de compra. Aquest és més aviat un motiu secundari en l'època on hi ha, precisament més entrades d'estrangers, l'estiu; tal com mostren les enquestes realitzades, l'interès de "passejar-se" o de "fer turisme" són motius tant o més importants pels qui es deplacen. Això porta a plantejar-se l'interès dels valors paisatgístics i culturals, en general, com a factors d'atracció turística.

c) Valors paisatgístics i excursionisme.

La descoberta dels Pirineus i de la muntanya, en general, com a espai incontaminat físicament i cultural, començaria a atreure un nou tipus de visitant a la Val d'Aran a partir de les darreries del segle passat. Els primers descobridors foren els excursionistes a l'assalt dels cims pirinencs i la seva provinença era també bàsicament francesa. En el decurs d'aquest segle l'excursionisme ha comportat l'augment del nombre de visitants a la Val i ha estat també la base de difusió del coneixement de la Val a les àrees urbanes[119].

Barreja d'esport, ideals socials i afecció científica, l'excursionisme ha jugat un paper important en la descoberta de la Val d'Aran com a indret de valors paisatgístics i culturals. Les travesses, que aprofiten sobretot els refugis muntanyencs, i les ascensions des de la vall permeten descubrir el gran atractiu dels paisatges alpins aranesos, i atreuen gran nombre de visitants en els mesos d'estiu. La part meridional de la comarca, més alta i abrupta, és també la més freqüentada pels excursionistes. Entre aquests no es compten pràcticament els escaladors, donada la manca d'àrees amb bones qualitats per a l'escalada a la comarca.

Els valors turístics de la Val no tindrien massa repercussió econòmica si no estessin acompanyats d'una promoció turística adequada. En un principi foren els excursionistes els qui efectuaren una promoció de la comarca, promoció que es manifesta a través de les

---

119. Entre les diverses obres que segueixen l'evolució de l'excursionisme (i altres activitats) a la Vall es pot citar el llibre divulgatiu de Manolo Maristany, "La Vall d'Aran", 1988, Barcelona.

publicacions especialitzades del sector i a través d'algunes obres de divulgació dels valors culturals i paisatgístics de la Val i dels itineraris excursionístics. Dels mateixos centres excursionistes de fora de la val sortiren també les primeres expedicions organitzades, que arriben amb més retard i coincideixen amb la promoció inicial de l'esquí.

La presència de l'excursionisme a la Val havia de comportar a la llarga que s'establissin les infrastructures mínimes per a la seva pràctica, els refugis d'alta muntanya. Juli Soler i Santaló, autor de la primera guia completa de la Val, "La Vall d'Aran", el 1906, fou qui contribuí de manera decisiva a la inauguració d'un dels primers refugis pirinencs, el de la Renclusa, que serveix per a les ascensions a l'Aneto i es veí de la Val[120]. Amb el nom de Juli Soler i Santaló es batejà precisament el refugi actualment més gran de la Val, que es troba al nucli de Salardú i serveix bàsicament com a lloc d'estada dels practicants dels esports d'hivern. Tant aquest refugi com el Rosta, de l'Agrupació Científica Excursionista Mataró, situat a Salardú, s'assemblen més a un equipament hoteler convencional que no pas al clàssic refugi de muntanya.

Els refugis pròpiament d'alta muntanya es comencen a construir a la Val cap als anys 1960. En alguns casos el que es feu és reconvertir edificis construïts per F.E.C.S.A. en el moment de realitzar la xarxa d'aprofitament hidroelèctric dels llacs pirinencs; aquest és el cas del refugi de la Restanca en el llac del mateix nom, que comença a funcionar el 1960, o el de Colomers, que entra en funcionament com aital el 1972[121]. Actualment la comarca disposa d'una xarxa de refugis abundant, superada només per la comarca del Pallars Sobirà, que és la que disposa d'un major poder d'atracció per a l'excursionisme muntanyenc (quadre 7.23).

---

120. L'obra de J.Soler i Santaló ha estat reeditada en aranès per l'Institu d'Estudis Ilerdencs recentment (Edicions de l'I.E.I., 1988, Lleida).

121. El refugi de la Restanca i el de Colomers són també els únics d'alta muntanya vigilats i els qui obren intermitentment durant l'hivern. En alguns moments de l'estiu, aquests refugis no arriben a cobrir la demanda existent i l'estat de les instal.lacions hi és molt deficient. Els refugis sense guarda de Saboredo i Molières compleixen discretament la funció de refugi-bivac; les instal.lacions del Saboredo són particularment deficients.

Quadre 7.23. ELS REFUGIS DE MUNTANYA AL PIRINEU.

	refugis guardats		refugis		
	tot servei	servei mínim	lliures	tancats	total
Val d'Aran	2	3	10	-	15
Alta Ribagorça	-	2	2	-	4
Pallars Sobirà	1	6	6	2	15
Pallars Jussà	-	1	-	1	2
Alt Urgell	1	-	3	2	6
Solsonès	-	-	-	-	-
Cerdanya	14	2	19	1	36
Berguedà	-	4	3	2	9
Ripollès	-	1	19	1	21
Garrotxa	-	-	1	1	2
Total	18	19	63	9	109

Font: J. Font, "L'excursionisme de travessa a les comarques de muntanya", mecanografiat, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, 1989.

Quadre 7.24. CAMPINGS I RESIDENCIES-CASA DE PAGES A LES COMARQUES DE MUNTANYA. 1988.

	Residència-casa de pagès			Campings (1989)		Activitats *
		places				juvenils
	establiments	total	només dormir	nombre	places	1984-1987
Garrotxa	-	-	-	3	700	911
Ripollès	3	38	38	4	2.200	1.074
Berguedà	3	33	33	4	1.700	858
Cerdanya	1	6	6	6	3.800	495
Solsonès	-	-	-	1	600	218
Alt Urgell	4	32	32	6	2.200	142
Pallars Jussà	22	171	125	4	1.500	450
Pallars Sobirà	7	66	57	13	2.700	457
Val d'Aran	19	195	195	8	3.000	226

* Cases de colònies, campaments i altres activitats juvenils notificades a la Direcció General de la Joventud realitzades a les comarques esmentades.

Font: Departament de Comerç, Consum i Turisme, "Guia de residències-cases de pagès" i "Guia de Campings", Direcció General de la joventut "1984-1988. Una acció de govern al servei dels joves", 1988. Barcelona.

En els anys 1960 els valors paisatgístics de la Val d'Aran començarien a ser coneguts d'una manera bastant general a través de diverses publicacions de divulgació de les imatges dels paratges aranesos o la mateixa divulgació aconseguida amb les cartes postals, del tipus, per exemple, "Escudo de Oro". Es tracta, amb tot, d'una divulgació que afecta de manera bastant semblant tot el Pirineu i que en aquells moments no suposa l'atracció d'un contingent de turistes molt elevat. En tot cas, aquesta presència turística comença a desvetllar l'interès de l'Administració i constitueix el revulsiu, d'alguna manera, de les actuacions de construcció de refugis i adequació d'àrees recreatives empreses per l'administració forestal, ICONA en aquells moments. Aquestes actuacions es concreten sobretot en els anys 1970, a través del Pla d'Ordenació de les forests de la Val[122].

d) Atractius paisatgístico-naturals i turisme rural.

Dins la promoció general dels valors paisatgístics muntanyencs, la Val ha tingut un avantatge clar en relació a les comarques muntanyenques veïnes: les seves condicions climàtiques atlàntiques i la singularitat del paisatge que aquestes determinen. Aquestes condicions han configurat una imatge promocional pròpia cap al costat espanyol, que s'arribà a concretar en un lema propi: "la suïssa catalana" o "espanyola" (així el llibre de J. Bertrans Solsona, "Valle de Aran. La pequeña Suiza", 1928, Barcelona). Amb tot el caràcter estereotipat que es vulgui, el qualificatiu resumeix i potencia la imatge ideal "alpina", que la major part de la població urbana busca a la muntanya.

---

122. Durant els anys 1970 i dins el Pla d'Ordenació Integral de les Forests de la Val ("Estudio de ordenación integral de la comarca del Valle de Aran", ICONA, mecanografiat, maig 1971), l'Administració forestal construí un seguit de refugis en els indrets de la muntanya de més freqüentació i al costat d'àrees mitjanament habilitades per l'acampada. Tret del refugi de la Peira Roia i de Parròs, que són més aviat destinats als pastors, els altres refugis són construccions força apropiades per a l'alta muntanya i de cabuda important, entorn a la trentena de places. Tot i tractar-se d'instal.lacions força rústiques i amb un mínim de serveis, el fet de trobar-se sense guarda n'ha facilitat la deterioració.

Els valors naturals i paisatgístics de la Val no solament han atret i continuen atraient els excursionistes, que busquen sobretot les travesses d'alta muntanya. La generalització del cotxe i la millora de les comunicacions obriren les belleses de la Val a un sector de públic més ampli a partir dels anys 1960[123]. Actualment, l'afluència de visitants consumidors de les belleses naturals i/o paisatgístiques de la Val és massiva en els mesos d'estiu.

El paisatge de la Val d'Aran és un paisatge profundament humanitzat i subjecte a modificacions contínues més o menys perceptibles. En aquest sentit, les diverses actuacions referides a la configuració urbana o a les transformacions agràries repercuteixen en el paisatge i en modifiquen el seu valor com a recurs turístic. En els darrers anys s'han enregistrat ja un seguit d'impactes negatius en el paisatge aranès, sobre els quals es fa difícil tornar enrera. Només cal veure com han canviat radicalment la visió idíl.lica que donava Josep Pla de la Val. "Arran de mar hi ha xalets suïssos; dalt de les muntanyes, construccions marineres. Un desgavell arquitectònic, un deliri febricitant. I arribeu a la Vall d'Aran i us trobeu amb aquesta enorme novetat: una unitat arquitectònica completa, admirable, total. Jo crec que l'encant de la Vall d'Aran, quan veniu de Catalunya, és aquest. No hi trobeu res que us molesti la mirada, ni el pensament ni l'ànim. Tot hi és ben construït i ben fet. I acabat -acabat venint d'un país en què ni els nuclis bàsics de les ciutats no ho són, d'acabats-. La sorpresa és doble, de plaer i d'agraïment. Afegiu-hi el verd de les prades i dels arbres -la magnificiència arbòria, la dolçor encantada de la vida remota i antiga- i tindreu la visió que produeix aquesta Vall d'Aran deliciosa i arcaica"[124].

---

123. No és necessari descriure, aquí, els indrets i els valors naturals que constitueixen la principal referència per als turistes que visiten la Val. Es pot destacar, en tot cas, que la Val d'Aran és l'única comarca que disposa d'unes rutes asfaltades (no totes i en un estat de conservació més o menys deficient), que permeten d'accedir amb vehicle als indrets allunyats del fons de la vall amb un notable interés paisatgístic o natural. Se'n pot seguir l'inventari-relació, per exemple, a l'opuscle de Ramon Semir, "La Vall d'Aran", editorial Alpina, Barcelona, 1984.

124. J.Pla, "Guia de Catalunya", ed.Destino, 1971, Barcelona.

La demanda d'allotjament i de serveis creada pel desenvolupament turístic ha estat, precisament, l'origen de la transformació de molts nuclis aranesos, que ha alterat profundament la fisonomia tradicional. Les qualitats d'aquests nuclis com a conjunt arquitectònic constituïen i constitueixen encara en alguns indrets, la mostra arquitectònica més interessant de la Val. Tot i haver-hi algunes actuacions urbanístiques destinades a mantenir i respectar la forma i materials dels edificis i conjunts urbans tradicionals, s'ha donat una degradació important d'aquests en els municipis més turístics[125].

El desenvolupament turístic constitueix una amenaça per a la preservació dels recursos turístics de la Val i, al respecte, es nota una manca de consciència important a nivell local. Es simptomàtic que en els prospectes turístics de promoció de la Val s'oblidi el valor històrico-arquitectònic dels conjunts urbans i només s'esmentin monuments puntuals[126].

Els atractius físics del paisatge natural i les construccions araneses no es poden, evidentment deslligar d'uns valors culturals en un sentit més general, en els quals la Val d'Aran presenta també una notable singularitat en relació a les comarques veïnes. En aquests valors culturals entra tot el llegat històric de la Val, que no es limita pas a la configuració del paisatge, als monuments o als objectes de museu. Com a valors culturals s'han de comprendre també

---

125. E.Steegman i col.laboradors, "Normes subsidiàries de planejament de la Vall d'Aran", mecanografiat, 1980, Barcelona. Les Normes Subsidiàries de Planejament de la Vall d'Aran foren aprovades l'any 1982, després d'un llarg procés d'elaboració iniciat l'any 1975.

126. Com a mostra més difosa es pot esmentar el fulletó dedicat a la comarca editat per la Direcció General de Turisme del Departament de Comerç, Consum i Turisme de la Generalitat de Catalunya. "Un dels al.licients turístics més importants de la Vall és el seu excepcional conjunt artístico-monumental, integrat sobretot per un gran nombre d'esglésies romàniques. La rica ornamentació escultòrica d'aquestes esglésies, de caràcter rústic, però molt expressiu, realça les línies arquitectòniques....A la Val d'Aran podem trobar també exemplars remarcables d'art gòtic, tant en els portals o finestres com en els esvelts campanars afegits a les esglésies romàniques (Vielha, Arties, Salardú, etc.)....L'arquitectura civil, conserva bells exemplars de cases senyorials a Vielha, Canejan i Arties....Un complement necessari en qualsevol visita a la Val, és el d'admirar la seva història reflectida en el Museu Etnològic de la Val d'Aran, ubicat a la Torre Santesmases, en ple carrer Major i dins del casc antic de Vielha."

les activitats artesanals, la gastronomia, la llengua occitana-aranesa o la caça i la pesca. Aquestes activitats constitueixen un potencial d'atracció turística important, que rarament és tingut en compte.

Sense que atreguin un nombre molt elevat de visitants, la caça i la pesca congreguen anualment bon nombre d'afeccionats per tota la Val, que creen una certa demanda hotelera en un moment d'escassa presència turística. Entre les diverses espècies caçades, les més apreciades són el porc senglar i l'isard, aquest darrer subjecte a una restricció. Pel que fa a la pesca, aquesta es basa en la truita de riu, que és pescada en els trams de pesca lliure de la Garona.

La Societat de Caçadors i Pescadors de la Val d'Aran agrupa uns 700 socis i hi ha també una petita societat de caçadors al Naut Aran (Societat de Caçadors de Pujolo). La Societat es preocupa de les repoblacions de perdiu i conill i també de truites i canalitza els permisos oficials. Els pescadors i caçadors beneficiaris són habitants de la Val i visitants habituals d'aquesta. En els trams de riu que encara són de pesca lliure es manté una freqüentació important de pescadors francesos, els quals de sempre s'hi imputen captures abusives en els rius i llacs de la Val.

El piragüisme és una altra activitat possible a la comarca, que disposa d'alguns trams de la Garona aptes per a la pràctica a la part baixa de la comarca. L'aptitud física no es correspon, però, amb una disponibilitat suficient de cabal, degut a l'aigua desviada per als aprofitaments hidroelèctrics. Actualment se celebra una prova de piragüisme en aigües braves al mes de maig, mes de la fosa de les neus, puntuable per als campionats d'Espanya.

e) L'hoteleria familiar i el càmping; ofertes adaptades al turisme rural.

Les fondes o cases d'hostes constituïen a les comarques de muntanya, com en altres comarques rurals, una activitat complementària per unes poques famílies pageses abans de l'arribada del turisme. Amb aquesta els hostatges tradicionals es veieren obligats a ampliar i millorar, i noves famílies abraçaren l'activitat. Per altra part, el turisme

rural, a la recerca d'un contacte més directe amb la natura, havia de crear formes d'allotjament particulars, com és el cas de l'acampada.

Les hosteries antigues han experimentat un procès de modernització continuat i han arribat a constituir hotels de categoria. Algunes d'aquestes hosteries i, sobretot, els ramaders que buscaven uns ingressos complementaris de l'hosteleria s'han quedat en establiments de dimensions reduïdes, de serveis limitat i amb unes instal.lacions poc diferenciades de les de les cases de pagès tradicionals. En comarques com el Pallars Sobirà, que han desenvolupat sobretot un turisme de tipus rural, aquests darrers establiments són majoritaris[127].

Al Pallars Sobirà dels 31 establiments que apareixen a la Guia d'Hotels, només 1 supera la categoria de dues estrelles, només dos tenen més de 100 places i cap té instal.lacions complementàries com ara piscina. 12 dels 31 hotels tenen dues estrelles i 18 només una. A part hi ha a la comarca una quinzena de fondes que lloguen habitacions, 3 "residències-casa de pagès", 13 càmpings i un nombre indeterminat de cases que sense una categoria legal determinada lloguen habitacions per hostes.

A la Vall d'Aran, per sota dels hotels i hostals de dues o més estrelles es troba també un cert nombre d'hotels i pensions o simplement "cases d'hostes" que en molts casos són absents de les guies oficials. Aquests establiments són familiars i de capacitat reduïda; en general es tracta d'establiments vells amb més condicions d'allotjament més aviat deficients. Aquest tipus d'hosteleria quasi es confon ja amb les cases particulars que lloguen habitacions, sobretot a les èpoques de més afluència turística, o amb les residències cases de pagès.

Les residències-cases de pagès són conegudes de fa temps a la Val, on en el seu moment hi hagué un nombre significatiu de famílies que s'acolliren a la fórmula de la Casa de Labranza, promoguda pel Ministeri d'Agricultura a través del Servei d'Extensió Agrària. La

---

127. Vegi's el "Projecte de Pla Comarcal de Muntanya", D.G.P.A.T., Departament de Política Territorial i Obres Públiques, febrer 1987, pps.245-260.

guia de vacances en cases de pagès consignava per a l'any 1980 19 cases amb 80 habitacions i 167 places. Les dades disponibles pel Servei d'Extensió Agrària donaven, però, per al mateix any 36 cases[128]. A la Vall d'Aran és precisament on més s'han desenvolupat aquest tipus d'establiments (quadre 7.24).

En realitat les residències-casa de pagès araneses (com les de la resta de comarques pirinenques) no presenten una oferta prou diferenciada d'allotjaments turístics, fet que podria contribuir realment a potenciar-les. Aquests establiments es mantenen fonamentalment com una oferta menor i d'escassa entitat, dependent de l'oferta hotelera convencional. En aquest sentit, les residències-casa de pagès es diferencien poc o gens de les cases que disposen d'habitacions lliures a les quals els hotels trameten estadants quan es troben plens. Com a residències-casa de pagès oficials figuren simplement les cases que ja llogaven habitacions i han decidit fer el pas de legalitzar-se. Per altra part, si en un principi els primers establiments de turisme rural tenien una activitat agrària important, bona part d'ells tenen avui una activitat agrària nul.la o molt reduïda.

El fet de constituir-se com a residència-casa de pagès suposa en principi un cert afany de professionalització i, de fet, les dones d'aquestes cases han tingut una oportunitat de formar-se a través dels cursets del Servei d'Extensió Agrària. L'equipament i serveis que s'ofereix en les residències-casa de pagès presenta, però, bastants limitacions, que es poden considerar fruit d'una escassa capacitació professional i de manca de recursos per a la rehabilitació dels habitatges. Algunes cases no tenen encara calefacció, en cap d'elles es pot fer un menjar complet i només dues d'elles donen esmorzar i dues més faciliten cuina; cap de les cases

---

128. El recompte del nombre de residències-cases de pagès efectiu resulta encara avui força difícil, perquè no està gaire clara la frontera entre les famílies que lloguen habitacions a través dels hotels quan aquests es troben plens, de les famílies que han decidit crear una oferta pròpia diferenciada. La guia de residències-casa de pagès que elabora el Departament de Comerç, Consum i Turisme dóna per a l'any 1987 quinze establiments d'aquest tipus, mentre un recompte de cases que ofereixen uns serveis semblants dóna un total de 29 establiments, que representen una capacitat d'unes 319 places.

fa alguna oferta especial que valori els productes agraris de la família pagesa (en el cas que encara n'existeixi).

La fórmula tradicionalment més utilitzada pel turisme rural és, en tot cas, la de l'acampada. Els càmpings de la Val d'Aran representaven l'any 1987 una capacitat d'acolliment d'unes 3.000 places, que es troben en un procés d'expansió continuat. Aquesta capacitat era de les més importants de les comarques pirinenques, comparable a la de la Cerdanya i bastant per damunt de la resta.

La quantitat de places existents a la Val contrasta amb les que hi havia quatre anys abans; aleshores l'oferta de la Val era més baixa que la de les altres comarques del Pirineu[129]. En aquests darrers anys s'han obert cinc càmpings nous. La majoria dels càmpings se situen, però, a la part baixa de la comarca, fet que indica la seva relació amb el turisme més tradicional. Al Naut Aran tot just ha començat a funcionar un càmping[130].

Els càmpings existents són bàsicament de tipus familiar i han estat creats pels mateixos aranesos. En alguns casos es tracta de pagesos que han reconvertit els seus prats cap a una activitat més rendible o compaginable amb altres ocupacions hivernals. La major part dels càmpings són de segona categoria i no ofereixen gaires serveis; quatre dels càmpings tenen una piscina i cap d'ells té pistes de tennis o polisportives.

L'esdevenidor dels càmpings aranesos ha estat i està de fet condicionada per l'evolució experimentada per l'acampada lliure. En els anys 1970 i dins el Pla d'Ordenació Integral de les forests de la

---

129. A través de les guies oficials i la informació recollida es comprova com l'any 1984 existien a la comarca només dos càmpings, el d'Artigané, al Pont d'Arròs, i el càmping Prado Verde, a la Bordeta de Vilamòs. Aquest darrer, creat l'any 1960, és avui dia el més antic de la Val. Anteriorment havien existit, però, dos càmpings més; el càmping Terra Barrada de Bossòst, que era municipal i plegà l'any 1972, i el càmping Monte Verde, que tancà l'any 1979.

130. La major part dels càmpings obre només els tres mesos d'estiu, juliol i setembre, que són els de major freqüentació. Dos càmpings obren també pel maig i juny i només un, el més antic, obre tot l'any i aprofita l'afluència turística que es dóna per Setmana Santa. Un nou càmping en tramitació planteja la possibilitat d'una oferta de "bungalows" per allotjament hivernal.

comarca s'adequaren i regularitzaren zones d'acampada en els indrets més freqüentats allunyats del fons de la vall de la Garona, que representen una competència sèria per als càmpings preexistents a la Val. En els darrers anys s'ha demostrat, però, que el turisme d'estada dels mesos d'estiu o el turisme de pas que travessa la frontera per la Val, constitueixen una demanda important i creixent per als càmpings particulars.

Tot i no disposar dels serveis més elementals, les àrees d'acampada ordenades per l'administració forestal representen un atractiu considerable per a molts campistes, que poden disfrutar així d'unes vacances barates i poden gaudir d'uns paratges naturals sense comparació amb els que envolten els càmpings privats dels fons de la vall. Endemés d'aquestes àrees, on existeix un terreny més o menys preparat per l'acampada, amb alguna font i la recollida d'escombraries regularitzada i amb algun refugi vei més acondicionat, i inclús amb algun servei de restauració, hi ha altres àrees on l'acampada és important, sense que existeixi un mínim d'infrastructura[131].

A part els càmpings i hotels, que constitueixen l'equipament hoteler convencional, a la Val d'Aran hi ha encara dos albergs de joventut i una residència de temps lliure per a treballadors, uns equipaments que manquen o són inferiors a les altres comarques de muntanya. També s'han de sumar els refugis de muntanya anteriorment esmentats. En

---

131. Tant l'acampada en les àrees ordenades per l'administració forestal com, encara més, la que es realitza en els llocs sense cap infrastructura, s'hauran de reconduir en un futur dins les línies marcades pel Decret 55/1982 del Departament de Comerç, Consum i Turisme, referit a l'acampada lliure. D'acord amb el Decret, que representa un pas cap a la supressió de l'acampada fora dels establiments autoritzats, es permet l'acampada lliure amb un màxim de quatre tendes per grup, una distància mínima entre grups de 250 metres i permanència màxima de quatre dies en una mateixa zona, amb la necessitat tothora d'una autorització. Aquestes mesures representen, en principi, una via per a disminuir els efectes de l'acampada indiscriminada i obre també majors possibilitats a l'hosteleria de la Val i del conjunt de comarques de muntanya, on es habitual l'anomenat "càmping salvatge".

canvi, tenen un pes insignificant les cases de colònies, que sí són importants a les comarques pirinenques més orientals[132].

7.4.2. LA SOLUCIO. PER L'ESQUI AL TURISME DE MASSES.

L'esquí començà a practicar-se a la Val a les primeries de segle i els primers esquiadors deurien provenir de la part de França. L'any 1919 s'explica que "la Mancomunitat de Catalunya subvencionà un grup format per Lluís Estasén , Pau Badia i Josep Maria Soler, els quals travessaren el port de la Bonaigua amb esquís i ensenyaren d'esquiar els aranesos, en cursets a Salardú, Arties, Vielha, es Bòrdes i altres nuclis"[133]. Passada la Guerra Civil es realitzaren també alguns cursets a càrrec del Centre Excursionista de Catalunya, i l'Organització Sindical i l'Organització Juvenil Espanyola organitzarien alguns concursos.

---

132. La Direcció General de la Joventut té a la Val d'Aran dos albergs de joventut, reservats en principi a les persones que disposen del carnet d'alberguista i freqüentats majoritàriament per població juvenil. El més antic és l'alberg de Matacabós, de Les; pel que fa a l'alberg de Salardú aquest fou traspassat a l'Institut Català de Serveis a la Joventut en plena fase de construcció i entrà en funcionament l'any 1986. Els dos albergs tanquen entre l'1 de setembre i el 15 d'octubre i els períodes de màxima freqüentació són els mesos d'estiu i les vacances de Nadal. Els usuaris principals dels albergs són estudiants interessats en el descobriment del medi natural i la pràctica de l'esquí.
Una funció semblant a la dels albergs, per bé que per a un públic ben diferent, realitza la Residència de Les adscrita al Departament de Treball. La Residència fou inaugurada el juliol de 1983 i, donada la demanda d'utilització, l'acolliment es fa per sorteig entre els sol.licitants; es permet una estada màxima de 15 dies i no es pot repetir l'estada fins després de 3 anys. Els preus baixos de la Residència (1.750 ptes a la temporada alta i 1.100 a la temporada baixa, la pensió completa) fan possible s'hi aculli un públic d'ingressos més aviat modestos, que altrament no s'hauria allotjat a la Val.
Finalment es poden encara esmentar dues cases de colònies, situades ambdues al Baish Aran. L'allunyament de la comarca només explica en part el poc desenvolupament actual de les cases de colònies. Per l'atractiu propi de la Vall, aquest tipus d'equipament comptaria de ben segur amb una demanda important; només cal veure la importància de les activitats juvenils realitzades a la Val durant l'estiu que són notificades a la Direcció General de la Joventut.
133. Ginesta i Batllori, S. "La Vall d'Aran", 1976, p.5. Aquesta obra reprén, entre d'altres la història local de l'esquí.

Aquesta activitat iniciada de manera molt minoritària i aventurera havia de convertir-se en un deport generalitzat entre els grups socials econòmicament ben situats i transformar l'economia de la comarca. El mateix domini de Baquèira descobert pels primers aficionats a l'esquí havia d'esdevenir la palanca d'aquestes transformacions. No serà fins els anys 1970 que es comencen a recolir els beneficis de les primeres infrastructures i equipaments turístics, quan la pràctica de l'esquí adquireix un caràcter més massiu.

L'evolució de la població comarcal exemplifica bé la incidència dels canvis provocats pel turisme. Entre 1970 i 1975 es trencava la tendència recessiva anterior i a partir d'aleshores experimentava un creixement continuat fins avui dia. Al mateix temps s'ha produït un rejoveniment general de la població fruit de l'arribada d'immigrants joves[134] (gràfica 7.4).

El salt experimentat per la demografia comarcal en els darrers anys recorda el que en els anys 1950 es produí arrel de la construcció de les centrals hidroelèctriques. Igual que en aquest cas es pot dir que la construcció d'obra civil té un límit, el qual no sembla encara atès pel turisme. Clar que el turisme promet un tipus d'explotació molt més intensiva i rendible per als aranesos que no pas les centrals elèctriques; només falta que la estacionalitat no mermi les activitats locals derivades del turisme i que els visitants de bona posició econòmica no desertin de la comarca[135].

---

134. La Val d'Aran és de les comarques meridionals i del Pirineu la que presenta una proporció major de població jove, 22,6%, i una menor proporció de vells, 11,9% (CIDC, Explotació de les dades del Padró d'Habitants de 1986).

135. Els efectes del desenvolupament turístic de la Vall d'Aran a mig o llarg termini de ben segur no tindran la imatge de reactivació espectacular que ofereixen actualment. Avui es pot ja constatar com el rejoveniment de la piràmide d'edats no deixa de trencar el perfil d'una població madura. Per altra part, la comarca té una taxa de masculinitat particularment elevada, 1,12, resultat del tipus de demanda de mà d'obra generat per la construcció i algunes activitats turístiques. La solteria masculina no presenta la gravetat d'altres comarques en els grups de població adulta; però té força pes en grups més joves per als quals la possibilitat de trebar parella a la Vall d'Aran són ben limitades

GRÀFICA 7.4 CREIXEMENT DEMOGRÀFIC I FETS ECONÒMICS DE LA VALL D'ARAN.

l'única condició que ha de reunir una determinada àrea per a practicar-hi l'esquí. L'exposició al sol i als vents fa que en algunes zones l'enneuament o la qualitat de la neu no siguin gaire adequats, i, sobretot, es pot presentar un relleu que dificulti la pràctica de l'esquí o representen perills per als esquiadors. Altrament, no totes les operacions d'adequació d'un "domini esquiable" són econòmicament viables (quadre 7.25)[137].

En resum, tot i que la Val d'Aran presenta en principi una gran quantitat d'àrees dignes de ser estudiades com a possibles dominis esquiables, en raó de l'enneuament, l'altitud i el pendent, una primera observació d'aquestes àrees dóna uns resultats més aviat negatius. L'únic domini esquiable realment important de la Val es troba a l'entorn de l'Estació ja existent de Baquèira-Beret, que presenta encara oportunitats importants d'expansió cap al nord i l'oest. Altres dominis possiblement viables cara a la seva explotació com a estacions d'esquí són de dimensions més aviat reduïdes i caldria un coneixement més aprofundit del seu medi per a establir-ne la viabilitat econòmica.

En conjunt resulta encara força apropiada la conclusió establerta en l'estudi sobre les àrees esquiables fet per la Direcció General de Transports i ja esmentat amb anterioritat. "La implantació de l'àrea Baquèira-Beret amb una capacitat propera als 17.000 esquiadors, que es convertiria en el centre de l'activitat hivernal de la Val d'Aran. Aquesta actuació es pot complementar amb d'altres més dèbils com l'actual de la Tuca, la Planera de Betlan i el Túnel de Vielha, i

---

137. A l'hora d'avaluar el potencial de l'esquí a la Val, les dades més significatives les recull l'estudi elaborat per iniciativa de la Direcció General de Transports ("Pla d'Ordenació d'Estacions de Muntanya al Pirineu Català", Barcelona, 1981) que, alhora que reprèn un estudi anterior d'ICONA, conté una anàlisi força exhaustiva de les possibilitats de la pràctica de l'esquí alpí a la Val d'Aran i constitueix una referència força actual i completa. Seguint de prop aquest estudi es pot repassar l'inventari dels possibles dominis esquiables i analitzar les particularitats de cada domini. Especialment significativa és la seva qualificació en funció de la seva aptitud cara a l'explotació i com a estació d'esquí.
Robert Jaumandreu, que tingué una participació destacada en l'estudi esmentat, dóna una visió general força clara de la situació de les estacions d'esquí a Catalunya en la seva ponència al "II Curs d'Estudis Pirinencs", "Present i futur de les estacions d'esquí a Catalunya" (Caixa d'Estalvis de Catalunya, 1984, Barcelona, pps.207-231).

Quadre 7.25. CARACTERISTIQUES I QUALITAT DE LES ESTACIONS D'ESQUI PIRINENQUES. 1979.

estació	distància Barcelona (Km)	capacitat visitants	nivell esquí segons moment potència (%)				places allotjament a peu pista	milers de visitants temporada
			debutants	iniciats	avançats	experts		
Vallter 2000	150	1.340	13	50	37	-	-	32
Núria	135	227	18	82	-	-	800	-
La Molina	155	3.794	11	37	41	11	3.800	60,8
Masella	160	3.179	3	43	54	-	550	35,7
Rasos de Peguera	125	710	27	73	-	-	-	2,2
Port Comte	145	3.315	12	27	43	19	280	38,2
Llesui	258	1.019	4	17	79	-	356	44,0
Super Espot	270	1.024	10	31	58		390	19,1
Baqueira	310	4.269	5	34	53	8	2.500	307,3
La Tuca	298	1.597	6	32	29	33	240	46,2

Font: "Pla d'Ordenació d'Estacions de Muntanya al Pirineu Català", Departament de Política Territorial i Obres Públiques, octubre 1981, vol. I, pps. 171 i 176.

l'àrea d'esquí nòrdic dels Banhs de Tredòs. L'equipament del domini Bonabé-Marimanha no és tan interessant pel seu allunyament de la Val i pel seu alt valor ecològic, tot i que, d'altra banda, té una bona qualitat esquiable i necessita un equipament car. Varradòs, per les dificultats del seu equipament, s'ha de posposar en el temps fins que es saturi tota l'oferta"[138].

Que el futur del desenvolupament de l'esquí alpí a la Val d'Aran apunta clarament cap al desenvolupament de les àrees contigües a l'estació actual de Baquèira-Beret es pot veure clarament per la qualitat dels dominis i els costos baixos de posada en explotació, en relació als altres dominis més petits i despenjats de la Val. Aquests dominis aïllats difícilment poden resultar econòmicament viables amb la competència pròxima de l'estació Baquèira-Beret, com no sigui que les possibilitats d'aquesta es vegin saturades (fet difícil si es té en compte que l'estació de Baquèira-Beret pot multiplicar de manera immediata la seva capacitat per 2, i a més llarg plaç pot encara augmentar la seva capacitat amb Parros i altres petits dominis veïns). Un altre cas és que l'estació de Baquèira-Beret topi amb dificultats imprevistes en la seva expansió.

b) Germà ric, germà pobre. Baquèira-Beret i la Tuca.

Tal com apunta l'estudi de la Direcció General d'Esports repetidament esmentat, "El domini esquiable reuneix excel.lents condicions per a l'esquí. Es homogeni i variat i permet, per tant, oferir una sèrie diversificada de pistes als visitants, disposant a la cara nord de pistes de nivell elevat de dificultat. El terreny és prat sense arbres per damunt de la cota 1.800 i de bosc per sota d'aquesta cota".

El domini de Baquèira és conegut per les seves bones condicions per a la pràctica de l'esquí des de principis de segle. Fou en aquest domini on s'exercitaren els primers practicants de l'esquí, que eren els excursionistes, i fou també en aquest domini on se celebraren els primers campionats d'esquí. L'explotació comercial del domini no fou

---

138. "Pla d'Ordenació d'Estacions de Muntanya al Pirineu Català", Generalitat de Catalunya, 1982, vol 1, pàg. 82.

iniciada fins al 1964, i d'aleshores ençà l'expansió de l'estació ha estat constant.

Per l'agost de 1962 es constituí la societat Telecables del Valle de Aran S.A. amb la intenció d'explotar l'"Estació d'Esquí de Baquèira-Beret". El 1964 s'instal.lava el primer remuntatge, en un moment en què les comunicacions de la Val, tant les interiors com les d'accés, eren molt deficients i la capacitat hotelera sumava unes quatrecentes places. Actualment el domini de Baquèira consta de 18 remuntatges l'any 1988 en entrar en funcionament l'àrea dels Argulls[139].

A peu de pistes, cota 1500, es desenvolupà a partir de 1970 el nucli de Baquèira. Actualment el nucli comprèn diversos blocs d'apartaments (alguns en multipropietat) amb capacitat per a unes 3.100 persones, un grup residencial de cases araneses amb capacitat per prop d'un miler de persones i tres hotels amb capacitat per a 785 persones. La Societat Telecables del Valle de Aran, actualment Baquèira-Beret S.A. efectuà una labor promocional de vivendes en la primera fase de creació del nucli habitat de Baquèira; però després s'ha limitat a vendre els terrenys a companyies immobiliàries, a condició de construir edificis en multipropietat. Actualment la societat gestiona únicament el lloguer d'apartaments cedits per propietaris i és la propietària només de l'Hotel Montarto, construït l'any 1971, a través de la societat Hoteles Valle de Aran.

El domini de Baquèira és per ell mateix el de major capacitat entre el conjunt d'estacions d'esquí catalanes. Aquesta capacitat era estimada, abans l'equipament dels Argulls (capacitat de 1.150 esquiadors), en 4.269 esquiadors, xifra que implica un aprofitament del domini força elevat. La densitat bruta d'uns 9,5 esquiadors per ha implica efectivament certa saturació en algunes àrees del domini, la situada entre la cota 1.800 i 2.000 de manera especial.

---

139. Mentre s'estenien els remuntatges, es desenvolupaven també els serveis de l'estació. Aquests comprenen una àrea de serveis mèdics i altres serveis múltiples a la cota 1.500 a peu de pistes, dues cafeteries-restaurants amb serveis mèdics i de lloguer de material a la cota 1.800 (on hi ha l'àrea de debutants i surten la major part dels remuntatges) i una cafeteria-restaurant a la cota 2.200.

En relació a les altres estacions catalanes l'oferta de pistes de Baqèira és també molt superior, tant en extensió com sobretot en qualitat. Entre els visitants destaca, per altra part, el fet del predomini dels esquiadors de tipus avançats, seguits pels esquiadors de nivell mitjà. A més a més, l'estació de Baqèira és pràcticament l'única que presenta uns recorreguts prou atractius per als esquiadors experts. L'oferta qualitativa del domini de Baqèira s'ha vist millorada amb el desenvolupament del domini de Beret, que representa una oferta atractiva enfront a la saturació de Baqèira[140].

Pel juny de 1968 l'administració forestal aprobava la concessió d'unes primeres 119 ha a l'àrea de Beret, que el 1970 foren ampliades a 434,2 ha. La concessió comprenia l'edificació d'una superfície inicial d'11 ha i una posterior de 39 al Pla de Beret i la societat tenia també el projecte d'instal.lar un altiport al Pla de Beret aprovat per la Subsecretaria d'Aviació Civil l'any 1974. Aquests projectes un tant exagerats no han tirat endavant, per l'oposició sobretot de la població local i de l'Ajuntament de Naut Aran, que durant els anys de transició política intentà, fins i tot, municipalitzar l'explotació del domini de Beret.

Actualment, a l'àrea de Beret es troba el remuntatge "Vista de Beret", que fou el primer en construir-se (finals dels anys 1970) i constitueix pròpiament el punt d'enllaç de Baqèira amb l'àrea de Beret. Els remuntatges (4 teleselles), que posen en explotació les vessants orientals del Pla de Beret, es construiren entre els anys 1983 i 1984, que marquen, doncs, el començament de l'explotació del domini de Beret. Abans s'hi havia construït un edifici restaurant i

---

140. L'obertura dels Argulls, domini penjat sobre la carretera al Port de la Bonaigua, possibilita l'expansió de l'estació cap a l'àrea del Port de la Bonaigua, que s'endinsa cap a la comarca veïna del Pallars Sobirà. Cap aquesta part es descobreix, però, un domini petit i de condicions dolentes al sud del port i de connexió molt difícil amb Baqèira (caldria accedir-hi per la carretera del port, que seria molt difícil de mantenir oberta durant l'hivern). L'estació de Baqèira té una altra àrea de possible expansió cap als estanys de Bacivèr, que té poc atractiu a nivell comercial. Els dominis esquiables hi són reduïts, els pendents poc uniformes i el cost d'instal.lació de remuntatges i equipament elevat. Aquests dominis, situats ja al terme de l'Alt Aneu (Pallars Sobirà) es troben, per altra part, molt allunyats de la base de Baqèira.

de serveis i una àrea d'aparcaments, i la carretera d'accés ha estat construïda en diversos trams a partir dels anys 1970.

El Pla de Beret constitueix un coll ben particular dins del Pirineu, pel seu allargassament, prop dels 6 km de longitud, i l'amplària i planura de la seva base, des d'on arrenquen amb pendents més aviat suaus les mun-tanyes dels encontorns. La vessant oriental, que és la més apropiada per a la pràctica de l'esquí, és la que és actualment objecte d'explotació. La vessant oest no presenta tan bona orientació i també és menys uniforme pel que fa als pendents, amb alguns indrets especialment rostos. L'enneuament hi és en tot cas abundant i constitueix l'àrea natural de difusió del domini avui explotat, que disposa també d'altres possibles àrees d'expansió cap al nord[141].

Dins els projectes de Baquèira-Beret S.A. resta per realitzar la urbanització de la base del Pla de Beret, que en el darrer Pla Parcial elaborat preveia una capacitat per a 20.000 persones. Aquesta urbanització es justificava com la garantia de l'explotació plena de l'àrea de Beret. De fet, l'accés a la zona presenta actualment problemes de saturació en els períodes de màxima freqüentació, corresponents amb els moments d'arribada i sortida de l'estació. Altrament, tradicionalment s'ha adduït que la disponibilitat d'allotjaments a peu de pista representa un major atractiu per a

---

141. Les possibilitats d'ampliació del domini de Beret són força importants. En primer lloc es troba el domini de Parròs, que ve a ser com la continuació del vessant occidental de Beret, amb la qual presenta algunes similituds morfològiques, per bé que l'enneuament del domini planteja alguns dubtes. El domini de Parros requeriria, per altra part, alguna adequació morfològica i l'accés s'hauria de fer des de Beret per la cota 2.400.
Des del domini de Beret es pot accedir també a les diverses valls que constitueixen el domini de Marinmanha-Bonavè, amb algunes possibilitats esquiables. Aquest domini es presenta força penjat a la seva part més baixa que dóna a la Noguera Pallaresa i la connexió amb Beret hauria d'establir-se a través del coll de Marimanha, situat a 2.400 metres i fàcilment atenyible amb remuntatges.
L'extensió de Beret cap a l'àrea de Marimanha es presenta, en tot cas, en un horitzó bastant llunyà; caldria acceptar unes previsions una mica irreals sobre augment de la demanda d'àrees esquiables a la Val i caldria plantejar-se també les possibilitats i voluntad de la Val d'acollir una demanda que sumaria més de 30.000 esquiadors dins el conjunt Baquèira-Beret; aquí haurien d'entrar en joc les possibilitats d'acolliment i d'accés des del Pallars Sobirà. Tampoc s'ha de perdre de vista el fet que els valors ecològics i culturals, en general, d'algunes àrees imposen un límit a l'expansió de les estacions d'esquí.

l'esquiador; en el cas de Beret l'esquiador s'estalviaria diàriament els 8 km (amb risc important d'allaus), que van de l'encreuament amb la carretera comarcal a l'aparcament i els que resten fins als allotjaments en el fons de la vall. Però la urbanització de Beret, que alteraria una àrea d'un gran valor paisatgístic i cultural, no és tècnicament indispensable[142].

La urbanització de Beret ha comptat de sempre amb l'oposició de la població aranesa i dels seus representants locals. Però la revisió de la normativa urbanística, i actualment es troba en fase de revisió el Pla General d'Urbanisme del municipi de Naut Aran, deixa planar el fantasma de la urbanització. De fet, l'ajuntament de Naut Aran es troba sotmès a una presió d'interessos molt forta i en la darrera legislatura els canvis d'alcaldia han estat continuats, en funció dels canvis freqüents d'aliances i postures dels grups que integren el consistori.

L'augment del nombre de visitants a l'estació de Baquèira-Beret ha estat continuat, mentre augmentava el nombre de remuntatges. Tret d'alguna temporada dolenta per la mancança de neu, les temporades 1977-1978, 1984-1985 i la recent 1989-1990, el creixement es contínu i gairebé exponencial i es dispara sobretot a la fi dels anys 1970. Les mancances repetides de neu a les altres estacions pirinenques han anat sumant visitants per a Baquèira-Beret, que la temporada 1986-1987 enregistrava 480.533 visitants diaris[143].

Els visitants de l'estació es distribueixen de manera força equitativa durant el període que va de la segona quinzena de desembre fins a la tercera setmana de març, a partir de la qual decau força la

---

142. En principi, les necessitats d'allotjament que puguin derivar de l'ampliació de Beret es podrien satisfer al fons de la vall de la Garona a partir dels nuclis de poblament actual. Així, a part les possibilitats d'expansió del nucli de Baquèira, resulta interessant el desenvolupament del sòl urbà a Bagergue, que ja és contemplat dins les Normes Subsidiàries; això comportaria la millora dels accessos a Bagergue. Al mateix temps s'haurien d'efectuar les millores previstes en els accessos a l'estació, no solament en el trajecte de la carretera d'accés a Beret, sinó també en el trajecte de la carretera comarcal entre Baquèira i Vielha.

143. Segons dades de la mateixa societat la temporada 1975-1976 s'assolien els 200.000 forfaits diaris després dels 118.500 de la temporada 1971-1972. Seguí un estancament fins el salt de la temporada 1979-1980, que superen els 300.000 forfaits.

concurrència. S'enregistren, amb tot, dues puntes fonamentals, que coincideixen amb les vacances de Nadal i les de Setmana Santa, i encara hi ha una certa punta entre febrer i març, que coincideix amb la setmana de vacances a França i la presència d'abundants grups escolars.

Al costat de Baquèira-Beret, l'altra estació d'esquí de la Vall d'Aran, la Tuca, recull les engrunes que li deixa la primera estació. La Societat Tuca Vall d'Aran S.A. començà l'arranjament del domini esquiable de la Tuca l'any 1972 i el posava en funcionament l'any 1974, en un moment en què Baquèira portava ja uns anys de funcionament i estava augmentant progressivament la clientela d'esquiadors. A diferència de Baquèira, que fou iniciada amb capital local, però rebé la injecció econòmica decisiva de capital forà (família Serra Santamans), l'estació de la Tuca es desenvolupà fonamentalment amb capital local i les accions es trobaven força repartides.

Les condicions del domini esquiable de la Tuca no són gaire bones i tampoc ha estat gaire correcta la seva concepció, de manera que l'estació ha passat per dificultats importants. L'estació caigué en una forta crisi entrats els anys 1980 i restà tancada algunes temporade. Inicialment el problema es plantejà per la manca de neu durant la temporada 1984-1985, i seguidament la societat es trobà amb un greu problema de capitalització per a fer front a les despeses fetes en els remuntatges amb anterioritat. Per afrontar la crisi, davant la temporada 1986-1987 es compren els deutes als creditors amb aportacions econòmiques de l'hosteleria local, de les entitats públiques i especialment d'un particular, que ha passat a ocupar la direcció efectiva de la societat explotadora.

La nova societat explotadora de la Tuca refeu els remuntatges, construí una cafeteria, millorà algunes pistes i comprà maquinària de manteniment. I entre els seus projectes figura la construcció d'una carretera fins a la base d'Artigarig, que permetria estalviar el telesella que surt de Betren, i el desplaçament del centre del domini cap a Et Santet (de fet s'abandonà ja l'àrea de la Pala dera Escaleta que reunia poques condicions per a l'esquí). Resta el dubte sobre l'impacte ecològic de la carreterra i sobre la intenció última de

construir una urbanització a la base de les pistes, que és completament innecessària a nivell d'allotjaments.

La construcció d'una àrea residencial a peu de pistes no solament és una aspiració de Baquèira-Beret i la Tuca, sinó que apareix com una constant dels projectes de la resta d'estacions d'esquí pirinenques. L'impacte paisatgístic i ecològic d'aquestes residències, per la seva situació a l'alta muntanya, és molt gran i la seva conveniència ben difícil de justificar. Per a les societats explotadores la complementació entre pistes d'esquí i oferta residencial a peu de pistes apareix com indispensable per a poder explotar un determinat domini esquiable, tal com es pot observar a les estacions del Alps.

A l'hora de la veritat la majoria d'estacions dels Pirineus, tant les catalanes com les altres, que són dominis petits, de pistes de qualitat limitada i enneuament circumstancial, tenen allotjament suficient per a la seva clientela en els nuclis de població veïns. La disponiblitat d'una àrea residencial esdevé simplement la manera d'obtenir uns beneficis que no dóna de cap manera l'esquí. Es així que en alguns indrets, com ara l'estació Boí-Taüll tot just inaugurada la temporada 1989-1990, hom s'ha afanyat a construir al mateix temps l'àrea residencial del Pla de l'Ermita. En algun altre cas, com l'estació del Port del Comte, hom ha demanat els permisos urbanístics per a desenvolupar un Pla Parcial (que ja no era vigent per haver estat previst amb una normativa invalidada), quan ja s'estava acabant la construcció de tots els edificis i el camp de golf.

c) L'esquí, motor de la promoció turística general de la Vall d'Aran.

El veritable desenvolupament de la promoció turística hauria d'arribar, també, amb l'esquí alpí. D'una banda, Baquèira-Beret ha fet conéixer la Vall d'Aran a una gran quantitat de públic; per una altra banda, la promoció d'aquesta estació ha comportat la introducció de tota la infrastructura moderna de promoció turística a la comarca. La massa de visitants que mou l'esquí a la Val i les condicions del seu desenvolupament no han portat l'organització turística al mateix nivell que avui es pot trobar a les àrees

costaneres; però sí s'han anat creant les infrastructures bàsiques per al sosteniment i l'organització de tota la demanda turística.

Es interessant de constatar, per exemple, que el Gremi d'Hoteleria de la Val d'Aran, que forma part del Gremi Provincial d'Hoteleria, es constitueix l'any 1974 i té 201 socis. L'any 1978 es constituïa el Centre d'Iniciatives Turístiques de la Val d'Aran (C.I.T.V.A.), que inicialment el componien 14 socis i actualment n'agrupa 294. Les dues entitats, que són en certa manera complementàries, per bé que la segona té un caràcter més específicament promocional, participen en la promoció turística general de la comarca a través de l'edició de folletons divulgatius, l'organització de concursos i activitats esportives i la participació en certàmens i fires, a part de la defensa específica dels interessos del sector hoteler a diferents nivells.

El desenvolupament de l'estació d'esquí de Baqueira ha comportat, en tot cas, la presència d'aquesta estació a les diverses reunions i fires especialitzades que celebra el sector abans de començar la temporada. Aquesta presència és palesa no solament en les convocatòries que es realitzen dins l'Estat espanyol, sinó també en algunes convocatòries dels darrers anys realitzades a l'Estat francès. Per altra part, l'estació manté oficines permanents a Madrid, Barcelona i Bordeus, a part l'oficina central d'informació i reserva de la mateixa estació. Bastant endarrera de Baqueira-Beret, en raó també de la menor importància del domini, se situa la promoció efectuada per l'estació de la Tuca.

La intensa labor promocional del departament de marketing de Baqueira repercuteix de fet, en la promoció del conjunt de la val i és la inversió més important de promoció que es realitza dins aquesta. Al mateix temps, l'estació es permet de tenir el forfait més car de totes les estacions pirinenques, que es correspon amb la qualitat del domini i li permet inclús de seleccionar la clientela. Per altra part, no es pot deixar d'esmentar un fet que ha contribuït indirectament a la promoció de l'estació, com és la presència continuada de la família reial.

La comercialització de l'oferta de les estacions d'esquí es realitza directament a través de les mateixes estacions, que ofereixen bàsicament paquets setmanals que comprenen les despeses d'allotjament i remuntatges o a través de les agències especialitzades. En aquest sentit, és significatiu com el nombre d'agències de la Val, que eren dues el 1980, ha passat a quatre el 1987 (Viatges Arias, Aran, Momplay i Julià Tours), a part l'agència de viatges de Baqueira. Aquestes agències, a part de tramitar l'oferta d'allotjaments i esquí de l'època hivernal, tenen una activitat important durant els mesos d'estiu, a través de l'oferta d'allotjament i de l'organització de rutes per la comarca (amb taxis locals) o cap a Lourdes o algun altre indret veí de França.

Altrament, existeixen també quatre oficines d'Informació Turística, per bé que només una d'elles ofereix un servei regular i prou complet. Aquesta és l'oficina de Vielha, en la qual l'Ajuntament hi manté una persona dedicada tot l'any. Els Ajuntaments de Bossòst i Les mantenen també una certa labor d'oficina d'informació a través de dos quioscos locals. L'Ajuntament de Salardú té una oficina al mateix Ajuntament, que és servida per una persona durant l'estiu. No es pot qualificar estrictament com a oficina d'informació turística la que existeix a Baqueira i serveix d'agència de l'estació.

d) L'esquí allarga la temporada i fa rendibles els serveis turístics.

L'esquí aconsegueix d'entrada allò que els hotelers i serveis relacionats amb el turisme voldrien a moltes comarques; augmentar el període d'obertura dels establiments i rendabilitzar, doncs, les instal.lacions i inversions compromeses per la curta temporada estiuenca. Això ha estat possible a la Vall d'Aran i per això les comarques veïnes esperen també la seva oportunitat per desenvolupar el turisme de neu. Entre les comarques pirinenques només la Cerdanya, amb una gran oferta en àrees esquiables pròpies o veïnes, i la Vall d'Aran, amb la millor estació del Pirineu, han consolidat dues temporades turístiques, la d'hivern, que va del desembre a l'abril, i la d'estiu, que va del juliol al setembre.

A la Vall d'Aran la població turística dels moments punta de l'estiu i hivern contrasta amb els escassos visitants de la temporada més

baixa, la tardor. En aquests moments es troben ocupades només algunes places dels hotels i de les residències i albergs oficials i es manté un escàs contingent de població de segona residència. Durant les èpoques de més baixa freqüentació, especialment a la primavera, són relativament importants els viatges organitzats de la tercera edat.

En relació a la població resident a la Val, la població visitant que hi pernocta en els moments punta de l'any representa el 250%, mentre durant la temporada baixa les pernoctacions no arriben al 10% de la població resident. No cal dir que la presència de visitants és superior a la de pernoctacions turístiques, sobretot durant l'estiu, quan són molts els turistes que van i vénen de la Val en el mateix dia, especialment des de les contrades franceses veïnes.

L'estacionalitat de l'ocupació hotelera dóna compte de les variacions de la presència turística en el decurs de l'any i de la seva incidència desigual a la comarca. "El mes d'agost gairebé tots els establiments de la comarca són plens. N'hi ha alguns de Cap d'Aran i del Mig Aran amb un índex del 100 i el 120%, és a dir, que han d'incorporar llits suplementaris o d'allotjar els clients en cases particulars. Els mesos de juliol i setembre tenen un índex bastant inferior, quasi la meitat, cosa que tradueix un elevat grau de concentració temporal, això és, una temporada estival molt important i curta. Aquests darrers anys l'índex d'ocupació del juny i el juliol ha disminuït i ha augmentat la presència de turistes el mes de setembre"[144].

Citant encara F.López Palomeque i R.Majoral, "Els mesos d'hivern l'índex (d'ocupació) oscil.la entre un 60% a Cap d'Aran i un 50% al Mig Aran i els percentatges són més irregulars al Baish Aran: 35% el desembre i l'abril i d'un 3,5 a un 10% els mesos de gener, febrer i març. Es evident que aquests índexs són en funció de la localització de les estacions d'esquí, que a l'hivern actuen com a factors d'atracció. Cal dir, però, que per Nadal i Reis i durant les vacances de Pasqua els índexs d'ocupació a Cap d'Aran i al Mig Aran són del

---

144. F.López Palomeque i R. Majoral ("La Vall d'Aran", Caixa d'Estalvis de Catalunya, 1982, p.234) donen uns detalls sobre l'estacionalitat de la demanda hotelera referits a 1980, que avui són encara perfectament vàlids.

100% i superiors, car als moments de saturació s'adapten lliteres o bé es fan servir habitacions de cases particulars. També passa semblantment alguns caps de setmana i ponts festius durant l'època de l'esquí, com es constata en les respostes a l'enquesta sobre aquesta qüestió. L'atracció de les estacions d'esquí no incideix, doncs, en l'ocupació de l'oferta hotelera del Baish Aran".

Aquestes diferències territorials tenen la seva manifestació més clara en els forts contrastos demogràfics entre els nuclis de població, segons es tingui en compte la població que hi resideix habitualment i la que hi resideix en un moment donat. Des dels diversos punts de vista, Vielha és la primera població de la Val. Però, mentre quant a població permanent són Bossòst i Les les poblacions que la segueixen en nombre d'habitants, quant a població potencial o resident en les temporades altes turístiques, són Baqueira i Betren nucli contigu a Vielha, els més importants.

La freqüentació de la Val i l'ocupació hotelera varien també segons els dies de la setmana. Habitualment són els caps de setmana i altres dies festius els qui enregistren una major ocupació, tot i que en el Baish Aran sembla que la incidència d'aquesta variabilitat sigui inferior. Les variacions setmanals són inferiors durant l'estiu, quan els sojorns dels visitants es prolonguen per deu o quinze dies. Les estades curtes, de dos dies, són especialment importants durant tot l'hivern; en aquesta època els sojorns més llargs són d'una setmana i es corresponen amb les estades d'esquí, que tenen una incidència especial en l'hosteleria del Naut Aran.

La duració de l'estada depèn força de la procedència dels visitants. Així, els provinents de les contrades franceses veïnes acostumen a fer estades curtes, perquè els hi ho permet la seva major proximitat a la comarca. Els clients provinents de l'estat francès no són, però, majoria entre els clients dels hotels aranesos. A la part del Baish Aran, que és on la presència de francesos és superior, aquests representaven el 15% de l'ocupació estiuenca i el 20% de l'hivernal, segons dades de 1980. Aquests percentatges han augmentat lleugerament avui dia, perquè es constata una major presència de turistes francesos durant el període de funcionament de les estacions d'esquí.

e) L'explosió del turisme i l'equipament turístic.

En conjunt, l'oferta d'allotjaments turístics de la Val, que es troba en un procés continu d'engrandiment, representa una capacitat tres vegades superior a la població resident permanentment a la comarca, fet que dóna bona idea de la importància del sector turístic. Front als prop de 7.000 habitants permanents de la Val d'Aran el 1986, els diferents equipaments turístics, hotels, càmpings, segones residències i altres, representen prop de 21.000 places[145]. Les xifres són aproximatives i no recolleixen, segurament per defecte, totes les pernoctacions; però donen bona idea de la importància de la presència de turistes i de la importància dels diversos tipus d'allotjaments (quadre 7.26).

Quadre 7.26. POBLACIO TURISTICA I CAPACITAT D'ALLOTJAMENT A LA VAL D'ARAN. 1987.

	capacitat total	població turística habitual		
	places	agost	nadal	novembre
Hotels	3.572	3.572	3.572	210
Càmpings	3.000	3.000	240	-
Cases de pagès	319	319	281	-
Habitacions familiars	428	428	285	-
Refugis	286	286	170	-
Refugis forestals	200	200	-	-
Albergs i residències	485	485	465	260
Cases de colònies	100	100	-	-
Acampada lliure controlada	-	1.120	-	-
Acampada lliure sense control	-	350	-	-
Segona residència	12.484	7.490	12.484	275
Total	20.874	17.350	17.497	745
Població turística sobre residents (6.890) (%)	299	249	250	9

Font: Elaboració pròpia a partir de les guies turístiques i estudis de freqüentació.

El major nombre de places d'acollida de visitants a la Vall d'Aran prové de la segona residència, que és particularment utilitzada en la temporada de l'esquí. Segueixen en importància els hotels, que no arriben a cobrir la quinta part de la capacitat total d'allotjament. Els càmpings, que s'utilitzen a l'estiu, sumen un nombre de places

145. Vegi's l'avaluació efectuada en el "Projecte de Pla Comarcal de Muntanya de la Val d'Aran", 1988, op.cit., pps 241-242.

pròxim al de les instal.lacions hoteleres, i la resta d'equipaments parahotelers, que s'orienten més aviat al turisme estiuenc, sumen un nombre de places bastant inferior. Hotels i segona residència representen l'equipament hoteler particularment adreçat als esquiadors; és el tipus d'equipament més important i el que més ha crescut en els dos darrers decennis.

Els hotels constitueixen l'oferta d'allotjament turístic convencional i la seva presència ha augmentat progressivament a la Val a mesura es desenvolupava el turisme. Dels 6 hotels de tipus familiar que recollia la Guia d'Hotels de l'any 1961 s'ha passat a 45 hotels l'any 1987, alguns d'ells de dimensions remarcables. En conjunt, la capacitat hotelera actual de la comarca se situa, segons la guia hotelera oficial, entorn a les 3.412 places, xifra superior a la de les altres comarques pirinenques; l'altra comarca amb un desenvolupament turístic important, la Cerdanya, en suma unes 2.700[146].

Els primers hotels es localitzaven a Vielha i el Baish Aran; amb el temps els hotels s'han escampat cap al Naut Aran i s'implanten també en nuclis de població més petits. Avui dia encara, però, la majoria d'hotels es localitzen a Vielha, gairebé la meitat. Per altra part, els hotels de Vielha són també els més grans i representen en conjunt prop del 60% de les places hoteleres de la Val.

La major part dels establiments hotelers són familiars, encara que acostumen a llogar mà d'obra extrafamiliar, especialment en els moments de major freqüentació. Es tracta en general d'hotels i hostals de dues estrelles, que disposen normalment d'entre 20 i 40 habitacions i acostumen a oferir servei de menjador. La majoria d'aquests hotels de categoria mitjana són propietat de famílies de la mateixa Val, situació ben diferent de la dels hotels de més categoria, propietat d'empreses foranes.

---

146. Les 3.412 places hoteleres que es dedueixen de les guies oficials es queden curtes sobre el nombre de places hoteleres realment existent. Si se sumen les pensions i alguns hotels no recollits en aquestes guies s'arriba a un mínim de 3.572 places hoteleres en el conjunt de la Val.

Actualment hi ha tres hotels de tres estrelles i tres més de quatre, localitzats al Naut Aran i Vielha. Són també els establiments de major capacitat i representen la quarta part de les places hoteleres existents a la comarca. Entre aquests hotels de més categoria cal destacar el Parador Nacional de Vielha, obert l'any 1966, que fou el primer d'aquests establiments i ha constituït, d'alguna manera, un punt de referència per al conjunt de l'hostelería de la Val.

Alguns dels hotels familiars de la Val romanen oberts durant tot l'any. De manera força generalitzada, però, els hotels de la Val tanquen durant el mes de novembre, període que s'amplia en alguns casos al mes d'octubre; és l'època en la qual l'afluència turística és més baixa en el conjunt de la Val. Alguns establiments tanquen també alguns mesos, a part de la tardor, i aquí el comportament és ben diferent entre els establiments de Vielha i el Naut Aran, i els del Baish Aran. Els primers tanquen a la primavera, en els mesos de maig i juny; els segons tanquen algun mes d'hivern, donat que no els hi arriba la demanda turística lligada als esports de neu que es produeix en aquests mesos.

f) La segona residència. Negoci urbà o hipoteca pel futur.

Per la part sud de la Val d'Aran, les contrades muntanyenques veïnes forneixen naturalment un contingent de visitants bastant escàs. La major part dels visitants procedeixen de centres urbans, que es troben relativament allunyats i han de fer estades més llargues. Tot i que les oscil.lacions entre uns anys i uns altres poden ser importants, Barcelona i el seu entorn urbà forneixen la major part dels clients dels hotels aranesos, prop de les dues terceres parts. Els visitants procedents de Madrid poden arribar a representar la quarta part de la clientela dels establiments del Naut Aran en la temporada d'esquí. Es compta també un nombre significatiu de visitants provinents del País Basc, especialment de Donosti, i també del País Valencià, que també són atrets fonamentalment en el moment de la temporada d'esquí.

Aquests visitants, que han d'efectuar llargs desplaçaments, efectuen estances més o menys prolongades i a mig o llarg termini s'interessen per disposar d'una casa pròpia; la seva bona disponibilitat econòmica

els hi ho facilita. Així és com el turisme atret per l'esquí ha provocat el boom dels habitatges de segona residència a la Val. Segons les estadístiques oficials l'any 1986 hi havia 3.567 habitatges de segona residència, quantitat que representa el 63% del total habitatges de la Val[147].

L'oferta principal d'allotjament és, en qualsevol cas, la segona residència, que representa per ella sola el 60% de l'oferta total de places per turisme. La segona residència (apartaments o cases unifamiliars de propietat, apartaments o cases unifamiliars en multipropietat, habitatges de lloguer) és utilitzada especialment durant la temporada d'esquí, moment en el qual representa el 71% de les pernoctacions de visitants de la Val. A l'estiu l'ocupació de la segona residència és molt inferior; l'important conjunt d'apartaments de Baquèira, per exemple, resta pràcticament buit.

L'expansió de la segona residència es produeix fonamentalment en els anys 1970 i ve induïda pel desenvolupament de la pràctica de l'esquí. El cens de l'any 1970 enregistra tot just 347 habitatges de segona residència (alguns d'ells no serien per altra part ocupats per turistes), quantitat que indica la poca rellevància del fenomen en aquells moments. Com a habitatges de segona residència hom trobava aleshores només alguns xalets i algunes cases velles restaurades.

Durant els anys 1970 es produeix el boom de la segona residència, que es concentra a l'àrea Vielha-Betren i a alguns nuclis del Naut Aran. A Vielha-Betren es construeixen blocs d'apartaments i conjunts residencials, entre els quals destaquen Elurra, Priviletge, Tressens o Sapporo. Al Naut Aran es construeixen també conjunts residencials a Baquèira; però hi destaca l'edificació de pavellons que volen seguir la tipologia de la "casa aranesa". Les noves edificacions arriben a ocupar àrees superiors a les que ocupen els nuclis antics on s'ubiquen, o determinen l'aparició d'un nou nucli superior als antics, el conjunt de Baquèira.

---

147. Segons les dades del Cens de Població de 1981 la Val d'Aran tenia 4.959 habitatges; el 32,4% consten com a residència principal, 54% com a segona residència i el 13,6% restant com a habitatges vacants. El Padró de 1986 feia pujar a 5.656 el nombre d'habitatges, xifra que representa un augment del 14%, corresponent fonamentalment a segona residència.

En el període 1981-1985 es dóna una certa ralentització de l'edificació d'habitatges de segona residència, que correspon a un procés general en el conjunt del país. Durant aquest període només se superà el centenar d'habitatges construïts l'any 1983. L'any 1986 es redreça aquesta tendència i el nombre de nous habitatges construïts s'atança a dues-centes; però tot seguit la construcció de nous habitatges torna a ralentir-se[148].

Tal com posa de manifest el professor F.López Palomeque, que investiga en la seva tesi doctoral les repercussions urbanístiques del desenvolupament turístic, els promotors que porten la iniciativa en la construcció dels conjunts residencials importants són de fora de la Val[149]. La major part són de Barcelona i encontorns, però també es troben empresaris de Madrid, Saragossa i País Basc. Els habitants de la Val participen en les petites promocions i de manera més destacada en les empreses de construcció, a part d'obtenir els beneficis de la venda dels terrenys.

La major part dels apartaments són objecte de venda, a uns preus que recorden els que es paguen en el centre de Barcelona, entorn a les 120.000 pessetes el metre quadrat (1988); a 150.000 ptes/m^2 s'arriba a la Pleta de Baquèira. El lloguer d'apartaments és més aviat limitat; l'oferta d'apartaments de lloguer se centra sobretot al voltant de l'estació d'esquí de Baquèira i es fa conjuntament amb el forfait d'esquí. Molt sovint són els mateixos propietaris compradors els qui lloguen el seu apartament durant el temps que no l'utilitzen mitjançant una societat immobiliària especialitzada.

---

148. Vegi's els butlletins d'"Estadístiques de la construcció d'habitatges a Catalunya" de la Direcció General d'Arquitectura i Habitatge del Departament de Política Territorial i Obres Públiques. Al costat de les noves vivendes construïdes es rehabiliten anualment entre 20 i 40 habitatges. Per altra part, en les cinc anys que van de 1984 a 1988 només s'han construït 15 habitatges de protecció oficial a la Vall d'Aran, xifra per davall de la qual només es troba el Pallars Sobirà.

149. F.López Palomeque, "La producción del espacio de ocio en Cataluña. La Vall d'Aran", tesi doctoral presentada al Departament de Geografia de la Universitat de Barcelona, setembre 1982, Barcelona, 486 pps.

D'una banda, la major part dels guanys generats per la promoció immobiliària, que acumulen plusvalues extraordinàries, van a agents exteriors a la Val. Per una altra banda, els compradors són encara més majoritàriament de fora de la Val i esdevenen els propietaris efectius de la comarca. Tal com constatava F.López Palomeque, "de la superfície construïda comarcal, 634.110 m2, un 43% pertany a propietaris no aranesos. D'aquestos destaquen els provinents de la província de Barcelona, que representen 21% del total comarcal i 83% de la propietat no aranesa"[150].

Aquesta apropiació territorial ha suposat d'entrada uns guanys per als antics propietaris aranesos, que han permés a la població local emprendre activitats i negocis o, simplement, augmentar el seu nivell de vida. Però, la urbanització del territori, sobretot quan es tradueix en una segona residència escassament utilitzada, grava la seva productivitat actual i futura (en un indret on el sòl és escàs). Si a més a més es dóna el cas, com a la Vall d'Aran, que la població local ja no pot dicidir sobre l'ús de la terra, hom es troba ben hipotecat de cara al futur.

---

150. F.López Palomeque, "La producción del espacio de ocio..", 1982, op.cit., p.465.

8. CONSTATACIONS FINALS.

8.1. CONSTATACIONS GENERALS I LLACUNES TEORIQUES I METODOLOGIQUES.

En intentar explicar la situació de les comarques rurals desafavorides hom es veu obligat a efectuar un recorregut en vies múltiples, traçat força entortolligat i sense punts de sortida i arribada nets. Donar una forma coherent als resultats que s'han obtingut en el decurs de la recerca no és fàcil, per la seva mateixa complexitat i perquè sovint no es disposa o resulta molt difícil d'obtenir informació sobre alguns aspectes que formen part de la cadena argumental. Encara més, no ha estat un objectiu exprés de l'estudi arribar a cap demostració determinada, ni s'ha descobert una teoria que respongui i sintetitzi molts dels interrogants plantejats. Tampoc es volen repetir les conclusions o hipòtesis que s'han anat desgranant en el decurs del treball.

En abordar la problemàtica de les comarques rurals més desafavorides de Catalunya s'ha volgut partir d'un mínim de condicionaments temàtics o teòrics. Aquests porten fàcilment a resultats parcials i a conclusions errònies o sense gaire fonament. Això no vol dir que a partir de l'anàlisi de fets i dades determinats no s'intenti sistemàticament arribar a conclusions d'un valor més general.

8.1.1. LES DESIGUALTATS TERRITORIALS NO TENEN NOMES UNA EXPLICACIO ECONOMICA.

La interpretació de les desigualtats espacials des d'un punt de vista econòmic constitueix, en tot cas, una base de partida i el camp preferent de les observacions.

En una primera elaboració del tema d'estudi efectuada en la tesi presentada l'any 1984 a l'Universitat Paul Valéry de Montpeller ("Comarques et régions. Une approche des zones défavorisées en Catalogne", dirigida pel professor Robert Ferras) s'insistia en el valor explicatiu de la teoria del desenvolupament desigual. Però, més

endavant s'ha vist que l'aplicació d'aquesta teoria a les diferències del desenvolupament regional a l'interior dels països desenvolupats, i encara més dins un àmbit econòmicament força integrat com Catalunya, posa de relleu força incongruències.

D'entrada, els estudis basats en la teoria del desenvolupament desigual aporten algunes idees i unes formulacions literàries que resulten atractives per a presentar determinades relacions econòmiques espacials, particularment per la visió globalitzant que donen i per la connexió que estableixen entre fets espacials i creixement econòmic. Però inclús els rars estudis d'aquesta corrent teòrica fets amb algun recolzament estadístic (A.Aydalot, "Dynamique spatiale et développement inegal", Economica, 2a edició, 1980, París), no aporten proves empíriques de les interpretacions que es proposen.

La teoria del desenvolupament desigual ajuda, en tot cas, a descriure alguns fenòmens d'encaix de les àrees rurals desafavorides en l'economia regional, particularment pel que fa al desenvolupament del sector industrial. L'activitat industrial de les comarques desafavorides pateix d'unes condicions perifèriques, que determinen la manca de fàbriques o el caràcter subsidiari de les existents.

Com s'ha pogut comprovar, les indústries de les comarques desafavorides es basen, per un seguit, en l'existència d'una mà d'obra poc costosa i poc reivindicativa. Aquestes indústries acompleixen tasques subsidiàries i poc qualificades dins la cadena d'elaboració d'un determinat producte, rarament disposen d'un circuits comercials propis i produeixen de vegades en règim de subcontracte d'altres indústries. Per altra part, les indústries existents no requereixen, ni inciten activitats d'acompanyament en el mateix lloc.

Quan l'explotació dels recursos locals ha estat l'origen de factories importants, com és el cas de les centrals elèctriques, la direcció tècnica i econòmica no deixa de situar-se lluny. Els beneficis que reben aquestes comarques són nimis i se centren en l'ocupació generada, cada cop és menys significativa. La proximitat als centres de consum, i en particular a Barcelona, pesa decisivament tant en la

localització de les tasques de direcció com en la de les menys qualificades derivades de la distribució.

Tot plegat, això no treu que en comarques rurals més industrials i riques i a la mateixa àrea metropolitana de Barcelona es trobin indústries amb uns condicionants estructurals semblants. En aquestes àrees es troba també mà d'obra tant o més barata i dòcil (i subjecta a una ocupació precària) que la de les comarques rurals desafavorides, i s'hi descobreixen, en consonància, hàbitats amb un nivell de vida particularment baix.

Altrament, a les comarques rurals desafavorides apareixen iniciatives locals d'industrialització, que expliquen diferències internes en el creixement urbà i poblacional i que no encaixen gaire bé en un model de relacions de dependència de Barcelona o altres centres urbano-industrials. També encaixen malament en el model centre-perifèria les activitats de serveis, que capitalitzen el desenvolupament econòmic dels darrers anys. Així, els serveis vinculats al turisme han situat la renda de comarques abans pobres, com la Vall d'Aran i la Cerdanya, entre les rendes més elevades de Catalunya, i alhora han provocat una recuperació del seu contingent demogràfic.

La teoria sobre la natura desigual del desenvolupament o les teories més clàssiques sobre el desenvolupament per etapes aporten un nivell de generalització que no encaixa en l'anàlisi de la problemàtica específica de les àrees desafavorides. I això es pot atribuïr, en part, a una qüestió de sensibilitat per altres disciplines, que manca a l'economia regional o geografia econòmica.

La desaparició de les élites dominants, tant les menestrals com les camperoles, a final del segle passat i principi d'aquest s'assenyala, per exemple, com un factor determinant de la manca actual d'iniciatives locals a les comarques meridionals. La desaparició de les cases més grans i riques al costat de la dels petits pagesos i els jornalers és un fet força comú a les societats camperoles i es pot descobrir també a l'Alt Pirineu. Una altra qüestió, ben important en l'evolució de les comarques rurals, és el camí seguit per la burgesia vilatana; els sociòlegs o historiadors, que tenen una

especial sensibilitat pel tema, no han aportat encara informació clara.

La desaparició de la gran explotació no suposa la desaparició de grups dominants o relativament rics a les comarques rurals; però les iniciatives econòmiques hi prenen un caràcter marcadament igualitari i col.lectiu. Les cooperatives creades des de començament de la centúria, locals a les comarques meridionals i comarcals a les pirinenques, constitueixen la via més habitual de "relació amb el mercat" dels pagesos. Si, d'entrada, les cooperatives han permès negociar els propis preus en condicions avantatjoses, amb el temps s'han demostrat estructuralment poc adequades per seguir les transformacions agroindustrials i han comportat perjudicis per a la pagesia local.

A les comarques pirinenques les societats agràries tradicionals han estat objecte freqüent d'atenció per part dels antropòlegs, que posen de relleu els aspectes més destacats de la seva descomposició social. La crisi de l'acte matrimonial, que constituïa la base de l'estratègia econòmica, social i política de les famílies troncals pirinenques, apareix des d'aquest punt de vista com una causa fonamental de la desestructuració econòmica i la gran recessió demogràfica. L'elevada proporció de concos entre la població adulta apareix com la manifestació més vistosa d'aquests fets.

Les condicions físiques del territori tampoc hi són per res en la definició de les comarques accidentades del Pirineu i de les secaneres i accidentades meridionals com les més desafavorides econòmicament i socialment. Així, el límit ecològic del conreu de l'avellaner ha privat a les comarques meridionals interiors d'una orientació productiva interessant per a modernitzar la seva agricultura. L'accidentament del relleu fa, per la seva banda, impossible la mecanització de les labors de conreu al Priorat i a bona part del Pirineu i es dreça contra la modernització de l'agricultura.

A nivell històric s'ha assenyalat també la importància de determinats fets, com la penetració de plaga de la fil.loxera a finals del segle XIX, que provoquen crisis socials i econòmiques profundes. Aquests

fets es tendeixen a sobrevalorar en alguns casos (la incidència de la fil.loxera a les comarques meridionals) i a menystenir en altres (la incidència de la fil.loxera a les comarques pirinenques, que també eren majoritàriament ocupades per la vinya). Abans l'arribada de la fil.loxera a les comarques meridionals ja existia emigració, que es nodria dels forts excedents reproductius. Les pautes sexuals i reproductives apareixen, des d'aquest punt de vista com una component important de l'evolució sòcio-econòmica i de la seva diferenciació espacial, sobre la qual existeix una informació força limitada.

Les comunitats rurals de les comarques desafavorides mostren, en definitiva, una adaptació (o manca d'adaptació) particular a les novetats de la cultura i economia agroindustrials. Les variables ecològiques locals i les estructures socials conformades a través de la història condicionen els canvis i en alguns casos els perviuen. Però es fa difícil dir fins a quin punt aquests elements determinen l'endarreriment relatiu o la crisi econòmica i social de les comarques desafavorides en relació a altres comarques rurals. Aquestes comarques no han estat pas sempre les més pobres, i això obliga a girar l'atenció sobre les mateixes transformacions agroindustrials.

8.1.2. DETERMINISMES SOCIALS I LLIURE ARBITRI. L'EXCEPCIO ESDEVE REGLA A LES COMARQUES DESAFAVORIDES.

Tan feble és l'activitat de tipus industrial i tan puntuals les novetats urbanes, que l'estudi sòcio-econòmic de les comarques desfavorides pren caràcter d'historieta. D'alguna manera, és la conseqüència lògica de l'escassa densitat del poblament i les activitats econòmiques d'aquestes àrees. El fet puntual i l'anècdota tenen sovint a les comarques desafavorides conseqüències de primera magnitud.

Que el senyor Betriu decidís d'instal.lar l'empresa Taurus de petits electrodomèstics a Oliana es pot explicar en funció de les particularitats d'aquest tipus de producció i de les condicions de la mà d'obra local. Però, de no existir uns lligams afectius amb aquest poble, provablement no hi existiria aquesta empresa industrial, que suporta tota l'economia de la part baixa de l'Alt Urgell.

Circumstàncies semblants es repeteixen en molts altres casos com ara la fabricació de taüts a Móra d'Ebre, la creació i expansió de l'estació d'esquí de Baqueira o la constitució inicial de la Cooperativa Lletera del Cadí, per citar exemples d'activitats econòmiques ben consolidades i conegudes.

L'anècdota no la constitueixen, per altra part, solament les persones protagonistes, que acostumen a aparéixer a les cròniques oficials. Determinats factors de localització d'una activitat tenen un valor ben singular. Alguna cosa deu voler dir, per exemple, que el millor (i gairebé únic) balneari de les comarques pirinenques catalanes se situi a Caldes de Boí, on hi ha les fonts termals més cabaloses i variades. I tampoc és casual que l'estació d'esquí més gran i de major impacte econòmic, Baqueira-Beret, que és la més allunyada de Barcelona, ocupi el millor domini esquiable.

Alguns fets territorials són prou importants i no encaixen tampoc dins de lògiques econòmiques espacials; és el cas, per exemple, del fet fronterer. La frontera entre els estats francés i espanyol ha tallat moltes relacions interfrontereres; però ha donat peu també a que la població veïna visqués del contraban i que aparegués una intensa activitat comercial als llocs de pas com ara el Baix Aran, Puigcerdà o Llívia. Fet més singular, encara, la proximitat d'un semi-estat com Andorra, que ha fet de la seva condició de falca fronterera la seva premisa econòmica, anima bona part de l'activitat econòmica de la Seu d'Urgell i els seus encontorns.

A la vista dels exemples, no estaria gaire desencertat afirmar que l'anècdota té categoria de regla econòmica a les comarques rurals desafavorides. El nombre escàs d'iniciatives econòmiques que es desenvolupen en aquestes comarques i la importància que prenen al Pirineu les activitats turístiques, que segueixen pautes locatives força singulars, donen un bon argument.

Més enllà de les anècdotes que expliquen moltes de les desigualtats territorials no es pot negar la presència d'uns trets comuns que identifiquen les comarques rurals més desafavorides. Es tracta en particular de la manca d'un desenvolupament urbano-industrial i la feblesa de la terciarització.

En entrar a analitzar la problemàtica de les comarques desafavorides es presentava l'interrogant de quines eren aquestes comarques. Per a resoldre ambdues qüestions ha calgut referir-se al conjunt de Catalunya, que dóna la mida i definició de les diferències territorials.

L'anàlisi global del desenvolupament de les comarques catalanes efectuada en el capítols tres i quatre ha permés entreveure per a l'any 1975 una situació de desfavoriment basada sobretot en la manca d'un desenvolupament urbano-industrial. Aquesta mancança comportava el predomini de les activitats agràries tradicionals, l'absència de centres urbans importants, la recessió i envelliment demogràfics, uns nivells de renda baixos i uns grups socials poc diferenciats i de comportament més aviat tradicional. Aquestes característiques es reprodueixen a totes les comarques de la Catalunya interior, amb l'exepció del Segrià, i assoleixen valors extrems a les situades més al nord i més al sud.

Però, dins la Catalunya interior desfavorida apareix ja el 1975 i es desenvolupa amb força a partir d'aleshores un altre factor de diferenciació que esdevé tant o més important, la terciarització. Són precisament les comarques interiors més terciaritzades, la Vall d'Aran i la Cerdanya, aquelles que presenten una tendència demogràfica més positiva i un nivell de renda superior.

Tot i els canvis introduïts per la terciarització, tant pel poc pes del desenvolupament urbano-industrial com per la insuficiència de la terciarització, s'ha de destacar dues grans bosses desafavorides a Catalunya; les comarques de l'Alt Pirineu i les meridionals interiors. Les primeres presenten un cert desenvolupament terciari, rendes més elevades i absència particular d'indústria i equipaments; les comarques veïnes de l'Ebre presenten, per la seva banda, un sector agrari més potent, una certa industrialització i un nivell d'equipaments locals més satisfactori. El Pallars Sobirà, entre les comarques pirinenques, i la Terra Alta i el Priorat, entre les meridionals, constitueixen pels seus indicadors de desenvolupament les comarques més desafavorides de Catalunya.

El grau de desenvolupament urbano-industrial comarcal posa de relleu una lògica especial en la qual pesa de manera decisiva la proximitat a Barcelona. Barcelona ha capitalitzat el creixement econòmic a base de buidar demogràficament i desestructructurar econòmicament bona part del país. Les bosses desafavorides del triangle català, que coincideixen amb els vèrtexs més allunyats de la capital, en representen l'exemple més net.

L'allunyament ha permés que subsistissin petites activitats industrials al Pirineu; però la majoria han estat escombrades per les grans empreses de fora. El mateix subministrament elèctric introduit per la iniciativa local ha passat a mans de les empreses exteriors, que exploten els abundants recursos hidràulics locals a canvi de gairebé res. L'allunyament no ha impedit que s'explotessin els recursos locals, tant al Pirineu com a les terres interiors de l'Ebre, com tampoc ha impedit que es transformessin els valors culturals i es desencadenés un èxode sense precedents.

Abans que arribessin les carreteres o el telèfon, els intercanvis entre el Pirineu o les terres de l'Ebre i les comarques veïnes, motivats en particular per la transhumància o els desplaçaments de la mà d'obra en el moment de la collita, eren ja molt importants, com ho era el servei temporer, de mesos o uns anys, dels fadrins o fadrines a ciutat. L'existència de contactes no significa, en tot cas, l'adopció immediata de les innovacions; l'adaptació mental porta un temps i cal sovint disposar de capital per a fer efectives les novetats (fet aquest darrer vinculat amb la mateixa difusió).

Les comarques pirinenques s'han obert a l'exterior i han experimentat una transformació i crisi prou més radical que la de les comarques meridionals. I això es pot atribuir a circumstàncies avui difícils de sopesar: contactes més intensos amb la civilització urbana, sobrecàrrega demogràfica en relació als recursos naturals locals, valor transaccional escàs de les pròpies produccions, pes limitat de la propietat privada en relació a la comunal. Potser per la mateixa voluntat de superar l'aïllament físic de la muntanya, la societat pirinenca no s'ha oposat a l'explotació dels seus abundants recursos naturals per part d'agents exteriors, i la població local ha aprofitat totes les oportunitats de fugir dels petits pobles.

Les estructures socials i econòmiques de les comarques meridionals, basades en l'arboricultura mediterrània, han resistit millor i han evolucionat més lentament davant els embats de la societat urbano-industrial. Les comunitats rurals meridionals, relativament grans i amb millors serveis, han resistit també millor la crisi demogràfica que les petites comunitats pirinenques. Així, aquestes comarques meridionals prenen figura d'endarrerides i marginades del desenvolupament urbano-industrial del país, amb una renda econòmica particularment baixa, mentre les comarques pirinenques prenen carta de territoris buits, que ja han pagat tot el seu tribut en recursos a la societat urbano-industrial.

L'estructura urbana actual és un reflex fidel d'aquesta situació. A les comarques pirinenques s'ha arribat a constituir una estructura territorial clarament urbana; però els centres hi són petits, amb unes activitats comercials i de serveis que s'han quedat sense el suport demogràfic rural. A les comarques meridionals, per contra, els centres han vist diluïdes les seves funcions urbanes enmig un poblament constituït per nuclis relativament grans; aquests nuclis rurals fan el pont als centres comarcals i estableixen relacions preferents amb les capitals regionals, més veïnes de la costa.

Tal com es posa de relleu en el capítol 4, altres fets territorials tenen una incidència puntual en el desenvolupament comarcal; les capitals secundàries del país, el corredor costaner, la humitat i el regadiu, les planes, la tradició social que separa la Catalunya Vella de la Nova. Cap d'aquests factors afavoreix el desenvolupament del fet urbà i la creació de renda a les comarques més desafavorides de Catalunya.

Posats a esquematitzar es podria dir que en el cas de les comarques pirinenques les condicions d'extrema ruralitat, definides per una manca d'accessibilitat (aïllament físic i poblacional), donen raó de les deficiències que pateix la població. A les comarques meridionals es defineix, en canvi, una situació més aviat de marginació i escassa integració en procés industrialitzador del país.

8.1.3. DE LES TECNIQUES D'ANALISI ESTADISTICA A UNA GEOGRAFIA DE LES ACTITUDS.

Abordar els diversos aspectes del desenvolupament sòcio-econòmic del conjunt de Catalunya i destacar-ne les particularitats espacials en l'àmbit rural presenta notables dificultats tècniques. El sistema d'indicadors i les tècniques d'anàlisi estadística factorial constitueixen una clau d'accès força satisfactòria.

La utilització d'indicadors socials seguint els procediments desenvolupats per algunes organitzacions internacionals que analitzen les desigualtats territorials del desenvolupament ofereix una via d'accés a la matèria estudiada. Les tècniques d'anàlisi factorial permeten contrastar una gran quantitat d'informació estadística i arribar a propostes sintètiques. Tant per la metodologia com per les tècniques estadístiques es tracta d'un procediment descriptiu, que només autoritza a les interpretacions que hom hi sàpigui veure.

Els estudis de delimitació realitzats en base a aquestes tècniques utilitzen generalment una bateria limitada d'indicadors i li confereixen un poder de significació absolut, el mateix poder que s'atorguen a les tècniques d'anàlisi factorial, que s'utilitzen de manera absolutament acrítica. La selecció i diferenciació dels indicadors en funció dels diversos aspectes del desenvolupament econòmico-social ha permés, en l'estudi que es presenta, procedir de manera esglaonada i arribar a una síntesi més ponderada.

En el moment d'analitzar els diversos aspectes del desenvolupament en el tercer i quart capítols s'ha avaluat també la qualitat estadística i el grau de significació dels indicadors socials utilitzats. Aquests presenten deficiències importants, tant per la fiabilitat de la informació de base existent com pel volum limitat d'indicadors disponibles, els quals no abasten alguns aspectes significatius de la realitat. Amb tot, en el context de l'anàlisi general que es proposa la bateria d'indicadors utilitzada dóna força solidesa a les conclusions obtingudes.

El pas següent lògic en l'anàlisi era testar les components espacials que determinen el desenvolupament comarcal. Els instruments

estadístics utilitzats no permeten, pròpiament, conclusions inferencials i cal recórrer a altres eines matemàtiques. Aquestes, però, no milloren gaire els inconvenients de l'estadística descriptiva; a més a més, a les aleatorietats probabilístiques de l'estadística s'hi afegeixen limitacions en la significació social i econòmica de les variables i limitacions relacionades amb l'àmbit territorial utilitzat. No s'ha avançat, doncs, en la realització de regressions linials o en la modelització matemàtica, que en el context de l'estudi es prestaven a unes conclusions i un ús força barroers.

Per altra part, la sistematització de les observacions socials i econòmiques amb l'ajut de l'estadística i els models matemàtics té un gran interès; però no es pot separar d'uns objectius i unes teories sòcio-econòmiques. Lligar ambdós elements resulta ben difícil; les tècniques matemàtiques tot just s'adapten a l'explicació d'aspectes molt determinats de la realitat.

Per la seva banda, les teories constitueixen punts de referència cada cop més insegurs. A la manca d'adequació que mostren els esquemes teòrics per interpretar realitats canviants en el temps i en l'espai s'ha afegit darrerament un qüestionament de tipus intrínsec. Els seu esquemes interpretatius són continuament posats en crisi fins al punt que avui dia gairebé totes les teories socials han esdevingut il.lusions. Seria molt dir, per exemple, que totes les variacions teòriques construides a partir del marxisme han quedat desmuntades en quatre dies; però els fonaments han quedat profundament remoguts.

Les teories que analitzen les desigualtats territorials, que es remeten a les teories del desenvolupament, han quedat de manera general desbordades pels fets. Aquestes teories, convertides en receptes sobre el creixement polaritzat, les indústries industrialitzants, el trencament de les economies duals o el despegament per etapes, han mostrat les seves insuficiències a l'hora de ser dutes a la pràctica o en observar el comportament de casos concrets. Sigui com sigui, les diverses teories del desenvolupament ajuden a comprendre els fets econòmics i socials, i cadascuna mostra també una major adequació a uns indrets que a uns altres.

En molts aspectes les teories apareixen, però, com calcades d'un mateix patró, el dels països occidentals desenvolupats. Totes elles donen per sobreentés un objectiu, el progrés econòmic, més o menys ben repartit, però progrés. Això té almenys un avantatge per al treball que aquí ens ocupa, el que aquestes teories es mouen dins els esquemes comunament acceptats als països desenvolupats, les àrees desafavorides incloses.

Un altre inconvenient de les teories del desenvolupament regional no deixa d'incidir, però, en la seva aplicació a l'interior dels països desenvolupats; la subjecció als esquemes economicistes. Fruit de les preocupacions socials i les institucions que es troben en el seu origen, aquestes teories aporten un quadre per a la intervenció governamental en el desenvolupament econòmic, que se centra en qüestions productives i menysté molts dels aspectes de la realitat. Això fins arribar a algunes teories, com ara el desenvolupament endògen i similars, que més que aitals teories són simplement precisions i definicions de programes i objectius governamentals. Es com si la llei esdevingués, en aquest sentit, teoria.

Alguns estudiosos i els mateixos governs proposen en alguns casos ampliar els objectius propis del desenvolupament més enllà de la creació d'una major riquesa econòmica per càpita i introdueixen una nocions més àmplies com la qualitat de vida i el benestar, o el seu repartiment social. No es pot dir, però, que aquests enunciats es tradueixin en les teories i les pràctiques del desenvolupament. Altrament, si així fos quedarien encara una gran quantitat d'enfocs i percepcions socials al marge.

Però, en el fons, potser la reflexió sobre les desigualtats territorials només és possible des de la parcialitat dels esquemes de l'acció econòmica governamental. La introducció de nous enfocs socials aboca certament a una dispersió dels esquemes teòrics i a una certa disgregació en el mar de les ideologies que els suporten. Però aquest és un repte inevitable per a una comprensió dels fets socials que es vol "humanista" com els mateixos fets.

L'anàlisi de la realitat sòcio-econòmica es converteix i troba el seu pilar, a la fi, com a espill de les actituds de la població que la

crea i viu. Per alguns observadors la realitat sòcio-econòmica queda estrictament emmarcada per la pròpia actitud. El repte dels qui es pretenen pomposament com a científics socials o el d'aquells que simplement volen discutir i sobreposar-se als fets és anar més enllà de la pròpia actitud prefixada.

8.2. VALORAR LES EXPECTATIVES DE DESENVOLUPAMENT. UNA QUESTIO D'ACTITUDS.

8.2.1. ELS INDIS QUE HABITEN LES REGIONS REMOTES.

Una teoria apreciada pels pensadors marxistes explica que el desenvolupament capitalista només ha pogut arrelar en indrets on es donaven les condicions sòcio-econòmiques particulars de la societat feudal. Aquells pensadors que han desenvolupat una visió més estructuralista i mecanicista han negat qualsevol tipus d'evolució possible d'una altre modus de producció al capitalisme. Així, el capitalisme només s'ha pogut desenvolupar als Estats Units, Austràlia i algun altre país sense uns precedents feudals, gràcies a l'eliminació física dels pobladors (i el sistema productiu) indígenes o la seva reclusió en àrees marginals.

Donat que a Catalunya el punt de partida del desenvolupament capitalista és una societat de tipus feudal, no té massa sentit buscar dins el camp de les teories marxistes o del desenvolupament desigual un paral.lelisme amb la sort dels indis americans. Amb tot, l'absorció d'allò que s'ha vingut a anomenar "modus de producció pagès" dins el capitalisme planteja per algun teòric unes dificultats que ben bé recorden les que presenten les societats primitives acarades al capitalisme. Per altra part, la penetració del capitalisme ha estat també ben desigual a l'interior del país, amb una Catalunya Vella, que ha estat el focus del desenvolupament econòmic modern, i la resta del país, que ha fet una contribució més reduïda i tardana a la societat industrial.

A les comarques rurals desafavorides es descobreixen encara formes de vida tradicionals desaparegudes arreu; labors tradicionals a mà o amb

animals, transhumància dels ramats, art pastoral, pactes matrimonials familiars i altres. Al costat d'aquestes manifestacions molt residuals o folclòriques, apareixen trets socials i econòmics característics de les societats pageses tradicionals; autoconsum important, relacions locals molt estructurades, producció destinada a subvenir les necessitats del grup familiar.

A les comarques meridionals desafavorides la modernització de l'agricultura arriba amb retard i s'han conservat de manera particular molts trets de la pagesia tradicional. Tot i l'emigració experimentada en comarques com el Priorat i la Terra Alta, els pobles hi són relativament grans i conserven unes estructures socials relativament rígides. Obres com la construcció de la central nuclear d'Ascó signifiquen ocupació i rendes per a moltes famílies i fan que es transformin les relacions familiars i els hàbits de consum; però la manca de continuitat de l'ocupació pot deixar en suspens molts dels canvis.

A l'alt Pirineu l'activitat agrària té un pes inferior i els pobles s'han buidat. En conseqüència, els vincles socials, basats en una tradició cultural molt rica i formes col.lectives, s'han capgirat profundament. La propietat i les formes d'explotació comunitàries han esdevingut més aviat un entrebanc per als canvis i han dificultat l'adaptació econòmica social a les pautes capitalistes.

La "reserva d'indis" té, en tot cas, una major vigència cultural per a la societat urbana exterior que per als mateixos habitants de les comarques desafavorides. Per a la població d'aquestes comarques, que ha aspirat de fa temps a disfrutar dels mateixos avantatges dels habitants de la ciutat, la "reserva" es vol reduïda als "museus etnològics", que poden atreure algun turista de més. El tema apareix com a molt de manera festiva, com és el cas dels pallaresos sobirans que s'han inventat una Trobada anual de Tribus Indies. Molts urbans voldrien, en canvi, retrobar a les comarques desafavorides la cultura material d'altre temps al carrer.

Un pagès es queixava, precisament, a propòsit dels emigrats que retornen al seu poble per a passar-hi vacances i caps de setmana, que "voldrien trobar intacte allò que conegueren a la seva joventut i no

un poble envaït de turistes i modern ... El seu poble és el d'antany; es malfien de les transformacions, volen fer de nosaltres una reserva d'indis". La idea conservacionista, que no és gaire apreciada per la població local, impregna moltes de les actuacions i de les propostes que venen de l'exterior; però es concreta més en la "pedra" que no en les conductes socials d'aquests residents temporers.

Alguns urbans han fet un pas més enllà i han adoptat les pautes econòmiques de la societat tradicional rural. Autoconsum, ajuda mutua, produccions no estàndards, labors artesanals complementàries, esforç adaptat a les necessitats del grup, venda directa al consumidor constitueixen la mateixa filosofia econòmica dels neo-rurals, o hippies entre els aborigens. La condició d'indi constitueix, doncs, l'essència del mateix fenomen neo-rural i apareix, inclús, com a bandera ideològica (anecdòtica), quan la carta del cap de la tribu sioux al President dels Estats Units esdevé punt de referència col.lectiva.

Naturalment el dubte està fins a quin punt els hippies, que han reocupat alguns pobles deshabitats del Pirineu o conviuen amb la població local en altres que quasibé ho eren, poden i podran mantenir les seves diferències i no convertir-se en un aborigen més. L'experiència d'indrets amb una llarga tradició neo-rural, com ara les Cevennes, mostren com els neo-rurals esdevenen a la fi una economia agrària domèstica més. Per altra part, els neo-rurals que actualment s'incorporen a les comarques desafavorides parteixen de filosofies més pragmàtiques que les originals i en molts casos no dubten a integrar-se en l'economia i institucions locals, per bé que els recursos disponibles no els hi permetin viure amb gaire folgança.

La "reserva" adquireix, finalment, unes connotacions reals en els propòsits dels grans complexes industrials i els plans territorials de l'Administració. Així, a les comarques del Pirineu la construcció ha de respectar l'arquitectura tradicional i la preservació dels espais naturals imposa limitacions a les formes d'explotació econòmica. Tant aquestes comarques com les meridionals tenen la funció primordial de fonts de recursos energètics i naturals.

8.2.2. MODERNITZACIO PAGESA I INDUSTRIA; NO HI HA GALLINES SENSE GALL.

Tot i que es conserven alguns reductes i comportaments relativament arcaïcs, els valors urbano-industrials han penetrat de fa molts anys per tots els racons del país. Tot i el seu aïllament físic, la població de les comarques desafavorides ha mantingut unes relacions constants i intenses amb la resta del país. Aquestes relacions han transformat els valors i les espectatives locals i expliquen, per exemple, la magnitud assolidaper l'emigració.

Les estructures econòmiques tradicionals de les comarques desafavorides han experimentat transformacions importants. El sector agrari, que representava entorn a un 80% de la població activa d'aquestes comarques a finals del segle XIX, avui rarament supera un 25%. Només la Terra Alta, el Priorat i les Garrigues presenten una proporció d'actius agraris pròxima o superior a la meitat dels actius.

Des de principi de segle les explotacions agràries de les comarques de l'Alt Pirineu s'han transformat cap a la producció lletera, en consonància amb la constitució i desenvolupament d'indústries transformadores. A les comarques meridionals es produí des de mitjan segle XIX un gran desenvolupament de la vinya en funció de la demanda generada per les exportacions, i des de principi d'aquest segle es constituiren cellers i molins d'oli moderns que transformen els productes agrícoles i canalitzaven les vendes.

Els problemes actuals del sector agrari a les comarques desafavorides no són, per altra part, gaire diferents dels de la resta de comarques. A totes elles molts pagesos s'han fet vells i les explotacions no tenen continuïtat. El volum productiu de la majoria d'explotacions és baix i la rendabilitat és cada cop més reduïda i no dóna per a millorar o ampliar els mitjans de producció.

Tal com es posava de manifest en un treball anterior, el pagès tampoc ha sapigut crear una estratègia econòmica, ni un discurs propi alternatiu al que el portava a la pròpia extinció. Com a molt els pagesos es feren o s'han fet forts en una demanda de millors preus.

Però aquesta reivindicació no suposa posar en crisi la via de la "modernització" i la "industrialització" del camp, que porta implícita la pèrdua de pes econòmica i demogràfica del sector[1].

En el context d'un estat espanyol que es modernitza amb retard i no té una política social, els pagesos no poden ni tan sols efectuar una reconversió no traumàtica cap a altres activitats. La majoria es veurà abocada a l'emigració sense contemplacions, ni ajudes de cap tipus. Només els canvis econòmics i polítics dels anys 1970 fan que les famílies pageses busquin com sigui ingressos , agraris o altres, en el seu mateix poble de residència.

Aquells qui no han emigrat, pagesos o ramaders de mula i carro, pagesos aferrats als conreus de sempre, que es fan l'hort i les conserves i es crien les quatre bèsties pel consum, o vilatans en general que es retroben a cada enterro, a la plaça del poble o al mercat setmanal, mantenen molts dels valors de la cultura tradicional. Es pot parlar d'una veritable resistència, que ha sigut vantada pels agraristes de torn. Però, rarament aquesta resistència s'ha traduït en una resposta activa i es troba en fase d'extinció natural per la manca de continuitat de la majoria dels pagesos grans.

A finals dels anys 1970, la transició política coincidí amb grans manifestacions pageses i es constituí un moviment sindical fort al camp, que tenia com a bandera el lema "volem viure de la terra". Tant aquesta expressió com altres sorgides del moviment camperol venen a representar una afirmació econòmica i cultural enfront dels altres sectors econòmics i socials. Però això no s'ha traduït en estratègies econòmiques i socials pròpies; el cooperativisme agrari apareix cada cop més deslluït com a alternativa singular pels canvis imposats per la competència privada i el moviment pagès es troba avui dia sensiblement afeblit.

Per altra part, tret d'alguns indrets del Pallars Jussà d'agricultura mediterrània, la mobilització de la pagesia no assolí al Pirineu la intensitat de les comarques meridionals. El sindicat Unió de Pagesos ha tingut també un relleu escàs a les comarques pirinenques, fet que

---

1. I.Aldomà, "La vaga dels tractors. Conflictes pagesos a l'Urgell, 1977-1978", edi.Virgili & Pagès, 1986, Lleida.

es podria atribuir a la major desestructuració del sector agrari pirinenc, l'aïllament físic o la major integració industrial dels ramaders. El deteriorament de les relacions col.lectives també contribuïria a crear una actitud de desconfiança en les reivindicacions generals i en les pròpies possibilitats socials i econòmiques.

L'activitat agrària pirinenca presenta, en definitiva, un caràcter ben residual , fora d'algunes valls com l'Urgellet o la Conca de Tremp, de climatologia i relleu més benignes. Les oportunitats d'ocupacions alternatives fan que els pocs joves que queden es desentenguin definitivament dels esforços i maldecaps de les explotacions ramaderes familiars. Quan les oportunitats d'ocupació en el sector turístic i afins són abundants, com és el cas de la Vall d'Aran, ja no es troba ni un pagès jove (dos de menys de 35 anys en tota la Vall d'Aran).

8.2.3. "CAMACUS" VINGUEREN QUE DE CASA ENS TRAGUEREN.

Tot plegat, bona part dels ajuntaments de la Catalunya rural, en molts casos presidits per pagesos, han previst o tingut en compte a l'hora de redactar el planejament municipal l'existència d'una zona industrial, i, en aquest sentit, les comarques desafavorides tampoc han estat gaire diferents. Més ben dit, sí hi ha hagut una diferència, però que en aquest cas només representa un matís; mentre els ajuntaments de les comarques meridionals buscaven l'empresari que els hi instal.lés la fabriqueta, els de les comarques pirinenques esperaven o buscaven l'empresari que els hi posés en funcionament unes pistes d'esquí.

Si l'agricultura i altres activitats tradicionals tot just tenen un racó en les expectatives econòmiques de la població, la cultura rural no té pràcticament cap valedor. Els mitjans de comunicació han difós de fa molt temps els esquemes culturals urbans i els objectes de consum aparellats a la vida urbana han trastocat els esquemes econòmics de la població. La penetració cultural urbana, per la mateixa difusió d'uns valors que el camp no pot satisfer, ha constituit un dels factors fonamentals de l'emigració.

Les transformacions industrials i la cultura urbana tenen, a més a més, un representant eximi a les comarques desafavorides, el barceloní. Barcelonins són els emigrats del poble i els seus fills, que hi tornen per a passar-hi vacances o caps de setmana. I barcelonins són els diaris i altres mitjans de comunicació, barcelonins els qui han instal.lat la central elèctrica o la indústria local i els qui compren terres o cases per a fer-se la segona residència.

Amb el desenvolupament del turisme la presència física dels barcelonins esdevé aclaparant, en particular a les comarques pirinenques. Començaren uns aventurers a principi de segle, seguiren els excursionistes i aimants de la natura als anys 1960 i avui dia els turistes superen la població local en els mesos d'estiu o les vacances d'hivern. A les comarques meridionals els turistes són pocs més que alguns antics emigrats o els seus fills, que retornen temporalment a casa; al Pirineu són molts més i comencen a pesar-hi els europeus del nord.

La presència massiva de turistes constitueix motiu freqüent de conflictes amb els ramaders, que veuen el bestiar destorbat pels passejants i excursionistes i els prats envaïts pels campistes. Els residents de tot l'any han de suportar també restriccions o mancances d'aigua quan triplica o quadriplica la població i els estiuejants omplen les seves piscines. I els "forasters" també contribueixen ben poc a solucionar els problemes col.lectius que genera la seva presència.

Els pirinencs tenen la sensació, amb tant de turista, de no trobar-se més a casa seva, i apareixen reaccions lògiques de defensa contra uns invasors tan pertinaços i prepotents. Els barcelonins són el centre de bromes tradicionals en l'accent propi barceloní. I les seves curioses actituds envers la natura xoquen particularment la població local, que celebra el bateig dels creguts capitalins com a "camacus" (què-maco!), pixapins i similars.

Els enfrontaments amb els barcelonins disfraçats generalment de turistes no acostumen a arribar, però, gaire més enllà d'algunes escaramusses folclòriques. Pocs aborígens no tenen un parent pròxim a

Barcelona, fet que comporta un cert respecte o benevolença. I, al cap i a la fi, qui paga mana, i prou es cuiden els hotelers i altres potentats locals que viuen del turisme de que els barcelonins i altres urbanites tinguin la festa en pau.

Més encara, qui no té barcelonins els vol, i molts estan disposats a vendre's el familiar més pròxim perquè els barcelonins no faltin. Els ramaders de la vall de Boí no dubtaren a vendre's per quatre rals els seus prats fa més de deu anys a la promotora barcelonina d'una urbanització i de les pistes d'esquí de Boí-Taüll, que tot just han començat a funcionar aquesta temporada 1989-1990. Altres indrets han fet o esperen el mateix perquè no falli la presència (i diners) dels turistes.

La Vall d'Aran o la Cerdanya, que han vist estabilitzar-se la població i augmentar la riquesa, constitueixen un punt de referència per a la resta de pirinencs. Poc importa la forma en què s'ha produït aquest desenvolupament turístic; a base de grans inversions exteriors en infrastructures turístiques i la pèrdua de pes o marginació dels aborigens en l'economia local. El manà turístic es reparteix abastament entre els muntanyencs que se'n saben aprofitar, i poc importa allò que pugui passar en un futur quan la construcció se saturi o estabilitzi i els muntanyencs es trobin amb que ja no són propietaris de les seves terres i construccions.

Alguna cosa semblant arriba també a les comarques meridionals desafavorides amb la indústria. Pocs turistes arriben a aquestes comarques i pocs es pot esperar que n'arribi en un futur, i ni tan sols molts dels emigrats a Barcelona hi tornen per a passar els darrers anys de la seva vida. La indústria constitueix l'oportunitat més clara de fer diners, i no es pot despreciar, doncs, així com així.

L'Electroquímica de Flix, la mateixa Taurus d'Oliana o les petites indústries dels centres comarcals constitueixen l'objecte del desig de moltes poblacions que viuen del sector agrari. L'agricultura forneix uns ingressos cada cop més limitats i deixa, en tot cas, força hores lliures. Una petita indústria, ni que sigui un petit cosidor per començar, pot alleujar les estretors de l'economia local.

Salaris baixos, jornades de treball llargues, poca contestació social, economia submergida freqüent, activitats perilloses o contaminants; les poblacions meridionals no tenen interès en examinar les dents de l'industrial que hi arriba amb un bon feix de bitllets, ni que sigui per fer-hi una central nuclear. Tot i amb això, ben pocs industrials barcelonins o altres es dignen atançar-se a les comarques meridionals interiors. Els qui s'hi atancen i promouen algun tipus d'activitat deixen, encara, els riscos de la producció per a la iniciativa local i es limiten a subcontractar les feines, cas habitual dels tallers de confecció.

En resum, quan a les comarques pirinenques s'ha d'elegir entre desenvolupament turístic o pobresa i emigració, poques coses hi ha a decidir. Quan les dones meridionals han d'escollir entre treballar en un cosidor per quatre rals o no res, poc hi ha a veure. Quan els homes de les terres de l'Ebre han de decidir entre els ingressos fixes del treball a la indústria, les incerteses del camp o l'emigració, les garrofes aviat són comptades.

No ha deixat d'haver-hi algunes reaccions d'oposició a les anteriors condicions de desenvolupament econòmic, que recorden situacions de tipus colonial. Per la mateixa natura de la reflexió, es tracta de reaccions il.lustrades que no han tingut gaire ressó a nivell local. Els autòctons, immersos encara en molts elements culturals tradicionals i en un univers de possibilitats econòmiques i socials limitades no es troben generalment en condicions d'anar gaire lluny.

El plantejament més popular ha estat una reacció de defensa del propi territori enfront de l'invasió externa, amb unes connotacions bàsicament culturals. El cas més espontani, i alhora la manifestació més extrema de l'autoafirmació, es troba en la reivindicació de la independència del Pallars, que en els anys 1970 emplenà alguns murs de la comarca. Associacions com els Grups de l'Alt Pirineu i diverses de les terres de l'Ebre han estat més modestes i s'han limitat a reivindicar les vegueries del Pirineu i de les Terres de l'Ebre.

Aquestes reivindicacions territorials recorden els plantejaments d'independència o autonomia política fets a Occitània dins l'estat

francès a partir de les condicions de marginació econòmica i la identitat lingüística i cultural. El sociòleg A.Touraine possà de manifest les limitacions d'aquestes reivindicacions en el context d'una economia subjecta a les inversions i iniciatives exteriors ("Le pays contre l'Etat. Luttes occitanes", Seuil, 1981, París). En últim terme, els protagonistes de les reivindicacions parteixen ja d'uns codis eminentment urbans i només poden aferrar-se en un militantisme bastit a partir d'elements tradicionals o folclòrics, que no són gaire apreciats pels mateixos aborígens, que pretenen escapar-se'n.

El paral.lelisme d'Occitània té, encara, un sentit particular a les comarques desafavorides catalanes. A la Vall d'Aran, de cultura occitana, s'ha desenvolupat un moviment de reivindicació cultural i d'autonomia política amb un suport popular important, l'Unitat peth Progres. Una altra qüestió és que aquest grup, amb una forta representació als Ajuntaments, aconsegueixi els seus objectius d'autonomia política dins l'autonomia catalana. La renda elevada de la població de la Vall d'Aran, bastida a partir d'un turisme i uns promotors turístics bàsicament barcelonins, acaba de donar connotacions ben particulars a la situació.

8.2.4. PARE NOSTRE ESTAT I GENERALITAT... DESLLIUREU-NOS DE TOT MAL. AMEN.

La reivindicació d'autonomia política davant de l'Estat o la Generalitat per a poder decidir sobre qüestions del propi desenvolupament econòmic i social té un dur contrasentit a les comarques desafavorides. Aquestes comarques demanen unes solucions als seus problemes econòmics que depenen en bona part de les administracions públiques, en mancar-hi la iniciativa local. Per altra part, la seva economia s'aguanta tant o més en els ajuts i actuacions que provenen de l'Administració estatal i la Generalitat, que en les inversions privades vingudes de l'exterior.

D'entrada, les rendes del sector agrari, que ocupa encara posicions dominants a les comarques més desafavorides, es troben particularment lligades a l'Administració, tant pel que fa a la política de preus com pel que fa a la política d'estructures. Les ajudes de l'administració per a la millora de les explotacions agràries són

decissives per a la instal.lació dels pagesos joves. Per altra part, els ajuts per a la renovació de la vinya i l'olivera constitueixen el punt de partida de la modernització agrària de les comarques meridionals, mentre les primes pel bestiar i les subvencions en concepte d'indemnització compensatòria de muntanya representen un ingrès net significatiu per a les explotacions de muntanya.

La pagesia té davant seu les empreses agroalimentàries, o els comerciants, a l'hora de fixar el preu d'un determinat producte; però les regles del joc i els marges econòmics venen fixats per l'administració, fet que complica la posició negociadora del pagès. Si a això s'hi afegeix el fet que l'administració responsable es troba ben lluny, a Brusel.les, i que la política de sosteniment dels preus deixa pas avui dia a la de les millores de les estructures, la negociació esdevé molt més complexa. D'una banda, l'administració ha oferit i ofereix un port al pagès per a salvar-se de les tempestes del mercat; per una altra banda, la mateixa administració obre progressivament l'agricultura a les vicissituds del mercat mundial i les pretensions de l'agroindústria (que és la que tira del carro del progrès agrícola).

En el camp de la indústria el paper de l'administració és menor; però l'existència de sòl industrial públic pot afavorir la instal.lació d'indústries i les subvencions i crèdits oficials també hi contribueixen, particularment en el camp agroalimentari. El sector turístic té la imatge de sector reservat per a la iniciativa privada; però la realitat ensenya com, si no fos per les subvencions milionàries de l'administració, no hi hauria pràcticament cap pista d'esquí. I aquesta només és una part de la intervenció de l'administració, que té la responsabilitat d'altres camps imprescindibles per al desenvolupament econòmic de les comarques desafavorides, com ara les infrastructures viàries.

El paper de l'Administració encara va més lluny a les comarques desafavorides, particularment a través de l'administració forestal. Aquesta esdevé propietària de moltes forests i controla estrictament l'aprofitament de la major part de l'espai forestal, que a les comarques desafavorides i particularment a muntanya té un pes aclaparant. Davant la davallada de la població i dels agricultors

d'aquestes comarques, l'espai rural canvia també progressivament de funció i es converteix en espai natural a preservar de l'explotacció. I la mateixa administració esdevé el garant d'aquesta funció de característiques ben urbanes.

Per si el seu paper en les activitats econòmiques locals és poc, l'administració genera directament una bona part de l'ocupació que encara es pot trobar a les àrees més despoblades. Guardes forestals, guardes de caça i pesca, vigilants i tècnics dels parcs naturals, professors d'aules de natura, Guàrdia Civils, vigilants dels rius i carreteres s'afegeixen a la fauna funcionarial habitual de mestres, empleats d'entitats locals, veterinaris, personal sanitari i altres, ja per elles mateixes prou més denses que a les àrees urbanes. I encara, algunes ocupacions com les generades per les companyies elèctriques o les obres públiques tenen una dimensió quasi funcionarial o dependent de l'administració.

Tot plegat, les comarques desafavorides s'han de girar cap a l'administració en la qual es dipositen les expectatives de desenvolupament econòmic. Puntualment alguns col.lectius han dipositat les seves esperances en l'existència d'una administració comarcal o regional pròpia per abordar els problemes plantejats. En general les esperances no han posat en dubte els canals de representació oficials i s'han dipositat en l'administració de l'Estat o de la Generalitat.

L'absència de capitals i iniciatives locals porta aparellada una situació de deseiximent i un complexe d'assistit, que no sol abundar fora de les comarques desafavorides. Així, de la Generalitat s'espera que posi hotels, que construeixi escorxadors, que asseguri la compra de les produccions, que es faci càrrec de les empreses deficitàries o que pagui totes les activitats o serveis col.lectius locals. No és estrany tampoc que sigui així, perquè una bona part de la població ja s'hi troba lligada de fet econòmicament.

L'administració no cobreix, naturalment, totes les demandes i expectatives que s'hi dipositen. Encara més, les accions de l'Administració no pretenen pas anar contracorrent del desenvolupament econòmic i del parer de la major part de la població,

que viu a les ciutats. Tot i suposant, encara, que les polítiques econòmiques actuals no restin una part dels fons regionals destinats a les comarques desafavorides, l'aplicació dels fons existents no deixa de seguir uns criteris "generals" i no només locals.

Per altra part, la població local, o els seus representants, tampoc disposen de gaires mitjans per a imposar els seus criteris; en definitiva, malament es pot negociar amb aquell qui controla la major part dels teus ressorts econòmics. I pocs arguments de força política poden adduir les comarques desafavorides, que concentren una petitíssima part de la població del país. En aquestes condicions les reivindicacions plantejades davant l'administració passen imperceptiblement de l'acte de pressió política a la petició d'una caritat.

Fàcilment els portaveus de les reivindicacions passen a funcionaris de l'estat o locals, si ja no ho eren, i s'amotllen més o menys als seus interessos. El qui demanava autonomia local es troba treballant a l'Ajuntament, el Consell Comarcal o l'Administració Local autonòmica, i aquell qui capitanejava el moviment per aconseguir captar aigua del Segre per paliar la secada de les Garrigues es retroba al cap d'uns dies organitzant el repartiment dels camions-cisterna. En definitiva, què més segur, lliure i ben remunerat que un funcionari a les comarques més desafavorides. I què millor per a treballar pel país.

8.2.5. BALL DE BONIFACIS O SOPAR D'ESPAVILATS?.

En tot cas, ja pot quedar-se un ben satisfet si apareix la persona disposada a tirar endavant alguna demanda davant de l'administració, a passar hores per organitzar la població local cara a un determinat projecte col.lectiu o a convèncer a qui sigui per invertir i realitzar una determinada millora. Com a conseqüència lògica de l'emigració i la descomposició social local, les persones amb iniciativa no abunden a les comarques desafavorides. I encara, quan algunes persones podrien tenir-la, les estructures locals no avavoreixen pas que les iniciatives tirin endavant.

En principi, resulta improvable que les iniciatives col.lectives o individuals sorgeixin del sector de població relativament pobre i descapitalitzat, majoritari fins fa pocs anys a les comarques desafavorides. Aquest sector social, que comprén els jornalers i una àmplia massa de petits pagesos, ha nodrit la major part de l'emigració. Quan aquest sector social no s'ha decidit per l'emigració ha conservat les formes de vida i els sistemes de producció més tradicionals fins a extingir-se biològicament o aprofitar alguna oportunitat rara d'ocupació a nivell local.

A finals dels anys 1960 i, sobretot, a principi dels anys 1980 es configura una remesa d'emigració de qualitat força diferent, que prové de sectors pagesos mitjans amb una certa capitalització. Aquests emigrants són joves que han adquirit una formació mitja o universitària gràcies a la voluntat expressa dels seus pares de que es guanyessin la vida millor que ells i fora de l'agricultura. Els sectors socials mitjans rurals (els pocs pagesos grans i els potentats dels centres comarcals desaparegueren o emigraren ja de bon hora) no troben espectatives econòmiques o socials en l'àmbit local i envien els seus fills fora i els hi donen una formació.

Aquesta fugida de la població jove amb una major formació s'ha analitzat com una sàgnia que deixa les comarques desafavorides sense els elements més dinàmics i preparats. Aquesta fugida, però, només és comprensible en un context de modernització econòmica i de difusió dels valors urbans. A les mateixes comarques desafavorides comencen a aparéixer noves possibilitats econòmiques i alguns dels joves formats i destinat a l'emigració no veuen perquè no poden desenvolupar els seus coneixements i inquietuds localment.

En aquest context s'explica l'aparició dels Grups de l'Alt Pirineu i grups i expressions socials que reivindicaven i reivindiquen el "viure al país", que vol dir guanyar-s'hi la vida. Alguns dels vindicadors viuen ja de fet fora del seu lloc d'origen, i tendeixen naturalment a donar importància als elements de la cultura local més tradicionals, que són els qui es vinculen amb els records d'infància i tenen el segell d'autenticitat. Tant els emigrats com els qui es queden al país plantegen algun tipus d'autonomia i compensació

territorial per refer-se del deteriorament econòmic i social que l'administració central no ha sapigut o volgut evitar.

La referència territorial, sigui a la comarca, sigui una regió o similar, no constitueix un element simplement neutre d'aquest tipus de moviments locals. El territori representa el marc vital i té el poder de desvetllar les solidaritats locals. Com més punts comuns culturals hi hagi en un determinat espai, més ressó pot tenir un moviment social globalitzant. La Vall d'Aran, el Pallars o la mateixa Ribera d'Ebre ofereixen, en aquest sentit, un àmbit territorialment força compacte.

Les referències als "espais viscuts" han estat, però, força mal vistes entre les ortodòxies del pensament, de manera que alguns àmbits reivindicatius escollits tenen ben poca connexió popular. Així, la vegueria del Pirineu o la vegueria de l'Ebre difícilment poden suscitar algun interès popular. No es pot atribuir, però, a aquest sol error tàctic el fet que les associacions sorgides a propòsit de la manca de desenvolupament de les comarques desafavorides hagin tingut poc ressó popular.

Si a les comarques pirinenques les élites il.lustrades tenen poc pes per la mateixa feblesa del poblament local, a les comarques meridionals es dóna el problema de formació d'élites il.lustrades. La societat de les comarques meridionals, que té una component força igualitària, evoluciona amb retard. El grau de capitalització de les explotacions agràries d'aquestes comarques és baix i, sobretot, les formes culturals urbanes hi penetren amb un cert retard; el nivell de formació de la població és relativament baix en relació a les altres comarques catalanes i la proporció de joves que segueixen estudis mitjans o superiors és també baixa. No és estrany, doncs, que a les comarques meridionals desafavorides les reaccions contra la marginació econòmica i la demanda de compensacions per part de l'administració hagin estat relativament limitades.

Els elements més dinàmics dels moviments reivindicatius o de la societat en general han vist i trobat en les institucions públiques locals un mitjà per a fomentar les millores econòmiques i socials a què aspiraven individualment. En aquest sentit, les millores de

carreteres, abastament d'aigua, electrificació i altres infrastructures i equipaments realitzades o simplement promogudes des dels ajuntaments democràtics aporten una base imprescindible per al desenvolupament local. El dubte es troba en si els esforços esmerçats en les millores urbanes i la gestió municipal no haurien donat millor rendiment aplicat a activitats econòmiques determinades.

D'entrada, l'accès a les institucions locals de les persones que s'havien mostrat més actives en els moviments populars de la "transició política" ha privat les comarques desafavorides dels pocs elements que podien dinamitzar la societat local des de la base. I des de les institucions locals no hi una tradició en la direcció i impulsió d'activitats industrials, turístiques o de serveis. El cas de l'Ajuntament de Tuixén, que per iniciativa de l'alcalde ha creat una estació d'esquí nòrdic que sosté l'economia local, és una excepció amb ben pocs èmuls.

Al cap i a la fi, la problemàtica de les relacions entre els representants polítics o l'administració i el desenvolupament local és un tema relativament nou i no s'ha plantejat ni tan sols en algunes àrees desafavorides. A les comarques meridionals la intervenció dels Ajuntaments en les activitats econòmiques locals és mínima o inexistent, i la presència i recurs a l'administració central o autonòmica per endegar activitats econòmiques resulta força rar. Al Pirineu la situació és diferent potser perquè l'administració local gestiona de fa ja molt temps béns comunals d'una gran importància econòmica.

En les tendències recents de la política regional o rural es troba el que l'administració local i, en menor grau, l'estatal (ocupada en problemàtiques més genèriques) jugui activament en la creació de tot tipus d'iniciatives econòmiques. Falta que els responsables locals de les comarques desafavorides ho busquin pel seu propi compte (benevolament?) perquè la població local no els hi obliga pas. Per altra part, difícilment es pot esperar que l'administració substitueixi la falta d'iniciativa dels particulars, com no sigui que administrador i administrat es confonguin, fet que en alguns casos bé imposat a les comarques més desertitzades.

Iniciativa pública o iniciativa privada, l'important és que les iniciatives econòmiques apareguin. Immediatament cal disposar dels recursos monetaris i els mitjans tècnics i humans per a que engegui l'activitat. Si a tot això, la persona, local o forània, no té la visió o la professionalitat adequades, fàcilment el negoci acabi en desastre. En definitiva com en qualsevol altre lloc, només que a les comarques desafavorides els recursos, monetaris, tècnics i humans, resulten ben limitats.

BIBLIOGRAFIA

1. COMARQUES MERIDIONALS INTERIORS.

2. COMARQUES DE L'ALT PIRINEU.

3. TERRITORI I ECONOMIA A CATALUNYA.

4. TEORIA SOBRE DESENVOLUPAMENT REGIONAL.

5. POBRESA I DESIGUALTATS SOCIALS.

6. MODELS I TECNIQUES D'ANALISI.

7. AREES DESAFAVORIDES. PROBLEMATICA SOCIO-ECONOMICA.

8. POLITIQUES RELACIONADES AMB ORDENACIO DEL TERRITORI.

1. COMARQUES MERIDIONALS INTERIORS.

ALBENTOSA SANCHEZ, L., "Proceso de desertización y desorganización social en una comarca agraria regresiva: el Priorat", a "Tarraco. Cuadernos de Geografía", vol.2, 1981, pps.127-166.

ALBENTOSA SANCHEZ, L., "Reducción de la superficie cultivada y cambiosen el paisaje agrario en una área subdesarrollada de acentuado monocultivo. La comarca del Priorat", dins "VII Coloquio de Geografía", Asociación de Geógrafos Españoles, Salamanca, 1983, pps.493-496.

ALEGRET, J., BROS, J.M., FONOLLEDA, S., "Estructura comercial de la Ribera d'Ebre i la localització comercial, hàbits de compra i atracció de Móra d'Ebre", mecanografiat, Generalitat de Catalunya, Departament de Comerç, Consum i Turisme, Barcelona, (1987), 57 pps.

ALEGRET, J., BROS, J.M., FONOLLEDA, S., "Estructura comercial de la Terra Alta i la localització comercial, hàbits de compra i atracció de Gandesa", mecanografiat, Generalitat de Catalunya, Departament de Comerç, Consum i Turisme, Barcelona, (1987), 57 pps.

CATALUNYA, GENERALITAT, Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca, "Priorat. Pla Nacional Agrari de Catalunya. 1986-1990", num.8, D.A.R.P., Barcelona, 1987, 75 pps.

CATALUNYA, GENERALITAT, Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca, "Terra Alta. Pla Nacional Agrari de Catalunya. 1986-1990", num.7, D.A.R.P., Barcelona, 1987, 81 pps.

CATALUNYA, GENERALITAT, Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca, "Ribera d'Ebre. Pla Nacional Agrari de Catalunya. 1986-1990", num.11, D.A.R.P., Barcelona, 1988, 78 pps.

CATALUNYA, GENERALITAT, Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca, "Garrigues. Pla Nacional Agrari de Catalunya. 1986-1990", num.12, D.A.R.P., Barcelona, 1988, 104 pps.

CATALUNYA, GENERALITAT, Departament d'Indústria i Energia, "Estudi económico-industrial de les Terres de l'Ebre", (realitzat per CAST) mecanografiat, Barcelona, 1983.

CEBELLI FUSTER, J., "La comarca de Falset", Consejo Económico Sindical de Tarragona, Tarragona, 1956.

COBERTERA, E., "Aspectos generales de la agricultura en la provincia de Tarragona", a Tarraco, num.3, 1982, pps. 59-89.

CRESPAN, J., SUBIRATS, M., "La Terra Alta. Estudio sociológico de les actividades productivas y las formas de vida", dins el "Reconeixement Territorial de Catalunya", vol.19, Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Barcelona, 1982, pps.1-122.

"Estudio de alternativas de aprovechamiento del río Ebro y desarrollo socioeconómico y protección ecológica de su valle. Primera parte. Antecedentes, estudios realizados y analisis de la situación actual" (J.M. ALONSO BIARGE, dtor.), Diputación Provincial de Tarragona, Tarragona, 1978, 400 pps.

FONTENLA, Emilio, "El futuro económico de las comarcas de Tarragona", Banco Garriga-Nogués, Barcelona, agost 1982, 167 pps.

GRAU FOLCH, J.J., SORRIBES MONTSERRAT, J., "Diagnosi comarcal de la Terra Alta", xerocòpia, Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Tarragona, març 1989, 730 pps. (2 vols).

IGLESIES, Josep, "Les comarques meridionals de Catalunya i la futura divisió territorial", Revista del Centre de Lectura de Reus, Reus, 1930.

IGLESIES, Josep, "La crisi agrària de 1879-1990. La fil.loxera a Catalunya", Edicions 62, Barcelona, 1968.

IGLESIES, Josep, "Les minves dels cultius i de la població a la comarca del Priorat", R.Dalmau, Barcelona, 1975.
"Jornades Agràries de les comarques meridionals", Caixa de Pensions, Obra Agrícola, Barcelona-Reus, 1980, 160 pps.

ISLA, M.M., "L'anàlisi input-output del sector agrari a nivell comarcal. L'estudi de les comarques d'Osona, Alt Empordà, Berguedà i Priorat", a "Boletín de Información Económica. Banca Catalana", num.67, 1983, pps. 16-25.

LLEONART, P., ARDEVOL, R., "La Ribera d'Ebre: una visió de futur", Banca Catalana, Banc Industrial de Catalunya, Barcelona, 1980, 105 pps.

LLUCH, Ernest, GIRAL, Eugeni, "L'economia de la regió de l'Ebre", Servei d'Estudis de Banca Catalana, Barcelona, 1967, 58 pps.

LLUCH, Ernest, GIRAL, Eugeni, "L'economia de la regió de Tarragona", Serveis d'Estudis de Banca Catalana, Barcelona, 1968.

MARGALEF, Joaquim, "El Priorat. Anàlisi econòmica i possibilitats de desenvolupament", Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Barcelona, juliol 1981, 270 pps.

MARGALEF, Joaquim, TASIAS, Joan, "El Priorat. Anàlisi d'una crisi productiva", Barcelona, Caixa d'Estalvis de Catalunya, desembre 1985, 375 pps.

PERPIÑA I GRAU, Ramon, "La crisi del Priorat", Edicions del Centre de Lectura de Reus, Reus, 1982 (reproducció de l'edició original de 1932).

PUJADAS I RUBIES, R., "Diagnòstic comarcal de la Segarra", mecanografiat, 3.vols, Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Barcelona, 1982.

PUJADAS I RUBIES, R., "Les Garrigues. Diagnosi comarcal", Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Barcelona, 1984, 192 pps.

SORRIBES, J., GRAU, J.J., BLAY, J., "Diagnosi comarcal de la Ribera d'Ebre", mecanografiat, Generalitat de Catalunya, D.P.T.O.P., Dció Gral de Planificació i Acció Territorial, Barcelona, juny 1987, 704 pps (4 vols.).

SORRIBES, J., GRAU, J.J., "La Ribera d'Ebre. Transformacions sòcio-econòmiques i perspectives de futur", Caixa d'Estalvis de Catalunya, Barcelona, 1989, 553 pps.

TASIAS VALLS, J., "El avellano en la provincia de Tarragona", Diputació Provincial de Tarragona, Tarragona, 1975, 363 pps.

VARGAS, F.J., "El almendro en la província de Tarragona", Diputació Provincial de Tarragona, Tarragona, 1975.

2. COMARQUES DE L'ALT PIRINEU.

"Agricultura i medi rural al Pirineu català", Generalitat de Catalunya, Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca, Barcelona, 1981, 394 pps.

ALDOMA, I., "Del Pla a la muntanya i del secà al reg, Una aproximació tipològica i de delimitació", a "La Noguera. Estudis", num.1, Centre d'Estudis de la Noguera, Balaguer, 1985, pps.15-49.

ARQUE, M., GARCIA, A., MATEU, X., "El desenvolupament del capitalisme i les comarques rurals de Catalunya. El cas de l'Alt Pirineu", Tesi de Llicenciatura, Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Geografia, octubre 1979.

BARO, E., GUELL, X., "Taula input-output de les comarques del Berguedà, de la Cerdanya i del Solsonès. Any 1985", mecanografiat, Centre d'Estudis de Planificació-Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques (D.P.T.O.P.), 4 vols., Barcelona, desembre 1986.

BERTRAN I COSTA, Oriol, "Tothom se'n va anar i el salí va quedar parat. Emigració i treball saliner a Gerri de la Sal", a "Collegats. Anuari del Centre d'Estudis del Pallars", num.2, 1988, pps.11-30.

BOLOS I CAPDEVILA, M., "La comarca d'Olot. Estudio de geografía regional", Universitat de Barcelona, Barcelona, 1977, 603 pps.

BRINGUE PORTELLA, J., "El Pallars Mitjà en el s.XVIII. Un caso de estancamiento", Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, setembre 1978.

BRINGUE PORTELLA, J., "El Pallars Sobirà al segle XVIII: una societat dual?", a "Collegats. Anuari del Centre d'Estudis del Pallars", num.2, 1988, pps.161-184.

BOIX I POCIELLO, J., "Les persones pobres i miserables a la Ribagorça medieval", a "Acta historia et archaelogica Medievalia", num.5-6, 1984-1985, Universitat de Barcelona.

BONET I ARMENGOL, J., "Per un redreçament dels Pirineus", a "Serra d'Or", num.244, gener 1980, pps.33-36.

CAMPILLO, X., GANYET, R., SANCLIMENS, X., "La població", Mab6-Alt Pirineu, num.8, 1987, 73 pps.

CAMPS,C., SOY,A., "L'economia de les comarques del Bisbat d'Urgell. Una anàlisi de la localització i dinàmica de l'activitat econòmica", Centre d'Estudis de Planificació, mecanografiat, Barcelona, 1976.

CASTILLO, A., CASANOVAS, X., "Enquesta Pública del Pallars Jussà i l'Alta Ribagorça", mecanografiat, Consell Comarcal de Muntanya del Pallars Jussà, Tremp, juliol 1985, 101 pps. i annexos (5 vols.).

CATALA MIR, M., GUISAN RIERA, S., "Les serradores pirinenques", Diputació de Barcelona, Servei de Parcs Naturals, Barcelona, juliol 1983, 26 pps.

CATALUNYA, GENERALITAT, Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca, "Estudi del Parc Natural Cadí-Moixeró", mecanografiat, Barcelona, 1984 (?), 312 pps. i mapa.

CATALUNYA, GENERALITAT, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Direcció General de Política Territorial, "Projecte de Pla Comarcal de Muntanya. El Pallars Sobirà", xerocòpia, D.P.T.O.P., Barcelona, febrer 1987, 751 pps (2 vols).

CATALUNYA, GENERALITAT, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Direcció General de Política Territorial, "Projecte de Pla Comarcal de Muntanya. L'Alt Urgell", xerocòpia, D.P.T.O.P., Barcelona, maig 1987, 751 pps (2 vols).

CATALUNYA, GENERALITAT, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Direcció General de Política Territorial, "Projecte de Pla Comarcal de Muntanya. El Berguedà", xerocòpia, D.P.T.O.P., Barcelona, juliol 1987, 877 pps (2 vols).

CATALUNYA, GENERALITAT, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Direcció General de Política Territorial, "Projecte de Pla Comarcal de Muntanya. La Cerdanya", xerocòpia, D.P.T.O.P., Barcelona, desembre 1987, 749 pps (2 vols).

CATALUNYA, GENERALITAT, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Direcció General de Política Territorial, "Projecte de Pla Comarcal de Muntanya. Val d'Aran", xerocòpia, D.P.T.O.P., Barcelona, gener 1988, 653 pps (2 vols).

CATALUNYA, GENERALITAT, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Direcció General de Política Territorial, "Projecte de Pla Comarcal de Muntanya. El Pallars Jussà", xerocòpia, D.P.T.O.P., Barcelona, juny 1988, 799 pps (2 vols).

CATALUNYA, GENERALITAT, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Direcció General de Política Territorial, "Projecte de Pla Comarcal de Muntanya. L'Alta Ribagorça", xerocòpia, D.P.T.O.P., Barcelona, març 1989, 617 pps (2 vols).

COMAS DE ARGEMIR, D., "Família y herencia en el Pirineo Aragonés", Tesi Doctoral, Facultat de Geografia i Història, Universitat de Barcelona, març 1979.

COMAS, D., PUJADAS, J., "Aladradas y güellas. Trabajo y cultura en el Pirineo aragonés", a "Cuadernos de antropología", num.5, 1985, 83 pps.

DAUMAS, Max, "Les activités productrices d'aujourd'hui" (i) "Une vocation nouvelle", a "Les Pyrénées, de la montagne à l'homme", Privat, Tolosa, 1974, pps 347-422.

DAUMAS, Max, "La vie rurale dans le Haut Aragon", C.S.I.C., Madrid, 1976.

DENDALETCHE, Claude, "Guía de los Pirineos", Omega, Barcelona, 1982, 790 pps.

"Dossier Alta Muntanya", a "Gestió Ciutadana", num.6, gener 1980, pps. 18-33.

ESPAÑA, Ministerio de Agricultura-ICONA, "Estudio de ordenación integral de la comarca del Valle de Aran", mecnografiat (atribuit a A. González-García Gutierrez), Lleida, maig 1971, memòria i mapes.

"Estudis sobre detecció i selecció de projectes d'inversió industrial. L'Alt Urgell" (estudi realitzat per Inmark S.A.), Generalitat de Catalunya, Departament d'Indústria i Energia, gener 1984, 187 pps. i annexos.

FILLAT, Frederic, "Els prats de muntanya i les pastures d'estiu en el desenvolupament de les comarques de muntanya", ponència al "Seminari sobre desenvolupament de les comarques de muntanya", Universitat Tècnica d'Estiu de Catalunya, Fundació Narcís Monturiol, Sitges, setembre 1987, pps.103-111.

FLUVIA, M., MALUQUER, S., PLANS, A., "Problemàtica laboral a muntanya. Possibilitats d'industrialització", dins "II Curs d'Estiu d'Estudis Pirinencs. La Seu d'Urgell. 25-30 juliol de 1983", Caixa d'Estalvis de Catalunya, Barcelona, 1984, pps. 316-357.

FONT, J., LLORET, J., "L'excursionisme de travessa a les comarques de muntanya catalanes", mecanografiat, Generalitat de Catalunya, D.P.T.O.P., Dció Gral de Planificació i Acció Territorial, Barcelona, juliol 1989, 290 pps. i annexos.

FREIXES I JALMAR, A., "Inventari de dèficits en infrastructura bàsica del poblament disseminat del Solsonès", mecanografiat, Generalitat de Catalunya, D.P.T.O.P., Dció Gral de Planificació i Acció Territorial, Barcelona, desembre 1986, 132 pps. més plànols i fitxes.

FUSTE, Josep, MASACHS, Eulàlia, "Estudi sòcio-sanitari de les comarques del Pallars Jussà i Pallars Sobirà", xerocòpia, Generalitat de Catalunya, Departament de Sanitat i Seguretat Social, Barcelona, maig 1987, 201 pps.

"Estudi territorial de l'Alt Pirineu", realitzat pel Grup d'Estudis de l'Alt Pirineu, Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, 129 pps. i annexos.

GARCIA, D., TULLA, A.F., "La unidad de producción campesina y la introducción de las relaciones de producción capitalista en el campo catalán: los casos del Baix Camp de Tarragona i de l'Alt Pirineu", a "Documents d'Anàlisi Metodològica en Geografia", num.2, febrer 1981, Universitat Autònoma de Barcelona, pps. 59-86.

"Inventari dels dèficits en infrastructura bàsica del poblament disseminat de la Vall d'Aran", realitzat per TRANSECTE, mecanografiat, Generalitat de Catalunya, D.P.T.O.P., Dció Gral de Planificació i Acció Territorial, Barcelona, gener 1987, 47 pps. més plànols i fitxes.

"Inventario de déficits en infraestructura básica de la población diseminada del Pallars Jussà", realitzat per GHESA, mecanografiat, Generalitat de Catalunya, D.P.T.O.P., Dció Gral de Planificació i Acció Territorial, Barcelona, (1987), 116 pps. més plànols i fitxes.

"Inventari dels dèficits en infrastructura bàsica del poblament disseminat. Alt Urgell", realitzat per SUMMA, mecanografiat, Generalitat de Catalunya, D.P.T.O.P., Dció Gral de Planificació i Acció Territorial, Barcelona, (1988), text més plànols i fitxes.

JAUMANDREU, Robert, "Present i futur de les estacions d'esquí a Catalunya", ponència al "II Curs d'Estiu d'Estudis Pirinencs", juliol 1983, La Seu d'Urgell, editat per Caixa d'Estalvis de Catalunya, Barcelona, 1984, pps.207-231.

LLOBET, Salvador, "El límite septentrional de la vid y el olivo en Cataluña", dins "I Congreso Internacional de Estudios Pirenaicos. San Sebastián, 1950", Instituto de Estudios Pirenaicos, C.S.I.C., Saragossa, 1952, pps. 33-50.

LOPEZ PALOMEQUE, F., MAJORAL, R., "Emigración y cambio económico en el Pirineo catalán", a "Actas del coloquio hispano-francés sobre las áreas de montaña", Ministerio de Agricultura, Madrid, 1981, pps.299-332.

LOPEZ PALOMEQUE, F., MAJORAL, R., "La Vall d'Aran. Medi físic i transformació econòmica", Caixa d'Estalvis de Catalunya, Barcelona, 1982, 363 pps.

LOPEZ PALOMEQUE, F., "La producción del espacio de ocio en Cataluña: la Vall d'Aran", Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, setembre 1982, 486 pps.

LOPEZ-PALOMEQUE, F., "Les résidences secondaires dans les Pyrénées occidentales catalanes, 1970-1981", dins "Rural life and the exploitation of natural resources in highlands and high-latitude zones", Universitat de Barcelona, Departament de Geografia, Barcelona, 1984, pps. 123-134.

MAJORAL I MOLINE, R., "Despoblación en el Alto Urgel" a "Actas del VII Congreso Internacional de Estudios Pirenaicos", vol.V, 1974, pps. 201-216.

MAJORAL I MOLINE, R., "The consequences of depopulation in the catalan western Pyrenees", a "Iberian Studies", VI, 1, University of Keel, 1977, pps. 24-33.

MAJORAL I MOLINE, R., "Procés d'aplicació de la Llei d'Alta Muntanya. Resultats de l'enquesta pública. L'Alt Urgell", 3 vols., mecanografiat, Consell Comarcal de l'Alt Urgell, La Seu d'Urgell, juny 1985.

MAJORAL I MOLINE, R., "Diagnosi comarcal de l'Alt Urgell", 3 vols., mecanografiat, Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Barcelona, 1987.

MAJORAL I MOLINE, R., LOPEZ PALOMEQUE, F., "Anàlisi de l'Agricultura a la Vall d'Aran", Generalitat de Catalunya, Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca.

MARTINEZ I ILLA, S., "Evolució dels usos del sòl. 1957-1987", Mab6-Alt Pirineu, num.18, La Seu d'Urgell, 1988, 93 pps.

MARTINEZ I RIBES, L., (Eade), "Conclusions de l'Enquesta Pública. Pallars Sobirà", 2 vols., mecanografiat, Consell Comarcal de Muntanya del Pallars Sobirà, Lleida, (1985).

MARTINEZ I RIBES, L., (Eade), "Conclusions de l'Enquesta Pública. Vall d'Aran", 2 vols., mecanografiat, Lleida, 1985.

MARTINEZ I RIBES, L., (Eade), "Estudi sobre el comerç de frontera al Baix Aran", xerocòpia, Generalitat de Catalunya, Departament de Comerç, Consum i Turisme, Barcelona, 1986, 58 pps.

MATEU I LLEVADOT, X., CASTILLO, A., "El Pallars Jussà. Estructura sòcio-econòmica i territorial del Pallars Jussà i de l'Alta Ribagorça", Caixa d'Estalvis de Catalunya, Barcelona, novembre 1981, 415 pps.

MATEU I LLEVADOT, X., (coord.), "La Cerdanya. Recursos econòmics i activitat productiva", Caixa d'Estalvis de Catalunya, Barcelona, 1981, 335 pps.

MATEU I LLEVADOT, X., (dtor.), "El Pallars Sobirà. Estructura sòcio-econòmica i territorial", Caixa d'Estalvis de Catalunya, Barcelona, novembre 1983, 456 pps.

MATEU I LLEVADOT, X., "L'àmbit d'actuació municipal al Pallars Sobirà: gestió municipal, serveis i equipaments i hisendes locals", dins "II Curs d'Estiu d'Estudis Pirinencs. La Seu d'Urgell. 25-30 de juliol de 1983", Caixa d'Estalvis de Catalunya, Barcelona, 1984, pps. 284-307.

MATEU I LLEVADOT, X., "L'administració local i els serveis municipals", Mab6-Alt Pirineu, num.16, La Seu d'Urgell, 1988, 125 pps.

MILL I RIBOT, P., VALLS I TEIXIDO, N., "L'agricultura: rendes agràries", Mab6-Alt Pirineu, num.11, La Seu d'Urgell, 1988, 110 pps.

MILL I RIBOT, P., VALLS I TEIXIDO, N., "La ramaderia", Mab6-Alt Pirineu, num.12, La Seu d'Urgell, 1988, 85 pps.

PALLARES, F., "Aspectes fonamentals del comportament electoral a l'Alt Pirineu, 1977-1983", dins "II Curs d'Estiu d'Estudis Pirinencs. La Seu d'Urgell. 25-30 de juliol de 1983", Caixa d'Estalvis de Catalunya, Barcelona, 1984, pps. 157-182.

PASCUAL I ROURERA, A., "Evolució de la població i l'hàbitat al municipi del Pont de Suert", mecanografiat, el Pont de Suert, 1987.

"Pirineos, Los. Estudios de antropología social e historia", (Coloquio hispano-francés, Casa Velazquez, Madrid, 22-23 octubre 1981), Universidad Complutense, Madrid, 1986, 277 pps.

PUJADAS,I., CABRE,A., MENDIZABAL,E., "Estudi demogràfic del territori de muntanya a Catalunya", 12 vols. i síntesi, xerocòpia, Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Direcció General de Planmificació i Acció Territorial, 1988 (en premsa).

RUBERT, A.J., FONTAN, L.A., "Informe previo para la propuesta de declaración de comarca de ordenación de explotaciones del Pallars en la província de Lérida", mecanografiat, Ministerio de Agricultura, IRYDA, Lleida, desembre 1980, 28 pps., annexos i plànols.

SANCLIMENS, X., GANYET, R., CAMPILLO, X., "El servei telefònic: problemàtica actual i perspectives", Mab6-Alt Pirineu, La Seu d'Urgell, 1986, 92 pps.

SANCLIMENS, X., GANYET, R., CAMPILLO, X., "L'esquí nòrdic i el turisme de muntanya", Mab6-Alt Pirineu, num.9, La Seu d'Urgell, 1987, 193 pps.

SECRETARIAT DE COORDINACIO PEL DESENVOLUPAMENT ECONOMIC (SECOD), "Situació i perspectives del Pallars. la fase", mecanografiat, Barcelona, maig 1974, 239 pps.
"Seu d'Urgell, la", (Grup d'Estudis de l'Alt Urgell), Servei d'Estudis de Banca Catalana, Barcelona, 1977, 217 pps.

SOLE SABARIS, L., "Los Pirineos. El medio y el hombre", Alberto Martín, Barcelona, 1951, 624 pps.

SORRIBES, Ramon, "Les indústries tradicionals a les comarques de muntanya", mecanografiat, Generalitat de Catalunya, D.P.T.O.P., Direcció General de Planificació i Acció Territorial, Barcelona, 1989.

SOY, A., PETITBO, A., "Industrialización y crisis de una comarca de montaña: el Ripollés", a "Estudios territoriales", num.13-14, 1984, pps.91-100.

STANCLIFF, M.W., "Cultural and ecological aspects of marriage succession and migration in a peasant community in the Catalan Pyrenees", Doctoral dissertation, Columbia University, 1966.

SUBIRATS, Marina, "El Pallars Sobirà. Estudio de las actividades productivas y las formas de vida", dins el "Reconeixement territorial de Catalunya", vol.18, Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Barcelona, 1982.

SUBIRATS, Marina, "L'escola rural a Catalunya", Edicions 62-Rosa Sensat, Barcelona, 1983, 138 pps.

TAILLEFER, F., (dtor.), "Les Pyrénées, de la montagne à l'homme", Privat, Tolosa, 1974, 520 pps.

TARRAUBELLA I MIRABET, F.X., "La Canadenca al Pallars: repercussions sòcio-econòmiques de la construcció de l'embassament de Sant Antoni a la Conca de Tremp. 1910-1920", Tesi de Llicenciatura, Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, 359 pps. i annexos.

TERRIER, Christine, "Inventari dels dèficits en infrastructura bàsica del poblament disseminat del Pallars Sobirà", mecanografiat, Generalitat de Catalunya, D.P.T.O.P., Direcció General de Política Territorial, Barcelona, 1986, memòria més fitxes i plànols.

"Tremp. 1884-1984. Cent anys d'història", (Bernadó, J., Castillo, A., Farras, F., Prats, F., Tarraubella, X.), Virgili i Pagès, Lleida, 1987, 614 pps.

TULLA I PUJOL, A., "Procés de transformació agrària en àrees de muntanya. Les explotacions de producció lletera com a motor de canvi a les comarques de la Cerdanya, el Capcir, l'Alt Urgell i el Principat d'Andorra", Tesi Doctoral, Facultat de Geografia i Història, Universitat Autònoma de Barcelona, 1981.

TULLA I PUJOL, A., "Una tipología de transformación agrária en áreas de montaña", a Documents d'Anàlisi Geogràfica, num.2, 1983, pps. 107-139.

TULLA I PUJOL, A., "L'avantatge comparatiu en àrees rurals de muntanya", a Recerques, num.16, 1984, pps. 51-70.

TULLA I PUJOL, A., "Estructura agrària: tipologia de les explotacions de muntanya", Mab6-AltPirineu, num.15, La Seu d'Urgell, 1988, 136 pps.

VILLARO, A., CAMPILLO, X., "Causes i conseqüències del despoblament", Mab6-Alt Pirineu, num.10, La Seu d'Urgell, 1988, 100 pps.

3. TERRITORI I ECONOMIA A CATALUNYA.

ABADAL MONTAL, J., "Los desequilibrios comarcales en Cataluña en el período 1843-1868", a "Cuadernos de Historia Económica de Cataluña", vol.VI, octubre 1971, Barcelona, pps. 147-155.

"Agricultura catalana, l'. Estudi econòmic", (Brunet, Busom, Estebanell, Gratacòs, Grifoll, Sogues), Fundació Jaume Bofill, Banca Catalana, Barcelona, 1980, 276 pps.

AGUILAR, Salvador, "L'empressariat i les seves organitzacions", dins "Visió de Catalunya", Diputació de Barcelona, Barcelona, 1987, pps.39-72.

ALDOMA, J., VILLARREAL, J., VIÑAS, L., "La integració vertical a Catalunya", Generalitat de Catalunya, Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca, Barcelona, 1983, 144 pps.

ALEGRE, P., ASCON, R., ESTADELLA, H., RIERA, P., "Comarques i divisions administratives", a "Butlletí del Centre d'Estudis Urbanístics, Municipals i Territorials", num.11-12, març 1979, pps.7-26.

ALEMANY, J., ROCA, F., Espais i polítiques territorials a Catalunya", a "Taula de Canvi", num. 8-9, novembre-desembre 1977 i gener-febrer 1978, pps.5-19.

AMAT, E., MIRALLES, F., SABATER, J.M., (coord.), "Localización de áreas industriales en Cataluña. Estudio de la oferta del territorio", 4 vols. i mapes, mecanografiat, URBINCA, Barcelona, 1978.

ANDREU MASSO, A., "Desequilibris comarcals a Catalunya", a "Boletín de Análisis Urbano. Babinete Tècnico de Programación del Ayuntamiento de Barcelona", num.3, hivern 1977, pps.49-51.

ARGEMI, J., NADAL, F., RIBES, M., PONSA, J., "La segona residència a Catalunya", dins "Reconeixement territorial de Catalunya", vol.22, Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Barcelona, 1984, pps.139-176.

BRICALL, J.M., PUGES,A., "El marc econòmic", Dopesa, Barcelona, 1978, 138 pps.

BUSQUETS I GRAU, J., "Macrocefàlia barcelonina o ciutats catalanes", a "Quadrens d'Arquitectura i Urbanisme", extraordinari setembre 1981, pps. 32-37.

CAPELLADES, J., "La localització de l'activitat econòmica de la població de Catalunya. 1975-1986", a "Nota d'Economia", num.34, març 1989.

CARRERAS, C., "Les unitats sòcio-econòmiques", dins "Gran Geografia Comarcal de Catalunya", vol 18, Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1983, pps.413-434.

CARRERAS, J.M., MESTRE, A., "L'evolució de l'economia regional catalana entre 1960 i 1980", a "Documents d'Anàlisi Geogràfica", num.3, 1983, pps. 159-181.

CASASSAS I SIMO, L., "Barcelona i l'espai català", Curial, Barcelona, 1977, 324 pps.

CASASSAS I SIMO, L., CLUSA, J., "L'organització territorial de Catalunya", Fundació Jaume Bofill, Barcelona, 1980, 325 pps.

CASTELLS, A., PARELLADA, M., SICART, F., "Estimació de la renda i els dipòsits de les comarques i els principals municipis de Catalunya", a "Boletín de Información Económica. Banca Catalana", num.66, 1982, pps. 1-18.

CASTELLS, A., GUELL,X., PARELLADA, M., "Estimació de la renda de les comarques i els principals municipis de Catalunya", mecanografiat, Centre d'Estudis de Planificació, Barcelona, 1987, 118 pps.

CATALUNYA, GENERALITAT, "Pla General d'Obres Públiques. Any 1935", Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, reedició, Barcelona, desembre 1982, 124 pps.

CATALUNYA, GENERALITAT, Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca, "Estudi de zonificació agrària en funció de criteris de depressió", dins el "Pla Coordinat de Reforma de les Estructures Agràries", xerocòpia, Barcelona, juliol 1983, pps. 217-254.

CATALUNYA, GENERALITAT, Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca, "Sector agrari i territori", D.A.R.P., Barcelona, març 1984, 236 pps.

CATALUNYA, GENERALITAT, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, "Proposta de delimitació de zones promocionables i assistides a Catalunya", mecanografiat, Barcelona, maig 1985, 43 pps.

"Cataluña", Información Comercial Española, num.342, febrer 1962.

"Catalunya: home i territori", (Recolons, Batallé, Soler, Rosselló, Folch, Pérez), Fundació Jaume Bofill, edi.Blume, Barcelona, 1979, 194 pps.

CLUSA, J., "Algunes causes dels desequilibris territorials a Catalunya", a "Taula de Canvi", num.6, 1977, pps.148-155.

CLUSA, J., "Tractament i explotació de les dades de mobilitat obligada dels municipis de Catalunya. Cens de 1981", mecanografiat, 3 vols., Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Barcelona, 1986.

CLUSA, J., "Tractament i explotació de les dades de mobilitat obligada dels municipis de Catalunya. Padró d'habitants de 1986", mecanografiat, 3 vols., Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Barcelona, 1989.

"Congrés d'economia i d'economistes de Catalunya. 24-26 de maig de 1979", Col.legi d'Economistes de Catalunya, Barcelona, 1979.

CUCURELLA, S., "La Catalunya deprimida", El Llamp, Barcelona, 1986, 110 pps.

DOMINGO I CLOTA, M., "Xarxa ferroviària i construcció urbana a Catalunya", Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, Escola d'Arquitectura, 1986, 414 pps.

"Desequilibris territorials, els", Ponències a la reunió de les Borges Blanques, 13 de març de 1977, Congrés de Cultura Catalana, Ambit d'Ordenació del Territori, xerocòpia.

"Espace périphérique. Etudes et enquêtes dans le Midi de la France et en Catalogne", C.N.R.S., RCP 257, Tolosa, 1978.

ESTAPE, F., "La economia catalana y el desequilibrio económico regional", a "Información Comercial Española", num.342, febrer 1962, pps. 43-55.

ESTEBAN QUINTANA, M., "Distribució geogràfica de la mobilitat per treball a la regió metropolitana de Barcelona. Anàlisi dels mercats de treball", a "Revista Econòmica de Catalunya", num.10, gener-abril 1989, pps. 98-108.

FERRAS, Robert, "Barcelone, croissance d'une metropole", Anthropos, París, 1976, 616 pps.

FERRAS, Robert, "La dualité catalane, entre l'ideologie régionaliste et les stratégies économiques", a "Hérodote", num.16, 1979, pps.113-135.

FLOS, A., GASOLIBA, C.A., SERRA, N., "La indústria a Catalunya", Vicens-Vives, Caixa d'Estalvis de Barcelona, Barcelona, 1978, 193 pps i annexos.

FLOS, A., "Estructura econòmica. Presentación y conclusiones", dins "Reconeixement territorial de Catalunya", Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Barcelona, 1981, 102 pps.

FLOS, A., "La localització econòmica a Catalunya", dins "L'economia de Catalunya d'avui i demà", Banco de Bilbao, Barcelona, 1983, pps.85-146.

GOMEZ ORDOÑEZ, J.L., SOLA-MORALES, M., "Crecimiento urbano como inversión en capital fijo. El caso de Barcelona. 1940-1975", a "Ciudad y territorio", abril-juny 1977, pps. 53-62.

HANSEN, E.C., "Rural Catalonia under the Franco regime", Cambridge University Press, Cambridge, 1977, 182 pps.

HERCE VALLEJO, M., "Infrastructura de transportes terrestres: analisis intraregional", dins "Reconeixement territorial de Catalunya", Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, 1981, 83 pps.

LLEONART, P., "Els atractius industrials de 29 ciutats de Catalunya", a "Boletín de Información Económica. Banca Catalana", num.54, setembre 1979, pps.19-34.

LLEONART, P., "La demanda universitària a Catalunya", Generalitat de Catalunya, Departament d'Ensenyament, Barcelona, 1986, 95 pps.

LLEONART, P., "El potencial econòmic del sistema de ciutats de Catalunya", Banca Catalana, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1988, 875 pps.

LLEONART, P., "Les potencialitats dels centres industrials de tercer nivell", Banca Catalana, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1989, 379 pps.

LLUCH, E., RIERA, P., GIRAL, E., SOLER, J., "Estructura funcional del territorio: un anàlisis empírico", dins "Economia regional en España", Servicio de Estudios Banco Urquijo, Madrid, 1975, pps. 328-337.

LLUCH, E., NEL.LO, O., (pròleg i compilació), "La gènesi de la divisió territorial de Catalunya. Edició de documents de l'Arxiu de la Ponència. 1931-1936", Diputació de Barcelona, Barcelona, 1983, 413 pps. i mapes.

LLUCH, E., NEL.LO, O., (pròleg i compilació), "El debat de la divisió territorial de Catalunya. Edició d'estudis, propostes i documents. 1939-1983", Diputació de Barcelona, Barcelona, 1984, introducció i 1.491 pps.

LLUCH, Ernest, "Un comarcalisme econòmic d'avui", dins "Les comarques a Catalunya", Xerocòpia, Cercle d'Economia, Barcelona, 1970, pps. 13-19.

LLUCH, Ernest, "Burgesia i economia a Catalunya", dins "Economia crítica. Una perspectiva catalana", Edicions 62, Barcelona, 1973, pps. 13-27.

MAJORAL, Roser., "Les activitats econòmiques primeres", dins "Gran Geografia Comarcal de Catalunya", vol.18, Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1983, pps. 131-225.

MIRO, J., SENA, E., MIRALLES, F., "La Catalunya pobra", Nova Terra, Barcelona, abril 1974, 181 pps.

MONTSERRAT, A., "Tecnologia i xarxes urbanes. Algunes reflexions suggerides pels casos de Catalunya i Espanya", a "Cuadernos de Economia", num.21, 1980, pps. 115-124.

MUNS, J., "La renta de Barcelona ciudad y su zona de influencia. Un intento de determinación", a "Boletíon de Información Económica. Banca Catalana", desembre 1971.

NADAL OLLER, J., MALUQUER DE MOTES, J., "Catalunya, la fàbrica d'Espanya. 1833-1936", Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 1985.

PERRIN, R., "Catalogne ou Catalognes?. Clivages regionalistes et concentrations capitalistes", a "Revue de Géographie des Pyrénées et du Sud-Ouest", tom.48, fasc.2, pps. 147-152.

PINILLA DE LAS HERAS, E., "Estudios sobre cambio social y estructuras sociales en Cataluña", Centro de Investigaciones Sociológicas, Madrid, 1979, 597 pps.

PUGES ROMAGOSA, A., "Dinámica de la especialización industrial en Cataluña", Banca Mas Sardà, Exbank, Barcelona, 1977, 123 pps.

PUJADAS I RUBIES, R., "La indústria en un medi descentralitzat. Història i perspectives de la industrialització del Pla de Lleida", Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, Facultat d'Econòmiques, abril 1986.

PUJADAS I RUBIES, R., "La indústria agroalimentària catalana", Generalitat de Catalunya, Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca, Barcelona, 1989 (en vies d'edició).

PUJOL I MARIGOT, R., "El plantejament territorial de Catalunya", a "Butlletí d'Informació Econòmica. Banca Catalana", num.36, març 1975, pps. 20-29.

RECOLONS, L., "La població de Catalunya. Distribució territorial i evolució demogràfica. 1900-1970", Laia, Barcelona, 1974.

RIBAS I PIERA, M., "Base espacial de referència", dins "Reconeixement territorial de Catalunya", xerocòpia, Centre d'Estudis de Planificació, Barcelona, 1981, 63 pps.

RIBAS I PIERA, M., "Bases urbanes per a una distribució comarcal", dins "La comarca com a ens territorial", Escola d'Administració Pública de Catalunya, Barcelona, 1984, pps. 105-115.

ROCA, Francesc,"Política econòmica i territori a Catalunya. 1901-1939", Ketres, Barcelona, 1979, 240 pps.

RODRIGUEZ, A., D'ALOS-MONER, R., "Economía y territorio en Cataluña. Los centros de gravedad de la población, industria y renta", Banca Mas Sardà, Barcelona, 1978, 391 pps.

ROQUER SOLER, S., "Notas acerca de la población activa catalana de finales del siglo XIX (1887). Distribución sectorial y contrastes territoriales", a "Tarraco", num.2, 1981, pps. 59-78.

ROMAGUERA AMAT, R., "Génesis y problemática del área metropolitana", Servicio de Estudios Banco Urquijo, Madrid, 1972, 576 pps.

SABATER CHELIZ, J.M., "Proceso de urbanización en Barcelona y su traspaís", a "Ciudad y territorio", num.3, juliol-setembre 1977, pps. 77-89.

SANCHEZ, J.E., "La coherencia entre cambio social y transformaciones espaciales. El ejemplo de Cataluña", col. Geocrítica, num.51, Universitat de Barcelona, abril 1984, 55 pps.

SANCHEZ, J.E., "Centre i perifèria a Catalunya: un plantejament vàlid", dins "Visió de Catalunya", Diputació de Barcelona, Barcelona, 1987, pps. 339-348.

"Sanitat al medi rural de Catalunya, la", (Gabinet d'Assessoria i Promoció de la Salud), xerocòpia, Col.legi de Metges de Barcelona, Barcelona, octubre 1977.

SANTACANA I MARTORELL, F., "La indústria manufacturera catalana després de la crisi", dins "L'economia de Catalunya d'avui i demà", Banc de Bilbao, Barcelona, 1983, pps. 191-219.

SARDA, J., (coord.), "L'economia de Catalunya, avui", Curial, Banco de Bilbao, Barcelona, 1974, 636 pps.

SERRATOSA, A., "Del Plan Comarcal de Barcelona al Plan Director de Catalunya", a "Ciudad y territorio", abril-juny 1977, pps. 109-112.

SOLA-MORALES, M., "Capital i ciutats a Catalunya: una perspectiva de futur", dins "Catalunya cap a l'any 2.000", Fundació Jaume Bofill, edi. Blume, Barcelona, 1979, pps. 125-151.

SUBIAS, X., "L'equilibri del país. L'anàlisi del Pla Territorial de Catalunya: l'expansió dels subsistemes urbans", a "Espais", num.5, maig-juny 1987, pps. 14-20.

TARRAGO BALAGUE, M., "Comercio, ciudad y estructura territorial de Cataluña", a "Ciudad y territorio", abril-juny 1977, pps. 28-31.

TRULLEN, J., "Efectes de la política d'ajust sobre el procés d'acumulació: impacte diferenciat sobre l'economia catalana", dins "Crisi i reconversió industrial a Catalunya", C.I.R.I.T., Associació Catalana de Ciència Regional, Barcelona, 1985, pps. 67-105.

TRULLEN, J., MATAS, A., i altres, "Canvi econòmic durant la crisi a l'àrea metropolitana de Barcelona: una aproximació territorial", a "Revista Econòmica de Catalunya", num. 10, gener-abril 1989, pps. 68-79.

UTRILLO, J., "El èxodo rural en Cataluña y zona limítrofes. Reacciones de les centros nucleares", a "Revista Internacional de Sociología", nums.34-38, abril 1951-juny 1952.

VIDAL BENDITO, T., "Exode rural i problemàtica demospacial a Catalunya", a "Revista d'Estudis d'Història Agrària", num.2, 1979, pps. 193-203.

VIDAL BENDITO, T., (dtor.) "Atlas sòcio-econòmic de Catalunya", 2 vols., Caixa d'Estalvis de Catalunya, Banc Occidental, Banc Urquijo, Barcelona, 1980-1982.

VIDAL VILLA, J.M., "La indústria en Cataluña", a "Ciudad y territorio", abril-juny 1977, pps. 21-27.

VILA VALENTI, J., "El món rural a Catalunya", Curial, Barcelona, 1973, 209 pps.

VILA, Pau, "Visions geogràfiques de Catalunya", 2 vols., Barcino, Barcelona, 1962.

VILA, Pau, "Aspectes geogràfics de Catalunya", Curial, Barcelona, 1978.

4. TEORIA SOBRE DESENVOLUPAMENT REGIONAL.

AMIN, Samir, "Le développement inégal", Anthropos, París, 1972.

AMIN, Samir, "Le capitalisme et la rente foncière", dins "la question paysanne et le capitalisme", Anthropos, Idep, París, 1974.

AYDALOT, Philippe, "Dynamique spatiale et développement inégal", Economica, París, 2a edició, 1980.

AYDALOT, Philippe, "La division spatiale du travail", dins "Espace et localisation", Economica, París, 1983, pps.175-200.

AYDALOT, Philippe, "Réalités et illusions de l'économie locale", a "Autrement", num.47, febrer 1983, pps. 208-216.

BAUER, G., ROUX, J.M., "La rurbanisation ou la ville éparpillée", edi. du Seuil, París, 1976.

BERGER, A., ROUZIER, "Ville et campagne, la fin d'un dualisme", Economica, París, 1977, 276 pps.

BOURNE, L.S., SIMMONS, J.W. (edit.), "Systems of cities. Readings on structure, growth and policy", Oxford University Press, New York, 1978, 565 pps.

CAMAGNI, R., CAPPELLINI, R., "Politiche per la piena occupazione e la produttività delle risorse e nuove tendenze dello sviluppo regionale in Europa", a "Economia e Politica Industriale", juny 1981.

CARNEY, John, "Regions in crisis: accumulation, regional problems and crisis formation", dins "Regions in crisis", Croom Helm, London, 1980, pps. 28-59.

CARNEY, J., HUDSON, R., LEWIS, J., "New perspectives in european regional theory: some introductory remarks", dins "Regions in crisis", Croom Helm, London, 1980, pps. 15-27.

CHASSAGNE, M.E., SAUTAREL, F.V., "Le discours sur l'espace", Laboratoire d'économetrie de l'Ecole Polytechnique, París, novembre 1978.

CHEVALIER, J., ETIENNE, D., TESTARD, D., "Centre, périphérie, territoire", Presses Universitaires de France, C.U.R.A.P., Amiens, 1978, 360 pps.

CLOKE, P.J., "An introduction to rural settlement planning", Methuen & Co, London, 1983, 380 pps.

"Desenvolupament rural integrat, El", (a cura de Miren Etxezarreta), col. Quaderns Rurals num.2, Diputació de Barcelona, Barcelona, 1987, 390 pps.

"Domination ou partage. Développement endogène et transfert des connaissances", (diversos autors), Unesco, París, 1980, 292 pps.

FUA, G., "Les voies diverses du développement en Europe", a Annales. Economies, Sociétés, Civilisations, any 40, num.3, maig-juny 1985, pps. 588-601.

GAROFOLI, G., "Squilibri regionali e sviluppo economico: le ipotesi interpretative", a "Papers de Seminari", num.20, 1982, pps.51-95.

GERVAIS, Michel, "Pour une analyse économique de l'urbanisation des campagnes", a "Etudes rurales", num.49-50, gener-juny 1973, pps. 3-41.

GRAVIER, J.F., "Paris et le désert français", Masson, París, 1972.

GOGLIO, S., (edit.) "Italia: centri e periferie. Analisi regionali, prospettive e politiche di intervento", Angeli, Milano, 1982.

HADJIMICHALIS, C., "Uneven development and regionalism. State, territory and class in Southern Europe", Croom Helm, Kent, 1987, 343 pps.

HANSEN, N.M., "An evaluation of growth-center theory and practice", dins "Systems of cities. Readings on structure, growth and policy", Oxford University Press, New York, 1978, pps. 545-555.

HOLLAND, S., "The regional problem", St. Martin's Press, New York, 1976, 179 pps.

ISARD, W., "Métodos de análisis regional", Ariel, Esplugues de Llobregat, 2a edició 1973.

JOYAL, A., "Reflexions sur la question du développement local", a "Revue d'Economie Régionale et Urbaine", num.5, 1987, pps. 737-751.

JUAN I FENOLLAR, R., "La formación de la agroindústria en España. 1960-1970", Ministerio de Agricultura, Madrid, 1978.

KROLL, J.Ch., "Contribution méthodologique à l'étude du développement agricole en sciences sociales", xerocòpia, I.N.R.A.-E.N.S.S.A.A., Dijon, octubre 1985.

LAJUGIE, J., DELFAUD, P., LACOUR, C., "Espace régional et aménagement du territoire", Dalloz, París, 1979.

LAPPLE, D., HOOGSTRATEN, P., "Remarks on the spatial structure of capitalist development; the case of the Netherlands", dins "Regions in crisis", Croom Helm, London, 1980, pps. 117-166.

LIPIETZ, A., "Le capital et son espace", Maspero, París, 1977, 180 pps.

LIPIETZ, A., "The structuration of space, the problem of land and spatial policy", dins "Regions in crisis", Croom Helm, London, 1980, pps. 60-75.

MAGNIFICO, G., "Desequilibres regionaux et performance des economies nationales", Comission des Communautés Européennes, Brusel.les, 1985, 149 pps.

MALASSIS, L., "Agricultura y proceso de desarrollo", Unesco, París, 1973.

MALASSIS, L., "Economie agro-alimentaire", Cujas, París, tom.I, 1979.

MANO, Ph., "Petite region et aménagement rural. La notion de pays", A.C.E.A.R., París, 1978, 152 pps.

MARCHAL, A., "Província, region y desarrollo económico", a "Revista del Instituto de Ciencias Sociales", num.7, 1966, pps. 63-83.

MATHIEU, N., Les riches heures de la notion de pays", a "Autrement", num.47, febrer 1983, pps. 23-28.

MOSELEY, M.J., "Growth centres in spatial planning", Pergamon Press, Oxford, 1974, 192 pps.

PAELINCK, J.H.P., SALLEZ, A., (coor.), "Espace et localisation. La redécouverte de l'espace dans la pensée scientifique de langue française", Economica, París, 1983, 340 pps.

PEET, Richard, "Rural inequality and regional planning", dins "Systems of cities. Reading on structure, growth, and policy", Oxford University Press, New York, 1978, pps. 457-472.

PENOUIL, M., "L'espace et le développement économique: des apports de J.R. Boudeville aux intérrogations contemporaines", dins "Espace et localisation", Economica, París, 1983, pps. 73-93.

PERRIN, J.C., "Economie spatiale et meso-analyse", dins "Espace et localisation", Economica, París, 1983, pps. 201-230.

PRECEDO LEDO, A., "Teoría geográfica de la localización industrial", Universidad de Santiago de Compostela, Santiago de Compostela, 1989, 152 pps.

PY, Pierre, "Le tourisme, un phénomène économique", Dcoumentation Française, París, 1986, 140 pps.

RACINE, J.B., RAFFESTIN, C., "L'espace et la société dans la géographie sociale francophone: pour une approche critique du quotidien", dins "Espace et localisation", Economica, París, 1983, pps. 304-329.

RAMBAUD, P., "Société rurale et urbanisation", Editions du Seuil, París, 2a edició 1973, 348 pps.

"Regionalización y desarrollo" (Colloque C.N.R.S., juny 1967), Instituto de Estudios de Administración Local, Madrid, 1976.

SACH, I., "Strategies de l'ecodéveloppement", Editions Ouvriéres, París, 1980.

SACH, I., "Le potentiel de développement endogène", Editions Ouvrières, París, 1983.

"Terrains vagues et terres promises. Les concepts de l'éco-développement et la pratique des géographes" (diversos autors), P.U.F., Cahiers de l'Institut Universitaire d'Etudes du Développement, Ginebra, 1981, 299 pñps.

TESTI, A. (edit.), "Sviluppo e pianificazione regionale", Einaudi, Torino, 1970.

THOSS, Rainer, "La concentration géographique dans les pays de la Communauté Européenne", Comission des Communautés Européennes, Brusel.les, 1977, 117 pps.

TOURAINE, A., DUBET, F., HEGEDUS, Z., WIEVIORKA, M., "Le pays contre l'Etat. Luttes occitanes", Editions du Seuil, París, 1981, 319 pps.

VERGOPOULOS, K. "Capitalisme difforme", dins "La question paysanne et le capitalisme", Anthropos, Idep, París, 1974, pps. 65-295.

5. POBRESA I DESIGUALTATS SOCIALS.

BAUDRILLARD, J., "La société de consommation", Gallimard, París, 1970, 318 pps.

BEAUD, M., "Sur les causes de la pauvrété des nations et des hommes dans le monde contemporain", a Le Monde Diplomatique, novembre 1988, pps. 10-11.

BRADSHAW, J., "Una tipologia de la necessitat social", Generalitat de Catalunya, Departament de Sanitat i Seguretat Social, Barcelona, 1981, 15 pps.

BUTAULT, J.P., "Les transformations des conditions de croissance des exploitations et du mode de consommation des familles agricoles", E.N.S.A.I.A., Laboratoire d'Economie Rurale, Nancy, març 1979.

CANDEL, F., "La nova pobresa", Edicions 62, Barcelona, 1988, 254 pps.

CATALUNYA, GENERALITAT, Departament de Sanitat i Seguretat Social, "Mapa de la pobresa a Catalunya. 1er document. El
Pla de Lluita contra la pobresa a les Comunitats Europees i a Catalunya", xerocòpia, Departament de Sanitat i Seguretat Social, Barcelona, (1988), 53 pps.

CAZENAVE, G., MONTEIL, J., "Les revenus des agriculteurs", col Que sais-je?, num.1844, Presses Universitaires de France, 1980, París, 128 pps.

CHEVALIER, J. i altres, "Variations autour de l'ideologie de l'intérêt general", Presses Universitaires de France-C.U.R.A.P.P., París, 1978, 255 pps.

C.E.E., COMISSION, "Rapport final de la Comission au Conseil du premier programme de projets et études pilotes pour combattre la pauvrété", C.E.E., Brusel.les, 15 desembre 1981, 8 pps.

CREMADES CARCELLER, M.A., "Carácter de la investigación sobre las causas de la pobreza. El camino científico", dins "La pobreza en España y sus causas", Fundación AGAPE, Madrid, 1984, pps. 23-30.

DECAILLOT, M., PRETECEILLE, E., TERRAIL, J.P., "Besoins et mode de production. Du capitalisme en crise au socialisme", Editions Sociales, París, 1977.

DESPLANQUES, G., "L'inégalité sociale devant la mort", a Economie et Statistique, num.162, 1984, pps. 29-50.

DUPRE, J.P., PASCAUD, E., SIMONIN, B., "Pauvrété-précarité: tentatives de mesure", Centre de Recherche pour l'Etude et l'Observation des Conditions de Vie, París, 1986, 230 pps.

FONTENLA, E., "Las carencias de infrastructuras y equipamientos sociales. Evaluación diferencial con la C.E.E.", Confederación Nacional de la Construcción, La Coruña, setembre 1986, pps. 7-21.

GARCIA VALCARCEL, J., "Semántica de la palabra pobreza y acepción objeto del presente estudio", dins "La pobreza en España y sus causas", Fundación AGAPE, Madrid, 1984, pps. 3-20.

GIROD, R., "Inégalité, inégalités", Presses Universitaires de France, París, 1977.

JEGOUZO, G., "Petite paysannerie en France", I.N.R.A., Station d'Economie et Sociologie Rurales de Rennes, París, 1984.

MACLOUF, P., "La pauvrété en milieu rural", L'Harmattan, París, 1986.

PERRIER-CORNET, Ph., "Differenciations sociales, question foncière et innovation technique dans la paysannerie", dins "Couches sociales agricoles et differentiations sociales dans dix petites regions", Document de Recherche num.21, I.N.R.A., Dijon, març 1980, pps. 3-11.

PUIG I JUNOY, Jaume, "Equidad territorial en la atención primaria de la salud: un enfoque económico", a Banca Catalana. Revista Econòmica, num. 89, desembre 1989, pps. 15-31.

RUNCIMAN, W.G., "Relative deprivation and social justice", Penguin, Harmondswoth, 1972.

TUNSTALL, J., "Old and alone", Rouledge and Kegan Paul, London, 1966.

VALENTINE, Ch.A., "La cultura de la pobreza", Amorrortu, Buenos Aires, 1972.

WALKER, A., (edit.), "Rural poverty", Child Poverty Action Group, 1978.

6. MODELS I TECNIQUES D'ANALISI.

ALUJA, Tomàs, "Descripció i classificació de les comarques catalanes en regions homogènies segons l'ús de la terra", a "Documents d'Análisi Geogràfica", num. 8-9, 1986, pps. 111-134.

AZNAR GRASA, A., (Dtor.), "Un modelo econométrico aplicado a las provincias españolas", Presidéncia de Gobierno, Subsecretariado de Planificación, Madrid, 1977.

BAILLY, A.S., "La géographie du bien-être", Presses Universitaires de France, París, 1981, 239 pps.

BEGUE, J., FOUQUET, A., THELOT, C., "Inégalités et solidarités dans l'agriculture française", xerocòpia, Société Française d'Economie Rurale, París, abril 1982, 38 pps.

BILLAUD, J.P., "Le grand angle et la loupe", a "Autrement", num.47, febrer 1983, pps. 16-22.

BONNAMOUR, J., "Géographie rurale. Méthodes et perspectives", Masson et Cie, París, 1973, 168 pps.

BONNIEUX, F., RAINELLI, P., "Situation et évolution structurelle et socio-économique des régions agricoles de la Communauté", col. "Informations Internes sur l'Agriculture", nums. 52-53, C.E.E., Brusel.les, octubre 1978, 265 pps. i annexos.

BONNIEUX, F., RAINELLI, P., FOUET, J.P., "Approche au niveau regional des inégalités dans l'agriculture: situation comparée de la France et de la C.E.E.", Bulletin d'Information du Département d'Economie et de Sociologie Agraires, I.N.R.A., num.6, París, setembre 1980.

BOURGUIGNON, F., "Decomposable Income Inequality Measures", a "Econometrica", juliol 1979.

BRAVO, C., DEBEN, B., "Problematique, critères et delimitation des zones défavorisées de la Galice. Définition et analyse des alternatives au développement", Tesi Master of Science, Institut Agronomique Méditerranéen, Monpeller, juliol 1981, 214 pps. i annexos.

CAVERO BEYARD, C., Indicadores sócio-económicos del campo español", Confederación Española de Cajas de Ahorro, Madrid, 1971.

DELORS, J., "Les indicateurs sociaux (Contribution à une recherche sur...)", S.E.D.E.I.S., París, 1971.

DE MIGUEL, Amando, "Tres estudios para un sistema de indicadores sociales", Euramérica, Madrid, 1967.

DUPONT, Christophe, "Disparités de revenus: régions, individus, nations; quelques aspects analogiques" (Ponència al III Congresso Internazionale delle Economie Regionale), dins "Obbietivi e metodi dell'azione regionale di sviluppo", Cassa per il Mezzogiorno, Roma, maig 1965, pps. 205-219.

ESPAÑA, MINISTERIO DE AGRICULTURA, Secretaría General Técnica, "Inventario de áreas en depresión socio-económica. Una aplicación del análisis factorial", Ministerio de Agricultura, Doc. de Trabajo num.10, Madrid, 1977, 105 pps.

ESPAÑA, MINISTERIO DE AGRICULTURA, PESCA I ALIMENTACION, I.N.I.A., "Tipología de áreas deprimidas y propuestas de actuación ante la integración española en la C.E.E.. Ordenación comarcal a nivel nacional", mecanografiat, M.A.P.A., Madrid, 1982.

ESPAÑA, MINISTERIO DE AGRICULTURA, PESCA I ALIMENTACION, I.N.I.A., "Delimitación de áreas deprimidas en varias regiones españolas", a "Comunicaciones I.N.I.A.. Serie economia y sociología agrarias", num.13, 1983, 51 pps.

ESPAÑA, MINISTERIO DE AGRICULTURA, PESCA I ALIMENTACION, I.N.I.A., "Analisis espacial de la depresión socioeconómica en España en base a las comarcas agrarias", a "Comunicaciones I.N.I.A.. Serie economia y sociología agrarias", num.14, 1983, 104 pps.

EUROPA, C.E.E., COMISSIO, Direcció General de Política Regional, "Gli europei e la loro regione. Studio esplorativo sulla percezione delle disparitá socio-economiche", Comissió de les Comunitats Europees, Brusel.les, desembre 1980, 68 pps.

FARCY, H., "L'espace rural", Presses Universitaires de France, París, 1975, 126 pps.

FERNANDEZ FERNANDEZ, J.A., "Las comarcas rurales deprimidas", dins "La pobreza en España y sus causas", Fundación A.G.A.P.E., Madrid, 1984, pps. 147-167.

FERNANDEZ MORALES, A., GARCIA LIZAMA, A., MARTIN REYES, G., "Tecnicas para la medición de la pobreza y su distribución territorial en España", Comunicació a la XIV Reunión de Estudios Regionales, Asociación Española de Ciencia Regional, Málaga, novembre 1988, pps. 455-471.

IVANOVIC, B., "Comment étalbir une liste des indicateurs de développement", a "Revue de statistique appliquée", vol XXII, num.2, 1974.

JUDEZ, L., VELAZQUEZ, A., "Un essai d'analyse des relations entre le développement agricole et le développement global au niveau regional en Espagne", xerocòpia, Ponència al II Congrés Européen des Economistes Agricoles, Dijon, setembre 1978, 21 pps.

JUDEZ ASENSIO, L., "Técnicas de análisis de datos multidimensionales", Ministerio de Agricultura, Madrid, 1989, 301 pps.

MERLIN, P., "Méthodes quantitatives et espace urbain", Masson et Cie, París, 1973, 190 pps.

MORENO ZUAZU, "Determinación y análisis de zonas socio-económicas deprimidas y medidas para su desarrollo", Presidencia del Gobierno, Dción. Gral. de Estudios y Coordinación, Madrid, 1982.

O.C.D.E., "La liste O.C.D.E. des indicateurs sociaux", O.C.D.E., 1982, París, 139 pps.

O.N.U., "Sistemas de estadísticas sociales y demográficas (S.E.S.D.). Proyecto de normas de indicadores sociales", O.N.U., E/CN, 3/450, New York, 26 d'abril de 1975.

PALERMO, P.C., "Politiche territoriali e modeli", col. "Archivio di studi urbani e regionali", num.8-9, Franco Angeli, Milà, 1980, 370 pps.

PALERMO, P.C., "La delimitazione territoriale dei compresori", dins "Compresori, ristrutturazione istituzionale e territorio", Franco Angeli, Milà, 2a. edició 1980, pps. 155-198.

PAUTARD, J., "Les disparités régionales dans la croissance de l'agriculture française", Gauthier-Villars, París, a965, 179 pps.

PENA TRAPERO, J.B., "Problemas de la medición del bienestar y conceptos afines (una aplicación al caso español)", Instituto Nacional de Estadística, Madrid, 1977, 218 pps.

PEREZ PEREZ, L., "Una metodología para la delimitación de áreas rurales desfavorecidas. Su aplicación a la Comunidad Autónoma de Aragón", a Revista de Estudios Agro-sociales, num.138, octubre-desembre 1986, pps. 153-177.

ROIZ DE CELIX, M., "Indicadores socio-económicos y sociológicos sobre la pobreza en España en los años ochenta", dins "La pobreza en España y sus causas", Fundación AGAPE, Madrid, 1984, pps. 41-84.

"Socio-economic indicators relating to the agricultural sector and rural development", F.A.O., Roma, 1984, 110 pps.

ZAPF, W., "Les sistemes d'indicateurs sociaux: approches et problèmes", a Revue Internationale de Sciences Sociales, vol.XXVII, num.3, 1975, pps. 507-529.

7. AREES DESAFAVORIDES. PROBLEMATICA SOCIO-ECONOMICA.

ABREU I PIDAL, J.M., "Condiciones para la delimitación y gestión de las áreas de montaña españolas", dins

"Supervivencia de la montaña. Actas del Coloquio Hispano-francés sobre las áreas de montaña", Ministerio de Agricultura, Madrid, 1981, pps. 35-50.

AFLALO, M., BONNIN, PH., PERROT, M., SOUDIERE, M., "Nouveaux usages de l'espace rural et transformations de la vie sociale en Haute Lozère", xerocòpia, Centre d'Ethnologie Sociale et de Psychologie, Montrouge, 1980(?).

ANGELINI, E., MAGNI, C., "L'importance de la famille dans le développement économique des régions de montagne. Le cas de la province de Sondrio", a "Dokumente und Informationen zur Schwizerischen Orts-, Regional- und Landesplanung", num.74, gener 1984, pps. 38-47.

APPERT, O., BEL, F., PERNET, F., "L'interdependance des systèmes écologiques et des systèmes d'activités économiques. Essai à propos de la Lozère et des Cévennes", 3 vols., I.R.E.P.-C.N.E.E.J.A., Grénoble, 1973.

ARKLETON TRUST, The,"La Europa rural menos favorecida. Problemas de desarrollo y métodos de resolución", a "Revista de estudios agro-sociales", num. 110, gener-març 1980, pps. 127-167.

BALCELLS ROCAMORA, E., "El concepto ecológico de territorio montañoso: revisión general", dins "Supervivencia de la montaña. Actas del Coloquio Hispano-francés sobre las áreas de montaña", Ministerio de Agricultura, Madrid, 1981, pps. 51-67.

BALLION, H.R., "Les representations sociales de la montagne", dins "Supervivencia de la montaña. Actas del Coloquio Hispano-francés sobre las áreas de montaña", Ministerio de Agricultura, Madrid, 1981, pps. 69-80.

BARBIER, Ch., "Experience de creation d'ateliers industriels et artisanaux communaux en montagne du Massif-Central", mecanografiat, Société pour la Mise en Valeur des Régions Auvergne-Limousin, maig 1980.

BARRUET, J., "Hébergement touristique à la ferme. Bilans et problèmes en zone de montagne", C.T.G.R.E.F.-I.N.E.R.M., Grenoble, octubre 1974, 273 pps. i annexos.

BARRUET, J., MICHEELS, M.C., "Cas d'Adaptation Collective des Montagnards à des Nouvelles Activités Economiques", 3 vols., C.T.G.R.E.F.-I.N.E.R.M., Grenoble, 1977-1979.

BASSEDE, J., "Systèmes de production et rôle social des nouvelles installations en agriculture en zone de montagne. Etude du phénomène dans quelques cantons cévénols", Tesi Master of Science, Institut Agronomique Méditerranéen, Monpeller, abril 1982, 185 pps. i annexes.

BARBICHON, G., "Appropiation urbaine du milieu rural à des fins de loisirs", a "Etudes rurales", num.49-50, gener-juny 1973, pps. 97-105.

BAZIN, G., "Intégration marchande et evolution des systèmes agraires montagnards. Le cas des Dômes (Massif Central)", mecanografiat, comunicació al "Colloque Franco-espagnol sur l'Espace Montagnard", Madrid, mars 1980.

BECAT, J., "Les Albères: crises économiques et déprise humaine dans une petite montagne méditerranéenne", a "Bulletin de la société languedocienne de geographie", 1973, num.2, pps.263-285.

BEN-AROUS, P., PAPINI, F., "Dynamique d'un système agraire en zone de montagne sèche. L'exemple de la région de la Seranne", I.N.R.A.-E.N.S.A., Monpeller, setembre 1984, 109 pps i annexos.

BERGER, A., "Les mécanismes économiques et sociaux commandant l'organisation spatiale du Languedoc du XVIII siècle à nos jours", Université Montpellier I-Centre Régional de la Productivité et des Etudes Economiques, Monpeller, maig 1979, 127 pps.

BERTRAND, J.M., HULOT, J.F., "Les exploitations agricoles des zones défavorisées et de montagne de la Communauté", Comission des Communautés Européennes, Brusel.les, 1989, 129 pps.

BETEILLE, Roger, "La France du vide", Librairies Techniques, París, 1981, 256 pps.

BIANCARELLI, J., PARINI, Ph., SERRADJI, Ch, "Amenager les campagnes", Edi. du Moniteur, col. Vie Locale, París, s.d., 211 pps.

BLASIO, Giulano de, "L'industria nel sistema economico della montagna lombarda", Instituto Regionale di Ricerca della Lombardia, Milà, 1983, 323 pps.

BONTRON, C., MATHIEU, N., "La France des faibles densités", A.C.E.A.R.-Société d'Etudes Géographiques Economiques et Sociologiques Appliquées, París, 1975, 160 pps.

BONTRON, J.C., MATHIEU, N., "Les espaces de faible densité dans l'espace français", dins "Reflexions sur l'espace rural français: approches, définitions, aménagement", Université París I, Laboratoire de Géographie Rurale, París, s.d., pps. 143-165.

BONTRON, J.C., "Population et espace rural: vers une nouvelle dynamique", a "Pour", juny 1985.

BOURDIEU, P., "Célibat et condition paysanne", a "Etudes rurales", maig-juny 1962, pps. 32-135.

BOZONNET, Jean Paul, "Montagne et marginalisation. Eléments de réflexion sur la structure sociale de l'espace montagnard dans les Alpes du Nord", a "Cahier de l'Amenagement du Territoire", num.3, Grenoble, 1979, pps. 25-42.

BRUN, A., CHASSANY, J.P., PETIT, F.E., OSTY, P.L., "Le Causse Mejan", 5 vols., I.N.R.A.-E.N.S.A.M., Monpeller, octubre 1978.

CAO-PINNA, V., "Quadro generale degli aspetti positivi e negativi dello sviluppo economico e sociale delle regioni meridionali, dal 1951 al 1975", dins "Le regioni del Mezzogiorno", edi. Cao-Pinna, Bolònia, 1979.

CHASSAGNE, M.E., GRANDJEAN, A., "Les blocages fonciers en montagne", Ministère de l'Agriculture, Sous-Direction de l'Aménagement Rural, París, març 1982, 242 pps.

COMUNITAT ECONOMICA EUROPEA, COMISSIO, "La communauté européenne et ses régions", col. "Documentation européenne", gener 1980, Brusel.les, 22 pps.

COMUNITAT ECONOMICA EUROPEA, COMISSIO, "The future of rural society", a "Bulletin of the European Communities", suplement 4, 1988.

DOURLENS, Ch., VIDAL-NAQUET, P. (1a part), ARDONIN-CHENOT, L. (2a part), "L'autonomie prescrite. La rehabilitation du pays de Joyeuse-Largentière-Valgorge", Ministère de l'Environnement et du Cadre de Vie-I.D.R.E.E.S., Toulon, Novembre 1984, 169 i 51 pps.

ELOSEGUI ALDASORO, R. (dtor), "Estudio sobre los pueblos deshabitados y en proceso de deshabitación de Navarra", 4 vols., mecanografiat, Gobierno de Navarra, Instituto de Estudios Territoriales, Pamplona, 1986.

ESPAÑA, M.O.P.U., Instituto del Territorio y Urbanismo, "Pautas de localisación territorial de empresas industriales", M.O.P.U., Madrid, 1987, 134 pps.

"Estudios sobre áreas de montaña", (Conferències a la X Setmana d'Estudis Superiors d'Urbanisme), Centro de Estudios Municipales y Cooperación Interprovincial de las Diputaciones Provinciales de Almería, Granada, Jaén y Málaga", col. Temas de Administración Local num.13, Granada, 1985.

FANFANI, R., "Política agraria, evolución estructural y productiva en los países y regiones de la C.E.E. (1962-1975)", a "Agricultura y Sociedad", num.4, juliol-setembre 1977, pps. 9-60.

FAUDRY, D., TAUVERON, A., "Desertification ou reutilisation de l'espace rural", dins "La desertification de l'espace montagnard", Centre Technique du Genie Rural, des Eaux et des Forêts-INERM, Grenoble, 1977, pps. 19-125.

FRANCE, D.A.T.A.R., Comissaire à l'Aménagement de la Montagne, "Massif des Alpes du Nord. Les problèmes posés par l'évolution actuelle", mecanografiat, report num.1, D.A.T.A.R., París, 1977, 164 pps.

FRANCE, I.N.R.A.-Féderation Européenne de Zootecnie, "Etude sur le développement à long terme de la production animale en Europe. Elevage ovin et caprin", I.N.R.A., París, gener 1982.

FRANCE, I.N.R.A., "La Margueride: la montagne, les hommes", I.N.R.A., París, 1983, 786 pps.

FRANCE, Ministère de l'Agriculture, "Elements de réflexion sur l'installation des jeunes agriculteurs en zone de montagne", a "Bulletin d'Information de la Sous Direction de l'Aménagement Rural", fasc. 2470, gener 1980.

FRANCE, Ministère de l'Agriculture, "Réflexion sur le problème des montagnes sèches", a "Bulletin d'Information de la Sous Direction de l'Aménagement Rural", fasc. 2472, abril 1980.

FUA, G., "Problems of lagged development in OECD countries", O.C.D.E., París, 1980.

GARCIA-RUIZ, J.M., "Los sistemas tradicionales de explotación de las montañas ibéricas", dins "La vida rural en la montaña española. Orinetaciones para su promoción", Instituto de Estudios Pirenaicos, Jaca, 1980, pps. 39-50.

GAVIRIA, M., "La montaña como refugio", a "Ciudad y territorio", num.4, octbre-desembre 1979, pps. 23-29.

GERBAUX, F., PERRET, J., "Les pratiques d'emploi dans la Clarée et à Montgenèvre", C.E.M.A.G.R.E.F.-I.N.E.R.M., Grenoble, novembre 1986, 27 pps.

GRANGE, ROUGERON, ROUX, LEGER, "L'artisanat en milieu rural", A.C.E.A.R., París, setembre 1976, 106 pps.

HANNEQUART, A., "Strategie de développement et region rurale. Le cas du Sud-Est de la Belgique", policòpia, Comissió de les Comunitats Europees, Brusel.les, juliol 1978, 109 pps.

HERVIEU, Bertrand, "Le village mort-vivant", a "Autrement", num.14, juny 1978, pps. 223-231.

HERVIEU, B., MACLOUF, P., MERLANT, Ph., (dtors.), "Le local dans tous ses Etats", a "Autrement", especial num.47, febrer 1983, 249 pps.

HOLLARD, Claude, "Mutations spatiales en Capcir: patrimoine foncier, agriculture et tourisme", xerocòpia, Université Paul Valéry, D.D.A. Pyrénées Orientales, Monpeller, 1982, 205 pps. i mapes.

JOLLIVET, M., "Rente foncière et gestion des ressources naturelles", a "Etudes rurales", num.71-72, juliol-desembre 1978.

JOLLIVET, M., "Les pièges de la Mère Denis", a "Autrement", num.14, juny 1978, pps. 22-30.

LAPOIX, M.F., "'zones desheritées ou zones marginales; le point de vue de l'ecologie", a "Cahiers du C.E.N.E.C.A., Colloque International 1974", ref.124.

LARRERE, G.R., "Elements sur l'histoire de la mise en valeur du plateau de Millevaches", xerocòpia, I.N.R.A., Laboratoire d'Economie de l'Elevage, Theix, gener 1974, 98 pps.

LARRERE, G.R., "Depeuplement et annexion de l'espace rural: le role de la theorie des seuils de sociabilité", Institut de Géographie, Université Toulouse-Le Mirail, Tolosa, 1976, 36 pps.

LARRERE, G.R., "Desertification ou annexion de l'espace rural?. L'exemple du plateau de Millevaches", a "Etudes rurales", num.71-72, juliol-desembre 1978, pps. 9-48.

LARRERE, G.R., MENETREY, D., "Agriculture et résidences dans une commune des Dômes. Les premières étapes d'une annexion de l'espace rural", I.N.R.A., Theix, 1978.

LE COZ, Jean, "Le changement social et culturel en Vallée Française. Déprise et réprise en montagne Cévenole", xerocòpia, C.N.R.S., Observatoire du Changement Social et Culturel, Monpellier, 1981.

LEGER, D., HERVIEU, B., "Le retour à la nature, 'au fond de la forêt...l'Etat'", Editions du Seuil, París, 1979, 237 pps.

LEGER, D., HERVIEU, B., "Recours à la ruralité et crise", a "Economie rurale", num.140, 1980, pps. 16-20.

LEROY, L., "Exode ou mise en valeur des campagnes", Flammarion edit., París, 1958, 300 pps.

LIZET, B., PERRET, J., "Approche ethnoecologique de la désertification. Un exemple dans les Alpes de Haute-Provence", dins "Desertification de l'espace montagnard. Elements de réflexion", C.T.G.R.E.F.-I.N.E.R.M., Grenoble, 1977, pps. 129-197.

LONG, Gilbert, "Les bases écologiques du développement de l'espace rural méditerranéen. Zones rurales marginalisées", a "Le courier du C.N.R.S.", num.31, gener 1979, pps. 17-26.

MALLET, Madelène, "France-Inter, Station des neiges", dins "Recherches en Briançonnais", C.E.M.A.G.R.E.F.-D.G.R.S.T., Grenoble, juny 1981, vol.3, pps. 77-118.

MENGIN, J., "La culture, pas le folklore", a "Autrement", num.47, febrer 1983, pps. 133-137.

MOLLE, N., "Regional disparatity and economic development in the European Community", Saxon House, 1980.

MULDER, Th., i altres, "Situation socio-économique et prospectives de développement d'une région agricole desheritée et à déficiences structurelles. Etude méthodologique de trois localités siciliennes de montagne", col. "Informations Internes sur l'Agriculture" num.45, C.E.E., Brusel.les, juny 1969, 366 pps. i annexos.

NOGUE I FONT, J., "La percepció del bosc", Diputació Provincial de Girona, Ajuntament d'Olot, Girona, 1986, 172 pps.

NOVARINA, G., "Les paysans face au développement touristique", a "Cahier de l'Aménagement du Territoire", num.3, 1979, pps. 43-58.
"Paysanneries meridionales. Développement, dévitalisation et ecologie", (Col.loqui celebrat a Etchary el 25-30 juliol) I.N.R.A., Ecole d'Agronomie, Monpeller, octubre 1977, 128 pps.
PEREZ DIAZ, V., "Emigración y cambio social", Ariel, 1971, Barcelona, 2a edició 1971, 233 pps.

PEREZ DIAZ, V., "Estructura social del campo y éxodo rural. Estudio de un pueblo de Castilla", Tecnos, Madrid, 2a edició 1972.

PLATIER, A., (dtor.), "Radioscope des communes de France. Ruralité et relations villes-campagnes", Economica, París, 1979, 550 pps. i gràfics.

"Pratiques sociales et pratiques spatiales en milieu rural", (Chaline, Guigou, Pellerin, Uzan), Institut de Recherche Universitaire sur l'Environnement, Université París-Val du Marne, Table ronde du 30 mai 1978, 46 pps.

PRECEDO LEDO, A., "Galícia: estructura del territorio y organización comarcal", Xunta de Galicia, Consellería de Ordenación del Territorio y Obras Públicas, Santiago, 1987, 338 pps.

"Problèmes des zones physiquement défavorisées", "Cahiers du C.E.N.E.C.A., Colloque International C.E.N.E.C.A.", París, 27 febrer-1 març 1974.

QUERE, L., DRESSLER-HOLOHAN, W., "Vivre au pays: généalogie d'un slogan", a "Autrement", num.14, juny 1978, pps. 197-204.

ROBBE-GRILLET, A.L., "Le tourisme rural en moyenne montagne", mecanografiat, S.E.A.T.E.R., abril 1984, 15 pps.

SMITH, J.L., "Rural depopulation", col."Exploring Europe", Sussex European Research Centre, tardor 1978, 33 pps.

SOULIER, A., "Contribution à l'étude des disparités démographiques intra-régionales: l'arrière-pays languedocien, délimitation, évolution", a "Economie Méridionale", num.92, 1975.

SOULIER, A., "Eléments pour l'étude des formes de réorganisation de l'espace rural: le cas de l'arrière-pays languedocien", a "Bulletin de la société languedocienne de Géographie", 1977, 11, num.1-2, pps. 121-139.

"Tourisme rural. Oh, qu'en termes humanistes!..., le", (Groupe Information Aménagement Toulouse-Tribune du Midi), a "Autrement", dossier num.14, juny 1978, pps.116-127.

TRUCHIS, M., "Elaboration du Plan d'Aménagement des Monts de Lacaune. Structures agricoles et occupation de l'espace", Direction Départamentale de l'Agriculture, Tarn, mars 1976, 45 pps.

TRUCHIS, M., "La dévitalisation en moyenne montagne", dins "Paysanneries meridionales. Développement, dévitalisation et ecologie", Institut National de la Recherche Agronomique, Monpeller, octubre 1977, pps. 54-69.

VALCARCEL-RESALT, G., FRUTOS, J., DUQUE, J.M., "Análisis de estudios empíricos y casos sobre desarrollo de áreas desfavorecidas", dins "Supervivencia de la Sierra Norte de Sevilla", Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, Madrid, 1977, pps. 355-373.

VAZQUEZ BARQUERO (dtor.), "Areas rurales con capacidad de desarrollo endógeno", M.O.P.U., Instituto del Territorio y Urbanismo, Madrid, 1987.

"Vida rural en la montaña española, la. Orientaciones para su promoción", col. Monografías del Instituto de Estudios Pirenaicos", num. 107, Jaca, 1980, 113 pps.

WATERSCHOOT, J.V., "Les régions insufissamment développées au niveau de la Communauté Economique Européenne", dins

"Obbietivi e metodi dell'azzione regionale di sviluppo. III Congresso Internationazionale delle Economie Regionale", Cassa per il Mezzogiorno, Roma, maig 1965, pps. 85-96.

WIBAUX, Bernard, "Canton de Gy", I.N.R.A.-E.S.R., Monpeller, 1979, 156 pps (2 vols.).

8. POLITIQUES RELACIONADES AMB ORDENACIO DEL TERRITORI.

ALDOMA I BUIXADE, I., "Mesures per a les zones de muntanya", mecanografiat, Generalitat de Catalunya, D.P.T.O.P., Direcció General de Política Territorial, Barcelona, desembre 1985, 645 pps. i annexos (3 vols.).

ALDOMA I BUIXADE, I., "Guia de l'Administració per a ús de neo-rurals", mecanografiat, Generalitat de Catalunya, D.P.T.O.P., Direcció General de Política Territorial, Barcelona, 1988, 11 pps.

ALSINA, R.M., CALLEJON, M., "La elaboración de la política regional en España del I al III Plan de Desarrollo: objetivos y experiencias", dins "Economía regional en España", Servicio de Estudios Banco Urquijo, edit. Moneda y Crédito, Barcelona, 1975, pps. 430-439.

AYDALOT, Ph., "L'aménagement du territoire en France. Une tentative de bilan", a "L'Espace géographique", tom.VII, num.4, octubre-desembre 1978, pps. 245-253.

BARCELO VILA, L.V., "Coste social y efectos redistributivos de la protección económica de la agricultura", dins "Papeles de Economía Española", num.16, 1983, pps. 57-83.

BARCELO VILA, L.V., GARCIA ALVAREZ-COQUE, J.M., "El futuro de la política agrícola común y la economía española", Mundi Prensa, Madrid, 1987, 280 pps.

BECAT, Jean, "Problèmes et aspects de l'aménagement des Pyrénées en Catalogne Nord", a "Bulletin de la Société Languedocienne de Géographie", tom.11, num.1-2, 1977, pps. 153-183.

BERGMANN, Denis, "Politiques d'avenir pour l'Europe agricole", Economica-I.N.R.A., París, 1989, 170 pps.

BESSON, Louis (rapporteur), "Rapport fait au nom de la Comission d'Enquête sur la situation de l'agriculture et de l'economie rurale dans les zones de montagne et défavorisées", Journal Officiel de l'Assemblée Nationale, París, abril 1982, 405 pps.

BOISSEAU, P., CHATAIGNER, J., "L'aménagement rural en montagne (Suisse et Italie)", I.N.R.A., Monpeller, setembre 1980, 18 pps.

BOYER, Philippe, "Bilan de l'efficacité des aides aux améliorations pastorales dans le Departement du Gard", xerocòpia, C.E.M.A.G.R.E.F., Monpeller, juliol 1983, 61 pps.

BROCARD, Jean (rapporteur), "L'aménagement du territoire en montagne. Pour que la montagne vive", Documentation Française, 1975, 229 pps.

BRUNET, M., "Droits d'usage, propriété foncière et projets d'aménagement dans les Pyrénées", a "Revue Géographique des Pyrénées et du Sud-Ouest", tom.49, num.3, 1978, pps. 361-373.

CARBONELL, J., GOMEZ, C., "La experiencia de la ordenación rural en comarcas de montaña", dins "Supervivencia de la montaña. Actas del Coloquio Hispano-Francés sobre las Areas de Montaña. Ministerio de Agricultura, Madrid, 1981, pps. 615-633.

CLOKE, P.J., PARK, C.C., "Rural resource management", Croom Helm, London, 1985, 473 pps.

COMUNITAT ECONOMICA EUROPEA, COMISSIO, "Vademecum de la reforma de los fondos estructurales comunitarios", C.E.E., Brusel.les, 1989, 104 pps.

DARBELLAY, C., "Le développement du monde rural", Institut d'Economie Rurale, Zurich, abril 1983, 113 pps.

DUCHENE MARULLAZ, E., SWICKERT, M., "L'amélioration des services publics dans les zones à faible densité de population", La Documentation Française, París, 1976.

DUCHENE MARULLAZ, E., (president), "Services au public en milieu rural", La Documentation Française, París, gener 1979, 154 pps.

ESPAÑA, MINISTERIO DE OBRAS PUBLICAS Y URBANISMO, "Ordenación del territorio. Las áreas de montaña en el derecho comparado", M.O.P.U., Servicio de Publicaciones, Madrid, 1981, 305 pps.

"Face aux futurs: pour une maîtrise du vraisamblable et une gestion de l'imprevisible. Rapport final", (INTERFUTURS), O.C.D.E., París, juny 1979, 450 pps.

FERNANDEZ RODRIGUEZ, F., "Anotaciones a la política de polos de desarrollo", dins "Economía Regional de España", Servicio de Estudios Banco Urquijo, Moneda y Crédito, Barcelona, 1975, pps. 473-494.

FRANÇA, COMISSARIAT GENERAL DU PLAN, "L'agriculture face à son avenir", La Documentation Française, París, març 1989.

FRANÇA, COMISSARIAT GENERAL DU PLAN, "Vie quotidienne et cadres de vie" (report de la Comissió presidida per M.Jean Michel Bloch-Lainé), La Documentation Française, juliol 1989, 392 pps.

FRANÇA, D.A.T.A.R., MINISTERE DE L'AGRICULTURE, "La politique du F.I.D.A.R. (Fonds Interministériel de Développement et d'Aménagement Rural)", La Documentation Française, París, 1980.

FRANÇA, D.A.T.A.R., MINISTERE DE L'AGRICULTURE, "La montagne, une loi, une politique", Ministère de l'Agriculture, Paris, (1984), 78 pps.

FRANÇA, MINISTERE DE L'AGRICULTURE, MINISTERE DE LA JEUNESSE, DES SPORTS ET DES LOISIRS, S.E.A.T.M., "Quelques réflexions sur la nouvelle politique d'aménagement touristique de la montagne", mecanografiat, Chambéry, desembre 1979, 11 pps.

FRANÇA, MINISTERE DE L'AGRICULTURE, Direction de l'Aménagement, "Lois et réglements applicables à la zone de montagne", mecanografiat, París, març 1980, 82 pps.

FRANÇA, MINISTERE DE L'AGRICULTURE, "Eléments d'une politique de l'artisanat et du commerce en zone de montagne", a "Bulletin d'information de la sous-direction de l'aménagement rural", fasc. 2471, 1980.

FRANÇA, MINISTERE DE L'AGRICULTURE, "Impact géographique de la politique agricole: un exemple, la montagne", a "Bulletin d'information du Ministère de l'Agriculture", num.979, 12-15 abril 1982, pps. 21-29.

FRANÇA, SECRETARIAT D'ETAT AU TOURISME, Service d'Etude et d'Aménagement de l'Espace Rural, "Politique des contrats de pays. Développement de l'accueil et des loisirs en milieu rural", La Documentation Française, París, 1978, 32 pps.

GENTIL, Anne, "Pour une maîtrise du développement au niveau micro-régional: Analyse des procedures existantes et propositions", mecanografiat, Mémoire D.E.S.S., Institut d'Etudes Politiques, París, 1982, 64 pps.

GERBAUX, F., "Le discours de l'Etat et la montagne", a "Cahier de l'Aménagement du Territoire", Presses Universitaires de Grenoble, num.3, 1979, pps.11-24.

GROLLEAU, Henri, RAMUS, André, "Espace rural, espace touristique. Le tourisme à la campagne et les conditions de son développement en France", La Documentation Française, París, 1986, 382 pps.

HERAULT, DIRECTION DEPARTAMENTALE DE L'AGRICULTURE, "Les associations syndicales pour la mise en valeur des terres agricoles", mecanografiat, D.D.A., Monpeller, març 1983.

"Industrialización en áreas rurales", (Simposi S.I.A.R., Santiago de Compostela, 1985), Ministerio de Obras Públicas y Urbanismo, Madrid, 1987, 290 pps.

JUNG, Jacques, "La ordenación del espacio rural", Instituto de Estudios de la Administración Local, Madrid, 1972, 439 pps.

KAYSER, B., "Face au déménagement rural, quels paysans, quels espaces?", a "Autrement", num.14, juny 1978, pps. 173-185.

LACHAUD, Yves, "Le contrôle de l'espace rural par la Crédit Agricole", Remica 13, Tolosa, octubre 1980, 217 pps.

"Land use planning and mediation of urban change", (P.Healey, P.Mc Namara, M.Elson, a.Doak), Cambridge University Press, Cambridge, 295 pps.

LOMBARDIA, REGIONE, Fondazione per il Problemi Montani dell'Arco Alpino di Milano, Centro Ricerche Economico-Aziendali dell'Università Bocconi, "Experienze di pianificazione nell'area montana", Milano, abril 1978, 318 pps.

LOZERE, DIRECTION DEPARTAMENTALE DE L'AGRICULTURE, "Lozère. Pour un programme de développement integré. 1980-1985", mecanografiat, D.D.A., Mende, (1979), 26 pps. i annexos.

LOPEZ DE SEBASTIAN, j., "Asociaciones de Agricultores en Areas de Montaña y la función de las Cámaras Agrarias", a "Revista de Estudios Agro-sociales", num.110, gener-març 1980, pps. 31-60.

LUCAS, Joseph, "Aménagement rural et aménagement de la montagne", Mémoire D.E.S., Université de Sciences Sociales de Grenoble, octubre 1975, 132 pps.

MARQUAND, Judith, "Le rôle des activités tertiaires dans la politique régionale", Comissió de les Comunitats Europees, Brusel.les, 1980, 249 pps.

MARTIN, S., "L'aménagement rural à la recousse des exploitations familiales", a Economie Rurale, num.168, juliol-agost 1985, pps. 5-10.

"Micro-région. Instrument de développement", a "Echanges méditerranée", gener 1980, 64 pps.

MORATA, Francesc, "Autonomia regional i integració europea", Generalitat de Catalunya, Institut d'Estudis Autonòmics, Barcelona, desembre 1987, 363 pps.

MOSELEY, M.J., "Accessibility: the rural challenge", Methuen, London, 1979.

"Obbietivi et metodi dell'azione regionale di sviluppo", (III Congresso Internazionale delle Economie Regionali), Cassa per il Mezzogiorno, Roma, maig 1965.

O.C.D.E., "Reevaluation des politiques regionales dans les pays de la O.C.D.E.", 2 vols, O.C.D.E., París, 1974.

O.C.D.E., "Les problèmes et les politiques de développement régional dans les pays de l'O.C.D.E.", 2 vols., O.C.D.E., París, 1976.

O.C.D.E., "Gestión pública rural", O.C.D.E.-M.O.P.U., Madrid, 1987, 142 pps.

O.C.D.E., "Ressources naturelles renouvelables. Incitations économiques pour une meilleure gestion", O.C.D.E., París, 1989, 178 pps.

"Petites villes et pays dans l'aménagement rural", (Association des ruralistes français), Editions du C.N.R.S., Toulouse, 1979.

"Plans Comarcals de Muntanya, els", (Viñolas, Andrés, Feixa, Prat, Torras), a Nota d'Economia, num.37, març 1990, pps. 25-39.

PRAT I SOLER, Jordi, "La Llei 2/1983 d'Alta Muntanya", mecanografiat, ponència a "Curs d'Estiu d'Estudis Pirinencs", La Seu d'Urgell, 6-10 juliol 1987.

PREAU, P., "L'intervention des communes dans l'aménagement touristique de la montagne", a "Cahiers Nantais", num.17, 1980, pps. 133-170.

RENARD, V., "Problème foncier et aménagement touristique des hautes vallées de montagne", dins "Supervivencia de la montaña. Actas del coloquio hispano-francés sobre las Areas de Montaña", Ministerio de Agricultura, Madrid, 1981, pps. 553-563.

ROBERT, J., "La mobilisation du potentiel endogène des régions défavorisées: nouvelle dimension de l'aménagement du territoire", col. "Aménagement du territoire européen" num.40, Conseil de l'Europe, Strasbourg, 1982.

ROUSILLON, Henry, "La délimitation des régions de montagne", a "Droit et ville", num.24, 1987, pps. 53-66.
SERRADJI, Christian, "La politique de la montagne", a

"Bulletin d'Information de la Sous-Direction de l'Aménagement Rural", mecanografiat, fasc. 24173, París, (1980), 60 pps.

SHAW, J.M. (edit.), "Rural deprivation and planning", Geobooks, Norwich, 1979.

TRUCHIS, Manuel de, "Propositions et orientations pour un aménagement des Monts de Lacaune", Direction Départamentale de l'Agriculture du Tarn, setembre 1976.

VALCARCEL-RESALT, G., "El desarrollo local en zonas desfavorecidas españolas", C.S.I.C., Instituto de Economía y Geografía Aplicadas, Madrid, 1989, 52 pps.

ANNEXOS ESTADISTICS

ANNEX 1. ELS INDICADORS SOCIALS DEL DESENVOLUPAMENT COMARCAL. ANALISI FACTORIAL SEGONS AMBITS TEMATICS.

ANNEX 2. SINTESI SOBRE EL GRAU DE DESENVOLUPAMENT DE LES COMARQUES CATALANES. ANALISI FACTORIAL A PARTIR DELS RESULTATS TEMATICS.

ANNEX 3. HABITANTS, INFRASTRUCTURES I EQUIPAMENTS DELS NUCLIS DE POBLACIO DE LES COMARQUES DE L'ALT PIRINEU.

ANNEX 4. EVOLUCIO DE LA POBLACIO, INFRASTRUCTURES I EQUIPAMENTS DELS MUNICIPIS DE LES COMARQUES MERIDIONALS

ANNEX 1. ELS INDICADORS SOCIALS DEL DESENVOLUPAMENT COMARCAL. ANALISI FACTORIAL SEGONS AMBITS TEMATICS.

Comprén la relació dels indicadors socials que serveixen de base a l'anàlisi del desenvolupament comarcal efectuada en el capítol tercer. Inicialment es defineix cada una de les variables utilitzades i la seva font estadística per passar seguidament a la seva anàlisi estadística.

Les variables s'han distribuït en nou àmbits:

1. Demografia.
2. Població i territori.
3. Nivell de vida.
4. Estructures socials.
5. Estructures socials agro-rurals.
6. Activitats econòmiques.
7. Agricultura.
8. Indústria.
9. Sector terciari.

Per cada un d'aquest àmbits s'analitza:

1. Matriu de correlació dels indicadors socials.
2. Coeficients de correlació de les variables amb els factors components principals més significatius.
3. Pla factorial del pes comarcal en el primer i segon factors.
4. Dendograma comarcal resultat de l'anàlisi jeràrquica.
5. Anàlisi de mitjanes i desviacions dels grups apareguts en l'anàlisi jeràrquica.

ANNEX1. INDICADORS SOCIALS UTILITZATS A NIVELL COMARCAL (que serveixen de base al capítol III).

MEDI FISIC I TERRITORI

AHA .Altitud .Respecte al nivell del mar en metres. Mitjana de tots els caps de municipis de la comarca. Font: Rodriguez (A), Alòs-Moner (R), "Economía y territorio en Catalunya", Banca Mas Sardà, 1978, Barcelona, pps 231-391. I Instituto Nacional de Estadística, "Censo de la población de España de 1970, Nomenclator", INE, Madrid, 1973.

ADC .Distància respecte a la costa . En quilòmetres segui la línea dreta la més curta. Elaboració pròpia.

ADB .Distància repecte a Barcelona .En quilòmetres, seguint la línea dreta la més curta. Elaboració pròpia.

ADT .Temps de recorregut fins a Barcelona, 1980 .Per autopista i amb cotxe de turisme. Calculat en minuts segons una velocitat mitjana i de del cap de comarca. Font: URBINCA, "Localización de àreas industriales en Cataluña", Cadesbank, Exbank, Banco Industrial de Catalunya, Industrial del Mediterràneo, Industrial de los Pirineos, Bankunion, 4 vols, 1978, Barcelona. Elaboració pròpia partint dels mapes.

HCB .Temps fins a Barcelona amb camió, 1975 En minuts, a velocitat mitjana i des de la capital de comarca. Font: idem indicador que precedeix.

HTB .Temps fins a Barcelona en vehicle de turisme, 1975 .(Per Carretera). En minuts, a velocitat mitjana i des del cap de la comarca. Font: idem indicador que precedeix.

HTP .Temps fins als caps de província, 1975 .En vehicles de turisme i per carretera. Calculat en minuts des del cap de comarca fins al cap de província el més proper en temps de recorregut. Font: idem indicador que el precedent.

DEMOGRAFIA

BDE .Densitat demogràfica, 1975. Habitants per quilòmetre quadrat. Font: Elaboració pròpia partint de: Consorci d'Informació i Documentació de Catalunya (CIDC), "Població dels municipis i comarques de Catalunya, 1975-1981, C.I.D.C., 1980, Barcelona.

BCR .Creixement de la població entre 1960-1975. Index, 1960=100. Font: elaboració pròpia sobre les dades de Cabré (A), Pujadas (I), "Población y recursos humanos en Catalunya", a "Reconocimiento territorial de Catalunya", vol II, 1980, Barcelona.

BRC .Creixement de la població rural, 1960-1975. Creixement de la població dels municipis de menys de 5000 habitants, essent el cap de comarca sempre exclós. Index: 1960=100. Font: idem a l'anterior.

BUC .Creixement del nucli més poblat, 1960-1975. Creixement del municipi de la comarca més poblat el 1975. Index: 1960=100. Font: idem a l'anterior.

BHC .Creixement històrica de la població, 1887-1975. Index, 1987=100. Població de tota la comarca. Font: idem indicador precedent.

BCA .Creixement recent de la població, 1975-1981. Index, 1975=100. Font: Consorci d'Informació i Documentació de Catalunya, 1982, op. cit., elaboració pròpia.

BRN .Creixement actual de la població rural, 1975-1981. Municipis de menys de 2000 habitants. Font: idem indicador que l'anterior.

BCN .Creixement natural, 1975-1976. Index anual per 10000 habitants; mitjana 1975 i 1976. Font: Cabre (A), Pujadas (I), 1980, op. cit.

BRB .Creixement natural de la població rural, 1975-1975. Index anual per 10000 habitants; mitjana 1975 i 1976. Municipis de menys de 5000 habitants. Font: idem indicador precedent.

BNE .Edat mitjana, 1975. S'inclouen dos decimals. Font: Cabré (A), Pujadas (I), 1980, op. cit., vol III.

BVI .Envelliment, 1975. Població de més de 65 anys per 1000 habitants. Font: idem indicador prededent.

BRV .Envelliment de la població rural, 1975. Població de més de 65 anys per 1000 habitants en els municipis de menys de 5000 habitants. Font: idem indicador precedent.

BJE .Joves, 1975. Població de menys de 15 anys sobre la població total, índex per 1000. Font: idem indicador precedent.

BPO .Potencial de ma dóbra, 1975. Calculat segons els grups d'edat, seguint la fòrmula: BPO= ((P,0-14 anys / P, 50-64 anys) x 100. Font: idem indicador precedent.

BRU .Població rural, 1975. Població dels municipis de menys de 5000 habitants, o/oo. Font: idem indicador precedent.

BUR .Població rural dels municipis més petits, 1975. Municipis de menys de 2000 habitants, o/oo. Font: idem precedent.

BUB .Atracció dels nuclis principals, 1975. Index complexe que posa en relació l'accessibilitat expressada en unitats de temps i la població del centres de comarca capitals. BUB= (Σtji • Pj) / Σpj. Font: Herce (M), "Infrastructuras I", a "Reconocimiento territorial de Catalunya", Centre d'Estudis de Planificació,

BUA .Preu màxim del sòl urbà, 1970. Preu mitjà del sòl més car de la comarca; en pessetes els 20 centímetres quadrats. Font: Lluch (E), Gaspar (J), "Preus del sòl a Catalunya", Banca Catalana, 1972, Barcelona, 332 pp.

POBLACIO ACTIVA

CAC .Index d'activitat, 1975. Actius totals sobre la població en edat de treballar, o/oo. Font: Cabré (A), Pujadas (I), 1980, op. cit. vol IV.

CAF .Actius femenins, 1975. Població femenina activa sobre la població femenina en edat de treballar, o/oo. Font: idem indicador precedent.

CAP .Població activa en el sector primari, 1975. o/oo sobre el total dels actius. Font: idem indicador precedent.

CAS .Població activa en el sector secundari, 1975.o/oo sobre el total dels actius. Font: idem indicador precedent.

CTT .Població activa en el sector terciari, 1975. o/oo sobre la població activa. Font: idem indicador precedent.

CAT .Actius en el sector primari rural, 1975.o/oo sobre la població activa en els municipis de menys de 5000 habitants. Font: idem indicador precedent.

CTR .Actius en el sector terciari rural, 1975. o/oo sobre la població activa dels municipis de menys de 5000 habitants. Font: idem indicador precedent.

HAT .Població en atur, 1981. o/oo de la població enregistrada a l'atur sobre la població activa, juny 1981. Font: "Butlletí d'Ocupació", 2on semestre 1981, Generalitat de Catalunya, Departament de Treball.

INDUSTRIA

CII .Llocs de treball creats per empleats, 1964-1973. Llocs creats entre 1964-1973 per cad 1000 empleats en la industria al 1970. Font: Consorci d'Informació i Documentació de Catalunya, "Datos básicos de las comarcas catalanas", CIDC, 1977, Barcelona, i elaboració pròpia.

CIE .Inversió per lloc de treball creat entre 1964-1973. En milers de pessetes. Font: idem indicador precedent.

CIG .Empleats a les petites empresses, 1976. Empleats en les empresses de menys de 50 treballadors per cada 1000 empleats. Font: Gasòliba (C), Homs (F), "El sector industrial", a "Reconocimiento territorial de Cataluña", Centre d'Estudis de Planificació, 1980, Barcelona, pp 160.

CIP .Coeficient de localització per branca més elevat, 1970. Index que posa en relació els empleats d'una branca sobre el total dels empleats de la comarca amb els empleats de la mateixa branca en el total català: es selecciona l'índex més important entre els índex de les diferents branques. Font: Rodriguez (A), Alòs-Moner (R), 1978, op. cit., pps 141-143.

EAM .Població activa en la indústria manufacturera, 1975.o/oo sobre el total dels actius. Font. Cabré (A), Pujadas (I), 1980, op. cit., vol IV.

AGRICULTURA

DAA .Actius agraris, 1975. o/oo sobre la població activa. Font: elaboració pròpia sobre la base de Fundació Centre d'Estudis de Planificació, "L'agricultura catalana. Estudi econòmic", Banca Catalana, Fundació Jaume Bofill, 1980, Barcelona, pps. 48-49.

DAC .Actius agraris sobre el total català, 1975. o/oo dels actius agrícols de la comarca sobre els actius agrícols del conjunt de Catalunya. Font: idem indicador precedent.

DAP .Empresaris sense assalariats, 1970. o/oo d'empresaris agrícoles sense assalariats sobre el total dels actius agrícoles. Font: Benelbas (L), "Economia Agrària de Catalunya", Ketres, 1981, Barcelona, pp 108.

DPR .Superfície amb propietat contractual, 1972. o/oo de superfície censada explotada en arrendament, parceria o altre. Font: elaboració pròpia sobre Fundació Centre d'Estudis de Planificació, 1980, op. cit. i Benelbas (L), op. cit., 1981.

DEA .Superfície mitjana per explotació, 1975. En hectàreas multiplicat per 10. Superfície Agrícola Util al 1973, segons el Ministeri d'Agricultura, dividit pel nombre d'explotacions agrícoles calculat al 1975. Font: dades elaborades segons Fundació Centre d'Estudis de Planificació, 1980, op. cit. i Majoral (R), "Atlas Socio-econòmico de Catalunya", fulla 3.01.01., Caixa d'Estalvis de Catalunya, Banco Occidental, Banco Urquijo, 1981, Barcelona.

DEP .Importància de la petita explotació, 1972.o/oo de les explotacions agrícoles entre 1 i 4,9 Hes. sobre el total d'explotacions. Font: padró agrícola 1972. Oliveras (J), "La dimensió de les explotacions agràries a Catalunya, 1962-1972", a Publicación de Información Económica, Banca Catalana, 1976, Barcelona.

DEM .Explotacions mitjanes-petites, 1972. o/oo de les explotacions agrícoles entre 5 i 9.9 Hes. sobre el total de les explotacions. Font: idem indicador precedent.

DEG .Explotacions mitjanes-grans, 1972. o/oo de les explotacions agrícoles entre 10 i 49.9 Hes. sobre el total d'explotacions. Font: idem indicador precedent.

HPE .Parcel·les per explotació agrícola, 1972.Total de parcel·les dividides pel nombre d'explotacions i multiplicat per 100. Font: idem indicador precedent.

HPP .Importància de les petites parcel·les, 1972. o/oo de les parcel·les de menys d'una ha. sobre el total de les parcel·les. Font: idem indicador precedent.

ASF .Importància de la superfície forestal, 1973. o/oo de la superfície forestal sobre la superfície agrària (conreus, prats, pasturatges i boscos). Font: elaborat a partir de les dades presentades per Majoral (R), "La utilización del suelo agrícola en Catalunya". Tesis Doctoral, Universitat de Barcelona, 1979.

DSC .Superfície llaurada, 1973. o/oo sobre la superfície total. Font: Majoral (R), 1981, op. cit., segons els qüestionaris del Ministeri d'Agricultura.

DST .Superfície ocupada pels conreus tradicionals, 1973. o/oo de la Superfície Agrícola Util (S.A.U.) ocupades pel cereal (excepte arròs i blat de moro), la vinya, l'olivera, els prats naturals i els guarets. Font: idem indicador precedent.

DSR .Superfície regada, 1973. o/oo de la superfície agrícola regada sobre el S.A.U. Font: idem indicador precedent.

DMH .Cavalls de vapor per Ha.,1976. Sont els cavalls de vapor representats per les màquines agrícoles per un quilòmetre quadrat de S.A.U. Font: Benelbas (L), 1981, op. cit. i Majoral (R), 1981, op. cit.

DMA .Inversió en mecanització per actiu agrícola, 1976. Valor de les màquines agrícoles per actiu, en milers de pessetes. Font: Fundació Centre d'Estudis de Planificació, 1980, op. cit., pp 57.

DRI .Inputs invertits per actius, 1976. Valors de tots els imputs agrícoles en milers de pessetes. Font: idem indicador precedent, pp 211-212.

DRA .Valor afegit net per actiu, 1976. En milers de pessetes. Font: idem indicador precedent.

HVA .Valor afegit agrícola per Ha., 1976. Centenars de pessetes. Font: Fundació Centre d'Estudis de Planificació, 1980, op. cit., pps 211-212, i Majoral (R), 1981, op.cit.

HVR .Valor afegit de la ramaderia per Ha., 1986. Centenars de pessetes. Font: idem indicador precedent.

DRR .Importància de la ramaderia en la renda, 1976. o/oo del valor afegit net provinent de la ramaderia. Font: idem indicador precedent.

DTP .Explotacions a temps parcial, 1972. Porcentatge d'explotacions agrícoles on el cap de l'explotació treballa la major part de temps fora de la seva explotació. Font: dades del padró agrícola i Benelbas (L), 1981, op. cit., pp 131.

TERCIARI

EAC .Actius en el sector de la construcció, 1975. o/ooo sobre la població activa total. Font: Cabré (A), Pujadas (I), 1980, op. cit. vol IV.

EAT .Actius en el sector de transports i comunicacions, 1975. o/ooo sobre la població activa total. Font: idem indicador precedent.

EAA .Actius en els serveis públics i privats, 1975. o/ooo de la població activa. Font: idem indicador precedent.

EAH .Actius en el comerç, la restauració i hotels, 1975. o/oo de la població activa. Font: idem indicador precedent.

ECO .Llicències comercials per habitant, 1973. Comerços al detall per 10000 habitants. Font: Pagès (S), Sobrino (J), "Estructura Económica. Comercio", a "Reconocimiento territorial de Cataluña", C.E.P., 1980, Barcelona.

ECA .Comerços alimentaris sobre el total, 1973. o/oo sobre el total dels comerços al detall. Font: idem indicador precedent.

ECM .Superfície d'autoservei, 1978. Metres quadrats per 10000 habitants. Font: idem indicador precedent.

ETC .Places turístiques, 1976. Places en hotels, apartaments i càmpings per 1000 habitants residents. Font: Arxius del Consorci d'Informació i Documentació de Catalunya, "Sistema d'Informació Municipal", 1980, Barcelona.

ETS .Segona residència, 1970. o/oo de cases de segona residència sobre el total de les cases habitades regularment. Font: Rodriguez (A), Alòs-Moner (R), 1978, op. cit.

EEE .Ensenyament públic a l'escola primària, 1978. o/oo d'alumnes en l'escoles públiques sobre el total d'alumnes. Font: Roig (D), "Equipamientos docentes", a "Reconocimiento territorial de Cataluña", C.E.P., 1981, Barcelona, pp 56.

BPN .Efectes postals tramessos per persona, 1973. Unitats per persona. Font: Rodriguez (A), Alòs-Moner (R), 1978, op. cit.

BPD .Efectes postals rebuts respecte als tramessos, 1973. Efectes postals rebuts=100. Font: idem indicador precedent.

NIVELL DE VIDA

FRE .Renda per càpita, 1973. En centenars de pessetes. Càlcul aproximatiu partint de la renda per càpita de la província i del nombre de cotxes. Font: Rodriguez (A), Alòs-Moner (R), 1978, op. cit., pps 211-221.

FRB .Diposits bancaris per càpita, 1977. Càlcul aproximatiu, en centenars de pessetes. Font: Servei d'Estudis de Banca Catalana, "Estimació dels dipòsits comarcals a Catalunya", Boletín de Información Económica, Banca Catalana, nº 51, 1978, pps 1-7.

FTL .Telèfons per habitant, 1973. Telèfons instal·lats i sol·licitats per mil habitants. Font: Rodriguez (A), Alòs-Moner (R), 1978, op. cit.

FVH .Vehicles de turisme per habitant, 1973. Per mil habitants. Font: idem indicador precedent.

FEL .Despeses en electricitat per habitant, 1973. Megawatts per 1000 habitants. Font: idem indicador precedent.

FIS .Disponibilitat d'instalacions esportives, 1978. Index: instal·lacions per municipi multiplicat per les instal·lacions per habitant. Font: elaboració pròpia a partir del Centre d'Estudis de Planificació, "Equipamientos deportivos" a "Reconocimiento territorial de Catalunya" C.E.P., 1981, Barcelona, pps 119-122.

FSL .Llits d'hospital per habitant, 1975. Llits per 100000 habitants. Font: C.I.D.C. "Datos básicos de las comarcas catalanas", C.I.D.C., 1977, Barcelona.

FSP .Persones per metge, 1974. Mitjana d'habitants per metge en els districtes mèdics de la comarca. Font: Departament de Sanitat i Assistència Social. "La sanitat a Catalunya", Generalitat de Catalunya, 1980, Barcelona.

FMA .Cases amb aigua corrent, 1975. o/oo sobre el total. Font: C.I.D.C., "Sistema d'Informació Municipal", 1980, Barcelona.

FME .Cases amb sistemes d'evacuació directa a les clavegueres, 1975. o/oo sobre el total. Font: idem indicador precedent.

FCO .Avantatges d'emplacement oferts per la xarxa viària, 1978. Index procedent de la divisió de l'index de centralitat geogràfica del cap de comarca (respecte als caps de les altres comarques) per la seva accessibilitat mitjana tenint en compte les autopistes. Font: Herce (M), 1981, op. cit. pp 194.

ESTRUCTURES SOCIALS

GAE .Obrers no agrícoles, 1970. o/oo dels contramestres i obrers especialitzats i no especialitzats no agrícoles sobre la població activa. Font: C.I.D.C. "Datos básicos de las comarcas catalanas", C.I.D.C., 1977, Barcelona.

GAA .Assalariats, 1970. o/oo dels assalariats fixes i eventuals sobre la població activa. Font: idem indicador precedent.

GAL .Quadres i professionals lliberals, 1970. o/ooo sobre la població activa. Font: idem indicador precedent.

GAN .Població analfabeta, 1975. o/ooo sobre la població total. Font: Cabré (A), Pujadas (I), 1980, op. cit. vol V.

HIH .Població amb estudis superiors, 1975. o/oo de la població amb batxillerat superior, enginiers tècnics o equivalents. Font: idem indicador precedent.

HIR .Població rural amb estudis superiors, 1975. Idem indicador precedent, pels municipis de menys de 5000 habitants.

GCA .Nascuts a Catalunya, 1970. o/oo de la població total. Font: C.I.D.C., 1977, op. cit.

GVD .Electors de dreta, 1977. o/oo dels vots d'UCD i AP sobre el total d'electors al Juny 1977 (primeres eleccions generals després de Franco). Font: Equip de Sociologia Electoral, "Notes per una geografia electoral de Catalunya", en Perspectiva social, nº 10, pp 197, Barcelona.

GVN .Electors nacionalistes, 1977. o/oo dels vots d'U.D.C.-C.C., Esquerra Catalana i Pacte Democràtic per Catalunya sobre el total dels electors al Juny 1977. Font: idem indicador precedent.

GVG .Electors d'esquerra, 1977. o/oo dels vots del P.S.C. i P.S.U.C. (socialistes i comunistes) sobre el total dels electors, al Juny 1977. Font: idem indicador precedent.

IPA .Adherents al sindicat pagès "Unió de Pagesos", 1978. o/oo d'adherents al novembre 1978 sobre els actius agrícoles de la comarca. Font: documentació interna del sindicat.

GSM .Solters masculins, 1975. Mitjana aritmètica del o/oo de solters en el grups d'edat: 35-39, 40-44, 45-49 i 50-54. Font: Cabré (A), Pujadas (I), 1980, op. cit., vol III.

GSF .Solteres femenines, 1975. Expressió i font: idem indicador precedent.

ANNEX 1.1. DEMOGRAFIA. COEFICIENTS DE CORRELACIO DE LES VARIABLES AMB ELS TRES PRIMERS FACTORS.

	FB1	FB2	FB3
BDE . Densitat demogràfica	0,82	0,52	0,07
BCR . Creixement de la població (1960-1975)	0,95	0,09	0,26
BVI . Envelliment (més de 65 anys)	-0,92	0,19	0,16
BJE . Joves (menys de 15 anys)	0,93	-0,14	0,01
BPO . Potencial de ma d'obra	0,96	0,04	0,14
BCN . Creixement natural (1975-1976)	0,96	-0,22	-0,03
BRC . Creixement de la població rural total (1960-1975)	0,93	0,11	0,03
BRN . Creixement actual de la població rural (1975-1981) ...	0,79	0,48	-0,26
BUC . Creixement dels nuclis més poblats (1960-1975)	0,82	-0,10	0,49
BCH . Creixement secular de la població (1887-1975)	0,75	0,61	-0,11
BCA . Creixement actual de la població (1975-1981)	0,85	-0,27	0,05
BRB . Creixement natural de la població rural (1975-1976) ..	0,90	-0,23	-0,16
BRV . Envelliment de la població rural (més de 65 anys)	-0,79	0,30	0,26
BME . Edat mitjana	-0,93	0,24	0,12
Variança explicada en percentatge	77,5	9,2	3,9

(Les dades no especipicades corresponen a l'any 1975).

ANNEX 1.2. MATRIUS DE CORRELACIONS ENTRE ELS INDICADORS. DEMOGRAFIA. COEFICIENTS SIGNIFICATIUS.

	BDE	BCR	BVI	BJE	BPO	BCN	BRC	BRN	BUC	BCH	BCA	BRB	BRV	BME
BDE														
BCR	0,85													
BVI	-0,66	-0,83												
BJE	0,67	0,86	-0,82											
BPO	0,81	0,95	-0,83	0,93										
BCN	0,67	0,88	-0,93	0,92	0,89									
BRC	0,77	0,91	-0,79	0,84	0,91	0,85								
BRN	0,83	0,71	-0,64	0,66	0,73	0,64	0,81							
BUC	0,65	0,89	-0,72	0,74	0,83	0,78	0,74							
BCH	0,93	0,74	-0,62	0,59	0,72	0,60	0,72	0,87						
BCA	0,54	0,78	-0,78	0,81	0,77	0,86	0,75	0,61	0,73					
BRB	0,61	0,81	-0,90	0,83	0,83	0,93	0,82	0,61	0,67		0,77			
BRV		-0,65	0,82	-0,76	-0,70	-0,78	-0,66		-0,63		-0,67	-0,77		
BME	-0,62	-0,83	0,95	-0,89	-0,87	-0,96	-0,83	-0,63	-0,70		-0,85	-0,90	-0,76	

ANNEX 1.3 PLA FACTORIAL, DINÀMICA DEMOGRÀFICA (F1) I DENSITAT I CREIXEMENT SECULARS (F2)

ANNEX 1.4. ANALISI JERARQUICA DE LES COMARQUES CATALANES. DEMOGRAFIA.

ANNEX 1.5. DEMOGRAFIA. ANALISI DELS GRUPS.

	BDE	BCR	BVI	BJE	BPO	BCN	BRC	BRN	BUC	BCH	BCA	BRB	BRV	BME
BL. Baix Llobregat	994	298	63	314	369	1172	163	122	369	1058	138	1130	95	2638
VO. Vallès Occidental	895	202	78	293	275	1139	164	159	173	1326	132	1076	108	2738
VR. Vallès Oriental	214	220	78	290	268	1156	142	109	400	278	157	1073	97	2738
GR. Garraf	263	154	95	266	202	1131	120	113	161	272	131	1126	150	2949
BP. Baix Penedès	103	164	96	284	242	1124	158	114	174	160	128	1101	103	2870
TA. Tarragonès	386	209	91	288	261	1139	125	105	225	260	142	1077	135	2813
MA. Maresme	571	184	93	280	246	1117	135	113	223	331	132	1069	108	2879
x	322,7	177,7	93,7	279,3	237,7	1127,7	134,5	111,2	195,7	255,7	133,2	1093,2	124	2877,7
BC. Baix Camp	157	157	112	268	151	1125	115	97	176	175	135	1049	155	3041
AN. Anoia	86	148	104	266	198	1080	114	103	151	181	124	1051	128	3007
GI. Gironès	154	139	111	258	185	1108	97	101	166	203	126	1072	142	3083
SR. Segrià	99	134	109	254	181	1086	99	99	158	259	112	1031	139	3155
AP. Alt Penedès	114	130	120	247	180	1068	106	96	178	141	122	1046	141	3195
BE. Baix Empordà	91	131	136	247	184	1077	115	100	137	145	120	1049	138	3150
OS. Osona	88	122	102	251	168	1097	105	102	136	186	124	1096	106	3072
SE. Selva	77	139	114	259	197	1098	117	105	194	158	128	1065	73	3283
x	108,2	137,5	113,5	256,2	180,5	1092,4	108,5	100,4	163	181	129,9	1057,4	127,7	3123,2
VA. Vall d'Aran	7	184	115	221	111	1057	70	100	112	70	142	1015	127	3158
SL. Solsonès	11	94	126	231	144	1052	75	88	120	91	90	1019	138	3404
CE. Cerdanya	26	106	110	226	123	1063	90	94	132	99	87	1036	136	3230
BG. Bages	106	116	118	234	146	1067	101	95	125	224	105	1046	122	3267
x	37,5	100	117,2	229,5	131	1059,7	84	94,2	122,2	121	106	1029	130,7	3264,7
AC. Alt Camp	57	112	154	225	140	1048	91	96	140	81	119	1010	166	3504
AE. Alt Empordà	61	122	139	232	151	1070	100	97	180	108	113	1032	161	3418
MO. Montsià	74	112	150	222	136	1051	101	95	108	166	106	995	196	3646
BB. Baix Ebre	63	105	145	228	151	1029	94	94	109	148	101	1009	191	3533
x	63,7	112,7	147	226,7	144,5	1049,5	96,5	95,5	134,2	125,7	109,7	1011,5	178,5	3525,2
RE. Ribera d'Ebre	21	89	162	203	103	1005	89	102	92	88	108	1015	175	3853
CB. Conca de Barberà	29	90	160	232	156	1007	84	93	110	61	98	989	169	3688
UR. Urgell	52	96	159	208	114	1023	87	95	127	108	100	1006	70	3879
NO. Noguera	23	94	144	219	120	1040	83	95	147	98	96	1016	157	3773
AU. Alt Urgell	13	93	140	212	112	1032	72	96	127	87	109	999	163	3745
PJ. Pallars Jussà	11	72	160	206	108	1016	64	91	95	64	96	982	159	3957
SG. Segarra	24	89	151	195	90	1001	81	92	110	74	95	993	164	3916
BR. Bergadà	37	92	139	199	85	1029	76	85	127	186	90	1029	137	3874
GA. Garrotxa	55	108	132	197	90	1031	92	96	130	112	105	1003	138	3825
RI. Ripollès	36	95	127	138	91	1020	87	92	112	134	99	1019	198	3550
x	30,9	91,8	147,4	200,9	106,9	1020,4	81,5	93,7	117,7	101,2	99,6	1005,1	153	3806
PR. Priorat	22	77	204	183	82	954	71	92	106	40	83	947	219	4313
PS. Pallars Sobirà	5	60	170	170	63	963	55	88	78	43	71	949	189	4228
GG. Garrigues	26	87	177	191	93	993	84	95	99	82	94	980	194	4133
TL. Terra Alta	19	80	168	176	77	964	83	98	100	67	95	953	178	4106
x	18	77,5	179,7	180	78,7	968,5	73,2	13,5	95,7	58	85,7	957,2	195	4195
MITJANA GENERAL	137,5	124,6	128,4	232,9	156,6	1060,3	100,1	100,2	151,5	199	112,2	1031,2	147,7	3421,9

ANNEX 1.6. DENSITAT I URBANITZACIO. COEFICIENS DE CORRELACIO DE LES VARIABLES AMB ELS TRES PRIMERS FACTORS.

INDICADORS	FA1	FA2	FA3
BDE . Densitat demogràfica	-0,75	-0,34	0,54
BRU . Població en nuclis de menys de 5000 habitants	0,91	-0,15	-0,11
BUR . Població en nuclis de menys de 2000 habitants	0,92	-0,05	0,16
BUA . Preu màxim del sòl urbà (1970)	-0,75	0,54	-0,03
CAT . Sector primari de les comunitats de menys de 5000 hab.	0,76	0,44	0,44
Variança explicada en %	67,5	12,4	10,4

(Les dades corresponen a 1975)

ANNEX 1.7. MATRIU DE LES CORRELACIONS ENTRE ELS INDICADORS. DENSITAT I URBANITZACIO.

	BDE	BRU	BUR	BUA	CAT
BDE					
BRU	-0,63				
BUR	-0,55	0,89			
BUA	0,43	-0,64	-0,60		
CAT	-0,51	0,52	0,67	-0,42	

ANNEX 1.8 PLA FACTORIAL, DESPOBLAMENT (F1) I AGRICULTURA DE SÒL CAR (F2)

ANNEX 1.9. ANALISI JERARQUICA DE LES COMARQUES CATALANES. DENSITAT I URBANITZACIO.

ANNEX 1.10. POBLACIO I TERRITORI. ANALISI DELS GRUPS.

	BDE	BRU	BUR	BUA	CAT
Baix Llobregat	994	48	9	250	91
Valles Occidental	895	202	58	300	260
x	945	125	33,5	275	175,5
Maresme	579	133	40	500	185
Tarragonès	386	152	77	600	221
Bages	106	271	76	850	110
x	357	185,3	64,3	650	172
Baix Camp	157	246	111	500	425
Segrià	99	302	176	600	585
x	128	274	143,5	550	505
Garraf	263	58	58	200	260
Vallès Oriental	214	202	58	300	260
Montsià	74	240	80	110	452
Baix Ebre	63	194	90	130	505
x	153,5	173,5	71,5	185	369,2
Anoia	86	397	199	300	178
Gironès	154	266	161	400	226
Baix Empordà	91	327	201	225	314
Alt Empordà	61	545	373	350	321
Osona	88	504	211	500	196
x	96	407,8	229	355	247
Ripollès	36	648	191	100	145
Selva	77	498	139	65	166
Baix Penedès	103	604	288	40	198
Berguedà	37	450	203	150	221
Alt Penedès	114	506	284	125	254
Garrotxa	55	480	342	120	245
x	70,3	531	241,2	100	204,8
Solsonès	11	460	460	150	653
Segarra	24	648	511	60	524
Urgell	52	700	474	150	471
Noguera	23	735	440	150	525
Garrigues	26	785	447	30	658
Pallars Jussà	11	697	391	110	397
Ribera d'Ebre	29	794	419	30	407
Conca de Barberà	29	726	389	25	678
Cerdanya	26	521	521	30	425
Alt Urgell	13	500	391	100	460
Alt Camp	57	463	357	100	439
x	27,4	639	436,4	85	485,2
Vall d'Aran	7	1000	566	30	247
Terra Alta	19	1000	650	20	668
Priorat	22	1000	764	15	629
Pallars Sobirà	5	1000	1000	30	616
x	13,2	1000	745	23,7	540
Mitjana General	137,5	490,2	301,6	214,7	355,6

ANNEX 1.11. NIVELL DE VIDA. COEFICIENT DE CORRELACIO DELS VARIABLES AMB ELS TRES PRIMERS FACTORS.

INDICADORS	FF1	FF2	FF3
FRE. Renda per càpita (1973)	0,77	-0,46	0,00
FRB. Dipòsits bancaris per càpita (1977)	0,74	-0,14	0,47
FIS. Disponibilitat d'instal·lacions esportives (1978)	0,34	0,59	-0,35
FTL. Telèfons per habitant (1973)	0,87	0,27	0,13
FVH. Vehicles de turisme per habitant (1973)	0,75	-0,37	-0,14
FSL. Llits d'hospital per habitant (1975)	0,53	-0,24	-0,26
FEL. Consum d'electricitat per habitant (1973)	0,49	0,61	0,35
FMA. Cases amb aigua corrent (1975)	0,04	0,71	-0,08
FME. Cases amb desguàs directe (1975)	-0,32	0,20	0,67
FCO. Avantatges ofertes per les xarxes viàries (1978)	0,22	0,75	-0,27
Variança explicada en %	32,4	23,3	10,7

ANNEX 1.12. MATRIU DE LES CORRELACIONS ENTRE ELS INDICADORS. NIVELL DE VIDA.

	FRE	FRB	FIS	FTL	FVH	FSL	FEL	FMA	FME	FCO
FRE										
FRB	0,57									
FIS	0,07	0,06								
FTL	0,43	0,68	0,34							
FVH	0,83	0,43	0,05	0,47						
FSL	0,37	0,26	0,15	0,38	0,37					
FEL	0,11	0,32	0,27	0,61	0,04	0,02				
FMA	-0,19	-0,03	0,44	0,13	-0,14	-0,21	0,31			
FME	-0,28	-0,07	-0,02	-0,22	-0,27	-0,16	0,06	0,05		
FCO	-0,22	-0,12	0,42	0,39	0,01	0,00	0,49	0,33	-0,01	

ANNEX 1.13 PLA FACTORIAL, RIQUESA PERSONAL (F1) I EQUIPAMENTS PÚBLICS (F2)

ANNEX 1.14. ANALISI JERARQUICA DE LES COMARQUES CATALANES. NIVELL DE VIDA.

ANNEX 1.15. NIVELL DE VIDA. ANALISI DELS GRUPS.

	FRE	FRB	FIS	FTL	FVH	FSL	FEL	FMA	FME	FCO
Baix Penedès	811	2006	180	228	146	63	428	953	497	114
Baix Llobregat	913	1963	827	175	133	57	332	888	488	123
Selva	964	2534	717	292	163	61	384	880	577	106
Vallès Oriental	1015	2541	592	191	177	202	378	897	655	119
Baix Empordà	1032	2835	388	248	189	396	485	837	697	97
X	947	2375,8	540,8	226,8	161,6	155,8	401,4	891	582,8	111,8
Vallès Occidental	947	2132	1962	204	144	393	317	938	652	118
Tarragonès	887	2200	369	208	134	669	313	966	766	104
Garraf	904	2228	591	182	130	615	364	962	614	112
Segrià	904	2188	929	200	186	608	276	875	940	98
Maresme	964	2376	803	223	166	217	392	918	968	112
X	914,7	2248	673	203,2	154,7	527,2	336,2	930,2	822	106,5
Vall d'Aran	1118	4382	29	204	174	407	258	674	983	51
Gironès	1101	2246	435	221	218	904	269	718	612	104
Alt Urgell	1049	1898	471	130	175	844	75	855	547	63
Garrotxa	998	1764	443	148	213	282	17	855	413	80
Solsonès	1118	1519	132	123	191	225	101	619	570	69
X	1066,5	1856,7	370,2	155,5	199,2	563,7	115,5	761,7	535,5	73,4
Pallars Sobirà	1024	2606	29	125	140	0	294	844	500	56
Ripollès	930	2239	502	113	145	239	53	883	738	82
Alt Empordà	947	2565	220	194	189	168	115	860	651	90
Berguedà	964	1565	243	87	169	267	196	837	708	77
Pallars Jussà	1007	1854	529	117	154	167	289	761	760	72
Segarra	1024	1846	443	109	189	0	191	868	717	97
Bages	1058	2005	591	183	183	454	333	948	796	101
Anoia	1007	2057	216	159	169	315	320	882	625	97
Osona	1058	1833	375	155	198	339	234	937	673	87
Cerdanya	1007	2571	526	185	174	235	299	906	720	71
X	1002,6	2114,1	367,4	142,7	171	218,4	232,4	872,6	688,8	83
Baix Camp	904	1792	247	178	148	290	343	789	948	102
Alt Camp	956	1429	309	136	163	168	255	782	889	105
Alt Penedès	904	2012	137	142	193	321	273	717	656	120
X	921,3	1774,3	231	152	168	259,6	290,3	762,6	831	109
Baix Ebre	802	1197	47	112	113	610	147	570	645	87
Priorat	862	644	513	63	136	0	348	958	893	86
Montsià	819	1329	167	112	122	95	205	792	636	93
Garrigues	785	1408	317	83	115	0	201	911	952	102
Conca de Barberà	870	1378	246	113	139	75	151	834	949	105
Urgell	874	1794	307	127	147	20	219	901	964	96
Noguera	879	1951	362	106	138	0	194	923	792	92
Terra Alta	674	1106	277	53	79	0	102	870	850	78
Ribera d'Ebre	683	1193	353	80	83	83	204	850	860	77
X	805,7	1350,4	317,7	92,1	119,9	34,1	203	879,9	862	91,1
MITJANA GENERAL	939,5	1978,0	427,7	154,3	157,5	264,6	252,8	850,2	727,1	93,1

ANNEX 1.16. ESTRUCTURES SOCIALS. COEFICIENT DE CORRELACIO DE LES VARIABLES AMB ELS TRES PRIMERS FACTORS.

INDICADORS	FG1	FG2	FG3
BVI. Envelliment, població de menys de 65 anys (1975)	0,84	-0,21	0,15
BUR. Població en municipis de menys de 2000 habitants (1975)	0,87	-0,04	0,12
CAP. Actius del sector primari (1975)	0,86	-0,37	0,07
GAA. Assalariats de la població total (1970)	-0,89	0,21	-0,08
GAL. Serveis i professions lliberals (1970)	-0,52	0,33	-0,11
GNA. Població analfabeta (1975)	-0,39	-0,68	-0,08
GCA. Població nascuda a Catalunya (1970)	0,86	-0,14	0,07
GME. Assistents a la missa dominical (1974)	0,77	0,41	-0,09
GVD. Electors de dreta (1977)	0,47	-0,53	-0,63
GVN. Electors nacionalistes (1977)	0,43	0,69	0,47
GVG. Electors d'esquerres (1977)	-0,87	-0,19	0,22
GSM. Solteria masculina (1975)	0,83	0,28	-0,22
GSF. Solteria femenina (1975)	0,46	0,30	-0,44
HIH. Població amb estudis superiors (1975)	-0,33	0,46	-0,68
Variable explicada en %	49,4	15,3	10,4

ANNEX 1.17. MATRIU DE CORRELACIONS ENTRE ELS INDICADORS. ESTRUCTURES SOCIALS.

	BVI	BUR	CAP	GAA	GAL	GNA	GCA	GME	GVD	GVN	GVG	GSM	GSF	HIH
BVI														
BUR	0,73													
CAP	0,84	0,71												
GAA	-0,79	-0,81	-0,94											
GAL	-0,35	-0,50	-0,47	0,42										
GNA	-0,14	-0,50	-0,05	0,29	0,09									
GCA	0,85	0,68	0,77	-0,76	-0,34	-0,11								
GME	0,51	0,60	0,48	-0,56	-0,31	-0,46	0,65							
GVD	0,33	0,37	0,54	-0,51	-0,37	0,11	0,40	0,17						
GVN	0,28	0,28	0,18	-0,28	-0,04	-0,54	0,34	0,54	-0,45					
GVG	-0,59	-0,64	-0,67	0,74	0,26	0,39	-0,75	-0,74	-0,50	-0,47				
GSM	0,54	0,66	0,61	-0,66	-0,39	-0,44	0,55	0,75	0,36	0,46	-0,83			
GSF	0,34	0,31	0,15	-0,11	-0,22	-0,25	0,40	0,50	0,26	0,20	-0,44	-0,50		
HIH	-0,41	-0,39	-0,40	0,33	0,48	-0,12	-0,40	-0,03	-0,01	-0,13	0,07	0,02	-0,09	

ANNEX 1.18 PLA FACTORIAL, SOCIETATS PAGESES TRADICIONALS (F1) I ANALFABETS I POC NACIONALISTES (F2)

39

ANNEX 1.19. ANALISI JERARQUICA DE LES COMARQUES CATALANES. ESTRUCTURA SOCIAL.

ANNEX 1.20. ESTRUCTURA SOCIAL. ANALISI DELS GRUPS.

	BVI	BRU	CAP	GAA	GAL	GNA	GCA	GME	GVD	GVN	GVG	GSM	GSF	HIH
Urgell	159	700	360	502	111	308	890	440	196	427	164	162	79	60
Segarra	151	648	381	465	68	289	894	582	300	310	114	166	81	66
Alt Urgell	140	500	297	503	96	362	839	412	297	294	121	231	83	95
Pallars Jussà	160	697	346	503	169	353	805	360	204	340	144	207	91	82
Pallars Sobirà	170	1000	529	415	83	451	855	547	155	437	76	306	81	69
Solsonès	126	460	407	492	115	657	888	534	286	350	48	259	93	65
	151	667,5	386,6	480	107	403	861,8	479,2	239,7	359,6	111,2	221,8	84,6	72,8
Vall d'Aran	115	1000	218	595	52	169	713	387	466	158	143	238	121	86
Garrigues	177	785	562	296	60	358	935	332	182	458	166	168	60	46
Noguera	144	735	427	444	100	450	841	353	226	312	215	134	70	56
Conca de Barberà	160	726	315	526	119	404	850	378	248	244	249	124	64	49
Ribera d'Ebre	162	794	290	573	73	546	845	243	247	225	275	117	71	70
Priorat	204	1000	530	431	106	420	869	392	196	244	326	152	100	43
	169,4	808	424,8	454	91,6	391,2	868	339,6	219,8	296,6	246,2	139	73	52,8
Terra Alta	168	1000	609	253	76	785	934	276	431	156	172	130	69	28
Ripollès	127	648	106	770	112	506	795	290	153	241	365	123	90	60
Osona	102	504	113	466	106	416	829	390	140	295	259	91	85	59
Alt Camp	154	463	244	631	138	513	775	334	168	296	328	106	83	63
Garrotxa	132	480	139	726	166	512	891	419	140	341	268	123	106	63
Berguedà	139	450	114	805	61	505	801	393	131	437	201	156	120	48
	130,8	509	143,2	739,6	116,6	490,4	818,2	365,2	146,4	322	284,2	119,8	96,8	58,6
Montsià	150	240	596	669	91	1073	841	191	340	110	307	101	65	46
BAix Ebre	145	194	337	712	117	942	865	216	378	118	262	83	87	64
	147,5	217	466,5	690,5	104	1007,5	853	203,5	359	114	284,5	92	76	55
Anoia	104	397	78	797	144	488	700	271	164	295	339	78	67	54
Alt Penedès	120	506	150	699	114	465	764	296	142	302	314	109	58	59
Selva	114	498	116	718	168	519	755	285	152	299	257	118	57	51
Baix Penedès	96	604	148	654	126	544	699	312	172	234	381	81	36	59
Cerdanya	110	521	267	584	161	245	722	178	256	313	132	147	71	65
	108,8	505,2	151,8	690,4	142,6	452,2	728	268,4	177,2	288,6	284,6	106,6	57,8	57,6
Baix Camp	112	246	169	722	153	639	717	276	183	214	298	107	71	72
Baix Empordà	136	327	150	712	203	572	741	225	152	265	313	100	68	64
Alt Empordà	139	545	204	640	195	445	749	279	206	290	230	125	53	68
Gironès	111	266	80	754	217	523	791	316	184	263	291	113	86	109
Segrià	109	302	255	610	188	558	730	288	222	280	279	93	64	97
Bages	118	271	54	833	145	555	704	237	149	301	375	77	79	72
Maresme	93	133	78	819	176	585	624	222	140	341	351	75	80	76
Tarragonès	91	152	69	824	181	603	596	309	233	177	340	71	71	130
	113,6	280,2	132,4	739,2	182,2	560	706,5	269	183,6	266,4	309,6	95,1	71,5	86
Garraf	95	58	61	849	152	577	597	162	146	207	449	73	61	81
Vallès Occidental	78	39	15	879	135	685	531	131	132	208	484	53	58	84
Vallès Oriental	78	202	62	813	118	595	600	214	123	273	390	68	50	57
Baix Llobregat	63	48	26	887	88	597	462	117	127	162	587	64	51	60
	78,5	86,7	41	857	123,2	613,5	547,5	156	132	212,5	477,5	64,5	55	70,5
	128,4	490,2	235,2	645,2	126,6	519,3	768,6	313,2	209,9	276,1	270,6	127,8	75,1	66,9

ANNEX 1.21. ESTRUCTURES SOCIALS AGRO-RURALS. COEFICIENTS DE CORRELACIO DE LES VARIABLES AMB ELS TRES PRIMERS FACTORS.

	FI1	FI2	FI3
IPA. Adherits al sindicat pagès Unió de Pagesos (1978)	0,51	0,66	0,14
IPC. Abstenció a les eleccions a les cambres d'Agricultura (1978)	0,46	0,65	-0,08
BRU. Població en municipis de menys de 5000 habitants (1975)	0,83	-0,44	-0,14
BUR. Població en municipis de meyns de 2000 habitants (1975)	0,86	-0,37	-0,11
BRV. Envelliment de la població rural, menys de 65 anys (1975)	0,74	0,21	-0,01
CAT. Actius primaris en els municipis rurals (1975)	0,85	0,24	-0,12
DAP. Empresaris agrícoles sense assalariats (1970)	0,62	-0,55	0,09
DPR. Superfície en propietat contractual (1972)	0,14	-0,17	0,90
HIR. Població rural amb estudis superiors (1975)	-0,26	-0,23	-0,43
Variables explicades en %	40,4	18,7	11,9

ANNEX 1.22. MATRIU DE LES CORRELACIONS ENTRE ELS INDICADORS. ESTRUCTURES SOCIALS AGRO-RURALS.

	IPA	IPC	BRU	BUR	BRV	CAT	DAP	DPR	HIR
IPA									
IPC	0,61								
BRU	0,17	0,09							
BUR	0,18	0,16	0,89						
BRV	0,44	0,23	0,49	0,52					
CAT	0,43	0,51	0,52	0,67	0,68				
DAP	0,02	0,10	0,71	0,61	0,20	0,33			
DPR	0,12	-0,04	0,03	0,13	0,05	0,02	0,24		
HIR	-0,12	-0,07	-0,12	-0,04	-0,25	0,28	-0,02	-0,08	

ANNEX 1.23 PLA FACTORIAL, SOCIETATS RURALS PAGESES (F1) I SINDICALISTES I POC PAGESOS (F2)

44

ANNEX 1.24. ANALISI JERARQUICA DE LES COMARQUES CATALANES. ESTRUCTURES SOCIALS AGRO-RURALS.

ANNEX 1.25. ESTRUCTURES SOCIALS AGRO-RURALS. ANALISI DELS GRUPS.

	IPA	IPC	BRU	BUR	BRV	CAT	DAP	DPR	HIR
Priorat	235	89	1000	764	219	629	685	91	38
Garrigues	184	90	785	447	194	658	830	118	40
Terra Alta	134	80	1000	650	178	668	897	154	23
X	184,3	86,3	928,3	620	197	651,1	804	121	33,7
Noguera	59	85	735	440	157	525	752	149	46
Ribera d'Ebre	155	89	794	419	175	407	650	124	43
Solsonès	79	89	460	460	138	653	671	237	38
Segrià	86	91	302	176	139	585	761	151	44
Urgell	232	89	700	474	170	471	769	231	50
Alt Camp	238	90	463	357	166	439	714	241	48
Segarra	144	82	648	611	164	524	826	261	56
X	141,8	87,8	586	405,3	158,4	514,8	734,7	199,1	46,4
Baix Camp	131	82	246	111	155	425	540	96	45
Montsià	105	79	240	80	196	452	361	91	24
Baix Ebre	114	71	194	90	191	505	324	74	33
X	116,7	77,3	226,7	93,7	180,7	460,7	408,3	87	34
Pallars Sobirà	18	70	1000	1000	189	616	761	275	55
Pallars Jussà	55	70	697	391	159	397	848	76	75
Vall d'Aran	0	68	1000	566	127	247	807	8	61
X	27,5	69	848,5	478,5	143	322	827,5	42	68
Ripollès	0	54	648	191	198	145	806	238	46
Conca de Barberà	108	54	726	389	169	378	810	275	39
Alt Penedès	134	63	506	284	141	254	700	276	39
X	80,7	57	626,7	288	169,3	259	772	263	41,1
Selva	19	54	498	139	73	166	677	102	41
Berguedà	51	61	450	203	137	221	407	132	40
Cerdanya	0	54	521	521	136	425	640	144	42
Garrotxa	9	68	480	342	138	245	821	127	41
Alt Urgell	7	74	500	391	163	460	767	54	71
X	15,4	62,2	489,8	319,2	129,4	303,4	662,4	111,8	47
Baix Panedès	71	90	604	288	103	198	722	175	42
Vallès Oriental	19	87	202	58	97	260	643	120	45
Bages	30	69	271	76	122	110	609	162	46
Anoia	47	79	397	199	128	178	695	231	35
Osona	19	65	504	211	106	196	668	225	40
Gironès	11	63	266	161	142	226	802	232	42
Baix Empordà	71	84	327	201	138	314	694	250	51
Alt Empordà	68	72	545	373	161	321	676	215	47
X	42	76,1	389,5	195,9	124,6	225,4	688,6	201,2	43,5
Garraf	13	73	58	58	150	260	280	186	55
Vallès Occidental	14	65	39	11	108	101	501	137	57
Baix Llobregat	73	69	48	9	95	91	397	158	59
Maresme	46	66	133	40	108	185	336	113	60
Tarragonès	281	88	152	77	135	221	498	168	58
X	78,8	72,2	86	39	119,2	171,6	402,4	152,4	57,8
MITJANA GENERAL	82,7	74,8	490,2	301,6	147,7	355,6	658	164,8	45,8

ANNEX 1.26. ACTIVITATS ECONOMIQUES. COEFICIENTS DE CORRELACIO DE LES VARIABLES AMB ELS TRES PRIMERS FACTORS.

INDICADORS	FS1	FS2	FS3
CAC. Taxa d'activitat	0,86	-0,26	-0,36
CAF. Actius femenins sobre el total	0,88	-0,22	-0,28
CAP. Actius sector primari	-0,90	-0,39	-0,10
CAS. Actius sector secundari	0,96	-0,07	0,24
CTT. Actius sector terciari	0,03	0,96	-0,26
DAA. Actius sector agrari	-0,87	-0,37	-0,11
EAC. Actius en el sector construcció	0,04	0,76	0,28
EAT. Actius en els transports i comunicacions	-0,06	0,71	0,53
EAA. Actius en els serveis públics i privats	0,09	0,81	-0,20
EAH. Actius en la restauració, comerç i hotels	-0,03	0,82	-0,43
EAM. Actius a la indústria manufacturera	0,93	-0,26	0,18
Variable explicada en %	44,4	34,7	8,5

(Dades de 1975)

ANNEX 1.27. MATRIU DE CORRELACIONS ENTRE ELS INDICADORS. ACTIVITATS ECONOMIQUES.

	CAC	CAF	CAP	CAS	CTT	DAA	EAC	EAT	EAA	EAH	EAM
CAC											
CAF	0,94										
CAP	-0,62	-0,66									
CAS	0,73	0,77	-0,88								
CTT	-0,15	-0,12	-0,38	-0,11							
DAA	-0,57	-0,59	0,94	-0,83	-0,35						
EAC	-0,22	-0,24	-0,36	0,07	0,60	-0,35					
EAT	-0,37	-0,27	-0,26	-0,02	0,57	-0,20	0,51				
EAA	-0,09	0,01	-0,37	-0,05	0,87	-0,33	0,34	0,57			
EAH	-0,08	-0,14	-0,27	-0,16	0,87	-0,25	0,61	0,29	0,55		
EAM	0,78	0,81	-0,76	0,96	-0,27	-0,74	-0,17	-0,14	-0,14	-0,32	

ANNEX 1.28 PLA FACTORIAL, INDUSTRIALITZACIÓ (F1) I TERCIARITZACIÓ - (F2)

ANNEX 1.29. ANALISI JERARQUICA DE LES COMARQUES CATALANES. ACTIVITATS ECONOMIQUES.

ANNEX 1.30. SECTOR PRODUCTIUS. ANALISI DELS GRUPS.

	CAC	CAF	CAP	CAS	CTT	DAA	EAC	EAT	EAA	EAH	EAM
Ripollès	668	432	106	642	252	109	737	321	1200	89	562
Garrotxa	682	445	139	615	246	157	1152	288	1142	87	494
Berguedà	634	416	114	659	226	80	855	301	1065	74	484
Anoia	659	372	78	682	240	39	1038	338	1095	81	571
Bages	640	392	54	656	290	48	862	314	1436	92	527
Osona	667	405	113	608	279	104	998	263	1386	95	499
X	658	410	101	644	256	89	940	304	1220	86	523
σ	16,6	24,3	27,4	25,6	22,2	39,8	136,8	24,1	141	7	33,6
Garraf	577	242	61	617	362	18	1630	453	1519	125	444
Baix Llobregat	590	239	26	683	291	18	1594	510	1232	98	515
Baix Penedès	580	202	148	544	308	97	2034	442	1249	105	329
Alt Penedès	599	234	150	562	288	104	1262	438	1214	126	427
Selva	624	292	116	580	309	102	1587	378	1127	133	405
Vallès Oriental	623	301	62	677	260	46	1373	335	1113	97	532
Vallès Occidental	615	319	15	683	298	1	1273	351	1416	94	557
Maresme	624	323	78	599	322	54	1442	324	1480	111	450
X	604	269	82	618	305	55	1524	404	1268	111	457
σ	17,7	42,3	48,2	52,8	27,6	38,9	235	62,1	121	14,1	70
Tarragonès	575	258	69	471	460	56	2025	614	2136	145	256
Gironès	615	324	80	450	470	82	1302	506	2270	143	311
X	595	291	75	461	465	69	1664	560	2203	144	284
σ	20	33	5,5	10,5	5	13	361	54	67	1	27,5
Baix Camp	590	245	169	407	424	160	1770	414	1766	173	217
Baix Empordà	591	245	150	476	374	127	2297	349	1506	156	239
Cerdanya	571	174	267	320	413	346	2213	542	1312	209	95
Alt Empordà	588	225	204	347	449	194	1864	647	1660	183	147
X	585	221	198	388	415	207	2036	488	1561	180	175
σ	8	30,2	44,5	60	27	84	223	115	171	19	57
Vall d'Aran	594	207	218	301	480	181	1578	194	1553	255	75
Urgell	572	208	362	326	311	399	977	353	1334	118	222
Noguera	568	204	427	307	266	404	896	406	1157	86	205
Solsonès	583	168	407	306	288	338	1214	388	1323	84	180
Montsià	570	182	396	337	267	271	1063	369	1190	92	217
Segarra	586	232	381	341	279	335	680	310	1473	82	271
Conca de Barberà	598	251	315	436	249	245	1091	329	1164	77	321
Alt Camp	592	257	244	485	270	221	1039	424	1239	86	364
X	581	215	362	363	276	316	994	368	1269	89	254
σ	11	31,2	58,4	64,5	18,2	67	157	38	106	12,4	62
Alt Urgell	588	221	297	339	363	384	901	447	1631	132	236
Segrià	556	207	255	320	425	231	1156	561	1914	143	192
Pallars Jussà	538	155	346	329	325	594	1043	548	1605	85	103
X	561	194	299	329	371	403	1033	519	1716	120	177
σ	20,7	28,4	37,2	7,7	41	149	104	51	140	25	55
Baix Ebre	545	165	337	327	335	190	1572	420	1559	114	165
Ribera d'Ebre	542	164	290	449	261	285	1805	562	1225	67	255
X	544	165	283	388	298	238	1689	491	1392	91	210
σ	1,5	0,5	54	61	37	47,5	116	79	167	23,5	45
Garrigues	559	168	562	236	202	734	946	226	1007	68	136
Priorat	574	233	530	271	199	665	996	303	883	72	164
Pallars Sobirà	571	206	529	211	260	634	1124	281	1101	108	37
Terra Alta	556	126	609	237	155	604	763	193	734	52	123
X	505	183	558	239	204	659	957	251	931	75	115
σ	7,6	40,3	32,5	21,3	37,7	48,2	129	43,5	138	20,4	47
MITJANA GENERAL	594,7	255,1	235,2	455	310,7	234	1300,4	390,3	1357,2	111,8	306,1

ANNEX 1.31. AGRICULTURA. COEFFICIENT DE CORRELACIO DE LES VARIABLES AMB ELS TRES PRIMERS FACTORS.

	FD1	FD2	FD3
DAA. Actius en el sector agrícola	0,70	-0,21	-0,02
DPR. Superfície en propietat contractual (1972)	0,16	-0,02	-0,68
DEA. Superfície mitjana per explotació (1972)	0,78	0,14	0,31
DEG. Explotacions mitjanes-grans, 10-50 Hectàrees (1972)	0,69	-0,26	-0,55
DSC. Superfície conreada sobre la superfície total (1973)	0,52	0,64	-0,18
DST. Superfície ocupades per l'agricultura tradicional (1973)	0,72	-0,32	-0,02
D R. Superfície regada sobre la superfície conreada (1973)	-0,25	0,63	-0,09
DMH. Cavalls de vapor per hectàrea conreada (1976)	-0,71	0,08	-0,46
DRA. Valor afegit net per actiu agrari (1976)	-0,04	0,74	-0,29
DRR. Importància de la ramaderia en la renda agrària (1976)	-0,41	-0,79	-0,09
DTP. Explotació a temps parcial (1972)	-0,24	0,33	0,69
HPP. Importància de les parcel·les petites, menys d'1 hectaree (1972)	-0,33	-0,51	0,30
HVA. Valor afegit agrícola per hectàree conreada (1972)	-0,47	0,74	-0,06
HVR. Valor afegit de la ramaderia per hectàree conreada (1972)	-0,72	-0,41	-0,27
Variança explicada en %	28,7	23,7	15,4

ANNEX 1.32. MATRIU DE LES CORRELACIONS ENTRE ELS INDICADORS. AGRICULTURA.

	DAA	DPR	DEA	DEG	DSC	DST	DSR	DMH	DRA	DRR	DTP	HPP	HVA	HVR
DAA														
DPR	-0,11													
DEA	0,34	-0,03												
DEG	0,62	0,33	0,32											
DSC	0,21	0,19	0,43	0,24										
DST	0,38	0,18	0,56	0,50	0,10									
DSR	0,00	-0,28	-0,20	-0,21	0,34	-0,48								
DMH	-0,51	0,09	-0,65	-0,25	-0,22	-0,45	0,19							
DRA	-0,39	0,31	0,16	-0,11	0,43	-0,03	0,41	0,17						
DRR	-0,19	0,00	-0,33	-0,05	-0,64	0,02	-0,34	0,22	-0,40					
DTP	-0,44	-0,28	0,18	-0,65	-0,03	-0,21	-0,10	-0,07	0,19	-0,18				
HPP	-0,04	-0,16	-0,30	-0,30	-0,50	-0,08	-0,01	-0,04	-0,42	0,47	-0,11			
HVA	-0,37	-0,09	-0,35	-0,44	0,11	-0,56	0,64	0,35	0,53	-0,43	0,20	-0,17		
HVR	-0,43	0,03	-0,55	-0,20	-0,52	-0,39	-0,07	0,58	-0,10	0,77	-0,03	0,20	0,00	

ANNEX 1.33 PLA FACTORIAL, EXPLOTACIONS EXTENSIVES (F1) I AGRICULTURA INTENSIVA (F2)

ANNEX 1.34. ANALISI JERARQUICA DE LES COMARQUES CATALANA. AGRICULTURA.

ANNEX 1.35. AGRICULTURA. ANALISI DELS GRUPS.

	DAA	DPR	DEA	DEG	DSC	DST	DSR	DMM	DRA	DRR	DTP	HPP	HVA	HVR
Terra Alta	604	154	127	495	443	780	12	109	145	99	25	464	144	16
Solsonès	338	237	176	367	209	771	1	171	300	203	32	487	202	52
Ribera d'Ebre	285	124	206	269	387	749	143	91	372	211	52	422	219	58
Pallars Jussà	594	76	237	362	241	837	101	102	291	249	34	309	141	46
Priorat	665	91	141	317	339	681	39	82	132	182	49	392	165	37
X	497,2	136,4	177,4	362	323,8	763,6	59,2	111	248	188,8	38,4	414,8	174,2	41,8
Conca de Barberà	245	275	190	441	478	902	26	121	479	498	35	363	172	170
Segarra	335	261	239	522	656	943	4	175	498	306	27	252	201	89
Anoia	39	231	195	281	357	904	19	187	646	207	52	283	243	83
X	206,3	255,6	208	414,7	497	916,3	16,3	161	541	337	38	299,3	205,3	114
Segrià	231	151	107	257	783	572	649	306	643	111	24	423	709	88
Noguera	404	149	171	352	477	734	334	227	452	238	29	391	285	89
Urgell	399	231	174	349	875	757	332	193	372	240	39	375	289	91
Garrigues	734	118	168	372	691	702	219	177	315	171	34	365	280	58
X	442	162,2	155	332,5	706,5	691,2	383,5	225,7	445,5	190	31,5	388,5	390,7	81,5
Montsià	271	91	170	111	616	613	286	109	487	147	53	640	489	84
Baix Ebre	190	74	304	118	569	567	317	90	502	135	60	462	521	81
X	230,5	82,5	237	114,5	592,5	590	301,5	99,5	494,5	141	56,5	551	505	82,5
Cerdanya	346	144	113	469	230	694	306	142	328	478	10	653	274	250
Pallars Sobirà	634	275	99	236	78	679	236	101	216	559	23	762	141	178
Alt Urgell	384	54	91	312	91	707	259	423	238	616	24	599	190	305
X	454,7	157,6	101	339	133	693,3	267	222	260,7	551	19	671,3	201,7	244,3
Vall d'Aran	181	8	158	58	89	896	68	76	140	577	46	912	45	62
Baix Penedès	97	175	135	173	446	711	28	201	304	325	32	382	184	88
Alt Camp	221	241	146	257	537	597	112	166	464	233	38	363	332	101
Alt Penedès	104	276	125	136	514	846	27	325	462	158	37	476	384	72
Gironès	82	232	97	267	330	467	121	314	354	312	35	536	412	187
Alt Empordà	194	215	122	280	337	562	166	242	360	302	42	533	351	152
Baix Empordà	127	250	109	302	407	514	254	270	409	221	33	580	434	123
X	143,7	231,5	127,4	210,4	380	656,1	110,8	227,7	356,2	304	37,6	540,3	306	112,1
Ripollès	109	238	98	239	91	623	10	221	279	698	34	687	142	329
Berguedà	80	132	88	233	92	657	13	289	305	615	43	512	180	287
Bages	48	162	131	181	189	755	62	266	388	499	47	433	265	264
Garraf	18	186	123	188	233	682	27	257	313	472	42	519	388	347
Osona	104	225	88	231	229	532	21	343	428	592	42	440	327	475
Vallès Oriental	46	120	69	161	196	454	323	342	371	498	45	450	422	419
Baix Camp	160	96	106	171	475	391	273	170	303	461	37	361	335	286
Tarragonès	56	168	135	141	554	448	195	205	258	277	46	486	278	106
Selva	102	102	98	197	174	414	202	331	250	340	47	448	338	175
Garrotxa	157	127	113	164	162	467	5	309	199	492	43	567	304	294
Vallès Occidental	1	137	99	86	220	675	152	217	458	272	55	466	442	165
X	80,4	153,9	102,5	181	237,7	554,3	116,6	268,2	322,9	474,2	43,7	488	311	286,1
Baix Llobregat	18	158	80	68	297	358	446	277	685	138	48	470	1519	116
Maresme	54	113	46	98	299	432	457	317	423	99	41	356	1546	169
X	36	135,5	63	83	298	395	451,5	297	554	118,5	44,5	413	1482,5	142,5
MITJANA GENERAL	234	164,8	137,1	250,3	361,9	650,6	168,8	214,7	366,6	330,6	38,8	476,2	356,6	161,9

ANNEX 1.36. INDUSTRIA. COEFICIENT DE CORRELACIO DE LES VARIABLES AMB ELS TRES PRIMERS FACTORS.

INDICADORS	FC1	FC2	FC3
CII. Llocs de treball creats per treballador (1964-1973)	0,68	-0,36	-0,30
CIE. Inversió per lloc de treball (1964-1973)	0,05	0,97	0,02
CIG. Empleats en les empreses de menys de 50 treballadors (1976)	-0,85	-0,14	-0,35
CIP. Coeficient de localització per pranca més elevats (1970)	-0,37	-0,20	0,87
EAM. Actius en la indústria magnufacturera (1975)	0,89	-0,04	0,26
HAT. Allotgements sobre la població activa (1981)	0,78	0,06	-0,00
Variança explicada en %	45,5	18,8	17,3

ANNEX 1.37. MATRIU DE CORRELACIONS ENTRE ELS INDICADORS. INDUSTRIA.

	CII	CIE	CIG	CIP	EAM	HAT
CII						
CIE	-0,19					
CIG	-0,49	-0,19				
CIP	-0,33	-0,13	0,06			
EAM	0,42	-0,04	-0,81	-0,17		
HAT	0,35	0,04	-0,50	-0,28	0,65	

ANNEX 1.38 PLA FACTORIAL, INDUSTRIALTIZACIÓ EN GENERAL (F1), INDÚSTRIA EN CAPITAL (F2)

ANNEX 1.39. ANALISI JERARQUICA DE LES COMARQUES CATALANES. INDUSTRIA.

ANNEX 1.40. INDUSTRIA. ANALISI DELS GRUPS.

	CII	CIE	CIG	CIP	EAM	HAT
Garraf	181	333	224	23	444	143
Vallès Oriental	210	459	399	14	532	130
Anoia	236	237	411	47	571	88
Vallès Occidental	173	407	385	23	557	203
Baix Llobregat	141	1088	289	20	515	191
X	188,2	504,8	341,6	25,4	523,8	151
Tarragonès	233	2274	437	19	256	119
Osona	84	443	444	20	499	88
Garrotxa	121	542	476	23	494	46
Ripollès	139	741	203	30	562	96
Bages	109	474	326	130	527	111
Baix Camp	148	281	623	29	217	128
Baix Penedès	123	576	497	45	329	111
Alt Penedès	133	354	572	44	427	100
Maresme	135	386	482	22	450	129
Selva	124	1062	410	34	405	132
X	124	539,9	448,1	41,9	434,4	102,9
Montsià	268	95	501	66	217	65
Conca de Barberà	222	144	527	68	321	65
Alt Camp	219	262	445	36	364	65
X	236,3	167	491	56,6	300,7	65
Berguedà	77	581	169	264	484	73
Alt Urgell	166	222	644	54	236	20
Urgell	163	343	606	44	222	52
Gironès	122	859	518	24	311	59
Noguera	174	463	377	38	205	48
Segrià	128	684	677	52	192	62
Baix Empordà	91	488	626	52	239	67
Baix Ebre	71	393	767	42	165	90
Garrigues	156	363	751	41	136	52
Alt Empordà	91	344	746	55	147	39
X	129,1	462,1	634,7	44,7	205,9	54,3
Ribera d'Ebre	33	2343	396	64	255	61
Segarra	108	1537	395	86	271	36
Solsonès	86	1257	688	57	180	38
X	75,6	1712,3	426	69	235,3	45
Vall d'Aran	46	138	1000	150	75	92
Pallars Jussà	112	457	843	165	103	25
Priorat	30	222	668	262	164	36
X	62,7	272,3	837	192,3	114	51
Cerdanya	1	1613	1000	36	95	36
Terra Alta	44	245	810	12	123	26
Pallars Sobirà	1	300	1000	49	37	27
X	15,3	719,3	936,7	32,3	85	29,6
MITJANA GENERAL	127	621,9	544,1	60,5	306,1	79,7

ANNEX 1.41. SECTOR TERCIARI. COEFICIENT DE CORRELACIO DE LES VARIABLES AMB ELS TRES PRIMERS FACTORS.

INDICADORS	FE1	FE2	FE3
EAT. Actius en els transports i comunicacions (1975)	0,48	-0,52	-0,18
EAA. Actius en els serveis públics i privats (1975)	0,62	-0,66	0, 9
ECO. Llicències comercials per habitant (1973)	0,58	0,39	0,54
ECA. Comerços alimentaris sobre el total (1973)	-0,66	0,46	-0,29
ECM. Superfície de lliure-servei (1978)	0,75	0,19	-0,47
ETC. Places de turisme (1976)	0,80	0,46	-0,12
ETS. Allotgements residència secunderies (1970)	0,61	0,51	-0,48
EEE. Ensenyament públic a l'escola primària (1978)	-0,18	0,56	0,48
EAH. Actius en la restauració, hotels i comerços (1975)	0,83	0,01	0,43
Variança explicada en %	40,9	21	14,4

ANNEX 1.42. MATRIU DE LES CORRELACIONS ENTRE ELS INDICADORS. SECTOR TERCIARI.

	EAT	EAA	ECO	ECA	ECM	ETC	ETS	EEE	EAH
EAT									
EAA	0,57								
ECO	0,04	0,07							
ECA	-0,33	-0,66	-0,31						
ECM	0,26	0,31	0,21	-0,38					
ETC	0,12	0,19	0,51	-0,31	0,73				
ETS	0,17	0,02	0,32	0,02	0,68	0,70			
EEE	-0,26	-0,32	0,19	0,23	-0,17	0,06	-0,05		
EAH	0,29	0,55	0,70	-0,55	0,35	0,62	0,32	-0,02	

ANNEX 1.43 PLA FACTORIAL, TERCIARITZACIÓ TURÍSTICA (F1), TERCIARITZACIÓ SOBRE SERVEIS PÚBLICS I PRIVATS (F2)

ANNEX 1.44. ANALISI JERARQUICA DE LES COMARQUES CATALANES. SECTOR TERCIARI.

ANNEX 1.45. TERCIARI. ANÀLISI DELS GRUPS.

	EAT	EAA	ECO	ECA	ECM	ETC	ETS	EEE	EAH
Tarragonès	614	2136	225	375	975	203	359	531	145
Alt Empordà	647	1660	326	364	1632	290	281	818	183
X	630,7	1898	275,5	369,5	1303,5	246,5	320	674,5	164
Selva	378	1127	315	343	1316	456	294	610	133
Baix Empordà	349	1506	337	358	2962	438	454	732	156
Baix Penedès	442	1249	305	445	1537	211	536	800	105
X	389,6	1294	319	382	1938,3	368,3	428	714	131,3
Vall d'Aran	194	1553	497	327	0	296	208	929	255
Gironès	506	2270	234	235	712	20	27	639	143
Segrià	561	1914	226	365	318	9	48	570	143
X	533,5	2092	230	300	515	14,5	37,5	604,5	143
Baix Camp	414	1766	230	399	605	151	197	545	173
Garraf	453	1319	282	369	352	132	291	600	125
Maresme	324	1480	264	407	481	119	305	451	111
Baix Llobregat	510	1232	213	454	232	44	164	202	98
Bages	314	1436	198	385	609	4	59	549	92
Valles Occidental	351	1416	189	417	269	1	94	414	94
Osona	263	1386	254	424	158	8	86	600	95
X	375,6	1433,6	232,9	407,8	386,6	65,6	170,8	480,1	112,6
Alt Penedès	438	1214	483	439	92	3	134	708	126
Cerdanya	542	1312	414	382	125	146	236	833	206
X	490	1263	448,5	426,5	108,5	74,5	185	770,5	166
Baix Ebre	420	1559	207	449	231	27	96	646	114
Pallars Jussà	548	1605	242	454	93	60	126	750	85
Alt Urgell	447	1631	256	399	179	40	89	870	132
Ribera d'Ebre	562	1225	194	421	12	0	105	842	67
X	494,2	1505	224,5	430,7	128,7	42,3	104	777	99,5
Alt Camp	424	1239	221	390	124	4	177	800	86
Urgell	353	1334	236	423	141	5	83	794	118
Solsonès	388	1323	255	399	99	29	92	789	84
Ripollès	321	1200	279	420	72	49	97	815	87
Noguera	406	1157	222	413	14	11	103	872	86
Montsià	369	1190	222	439	135	51	59	800	92
Segarra	310	1473	222	402	0	17	111	882	82
Anoia	338	1095	300	395	354	5	97	673	81
Garrotxa	288	1142	227	368	280	17	58	757	87
Conca de Barberà	329	1164	245	453	42	13	224	688	77
Vallès Oriental	335	1113	219	425	362	8	209	544	97
Garrigues	226	1007	194	464	24	8	87	833	68
Berguedà	301	1065	250	475	79	8	66	667	74
X	337,5	1192,5	237,8	420,5	132,8	17,3	112,5	762,6	86,2
Pallars Sobirà	281	1101	279	519	0	234	158	1000	108
Priorat	303	883	193	626	0	4	275	880	72
Terra Alta	193	734	175	618	0	0	135	1000	52
X	259	906	215,7	554,3	0	79,3	189,3	960	77,3
MITJANA GENERAL	390,3	1357,2	260,1	414,6	395,0	84,4	168,1	714,4	111,8

ANNEX 2. SINTESI SOBRE EL GRAU DE DESENVOLUPAMENT DE LES COMARQUES CATALANES. ANALISI FACTORIAL A PARTIR DELS RESULTATS TEMATICS.

Se segueix un procediment d'anàlisi estadística igual a l'utilitzat en l'annex 1. En aquest cas les variables de base corresponen a les coordenades de cada comarca amb els factors components principals més significatius de l'anàlisi temàtica efectuada a l'annex precedent. Els resultats obtinguts en aquest annex constitueixen la base principal del quart capítol.

Així, s'analitza:

1. Matriu de correlació de les coordenades factorials seleccionades.
2. Coeficients de correlació de les variables amb els factors components principals més significatius.
3. Pla factorial del pes comarcal en el primer i segon factors.
4. Dendograma comarcal resultat de l'anàlisi jeràrquica.
5. Anàlisi de mitjanes i desviacions dels grups apareguts en l'anàlisi jeràrquica.

ANNEX 2.1. CORRELACIO DE LES VARIABLES AMB ELS TRES PRIMERS FACTORS. "COORDENADES AMB ELS FACTORS"

INDICADORS	F1	F2	F3
FB1. Dinàmica demogràfica	0,95	0,04	-0,02
FA1. Despoblement	-0,94	0,00	0,14
FF1. Riquesa individual	0,61	0,71	-0,05
FF2. Equipaments importants	0,59	-0,53	0,21
FG1. Societat tradicional-rural	-0,96	-0,00	0,07
FD2. Agricultura intensiva	0,52	-0,47	0,60
FC1. Industrialització	0,79	-0,29	-0,45
FE1. Terciarització general	0,42	0,76	0,40
Variable explicat en %	56,4	20,9	9,8

ANNEX 2.2. MATRIU DE LES CORRELACIONS ENTRE LES VARIABLES. COORDENADES AMB ELS FACTORS MÉS REPRESENTATIUS.

	FB1	FA1	FF1	FF2	FG1	FD2	FC1	FE1
FB1. Dinàmica demogràfica								
FA1. Despoblement	-0,87							
FF1. Riquesa individual	0,60	-0,56						
FF2. Equipaments importants	0,53	-0,44	0,00					
FG1. Societat tradicional-rural	-0,89	0,94	-0,54	-0,54				
FD2. Agricultura intensiva	0,45	-0,46	-0,02	0,48	-0,44			
FC1. Industrialització	0,72	-0,79	0,29	0,50	-0,77	0,32		
FE1. Terciarització general	0,40	-0,31	0,70	-0,01	-0,40	0,04	-0,02	

ANNEX 2.3 PLA FACTORIAL, DESENVOLUPAMENT DE TIPUS INDUSTRIAL (F1) I DESENVOLUPAMENT TURÍSTIC I RIQUESA PERSONAL (F2)

ANNEX 2.4. ANALISI JERARQUICA DE LES COMARQUES CATALANES. COORDENADES DE LES COMARQUES AMB ELS FACTORS MÉS REPRESENTATIUS DE CADA ASPECTE.

ANNEX 2.5. ANALISI DELS GRUPS. COORDENADES DE LES COMARQUES AMB ELS FACTORS MÉS REPRESENTATIUS DELS ANALISI EN COMPONENTS PRINCIPALS DELS DIFERENTS ASPECTES.

	DEMOGRAFIA		ACTIV. ECONOMIQUES			NIVELL DE VIDA		SOCIE.
	FB1	FA1	FD2	FC1	FE1	FF1	FF2	FG1
Baix Llobregat	247	-167	115	113	-13	13	64	-142
Vallès Occidental	195	-180	22	121	-31	58	102	-133
Maresme	116	-135	98	55	24	46	66	-80
Tarragonès	113	-119	20	58	105	25	40	-93
Vallès Oriental	155	-72	-5	96	-28	59	40	-91
Garraf	83	-79	-34	98	37	32	54	-108
X	152	-125	36	90	16	39	61	-108
Baix Camp	46	-58	6	10	54	-7	16	-45
Baix Penedès	102	9	-7	23	70	16	66	-45
Selva	58	-18	-2	54	96	72	51	-27
Bages	3	-120	-24	50	-24	51	22	-62
Osona	44	-46	-36	35	-36	31	-18	-9
Anoia	45	-40	36	83	-30	25	-4	-51
Alt Penedès	21	-1	23	26	11	14	-16	-20
X	46	-39	-1	40	20	29	17	-37
Baix Empordà	20	-25	18	-31	161	94	13	-43
Gironès	41	-64	-2	-1	68	102	-49	-46
Segrià	23	-34	101	-35	28	43	27	-35
Alt Empordà	-8	2	1	-69	132	21	-32	-10
X	19	-30	30	-34	97	65	-10	-34
Cerdanya	-20	58	-54	-120	76	36	-10	7
Vall d'Aran	-14	83	-82	-108	106	73	-101	76
X	-17	71	-68	-114	91	55	-56	42
Ripollès	-72	-2	-84	85	-36	-31	-26	-15
Garrotxa	-46	7	-46	22	-41	15	-65	11
Berguedà	-61	-14	-57	15	-66	-30	-40	31
X	-60	-3	-62	41	-48	-15	-44	9
Solsonès	-38	61	-26	-39	-30	-2	-115	90
Alt Urgell	-55	41	-70	-35	3	22	-78	65
Pallars Jussà	-86	50	-17	-102	-13	-12	-30	60
Pallars Sobirà	-141	167	-80	-137	-34	-6	-53	135
X	-80	80	-48	-78	-18	-1	-69	88
Montsià	-44	-18	52	20	-45	-68	-5	-13
Baix Ebre	-44	-16	77	-50	-19	-66	-63	-12
Alt Camp	-31	29	29	38	-27	-22	0	2
Ribera d'Ebre	-65	67	15	-22	-44	-121	22	29
Conca de Barberà	-61	56	-21	20	-43	-65	8	44
Segarra	-79	75	6	-16	-40	-5	-14	98
Urgell	-61	59	39	-19	-30	-46	20	78
Noguera	-48	67	23	4	-45	-48	14	56
X	-54	40	28	-3	-37	-55	-2	35
Garrigues	-97	96	19	-46	-84	-91	38	108
Priorat	-137	144	-20	-108	-96	-80	44	91
Terra Alta	-104	137	-33	-90	-115	-145	12	100
X	-113	126	-11	-81	-98	-106	31	100

ANNEX 3. HABITANTS, INFRASTRUCTURES I EQUIPAMENTS DELS NUCLIS DE POBLACIO DE LES COMARQUES DE L'ALT PIRINEU.

Es recullen les dades de base que han servit per a l'estudi del poblament efectuat en el capítol sisé. Les dades de població, infrastructures i equipaments es refereixen a la unitat de base del poblament, el poble o nucli de població, que dóna idea exacta de la disponibilitat de serveis i de l'evolució demogràfica.

Les dades de població procedeixen dels Nomenclàtors de l'I.N.E.. La resta provenen d'enquestes municipals realitzades entorn el 1987, recollides en els Projectes de Plans Comarcals de Muntanya de la Direcció General de Planificació i Acció Territorial.

Les variables utilitzades són:

1. Municipi (Codi). Codi de l'Institut Nacional d'Estadística que correspon al municipi que pertany l'entitat-nucli de població.

2, 3, 4 i 5. Població 1930, 1960, 1981 i 1986. Població que figura en els Nomenclàtors Provincials de l'I.N.E. per als anys 1930, 1960 i 1981 i els llistats del Padró d'Habitants de 1986 disponibles a les oficines provincials. Les dades d'aquestes fonts han estat corretgides o agregades d'acord amb el situació real de les entitats de població que esmenten els Nomenclàtors.

6. Urbanització carrers. Indicador que reflecteix la proporció de vies urbanes pavimentades. "0" es correspon a l'inexistència de vies pavimentades. "1" representa entre 1 i 34% pavimentat. "2", entre 35 i 64%. "3", entre 65 i 84%. "4", entre 85 i 100%.

7. Abastament d'aigua. Es refereix a la xarxa local d'abastament d'aigua potable. "0", les entitats no es troben connectades a cap xarxa d'abastament. "1", la xarxa és deficient. "2", la xarxa cobreix les necessitats generals.

8. Xarxa de sanejament. En relació a les infrastructures de sanejament s'avalua; "0", l'inexistència de clavegueram; "1", la xarxa de clavegueram és deficient; "2", es disposa de xarxa de clavegueram normal; "3", endemés de clavegueram la població disposa de depuradora.

9. Xarxa elèctrica. S'avalua la connexió a una xarxa de distribució d'electricitat que ofereixi un subministrament normal. "0", no hi ha connexió a la xarxa. "1", el subministrament presenta deficiències notòries. "2", es disposa d'un subministrament regular.

10. Nombre de telèfons. Nombre d'abonats existents a l'entitat de població en qüestió.

11. Aules d'E.G.B. "0" assenyala la manca d'escola. "1", es cobreixen només les necessitats de la la etapa de l'Ensenyament General Bàsic. "2", es cobreixen les necessitats de la la i la 2a etapa.

12. Servei sanitari. "0", la localitat no disposa de cap servei sanitari. "1", hi ha algun tipus de consultori-dispensari. "2", hi ha metge resident. "3", la població disposa almenys de metge i A.T.S.. "4", la població disposa almenys de metge resident i farmàcia.

13. Equipament cultural. S'assenyala l'existència ("1") o no ("0") d'alguna sala de conferències o casal i centre per activitats culturals.

14. Equipament esportiu. En cas de "2" existeix com a mínim algun camp de fútbol. "1", no existeix camp de fútbol, però hi ha almenys pistes poliesportives. "0", no es disposa de cap dels anteriors equipaments.

POBLACIO, INFRASTRUCTURES I EQUIPAMENTS DELS NUCLIS DE LA COMARCA ALTA RIBAGORÇA

ENTITAT DE POBLACIO	MUNICIPI (CODI)	POBLACIO 1930	POBLACIO 1960	POBLACIO 1981	POBLACIO 1986	URBANITZACIO CARRERS	ABASTAMENT D'AIGUA	XARXA SANEJAMENT	XARXA ELECTRICA	NOMBRE DE TELEFONS	AULES D'E.G.B.	SERVEI SANITARI	EQUIPAMENT CULTURAL	EQUIPAMENT ESPORTIU
BARRUERA	43	172	164	113	110	4	2	2	2	0	1	3	1	1
BOI	43	169	152	116	111	4	2	1	2	37	0	1	0	0
CARDET	43	50	37	10	7	1	2	2	2	0	0	0	0	0
COLL	43	85	56	6	12	0	2	2	2	0	0	0	0	0
DURRO	43	226	197	95	80	0	1	1	2	2	0	1	0	0
ERILL LA VALL	43	86	123	59	63	2	1	2	2	12	1	1	0	0
SARAIS	43	41	20	4	4	0	2	0	2	0	0	0	0	0
TAULL	43	245	190	94	87	3	2	2	2	16	0	0	1	0
ABELLA D'ADONS	173	31	26	1	2	0	2	0	2	0	0	0	0	0
ADONS	173	50	5	0	5	0	0	0	2	0	0	0	0	0
BASTIDETA DE C.	173	19	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
BEGUDA D'ADONS	173	30	33	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
BORDES, LES	173	0	0	0	14	0	2	1	2	1	0	0	0	0
CASOS	173	28	0	12	7	0	2	0	2	0	0	0	0	0
CASTELLARS	173	13	0	0	8	0	0	0	0	0	0	0	0	0
CASTILLO DE TOR	173	35	175	19	9	0	2	0	2	0	0	0	0	0
CORRONCUI	173	82	48	0	0	0	2	0	2	0	0	0	0	0
ERILLCASTELL	173	40	24	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ERTA	173	38	39	4	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ESPERAN	173	20	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
GOTARTA	173	56	57	6	8	0	2	0	2	2	0	0	0	0
IGUERRI	173	16	0	10	11	0	2	0	2	0	0	0	0	0
IRAN	173	27	17	4	7	0	0	0	1	0	0	0	0	0
IRGO	173	56	42	4	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
LLESP	173	99	71	50	50	4	2	1	2	7	0	0	0	0
MALPAS	173	127	353	45	45	0	1	1	2	2	0	0	0	0
MASSIVERT	173	28	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
MONTIBERRI	173	23	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
PERANERA	173	39	20	6	4	0	0	0	2	0	0	0	0	0
PERVES	173	88	71	15	10	0	2	2	2	0	0	0	0	0
PINYANA	173	49	23	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
PONT DE SUERT	173	452	3382	2642	2119	4	1	1	2	608	2	4	1	2

POBLACIO, INFRASTRUCTURES I EQUIPAMENTS DELS NUCLIS DE LA COMARCA ALTA RIBAGORÇA

ENTITAT DE POBLACIO	MUNICIPI (CODI)	POBLACIO 1930	POBLACIO 1960	POBLACIO 1981	POBLACIO 1986	URBANITZACIO CARRERS	ABASTAMENT D'AIGUA	XARXA SANEJAMENT	XARXA ELECTRICA	NOMBRE DE TELEFONS	AULES D'E.G.B.	SERVEI SANITARI	EQUIPAMENT CULTURAL	EQUIPAMENT ESPORTIU
SARROQUETA	173	40	25	3	2	0	0	0	2	0	0	0	0	0
VENTOLA	173	26	52	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0
VIU DE LLEVATA	173	111	97	12	6	2	1	0	2	2	0	0	0	0
VIUET	173	32	49	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
CIERCO	245	0	14	0	2	0	2	0	2	0	0	0	0	0
SENET	245	112	101	172	45	4	2	2	2	1	2	0	0	0
VILALLER	245	382	690	723	417	3	2	1	2	148	2	3	1	2

POBLACIO, INFRASTRUCTURES I EQUIPAMENTS DELS NUCLIS DE LA COMARCA ALT URGELL

ENTITAT DE POBLACIO	MUNICIPI (CODI)	POBLACIO 1930	POBLACIO 1960	POBLACIO 1981	POBLACIO 1986	URBANITZACIO CARRERS	ABASTAMENT D'AIGUA	XARXA SANEJAMENT	XARXA ELECTRICA	NOMBRE DE TELEFONS	AULES D'E.G.B.	SERVEI SANITARI	EQUIPAMENT CULTURAL	EQUIPAMENT ESPORTIU
ALAS	5	431	371	254	0	2	1	2	2	47	2	2	0	0
BASTIDA D'HORT.	5	102	74	22	0	0	2	2	2	0	0	0	0	0
CERC	5	78	54	39	0	0	1	2	2	0	0	0	0	0
GES, EL	5	47	23	9	0	0	2	2	2	0	0	0	0	0
LLETO	5	36	18	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ORTEDO	5	133	87	45	0	1	1	2	2	0	0	0	0	0
TORRES D'ALAS	5	42	43	27	0	0	2	2	2	0	0	0	0	0
VILANOVA DE B.	5	152	92	65	0	0	1	1	2	0	0	0	0	0
ARISTOT	30	133	56	42	0	0	2	2	2	0	0	0	1	0
BANYS ST.VICENÇ	30	13	15	8	0	4	2	2	2	4	0	0	0	0
BAR	30	105	89	40	0	0	1	1	2	0	0	0	0	0
CASTELLNOU C.	30	88	57	18	0	2	2	2	2	0	0	0	1	0
PONT DE BAR, EL	30	64	64	18	0	0	1	2	2	0	0	0	0	0
TOLORIU	30	109	76	27	0	4	1	2	2	6	0	0	0	0
ARSEGUEL	32	217	103	81	0	2	2	2	2	4	2	2	0	0
PONT D'ARSEGUEL	32	31	33	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
AGUILAR	44	21	68	50	0	0	2	0	2	8	0	0	0	0
ALTES	44	32	100	60	0	0	2	0	2	2	0	0	0	0
BASSELLA	44	49	76	37	0	0	2	0	2	6	1	0	0	0
CASTELLNOU DE B	44	69	58	50	0	0	2	2	2	8	0	0	0	0
CLUA, LA	44	53	42	34	0	0	2	1	2	0	0	0	0	0
GUARDIOLA	44	28	34	14	0	0	2	0	2	0	0	0	0	0
MIRAMBELL	44	37	31	18	0	0	0	0	2	2	0	0	0	0
OGERN	44	437	208	137	0	2	2	2	2	0	2	0	0	0
SERINYANA	44	11	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
ARES	61	17	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
CABO	61	241	149	76	0	0	2	0	2	10	0	0	0	0
PUJAL, EL	61	56	59	29	0	0	1	0	2	4	0	0	0	0
SENYUS	61	59	42	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
VILAR, EL	61	140	145	58	0	0	2	2	2	10	0	0	0	0
ANSOVELL	71	126	76	40	0	0	2	2	2	0	0	0	0	0
CAVA	71	63	37	7	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0

POBLACIO, INFRASTRUCTURES I EQUIPAMENTS DELS NUCLIS DE LA COMARCA ALT URGELL

ENTITAT DE POBLACIO	MUNICIPI (CODI)	POBLACIO 1930	POBLACIO 1960	POBLACIO 1981	POBLACIO 1986	URBANITZACIO CARRERS	ABASTAMENT D'AIGUA	XARXA SANEJAMENT	XARXA ELECTRICA	NOMBRE DE TELEFONS	AULES D'E.G.B.	SERVEI SANITARI	EQUIPAMENT CULTURAL	EQUIPAMENT ESPORTIU
QUERFORADAT, EL	71	97	80	16	0	0	2	2	2	6	0	0	0	0
AUBAS	77	19	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
COLL DE NARGO	77	686	643	554	0	2	1	2	1	84	2	1	1	1
GAVARRA	77	155	97	50	0	0	2	2	2	0	0	0	0	0
MASIES DE NARGO	77	153	165	48	0	3	2	2	2	0	0	0	0	0
MONTANISSELL	77	91	70	27	0	0	2	0	0	0	2	0	0	0
SALLENT	77	46	157	42	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0
VALDARQUES	77	415	144	21	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0
ESTAMARIU	88	213	166	135	0	4	2	1	2	0	1	2	0	1
ALINYA	908	110	91	41	0	1	1	2	2	20	2	1	0	0
ALZINA D'ALINYA	908	133	96	40	0	0	2	0	2	0	0	0	0	0
AUBAC	908	11	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
BOLORIU	908	21	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0
CANELLES	908	82	43	15	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
FIGOLS	908	295	239	172	0	3	2	2	2	24	2	2	0	0
FORN	908	16	19	5	0	0	2	2	0	0	0	0	0	0
LLOBERA	908	73	45	35	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
PERLES	908	146	67	19	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
ROMANINS	908	65	67	20	0	4	2	2	2	0	0	0	0	0
SORTS, LES	908	118	92	47	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
VALL DEL MIG,LA	908	19	25	15	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
JOSA	910	110	64	15	0	1	1	1	2	0	0	0	0	0
TUIXEN	910	246	208	118	0	3	1	2	2	33	2	2	1	1
ALBET	140	65	48	23	0	0	2	2	2	0	0	0	0	0
ARAVELL	140	50	43	50	0	1	2	2	2	11	0	0	0	0
AVELLANET	140	37	26	11	0	1	2	2	2	0	0	0	0	0
BELLESTAR	140	90	86	70	0	4	2	2	2	0	0	0	0	0
CANTURRI	140	26	10	3	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
CARMENIU	140	39	14	7	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
CASSOVALL	140	26	31	11	0	0	0	2	2	0	0	0	0	0
CASTELLBO	140	264	185	73	0	1	2	2	2	13	0	0	0	0
CERCEDOL	140	13	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

POBLACIO, INFRASTRUCTURES I EQUIPAMENTS DELS NUCLIS DE LA COMARCA ALT URGELL

ENTITAT DE POBLACIO	MUNICIPI (CODI)	POBLACIO 1930	POBLACIO 1960	POBLACIO 1981	POBLACIO 1986	URBANITZACIO CARRERS	ABASTAMENT D'AIGUA	XARXA SANEJAMENT	XARXA ELECTRICA	NOMBRE DE TELEFONS	AULES D'E.G.B.	SERVEI SANITARI	EQUIPAMENT CULTURAL	EQUIPAMENT ESPORTIU
ERES, LES	140	18	5	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
GUILS DEL CANTO	140	173	126	13	0	0	2	0	2	0	0	0	0	0
MONTFERRER	140	228	223	128	0	4	2	2	2	57	0	0	0	0
PALLEROLS CANTO	140	126	44	36	0	1	2	2	2	0	0	0	0	0
SALLENT DE CAS.	140	18	33	8	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
SANTA CREU I C.	140	39	36	27	0	0	2	0	2	0	0	0	0	0
SANT ANDREU	140	32	32	10	0	0	2	2	2	0	0	0	0	1
SAULET	140	26	22	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
SEIX	140	12	13	8	0	0	2	0	2	0	0	0	0	0
SENDES	140	38	23	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
SOLANELL	140	47	26	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
SOLANS	140	75	18	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0
TURBIAS	140	38	19	7	0	0	0	2	2	0	0	0	0	0
VILAMITJANA	140	63	82	31	0	3	2	2	2	0	0	0	0	0
VILA-RUBLA	140	41	36	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ANOVES, LES	149	74	64	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
CASTELL, EL	149	0	38	7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
OLIANA	149	964	1275	2097	0	3	1	2	1	462	2	3	1	2
ORGANYA	155	1036	1171	1143	0	4	2	1	2	342	2	3	1	2
CASTELL-LLEBRE	165	0	35	14	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
CORTIUDA	165	24	37	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
NUNCARGA	165	55	46	39	0	4	1	0	1	7	0	0	0	0
PERAMOLA	165	475	337	296	0	4	1	2	1	71	1	3	1	2
TRAGO	165	254	118	99	0	3	2	2	2	16	0	0	0	0
ADRALL	185	419	275	140	0	2	2	2	2	46	1	0	1	0
ARFA	185	346	293	213	0	1	2	2	2	2	1	0	0	1
BASTIDA, LA	185	20	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
CASTELLAR DE T.	185	51	27	9	0	0	2	2	2	0	0	0	0	0
COMA NAVINERS	185	33	44	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
FREITA, LA	185	19	0	8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
GRAMOS	185	69	16	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
HOSTALETS DE T.	185	43	39	19	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0

POBLACIO, INFRASTRUCTURES I EQUIPAMENTS DELS NUCLIS DE LA COMARCA ALT URGELL

ENTITAT DE POBLACIO	MUNICIPI (CODI)	POBLACIO 1930	POBLACIO 1960	POBLACIO 1981	POBLACIO 1986	URBANITZACIO CARRERS	ABASTAMENT D'AIGUA	XARXA SANEJAMENT	XARXA ELECTRICA	NOMBRE DE TELEFONS	AULES D'E.G.B.	SERVEI SANITARI	EQUIPAMENT CULTURAL	EQUIPAMENT ESPORTIU
MONTANT DE TOST	185	107	122	70	0	0	2	0	2	0	2	0	0	0
NAVINERS	185	10	26	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
PARROQ. D'ORTO	185	149	96	50	0	1	2	2	2	0	0	0	0	0
PLA DE ST. TIRS	185	504	467	253	0	4	2	2	2	56	2	0	0	1
SANT PERE COD.	185	0	0	7	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
SAUVANYA	185	36	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
TORA DE TOST	185	119	97	16	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
TOST	185	25	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
CASTELLCIUTAT	203	514	578	1322	0	2	0	0	2	104	2	0	0	2
SEU D'URGELL	203	0	0	9369	0	3	2	2	2	3000	2	4	1	2
ARGESTUES	906	18	20	2	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0
BELLPUI	906	97	58	14	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
BEREN	906	66	26	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0
BISCARBO	906	34	14	1	0	4	0	0	1	0	0	0	0	0
CASTELLAS	906	93	45	13	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0
CASTELLS, ELS	906	67	50	3	0	0	2	0	2	1	0	0	0	0
ESPAEN	906	65	50	13	0	0	1	2	2	0	0	0	0	0
GUARDIA D'ARES	906	116	101	23	0	0	2	2	2	0	0	0	0	0
JUNYENT	906	63	45	2	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0
MALGRAT	906	24	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
MIRAVALL	906	21	14	11	0	0	2	0	2	0	0	0	0	0
NOVES DE SEGRE	906	384	274	141	0	4	2	2	1	9	2	3	1	0
NYUS	906	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
TAUS	906	162	149	48	0	0	2	2	1	5	0	0	0	0
TREJUVELL	906	22	13	6	0	0	2	2	2	0	0	0	0	0
ANSERALL	239	124	158	85	0	2	2	2	2	10	0	0	0	0
ARCAVELL	239	164	126	67	0	0	2	1	2	2	0	0	0	0
ARDUIX	239	19	0	5	0	0	2	0	2	0	0	0	0	0
ARGOLELL	239	64	73	31	0	0	2	2	2	0	0	0	0	0
ARS	239	111	60	27	0	0	2	2	2	0	0	0	0	0
ASNURRI	239	92	46	32	0	0	2	2	2	0	0	0	0	0
BESCARAN	239	274	167	100	0	2	2	2	2	2	0	1	1	0

POBLACIO, INFRASTRUCTURES I EQUIPAMENTS DELS NUCLIS DE LA COMARCA ALT URGELL

ENTITAT DE POBLACIO	MUNICIPI (CODI)	POBLACIO 1930	POBLACIO 1960	POBLACIO 1981	POBLACIO 1986	URBANITZACIO CARRERS	ABASTAMENT D'AIGUA	XARXA SANEJAMENT	XARXA ELECTRICA	NOMBRE DE TELEFONS	AULES D'E.G.B.	SERVEI SANITARI	EQUIPAMENT CULTURAL	EQUIPAMENT ESPORTIU
CALVINYA	239	77	103	26	0	0	1	2	2	0	0	0	0	0
CIVIS	239	219	153	54	0	0	2	2	0	0	1	0	0	0
ESTELARENY	239	24	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
FARGA DE MOLES	239	52	66	41	0	4	2	2	2	16	0	0	0	0
FARRERA LLOPS	239	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
LLIRT	239	13	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
MORTERS	239	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
OS DE CIVIS	239	138	50	42	0	2	2	2	2	0	0	0	0	0
POBLE SEC-S.ANT	239	0	0	148	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
SANT JOAN FUMAT	239	46	73	57	0	1	2	2	2	0	0	0	0	0
SANT PERE	239	0	0	49	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ADRAEN	909	76	46	26	0	2	2	2	2	0	0	0	0	0
BANYERES	909	33	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
BARCELONETA, LA	909	145	16	1	0	0	2	0	2	0	0	0	0	0
COLLDARNAT	909	17	8	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
CORNELLANA	909	107	62	22	0	0	2	2	2	0	0	0	0	0
FORNOLS	909	121	75	25	0	0	2	2	2	8	0	0	0	0
MONTARGULL	909	32	29	9	0	0	2	0	2	0	0	0	0	0
OSSERA	909	111	72	18	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
PADRINAS	909	36	0	0	0	0	2	0	2	0	0	0	0	0
ST.PERE LAVANSA	909	50	59	8	0	0	2	0	2	0	0	0	0	0
SISQUER	909	40	51	14	0	0	2	0	2	0	0	0	0	0
SORRIBES	909	76	51	30	0	0	1	1	2	10	0	0	0	0

POBLACIO, INFRASTRUCTURES I EQUIPAMENTS DELS NUCLIS DE LA COMARCA CERDANYA

ENTITAT DE POBLACIO	MUNICIPI (CODI)	POBLACIO 1930	POBLACIO 1960	POBLACIO 1981	POBLACIO 1986	URBANITZACIO CARRERS	ABASTAMENT D'AIGUA	XARXA SANEJAMENT	XARXA ELECTRICA	NOMBRE DE TELEFONS	AULES D'E.G.B.	SERVEI SANITARI	EQUIPAMENT CULTURAL	EQUIPAMENT ESPORTIU
ALP	6	0	527	655	0	2	1	1	1	0	2	3	1	2
MASELLA	6	0	0	33	0	2	1	2	2	0	0	0	0	1
MOLINA, LA	6	0	137	681	0	2	1	1	1	0	2	0	0	2
BALTARGA	51	65	50	58	0	0	2	0	2	0	2	0	0	0
BEDERS	51	21	12	11	0	0	2	0	2	0	0	0	0	0
BELLVER DE CERD	51	737	965	1145	0	2	1	1	1	0	2	4	1	2
BOR	51	103	84	77	0	2	1	0	2	0	0	0	0	0
CANALS	51	15	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
COBORRIU	51	6	27	11	0	0	1	0	2	0	0	0	0	0
CORTARIU	51	11	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
CORTAS	51	32	35	10	0	0	1	0	2	0	0	0	0	0
ELLER	51	74	43	19	0	0	2	0	2	0	0	0	0	0
NAS	51	48	39	21	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
NEFOL	51	29	10	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
OLIA	51	35	31	15	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
ORDEN	51	66	32	8	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
PEDRA	51	17	29	6	0	1	0	0	2	0	0	0	0	0
PI	51	123	113	103	0	3	1	0	2	0	0	0	0	0
RIU DE PENDIS	51	58	50	30	0	3	1	0	1	0	0	0	0	0
RIU DE SANTA MA	51	71	85	54	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0
SANTA EUGENIA	51	25	48	33	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
SANTA MAGDALENA	51	30	13	4	0	0	2	0	2	0	0	0	0	0
TALLO	51	52	49	53	0	1	1	0	2	0	0	0	0	0
TALLTENDRE	51	54	30	7	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
VILELLA	51	13	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
ZONA R. DE GOLF	24	0	0	11	0	4	2	0	2	0	0	0	0	0
BOLVIR, EL	24	0	256	154	0	2	1	1	1	0	2	1	0	0
TALLTORTA	24	0	42	45	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
DAS	61	0	115	76	0	1	1	1	2	0	0	0	0	0
MOSOLL	61	0	0	14	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
SANAVASTRE	61	0	0	20	0	4	1	1	2	0	0	0	0	0
TARTERA	61	0	0	4	0	4	0	2	0	0	0	0	0	0

POBLACIO, INFRASTRUCTURES I EQUIPAMENTS DELS NUCLIS DE LA COMARCA CERDANYA

ENTITAT DE POBLACIO	MUNICIPI (CODI)	POBLACIO 1930	POBLACIO 1960	POBLACIO 1981	POBLACIO 1986	URBANITZACIO CARRERS	ABASTAMENT D'AIGUA	XARXA SANEJAMENT	XARXA ELECTRICA	NOMBRE DE TELEFONS	AULES D'E.G.B.	SERVEI SANITARI	EQUIPAMENT CULTURAL	EQUIPAMENT ESPORTIU
ESCADARCS	69	0	43	36	0	2	1	1	2	0	0	0	0	0
ESTOLL	69	0	69	51	0	0	1	1	2	0	0	0	0	0
PERERES, LES	69	0	30	10	0	0	1	2	2	0	0	0	0	0
QUEIXANS	69	0	180	117	0	2	1	1	2	0	2	1	0	0
SORIGUEROLA	69	0	0	0	0	0	1	1	2	0	0	0	0	0
URTX	69	0	121	58	0	1	1	1	2	0	0	0	0	0
VILAR D'URTX, E	69	0	83	41	0	3	1	1	2	0	0	0	0	0
DEVESA DE SAGA,	78	0	0	0	0	4	2	2	2	0	0	0	0	0
GER	78	0	356	212	0	2	1	1	2	0	2	3	1	1
GREIXER	78	0	35	29	0	0	1	0	2	0	0	0	0	0
MASOS DE SAGA,	78	0	0	0	0	4	2	2	2	0	0	0	0	0
MONTMALUS	78	0	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
NIULA	78	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
SAGA	78	0	29	21	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
GUILS DE CERDAN	82	0	176	98	0	2	1	3	2	0	0	1	1	2
SANEJA	82	0	51	70	0	3	1	3	2	0	0	0	0	0
SANT MARTI D'AR	82	0	25	52	0	3	0	0	2	0	0	0	0	0
ST.MARTI DE CER	82	0	32	19	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ALL	84	0	137	113	0	3	1	1	1	0	2	0	0	0
ISOVOL	84	0	61	31	0	3	2	2	2	0	0	0	0	0
OLOPTE	84	0	116	52	0	3	1	1	2	0	0	0	0	0
ARANSER	127	141	142	59	0	2	1	2	2	0	0	0	0	0
COBORRIU DE LA	127	19	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
LLES	127	179	164	145	0	3	1	2	1	0	2	0	1	1
MUSSER	127	134	123	65	0	1	1	1	2	0	0	0	0	0
TRAVESSERES	127	76	76	34	0	4	1	2	2	0	0	0	0	0
VILIELLA	127	95	83	21	0	1	2	2	2	0	0	0	0	0
CEREJA	94	0	24	18	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
GORGUJA	94	0	49	25	0	4	2	0	2	0	0	0	0	0
LLIVIA	94	0	682	878	0	2	1	1	2	0	2	4	1	2
GIRUL	99	0	33	8	0	2	1	3	1	0	0	0	0	0
MERANGES	99	0	99	56	0	3	1	3	1	0	0	0	0	0

POBLACIO, INFRASTRUCTURES I EQUIPAMENTS DELS NUCLIS DE LA COMARCA CERDANYA

ENTITAT DE POBLACIO	MUNICIPI (CODI)	POBLACIO 1930	POBLACIO 1960	POBLACIO 1981	POBLACIO 1986	URBANITZACIO CARRERS	ABASTAMENT D'AIGUA	XARXA SANEJAMENT	XARXA ELECTRICA	NOMBRE DE TELEFONS	AULES D'E.G.B.	SERVEI SANITARI	EQUIPAMENT CULTURAL	EQUIPAMENT ESPORTIU
BEIXEC	139	35	20	10	0	0	1	0	2	0	0	0	0	0
ESTANA	139	91	50	28	0	2	1	1	2	0	0	0	0	0
MARTINET	139	381	440	2	0	2	1	1	2	0	2	4	1	2
MONTELLA	139	241	208	105	0	3	1	1	2	0	2	0	0	0
VILLEC	139	43	31	9	0	0	1	0	2	0	0	0	0	0
PRATS	175	130	115	110	0	2	2	2	2	0	1	0	0	0
SANSOR	175	29	19	10	0	0	2	1	2	0	0	0	0	0
TARTERA URBANIT	175	0	0	0	0	4	2	0	2	0	0	0	0	0
ARDOVOL	179	47	31	14	0	0	1	0	2	0	0	0	0	0
PRULLANS	179	369	317	169	0	3	1	1	2	0	2	1	0	2
AGE	141	0	171	109	0	1	1	0	1	0	0	0	0	0
PUIGCERDA	141	0	4222	5565	0	2	1	1	2	0	2	4	1	2
RIGOLISA	141	0	34	67	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
VENTAJOLA	141	0	20	21	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
VILALLOBENT	141	0	114	56	0	3	2	0	2	0	0	0	0	0
URUS	206	0	87	89	0	3	2	2	2	0	0	0	1	0

POBLACIO, INFRASTRUCTURES I EQUIPAMENTS DELS NUCLIS DE LA COMARCA PALLARS JUSSA

ENTITAT DE POBLACIO	MUNICIPI (CODI)	POBLACIO 1930	POBLACIO 1960	POBLACIO 1981	POBLACIO 1986	URBANITZACIO CARRERS	ABASTAMENT D'AIGUA	XARXA SANEJAMENT	XARXA ELECTRICA	NOMBRE DE TELEFONS	AULES D'E.G.B.	SERVEI SANITARI	EQUIPAMENT CULTURAL	EQUIPAMENT ESPORTIU
ABELLA DE LA C.	1	307	211	118	108	2	1	1	1	2	1	0	1	0
BOIXOLS	1	140	121	56	52	3	2	2	1	2	2	0	0	0
CARREU	1	34	12	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
RUA, LA	1	49	40	0	1	0	2	0	0	0	0	0	0	0
CELLERS	904	96	84	30	23	4	2	2	2	2	0	0	0	0
COLLMORTER	904	35	25	1	2	0	0	0	2	0	0	0	0	0
GUARDIA DE TR.	904	365	271	155	121	0	1	1	2	46	0	3	1	2
MEULL, EL	904	109	57	7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
PUIGMAÇANA	904	20	6	2	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
STA. LLUCIA MUR	904	66	28	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
VILAMOLAT DE M.	904	32	17	6	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0
ARANSIS	98	227	169	69	53	3	1	0	1	2	0	0	0	0
CASTELLNOU	98	19	0	0	15	0	2	0	0	0	0	0	0	0
FONTSAGRADA	98	57	66	60	56	3	1	2	1	7	0	0	0	0
GAVET DE LA C.	98	1082	101	74	62	4	2	2	1	21	1	0	1	0
MATA-SOLANA	98	29	34	6	1	0	2	0	0	0	0	0	0	0
MEREA	98	73	33	3	3	0	2	0	0	0	0	0	0	0
PEROLET	98	19	25	4	4	0	2	0	0	0	0	0	0	0
ST.CRISTOFOL V.	98	39	34	39	26	0	2	2	2	2	0	0	0	0
ST. MARTI DE B.	98	35	42	27	28	1	2	2	2	2	0	0	0	0
ST.MIQUEL DE V.	98	98	116	39	30	2	2	2	0	2	0	0	0	0
ST. SALVADOR T.	98	260	205	100	76	3	0	2	1	25	0	0	1	0
SANT SERNI	98	183	117	48	35	3	2	2	2	2	0	1	0	0
TOLO	98	25	24	0	0	0	2	2	2	0	0	0	0	0
BASTURS	115	88	81	39	50	0	2	2	2	2	0	0	0	0
BENAVENT	115	163	134	61	48	3	2	2	1	2	0	0	0	0
BISCARRI	115	233	158	88	89	4	2	0	2	5	0	0	1	0
CONQUES	115	322	245	161	153	3	1	2	2	36	1	0	1	0
COVET	115	65	45	12	8	0	2	0	2	2	0	0	0	0
FIGUEROLA D'OR.	115	424	316	248	249	2	2	2	2	67	0	3	1	2
GRAMENET	115	33	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ISONA	115	781	712	739	720	4	1	1	2	208	2	3	1	2

POBLACIO, INFRASTRUCTURES I EQUIPAMENTS DELS NUCLIS DE LA COMARCA PALLARS JUSSA

ENTITAT DE POBLACIO	MUNICIPI (CODI)	POBLACIO 1930	POBLACIO 1960	POBLACIO 1981	POBLACIO 1986	URBANITZACIO CARRERS	ABASTAMENT D'AIGUA	XARXA SANEJAMENT	XARXA ELECTRICA	NOMBRE DE TELEFONS	AULES D'E.G.B.	SERVEI SANITARI	EQUIPAMENT CULTURAL	EQUIPAMENT ESPORTIU
LLORDA	115	44	41	20	13	0	2	0	2	0	0	0	0	0
MASOS ST. MARTI	115	23	27	2	0	0	2	0	2	0	0	0	0	0
GALLINER	115	5	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
PUI DE L'ANELL	115	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
MONTESQUIU	115	39	27	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ORCAU	115	168	88	31	32	3	2	2	2	2	0	0	0	0
ST. ROMA D'AB.	115	251	219	138	131	4	2	2	2	29	0	0	0	0
SIALL	115	50	23	12	9	0	2	0	0	0	0	0	0	0
LLIMIANA	128	478	278	136	103	4	1	2	2	18	0	4	1	0
MAS DE SOLDUGA	128	48	0	13	14	0	1	0	2	0	0	0	0	0
OBACS DE LLIM.	128	47	51	22	17	0	1	0	2	2	0	0	0	0
ARAMUNT	161	280	198	110	111	2	2	2	2	2	0	0	1	2
CLAVEROL	161	77	66	31	23	0	1	2	2	3	0	0	0	0
ERINYA	161	191	101	35	39	3	1	2	2	2	0	0	1	0
HERBA-SAVINA	161	47	23	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
HORTONEDA	161	276	137	51	44	0	2	2	1	2	0	0	1	0
PESSONADA	161	145	95	68	54	4	1	1	2	2	0	0	1	0
PONT DE CLAVER.	161	180	144	28	34	4	2	2	2	2	0	0	0	0
RIVERT	161	141	78	5	21	0	1	2	2	0	0	0	0	0
ST. MARTI DE C.	161	141	107	71	58	4	1	2	2	2	0	0	1	0
SERRADELL	161	81	55	21	20	0	0	0	0	0	0	0	0	0
SOSSIS	161	107	77	45	36	0	1	1	1	4	0	0	1	0
TORALLA	161	78	38	28	24	0	2	0	2	2	0	0	0	0
TORALLOLA	161	45	41	4	5	0	2	0	2	0	0	0	0	0
MONTSOR	171	51	13	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
POBLA DE SEGUR	171	1700	3062	3281	3203	4	1	2	2	890	2	4	1	2
PUIMANYONS	171	13	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ST.JOAN VINYAF.	171	77	204	65	78	0	2	2	1	2	0	0	0	0
SALAS DE P.	190	721	676	311	403	3	2	1	1	121	0	3	1	1
SENSUI	190	19	12	0	0	0	2	0	2	0	0	0	0	0
ALSAMORA	196	107	72	22	21	0	2	0	2	0	0	0	0	0
ALZINA, L'	196	109	90	44	24	0	2	2	0	2	0	0	0	0

POBLACIO, INFRASTRUCTURES I EQUIPAMENTS DELS NUCLIS DE LA COMARCA PALLARS JUSSA

ENTITAT DE POBLACIO	MUNICIPI (CODI)	POBLACIO 1930	POBLACIO 1960	POBLACIO 1981	POBLACIO 1986	URBANITZACIO CARRERS	ABASTAMENT D'AIGUA	XARXA SANEJAMENT	XARXA ELECTRICA	NOMBRE DE TELEFONS	AULES D'E.G.B.	SERVEI SANITARI	EQUIPAMENT CULTURAL	EQUIPAMENT ESPORTIU
BENIURE	196	36	27	22	13	0	2	0	2	0	0	0	0	0
CASTELLNOU DE M	196	130	44	31	21	0	2	2	2	0	0	0	0	0
CLUA, LA	196	56	39	13	7	0	1	1	2	0	0	0	0	0
ESTORM	196	40	29	26	6	0	2	2	2	0	0	0	0	0
MORDR	196	111	77	40	18	0	2	2	2	0	0	0	0	0
ST.ESTEVE DE S.	196	70	44	24	24	0	0	2	2	0	0	0	0	0
TORRE D'AMARGOS	196	35	16	8	8	0	0	0	2	0	0	0	0	0
AVELLANOS	201	75	69	12	9	0	2	1	2	0	0	0	0	0
BASTIDA DE B.	201	55	29	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
BENES	201	28	22	8	4	0	2	0	0	0	0	0	0	0
BUIRA	201	16	0	6	9	0	2	0	2	0	0	0	0	0
CASTELLNOU D'A.	201	44	26	9	6	0	2	0	2	0	0	0	0	0
CASTELLVELL B.	201	24	13	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ERDO	201	16	11	7	6	1	2	0	2	0	0	0	0	0
IGLESIES, LES	201	138	124	33	34	1	2	1	2	2	0	0	1	0
MANYANET	201	99	59	20	13	0	2	0	2	0	0	0	0	0
MESULL, EL	201	38	25	4	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
STA.COLOMA D'E.	201	17	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
SARROCA DE B.	201	162	329	20	20	3	1	2	2	2	0	0	0	0
SAS	201	59	36	8	4	0	0	0	2	0	0	0	0	0
SENTIS	201	70	54	8	8	0	2	0	2	0	0	0	0	0
VILANCOS	201	16	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
VILELLA	201	22	14	10	8	0	1	0	2	0	0	0	0	0
XERALLO	201	25	393	5	2	0	2	1	2	2	0	0	0	0
BURGUET, EL	202	23	12	6	3	0	2	2	2	0	0	0	0	0
CADOLLA	202	49	20	5	9	0	2	2	2	0	0	0	0	0
CERVOLES	202	73	17	4	1	0	2	2	2	0	0	0	0	0
LAREN	202	49	26	7	2	0	2	0	0	0	0	0	0	0
LLUÇA	202	19	19	10	10	0	2	2	2	0	0	0	0	0
NAENS	202	68	32	13	12	0	2	2	2	0	0	0	0	0
PUIGCERVER	202	29	10	6	13	0	2	2	2	0	0	0	0	0
REGUARD	202	39	12	6	5	0	0	0	2	0	0	0	0	0

POBLACIO, INFRASTRUCTURES I EQUIPAMENTS DELS NUCLIS DE LA COMARCA PALLARS JUSSA

ENTITAT DE POBLACIO	MUNICIPI (CODI)	POBLACIO 1930	POBLACIO 1960	POBLACIO 1981	POBLACIO 1986	URBANITZACIO CARRERS	ABASTAMENT D'AIGUA	XARXA SANEJAMENT	XARXA ELECTRICA	NOMBRE DE TELEFONS	AULES D'E.G.B.	SERVEI SANITARI	EQUIPAMENT CULTURAL	EQUIPAMENT ESPORTIU
SENTERADA	202	202	211	119	71	2	1	2	2	4	0	3	1	1
TALARN	215	528	553	151	485	4	1	1	1	77	1	3	1	2
GUIRO	227	95	66	42	45	0	2	2	2	0	0	0	0	0
AIGUABELLA	227	18	13	6	6	0	1	0	2	2	0	0	0	0
ANTIST	227	63	40	4	8	0	2	0	1	0	0	0	0	0
ASTELL	227	94	74	19	32	2	1	2	2	2	0	0	0	0
BERANUI	227	64	35	15	19	0	2	2	2	0	0	0	0	0
CABDELLA	227	115	61	139	40	2	1	2	2	2	0	0	0	0
CENTRAL DE CAB.	227	155	140	35	98	4	2	2	2	2	0	2	0	0
CASTELL-ESTAO	227	39	44	12	11	0	2	2	1	0	0	0	0	0
ENVALL	227	48	36	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ESPUI	227	222	125	84	102	1	1	2	2	2	0	0	1	0
ESTAVILL	227	57	30	6	6	0	1	1	1	0	0	0	0	0
GRAMENET BERAN.	227	18	7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
MOLINOS	227	54	39	0	35	0	2	0	2	7	0	0	0	1
MONT-ROS	227	113	86	36	40	0	1	2	2	0	0	0	0	0
OVEIX	227	76	64	23	27	0	2	2	2	2	0	0	0	0
PAULS	227	83	52	8	8	0	1	1	2	2	0	0	0	0
PLANA MONT-ROS	227	52	93	62	67	0	2	1	2	2	0	0	1	0
POBELLA	227	98	80	30	51	4	2	2	2	10	0	0	0	0
POBLETA DE B.	227	248	188	80	104	2	1	2	2	4	0	3	0	0
T. DE CABDELLA	227	177	107	41	46	0	2	2	1	4	0	0	1	0
AULAS	234	41	32	0	0	0	0	0	2	2	0	0	0	0
CASTELLET, EL	234	43	27	9	8	0	2	0	2	2	0	0	0	0
CASTERNER OLLES	234	16	16	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
CASTISSENT	234	192	120	26	16	0	2	0	1	1	0	0	0	0
CLARAMUNT	234	78	44	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
CLARET	234	44	16	0	0	0	2	0	2	0	0	0	0	0
EROLES	234	164	90	8	4	0	2	0	1	0	0	0	0	0
ESCARLA	234	85	47	0	0	0	2	0	2	0	0	0	0	0
ESPILLS	234	94	42	3	2	0	2	0	2	0	0	0	0	0
ESPLUGA DE SER.	234	116	82	23	23	0	1	2	2	0	2	0	0	0

POBLACIO, INFRASTRUCTURES I EQUIPAMENTS DELS NUCLIS DE LA COMARCA PALLARS JUSSA

ENTITAT DE POBLACIO	MUNICIPI (CODI)	POBLACIO 1930	POBLACIO 1960	POBLACIO 1981	POBLACIO 1986	URBANITZACIO CARRERS	ABASTAMENT D'AIGUA	XARXA SANEJAMENT	XARXA ELECTRICA	NOMBRE DE TELEFONS	AULES D'E.G.B.	SERVEI SANITARI	EQUIPAMENT CULTURAL	EQUIPAMENT ESPORTIU
ESPLUGA FREDA	234	39	17	0	0	0	2	0	2	0	0	0	0	0
FIGOLS DE TREMP	234	84	75	2	2	0	2	0	2	0	0	0	0	0
GURP	234	118	36	9	5	0	2	2	0	0	0	0	0	0
LLASTARRI	234	16	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
MASOS DE TAMUR.	234	48	29	14	14	0	2	0	2	2	0	0	0	0
PALAU DE NOGUE.	234	221	223	124	98	4	1	2	1	17	0	0	1	2
PONT D'ORRIT	234	73	72	20	23	0	2	2	2	1	0	0	0	0
PUIGCERCOS	234	105	119	66	62	4	2	1	1	4	0	0	1	0
PUIGVERD	234	53	39	2	0	0	2	0	1	0	0	0	0	0
SANT ADRIA	234	67	41	3	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
SANTA ENGRACIA	234	98	65	9	15	0	1	0	1	0	0	0	0	0
SAPEIRA	234	102	122	10	6	0	2	0	2	2	0	0	0	0
SUTERRANYA	234	232	193	83	77	4	2	2	1	2	0	0	1	2
TENDRUI	234	94	44	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
TERCUI	234	59	32	1	1	0	2	0	2	0	0	0	0	0
TOROGO	234	40	0	3	5	0	2	0	2	2	0	0	0	0
TORRE DE TAMUR.	234	74	60	22	22	0	2	2	2	2	0	0	0	0
TREMP	234	3285	4450	4793	5194	4	1	2	2	1225	2	4	1	2
VILAMITJANA	234	773	442	259	256	3	2	2	1	67	2	0	1	2

POBLACIO, INFRASTRUCTURES I EQUIPAMENTS DELS NUCLIS DE LA COMARCA PALLARS SOBIRA

ENTITAT DE POBLACIO	MUNICIPI (CODI)	POBLACIO 1930	POBLACIO 1960	POBLACIO 1981	POBLACIO 1986	URBANITZACIO CARRERS	ABASTAMENT D'AIGUA	XARXA SANEJAMENT	XARXA ELECTRICA	NOMBRE DE TELEFONS	AULES D'E.G.B.	SERVEI SANITARI	EQUIPAMENT CULTURAL	EQUIPAMENT ESPORTIU
AINET DE BESAN	17	112	72	55	0	4	1	1	2	1	0	3	0	0
ALINS	17	194	167	75	0	4	2	2	2	25	1	3	0	0
ARAOS	17	87	76	36	0	4	1	1	2	1	0	3	0	0
AREU	17	219	163	110	0	4	2	1	2	24	0	3	0	0
BESAN	17	24	16	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
NORIS	17	72	43	17	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0
TOR	17	33	30	20	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
ALOS D'ISIL	24	204	113	17	0	0	1	1	1	1	0	0	0	0
ARREU	24	38	34	5	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
BOREN	24	62	50	20	0	0	2	1	2	1	0	0	0	0
ISAVARRE	24	61	66	24	0	1	0	0	2	0	0	0	0	0
ISIL	24	241	166	65	0	1	1	1	2	9	0	0	0	0
SON	24	210	160	35	0	0	2	2	2	5	0	0	0	0
SORPE	24	134	82	33	0	4	1	2	2	14	0	0	0	0
VALENCIA D'ANEU	24	128	120	120	0	2	1	2	2	8	0	1	0	0
ANCS	39	88	55	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
BAEN	39	61	60	32	0	0	2	0	2	3	0	2	0	0
BALESTUI	39	32	22	2	0	0	2	1	2	0	0	0	0	0
BRESCA	39	26	27	16	0	2	1	2	1	0	0	0	0	0
BRETUI	39	70	51	38	0	2	1	2	1	1	0	0	0	0
BUSEU	39	27	3	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
CABESTANY	39	5	0	0	0	0	2	0	1	0	0	0	0	0
CANALS	39	15	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
COMTE, EL	39	30	12	0	0	0	2	0	2	0	0	0	0	0
CORSCASTELL	39	11	9	3	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0
ENSEU	39	23	13	6	0	0	2	2	2	0	0	0	0	0
GERRI DE LA SAL	39	342	307	125	0	2	1	1	2	39	0	2	0	0
MENTUI	39	25	28	13	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0
MONTCORTES	39	129	85	55	0	3	1	1	1	1	0	1	0	0
PERACALÇ	39	117	48	13	0	0	1	2	2	0	0	0	0	0
PERAMEA	39	211	140	80	0	0	2	1	2	20	0	2	0	0
PUJOL	39	32	20	12	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0

POBLACIO, INFRASTRUCTURES I EQUIPAMENTS DELS NUCLIS DE LA COMARCA PALLARS SOBIRA

ENTITAT DE POBLACIO	MUNICIPI (CODI)	POBLACIO 1930	POBLACIO 1960	POBLACIO 1981	POBLACIO 1986	URBANITZACIO CARRERS	ABASTAMENT D'AIGUA	XARXA SANEJAMENT	XARXA ELECTRICA	NOMBRE DE TELEFONS	AULES D'E.G.B.	SERVEI SANITARI	EQUIPAMENT CULTURAL	EQUIPAMENT ESPORTIU
ST. SEBASTIA B.	39	78	33	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
SELLUI	39	78	37	10	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0
SOLDUGA	39	18	12	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
USEU	39	30	35	15	0	0	2	0	1	0	0	0	0	0
ESPOT	82	267	350	192	0	2	1	1	2	62	1	3	0	2
ESTAIS	82	46	30	20	0	0	2	2	2	2	0	0	0	0
ESTERRI D'ANEU	86	548	720	559	0	2	1	1	2	145	2	3	0	2
ARROS DE CARDOS	87	60	38	27	0	0	1	1	2	1	0	3	0	0
BENANTE	87	22	5	6	0	0	0	2	2	0	0	0	0	0
ESTERRI DE C.	87	76	47	17	0	1	1	1	2	1	0	0	0	0
GINESTARRE	87	47	31	2	0	0	1	2	2	0	0	0	0	0
ALENDO	89	11	8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
BURG	89	125	70	34	0	4	1	2	1	1	0	0	0	0
FARRERA	89	175	66	15	0	1	1	1	2	1	0	0	0	0
GLORIETA	89	27	11	1	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
MALLOLIS	89	40	34	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
MONTESCLADO	89	91	45	22	0	0	2	2	2	1	0	0	0	0
BERROS JUSSA	903	54	31	16	0	0	1	1	2	1	0	0	0	0
BERROS SOBIRA	903	35	7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
BURGO	903	34	26	5	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0
CERBI	903	110	68	7	0	0	1	0	1	1	0	0	0	0
DORVE	903	53	41	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ESCALARRE	903	86	68	30	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0
ESCALO	903	137	129	73	0	4	2	1	2	6	0	0	0	1
ESCART	903	96	68	16	0	0	1	1	1	1	0	0	0	0
ESTARON	903	71	57	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
GAVAS	903	98	60	16	0	0	1	0	1	1	0	0	0	0
GUINGUETA, LA	903	39	95	52	0	2	1	1	2	14	0	3	0	0
JOU	903	77	76	11	0	0	1	0	2	1	0	0	0	0
LLAVORRE	903	46	22	4	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0
UNARRE	903	88	61	13	0	0	1	0	1	2	0	0	0	0
AINETO	123	47	38	12	0	0	1	1	2	0	0	0	0	0

POBLACIO, INFRASTRUCTURES I EQUIPAMENTS DELS NUCLIS DE LA COMARCA PALLARS SOBIRA

ENTITAT DE POBLACIO	MUNICIPI (CODI)	POBLACIO 1930	POBLACIO 1960	POBLACIO 1981	POBLACIO 1986	URBANITZACIO CARRERS	ABASTAMENT D'AIGUA	XARXA SANEJAMENT	XARXA ELECTRICA	NOMBRE DE TELEFONS	AULES D'E.G.B.	SERVEI SANITARI	EQUIPAMENT CULTURAL	EQUIPAMENT ESPORTIU
BOLDIS JUSSA	123	53	36	22	0	0	1	1	2	1	0	0	0	0
BOLDIS SOBIRA	123	48	39	22	0	0	1	1	2	0	0	0	0	0
LLADORRE	123	149	140	32	0	2	1	1	2	2	0	0	0	0
LLERET	123	71	46	2	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
TAVASCAN	123	238	146	75	0	2	1	1	2	4	0	0	0	0
AIDI	126	46	44	13	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0
ARESTUI	126	54	48	21	0	0	2	2	1	0	1	0	0	0
BAIASCA	126	126	71	15	0	0	2	0	1	1	0	0	0	0
LLAVORSI	126	305	350	208	0	4	1	1	2	54	2	3	0	2
MONTENARTRO	126	93	59	14	0	0	1	1	2	1	0	0	0	0
ROMADRIU	126	27	17	11	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
ST. ROMA DE T.	126	35	12	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
BERANI	183	31	16	5	0	0	1	1	2	1	0	0	0	0
CAREGUE	183	159	102	11	0	1	1	2	2	1	0	0	0	0
ESCAS	183	96	66	12	0	1	1	1	2	1	0	0	0	0
RIALP	183	361	400	277	0	4	1	1	2	94	1	3	0	2
RODES	183	48	31	9	0	0	2	1	2	1	0	0	0	0
RONI	183	131	75	38	0	2	2	2	2	1	0	0	0	0
SURP	183	103	64	23	0	1	1	1	2	1	0	0	0	0
ARCALIS	208	73	41	16	0	0	1	2	2	1	0	0	0	0
BARO	208	67	50	21	0	2	1	2	2	2	0	0	0	0
EMBONUI	208	23	16	14	0	0	2	2	2	1	0	0	0	0
ESCOS	208	50	35	22	0	0	1	2	2	0	0	0	0	0
ESTAC	208	144	102	14	0	0	1	1	2	1	0	0	0	0
FREIXE	208	64	23	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
LLAGUNES, LES	208	124	57	22	0	0	2	2	2	1	0	0	0	0
MALMERCAT	208	84	91	25	0	0	0	0	2	1	0	0	0	0
MENCUI	208	57	30	4	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
PUIFORNIU	208	28	18	8	0	0	0	0	2	1	0	0	0	0
RUBIO	208	52	33	12	0	0	1	0	2	1	0	0	0	0
SORIGUERA	208	54	36	18	0	0	2	2	2	1	0	0	0	0
TORNAFORT	208	113	95	31	0	0	1	1	2	1	0	0	0	0

POBLACIO, INFRASTRUCTURES I EQUIPAMENTS DELS NUCLIS DE LA COMARCA PALLARS SOBIRA

ENTITAT DE POBLACIO	MUNICIPI (CODI)	POBLACIO 1930	POBLACIO 1960	POBLACIO 1981	POBLACIO 1986	URBANITZACIO CARRERS	ABASTAMENT D'AIGUA	XARXA SANEJAMENT	XARXA ELECTRICA	NOMBRE DE TELEFONS	AULES D'E.G.B.	SERVEI SANITARI	EQUIPAMENT CULTURAL	EQUIPAMENT ESPORTIU
VILAMUR	208	178	134	50	0	1	2	2	2	1	0	0	0	0
ALTRON	209	164	104	49	0	2	2	1	2	4	0	0	0	0
BASTIDA SORT,LA	209	58	34	11	0	2	1	1	2	0	0	0	0	0
BERNUI	209	28	15	10	0	0	0	1	2	2	0	0	0	0
BRESSUI	209	26	19	6	0	0	1	0	2	0	0	0	0	0
CASTELLVINY	209	15	0	0	0	0	1	0	2	0	0	0	0	0
ENVINY	209	144	84	13	0	0	2	2	2	1	0	0	0	0
LLARVEN	209	76	41	14	0	0	2	1	2	1	0	0	0	0
LLESSUI	209	333	263	118	0	0	1	1	2	2	0	0	0	0
MONTARDIT DE D.	209	119	65	34	0	0	2	2	2	1	0	0	0	0
OLP	209	150	134	47	0	0	2	2	2	10	0	0	0	0
PERNUI	209	40	20	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
PUJAL	209	61	49	27	0	0	1	0	2	0	0	0	0	0
RIBERA DE MONT.	209	53	44	20	0	0	2	2	2	1	0	0	0	0
SAURI	209	102	59	28	0	2	1	2	2	0	0	0	0	0
SORRE	209	90	50	28	0	2	1	2	2	2	0	0	0	0
SORT	209	806	1136	1091	0	2	2	2	2	377	2	4	0	2
BANA, LA-TERVEU	221	52	47	26	0	0	2	0	2	0	0	0	0	0
TIRVIA	221	233	172	65	0	4	1	1	2	28	2	3	0	0
AINET DE CARDOS	901	68	78	54	0	0	1	3	2	5	0	0	0	0
ANAS	901	76	48	22	0	0	1	3	2	1	0	0	0	0
BONESTARRE	901	44	25	11	0	0	1	0	2	1	0	0	0	0
CASSIBROS	901	65	43	30	0	0	1	1	2	4	0	0	0	0
ESTAON	901	167	88	11	0	0	0	0	2	1	0	0	0	0
LLADROS	901	93	63	34	0	0	1	3	2	1	0	0	0	0
RIBERA DE CARD.	901	224	345	186	0	2	1	1	2	54	0	3	0	0
SURRI	901	67	33	12	0	0	1	2	2	2	0	0	0	0

POBLACIO, INFRASTRUCTURES I EQUIPAMENTS DELS NUCLIS DE LA COMARCA VALL D_ARAN

ENTITAT DE POBLACIO	MUNICIPI (CODI)	POBLACIO 1930	POBLACIO 1960	POBLACIO 1981	POBLACIO 1986	URBANITZACIO CARRERS	ABASTAMENT D'AIGUA	XARXA SANEJAMENT	XARXA ELECTRICA	NOMBRE DE TELEFONS	AULES D'E.G.B.	SERVEI SANITARI	EQUIPAMENT CULTURAL	EQUIPAMENT ESPORTIU
ARRES	31	212	117	53	49	4	1	2	2	8	0	0	0	0
BAUSEN	45	250	170	69	52	0	0	0	2	2	0	0	0	0
PONTAUT B.	45	45	66	10	11	4	0	0	2	0	0	0	0	0
ARRO	57	66	108	25	19	4	2	2	2	3	0	0	0	0
BEGOS	57	33	37	12	15	4	2	2	2	4	0	0	0	0
BENOS	57	66	93	9	27	4	2	2	2	4	0	0	0	0
BORDES, ES	57	219	264	87	131	4	2	2	2	28	1	2	0	0
BOSSOST	59	897	959	731	784	4	2	2	2	190	2	3	1	2
BORDIUS	63	37	10	2	3	0	0	0	2	0	0	0	0	0
CAMPESPIN	63	15	7	3	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0
CANEJAN	63	211	169	80	105	4	1	1	2	14	2	0	0	1
CASSENHAU, ERA	63	25	8	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
MORON I LA MOLA	63	27	23	24	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
PONTAUT C.	63	8	17	16	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0
PORCINGLES	63	53	23	9	8	0	0	0	2	0	0	0	0	0
PRADET, ET	63	56	5	8	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
SANT JOAN DE T.	63	36	20	1	0	3	0	2	2	0	0	0	0	0
LES	121	734	933	550	622	4	2	2	2	206	2	3	1	1
ARTIES	25	199	367	387	395	4	2	2	1	79	1	0	0	0
BAGERGUE	25	112	71	53	50	4	1	2	2	8	0	0	0	0
GAROS	25	120	139	112	124	4	1	2	1	6	0	0	0	0
GESSA	25	135	127	92	90	4	2	2	2	37	1	0	0	0
MONTGARRI	25	43	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
SALARDU	25	242	213	217	239	4	1	2	2	496	1	0	1	1
TREDOS	25	162	119	100	109	4	1	2	2	29	0	0	0	0
UNHA	25	66	73	60	58	4	2	2	2	17	0	0	0	0
VAQUEIRA	25	0	0	122	81	4	2	3	2	0	0	4	0	1
ARROS	243	134	177	66	64	4	2	2	2	22	0	0	0	0
AUBERT	243	127	152	102	100	3	2	2	2	24	1	0	0	0
BETLAN	243	13	39	12	10	3	2	2	2	5	0	0	0	0
BETREN	243	134	137	271	210	4	1	3	2	70	0	0	0	1
CASARILH	243	37	60	24	31	4	2	2	1	5	0	0	0	0

POBLACIO, INFRASTRUCTURES I EQUIPAMENTS DELS NUCLIS DE LA COMARCA VALL D_ARAN

ENTITAT DE POBLACIO	MUNICIPI (CODI)	POBLACIO 1930	POBLACIO 1960	POBLACIO 1981	POBLACIO 1986	URBANITZACIO CARRERS	ABASTAMENT D'AIGUA	XARXA SANEJAMENT	XARXA ELECTRICA	NOMBRE DE TELEFONS	AULES D'E.G.B.	SERVEI SANITARI	EQUIPAMENT CULTURAL	EQUIPAMENT ESPORTIU
CASAU	243	68	77	101	88	4	2	2	2	9	0	0	0	0
ESCUNHAU	243	115	91	92	94	4	2	2	2	9	1	0	0	0
GAUSAC	243	96	100	235	196	4	2	2	2	49	1	0	0	1
MONT	243	49	69	25	20	4	2	2	2	9	0	0	0	0
MONTCORBAU	243	35	40	16	19	2	2	2	2	3	0	0	0	0
PONT D'ARROS,ET	243	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
VIELHA	243	912	1048	1915	2048	4	2	2	2	778	2	4	1	2
VILA	243	100	83	18	19	3	2	2	2	7	0	0	0	0
VILAC	243	101	133	74	70	4	2	2	2	32	1	0	0	0
BORDETA, ERA	247	29	32	0	21	0	2	0	2	0	0	0	0	0
VILAMOS	243	156	147	88	66	4	2	2	2	12	2	0	0	0

ANNEX 4. EVOLUCIO DE LA POBLACIO, INFRASTRUCTURES I EQUIPAMENTS DELS MUNICIPIS DE LES COMARQUES MERIDIONALS

Es recullen les dades de base que han servit per a l'estudi del poblament efectuat en el capítol sisé. A diferència de les comarques pirinenques, les dades es refereixen aquí als municipis oficialment establerts. Tret d'alguna rara excepció (Cornudella de Montsant, la Morera de Montsant i Tivissa) els municipis de les comarques meridionals es troben representats per una única població, de manera que la referència al municipi es correspon amb la prestació real de serveis que rep la població.

Les dades de població provenen dels censos de població i padrons d'habitants publicats per l'I.N.E. o el C.I.D.C. Les dades referents a infrastructures i equipaments provenen de les diagnosis comarcals de les respectives comarques esmentades a la bibliografia i realitzades entre 1984-1985.

1, 2, 3, 4, 5. Població dels anys 1860, 1930, 1960, 1981 i 1986. Habitants de fet que donen els censos i padrons de població que elabora l'Institut Nacional d'Estadística.

6. Telèfons 1981. Nombre de telèfons existents i sol.licitats segons la Companyia Telefònica Nacional.

7. Recollida d'escombreries. La xifra recull la freqüència setmanal del servei de recollida.

8. Aules d'E.G.B.. Nombre d'aules existents a la població.

9. Centre cultural. "1" es refereix a l'existència d'algun tipus de centre social o casal cultural. Quan a més a més hi ha alguna biblioteca publica a la població, es posa un "2". Cas de mancar els anteriors equipaments, figura un "0".

10. Assistència sanitària. Cas d'haver-hi metge, es correspon "1", i en cas contrari, "0". Quan a més a més de metge hi ha A.T.S. o farmacèutic s'indica un "2". Si a més a més dels anteriors hi ha farmacèutic, "3".

11. Equipament esportiu. Cas d'haver-hi camp de fútbol, pista poliesportiva o piscina, es posa "1", sinó correspon "0". Cas d'haver-hi dos dels tres equipaments anteriors es posa un "2". Cas d'existir els tres, "3".

POBLACIO, INFRASTRUCTURES I EQUIPAMENTS DELS MUNICIPIS DE GARRIGUES

MUNICIPI	POBLACIO 1860	POBLACIO 1930	POBLACIO 1960	POBLACIO 1981	POBLACIO 1986	TELEFONS 1981	RECOLLIDA ESCOMBRERIES	AULES EGB	CENTRE CULTURAL	ASSISTENCIA SANITARIA	EQUIPAMENT ESPORTIU
BORGES BLANQUES -LES-	3408	4586	5198	5174	5209	709	6	25	2	3	3
JUNCOSA	1086	1101	800	638	604	62	2	2	1	2	2
JUNEDA	1858	3403	3342	3045	3035	397	6	17	2	3	3
ALBAGES -L'-	677	761	611	587	595	67	3	2	2	2	1
CASTELLDANS	817	1445	1286	1047	1016	114	6	3	2	3	1
COGUL -EL-	600	432	366	264	246	1	0	1	2	1	1
SOLERAS -EL-	823	878	676	541	510	89	0	3	1	3	1
CERVIA DE LES GARRIGUES	1509	1954	1328	933	920	97	2	3	2	3	1
VINAIXA	956	1067	872	759	731	103	2	3	0	3	1
ARBECA	2713	3118	2805	2380	2385	297	3	8	2	3	3
GRANADELLA -LA-	2050	1654	1177	955	948	124	3	4	2	3	1
ALBI -L'-	1728	1220	930	796	847	66	3	4	2	3	1
BOVERA	534	814	639	545	504	34	0	3	1	2	1
ESPLUGA CALBA -L'-	1365	1230	789	471	449	62	3	2	1	2	0
BELLAGUARDA	768	728	562	414	399	51	0	2	0	2	1
PUIGGROS	267	385	405	287	287	44	0	1	0	1	1
OMELLONS -ELS-	0	0	367	291	285	26	0	1	1	0	0
TORMS -ELS-	443	424	291	234	225	1	0	2	1	0	1
TARRES	379	310	236	109	93	1	0	0	0	0	0
GRANYENA DE LES GARRIGUES	764	520	378	222	200	39	0	1	0	0	1
POBLA DE CERVOLES -LA-	730	709	433	231	194	28	2	1	2	1	2
FLORESTA -LA-	0	0	355	193	191	24	0	0	1	0	1
FULLEDA	500	336	200	121	122	12	0	0	0	0	0
VILOSELL -EL-	697	668	370	231	219	40	2	1	0	1	1

POBLACIO, INFRASTRUCTURES I EQUIPAMENTS DELS MUNICIPIS DE PRIORAT

MUNICIPI	POBLACIO 1860	POBLACIO 1930	POBLACIO 1960	POBLACIO 1981	POBLACIO 1986	TELEFONS 1981	RECOLLIDA ESCOMBRERIES	AULES EGB	CENTRE CULTURAL	ASSISTENCIA SANITARIA	EQUIPAMENT ESPORTIU
FALSET	3508	2658	2512	2647	2603	380	6	14	2	3	3
CORNUDELLA DE MONTSANT	2552	1567	1192	980	951	122	3	4	2	3	3
MARCA	1074	1129	1021	637	610	97	2	1	1	2	2
MASROIG -EL-	1053	1073	739	601	600	23	2	2	0	1	1
ULLDEMOLINS	1479	1243	769	583	557	50	2	3	1	1	3
PORRERA	1710	908	721	496	474	24	2	2	0	0	1
GRATALLOPS	1059	493	375	301	270	37	6	1	2	1	3
CAPCANES	835	866	701	465	438	44	2	2	1	1	3
VILELLA BAIXA -LA-	850	458	354	194	194	76	2	1	1	1	2
CABASSERS	1085	696	556	366	367	51	2	2	1	1	2
MORERA DE MONTSANT -LA-	707	354	262	180	188	2	0	1	0	0	0
BELLMUNT DEL PRIORAT	552	1014	1074	374	340	39	2	1	1	2	1
LLOA	689	354	278	202	169	24	0	1	1	0	1
GUIAMETS -ELS-	440	416	414	309	305	12	2	1	1	0	2
POBOLEDA	1958	672	616	395	385	62	2	2	0	1	1
MOLAR -EL-	678	864	647	358	348	27	2	2	1	0	1
BISBAL DE FALSET -LA-	677	707	547	328	311	47	2	1	1	1	3
PRADELL	826	590	410	294	279	9	2	1	0	0	0
MARGALEF	565	535	277	167	165	30	2	1	0	0	2
FIGUERA -LA-	674	508	296	146	141	7	2	1	0	1	2
VILELLA ALTA -LA-	590	311	246	147	140	32	2	1	0	0	1
TORROJA DEL PRIORAT	897	506	309	179	139	1	0	1	1	0	1
ARBOLI	504	286	170	98	130	11	2	0	0	0	0
TORRE DE FONTAUBELLA -LA-	310	156	130	82	77	1	0	0	1	0	0

POBLACIO, INFRASTRUCTURES I EQUIPAMENTS DELS MUNICIPIS DE RIBERA

MUNICIPI	POBLACIO 1860	POBLACIO 1930	POBLACIO 1960	POBLACIO 1981	POBLACIO 1986	TELEFONS 1981	RECOLLIDA ESCOMBRERIES	AULES EGB	CENTRE CULTURAL	ASSISTENCIA SANITARIA	EQUIPAMENT ESPORTIU
RASQUERA	825	1477	1260	907	906	39	3	2	0	3	1
FLIX	2172	3374	5330	5009	5003	897	6	5	2	3	3
MIRAVET	1827	1391	1026	865	844	80	3	3	0	3	3
MORA LA NOVA	1076	2145	2938	3127	2870	388	6	14	2	3	3
TORRE DE L'ESPANYOL -LA-	1248	1207	930	856	744	66	3	3	1	3	3
TIVISSA	3341	3577	2602	1960	1815	84	3	8	2	3	3
GARCIA	1767	1263	937	638	604	64	3	2	1	2	3
BENISSANET	1666	1860	1532	1148	1070	116	4	5	0	3	3
MORA D'EBRE	3757	3530	3767	4332	4253	786	6	23	2	3	3
ASCO	2345	2422	1876	2037	1847	197	6	11	1	3	3
RIBA-ROJA D'EBRE	1887	1853	2994	2104	1789	196	6	8	2	3	3
GINESTAR	1292	1531	1287	948	938	61	2	3	1	3	1
VINEBRE	1305	842	605	565	486	46	3	1	2	1	2
PALMA D'EBRE -LA-	957	890	677	488	481	100	3	2	1	2	2

POBLACIO, INFRASTRUCTURES I EQUIPAMENTS DELS MUNICIPIS DE TERRA ALTA

MUNICIPI	POBLACIO 1860	POBLACIO 1930	POBLACIO 1960	POBLACIO 1981	POBLACIO 1986	TELEFONS 1981	RECOLLIDA ESCOMBRERIES	AULES EGB	CENTRE CULTURAL	ASSISTENCIA SANITARIA	EQUIPAMENT ESPORTIU
GANDESA	2746	3250	2795	2831	2736	316	6	12	2	3	3
BATEA	2907	2922	2373	2088	2082	251	4	8	2	3	3
FATARELLA -LA-	1998	2401	1782	1465	1432	91	2	4	2	3	2
HORTA DE SANT JOAN	2316	2244	2007	1380	1395	115	6	7	2	3	2
PINELL DE BRAI -EL-	1363	1861	1402	1280	1244	74	3	5	0	2	3
CORBERA D'EBRE	1993	1954	1403	1223	1141	64	3	4	2	3	3
BOT	1193	1510	1354	1027	987	44	3	4	2	3	3
VILALBA DELS ARCS	1688	1664	1004	788	808	50	3	2	2	3	3
ARNES	1216	1305	817	559	557	43	3	1	1	1	2
POBLA DE MASSALUCA -LA-	881	933	691	496	492	50	2	2	0	1	3
CASERES	608	637	463	338	343	41	2	2	1	1	1
PRAT DE COMTE	559	754	421	257	232	1	0	1	1	1	1